

2006/2007

LATVIJA

Pārskats par tautas attīstību

SPPI
Sociālo
un politisko
pētījumu
institūts

**Cilvēkkapitāls:
mans zelts ir mana tauta?**

UDK 316 (474.3)
Pa 603

Izdevuma teksta autortiesības nav aizsargātas. Šo tekstu gan pilnīgi, gan daļēji drīkst izmantot bez iepriekšējas atļaujas, tomēr obligāti ir jānorāda izmantotais avots.

Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2006/2007. Cilvēkkapitāls: mans zelts ir mana tauta? Galv. red. Aija Zobena. Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts, 2007. 117 lpp., il. tab., kartes. ISBN 978-9984-825-13-7

Priekšvārds

«Mans zelts ir mana tauta...» tā 1902. gadā Pēterburgā rakstīja viens no izcilākajiem latviešu prozaikiem Rūdolfs Blaumanis. Šie viedie vārdi būtībā ir Pārskata par tautas attīstību vadmotīvs. Šodienas globālie procesi un augošā konkurence no katras valsts prasa atbildīgu un izsvērtu cilvēkkapitāla politiku. Arī Latvijai, ja tā nākotnē sevi redz kā stipru, plaukstošu un Eiropas ekonomiskajā telpā nozīmīgu lomu spēlējošu valsti, ir jāspēj ielūkoties spoguļi un godīgi saskaitīt savus plusus un mīnus.

Viennozīmīgi mūsu pluss, mūsu veiksmes stāsts ir cilvēki – viņu kvalitatīvā izglītība, pieredze darbā strauji mainīgos sociālpolitiskos un ekonomiskos apstākļos, zināšanas un, pats galvenais, spēja un prasme noticēt izvirzītajiem mērķiem, kā arī to realizācijas iespējamībai.

Šajā, pēc skaita jau devītajā izdevumā Latvijas vadošie sociālo zinātņu pētnieki dažādos aspektos izvērtējuši Latvijas cilvēkresursus – izanalizējuši mūsu valsts ekonomiskās aktivitātes potenciālu, konstatējuši problēzonas un novērtējuši mūsu perspektīvas nākotnē. Tas ir svarīgs atspēriena punkts tālākiem valsts attīstības plāniem.

Taču ar pētījumu vien nepietiek. Tagad savs darbs veicams valdībai, novēršot nevienmērīgo reģionālo attīstību, kas draud kļūt par vienu no Latvijas attīstību kavējošiem faktoriem, kā arī skaidri katram valsts iedzīvotājam atbildot: kur un kā ārpus galvaspilsētas viņš saņems valsts garantētos sociālos pakalpojumus; kur būs tuvākā skola, policijas iecirknis, ugunsdzēsēju depo vai kultūras centrs. Ir jāsaprot, ka šodien šīs atbildes vajadzīgas mums visiem, jo kā gan citādi bremsēt sociālās nedrošības rosināto ekonomisko migrāciju un pārliecināt jaunāko paaudzi, ka arī vismazākajā Latvijai novadā var īstenot pat vispārdrōšākos mērķus.

Ne mazāk būtiska problēma, no kuras pieminēšanas nevajag vairīties, ir demogrāfiskā situācija. Šie pētījumi apliecina mūsu piederību Eiropai un tās aktuālajām problēmām – sabiedrības novecošanai. Tas savā ziņā ir loģiski: jauni cilvēki pirmajā vietā liek izglītību, karjeru un ekonomisko stabilitāti un tikai pēc tam domā par ģimenes veidošanu un bērniem. Tāpēc mums jāapzinās katra cilvēka vērtība un nozīmīgums valsts izaugsmē. Šodien tas nozīmē konkurētspējīgu izglītības sistēmu, tādu, kuras katrs posms papildinās iepriekšējo un kuras galaprodukts būs mūsdienu modernajā pasaulē konkurētspējīgs, kritiski domājošs, spriest un patstāvīgus lēmumus pieņemt spējīgs jauns cilvēks. Šādu sistēmu būvējot, svarīgi atrast valsts un privātā sektora interešu kopsaucēju.

Tikai tad varēsīm runāt par Latviju kā valsti, kas būvēta uz kopīgām vērtībām un kas gatava mobilizēties kopīgiem valstiskiem sasniegumiem. Mūsu kopīgā pamatvērtība ir demokrātija, kas nostiprināta Satversmē, un cilvēciska cieņa citam pret citu. Bet, ja runājam par valsts attīstību, neatšverama mūsu Latvijas vērtība ir izglītots cilvēks. Pašrealizācijas iespējas un dziļi individuāla ticība veiksmē šodien dos neatšveramu ieguldījumu mūsu valsts nākotnē, pārliecību, ka saviem bērniem atstāsim labāku Latviju nekā tā, kurā tagad dzīvojam. Un, visbeidzot, atcerēsimies, kas ir valsts: tie esam mēs paši, jo katrs no mums ir valsts daļa un par valsti – par mūsu Latvijas šodien un mūsu Latvijas rītdienu – katrs no mums ir atbildīgs. Savā vietā un savā veidā.

Valdis Zatlers
Valsts prezidents

Priekšvārds

Izdevums «Cilvēkkapitāls: mans zelts ir mana tauta?» ir jau devītais **Pārskats par tautas attīstību Latvijā** un otrais šāds pārskats, kuru gatavo Latvijas Universitātes Sociālo un politisko pētījumu institūts. Taču autoru loks ir daudz plašāks: **Pārskatā** piedalās arī pētnieki no Liepājas Pedagoģijas akadēmijas, Latvijas Lauksaimniecības universitātes, Daugavpils Universitātes, Vidzemes Augstskolas un citām institūcijām. Tādējādi tajā izdevies sakopot daudzveidīgas zināšanas par cilvēkkapitāla veidošanos, tā izmantojumu un faktoriem, kas to ietekmē. Ar to var lepoties.

Kā ļoti būtisku es gribu uzsvērt vienu no galvenajām **Pārskata** atziņām: priekšnosacījums Latvijas cilvēkkapitāla konkurētspējai reģionālā un globālā mērogā ir augstas kvalitātes izglītība, kas pieejama visiem iedzīvotājiem, inovatīvu pieeju izmantošana ražošanā un augsto tehnoloģiju ieviešana. Tādēļ universitātes un citas augstskolas, it īpaši ārpusrīgas reģionos, ir nozīmīgi attīstības centri, jo veicina jaunu zināšanu rašanos un inovatīvu uzņēmējdarbību.

Cilvēkkapitāls ir jāveido kopīgi, jo sadarbība palielina iespējas. Būtiska ir **valsts un privātā sektora partnerība**, kas līdz šim maz novērtēta, bet kas pētījuma ietvaros

parādās kā jau tagad veiksmīgs un nākotnē daudzsoļošs risinājums. Nākotnē šī atziņa vairāk jāņem vērā arī universitātēm un citām augstskolām.

Domāju, ka Latvijas cilvēkkapitāla izvērtējums, praktisku piemēru analīze tuvplānā un ieteikumi rīcībpolitikai, kurus Latvijas pētnieki sniedz šajā **Pārskatā par tautas attīstību**, ne tikai būs labs devums valsts politikas veidotājiem, pašvaldību darbiniekiem un nevalstisko organizāciju pārstāvjiem, bet arī turpinās iepriekšējo **Pārskatu** tradīciju – būt par ideju un datu resursu, kas noder studentiem, skolotājiem, skolēniem un ikvienam, kam rūp Latvijas attīstība nākotnē.

Mārcis Auziņš
Latvijas Universitātes rektors

Izdevuma «Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2006/2007» autorkolektīvs

Galvenā redaktore Aija Zobena
Projekta direktors Tālis Tisenkopfs
Konsultante statistikas jautājumos Anita Švarckopfa
Pētnieciskā asistente Ilze Lāce
Administratīvā asistente Ieva Zlemeta

1. nodaļas autori

Aivars Tabuns (nodaļas vadītājs)
Margarita Dunska
Pārsla Eglīte
Juris Krūmiņš
Artūrs Medveckis
Inta Mieriņa
Daina Paula
Iveta Pavlina
Aivita Putniņa
Iveta Reinholde
Gunda Reire

2. nodaļas autori

Līga Rasnača (nodaļas vadītāja)
Vija Daukšte
Zaiga Krišjāne
Inga Ulnicāne-Ozoliņa

3. nodaļas autori

Baiba Bela-Krūmiņa (nodaļas vadītāja)
Ivars Ijabs
Ilze Lāce
Ieva Strode

Cilvēkkapitāla tuvplānu autori

Vera Boroņenko, Jānis Daugavietis, Ilze Lāce, Zane Linde, Daina Pakalna, Līga Paula, Līga Rasnača, Evija Sprodzēna, Laura Sūna, Inese Šūpule

Pētījums par cilvēkkapitālu Latvijā 2007. Metodoloģija

Anita Kalniņa

Izdevuma latviešu valodā redaktors Aldis Lauzis

Izdevuma angļu valodā redaktors Nils Muižnieks
Tulkotājas: Ieva Harms un Lolita Kļaviņa

Vāka un iekšlapu dizains, makets: Ieva Tiltiņa

Pateicamies Normundam Zitmanim par iespēju izmantot fotogrāfiju vāka noformēšanai.

Pateicamies Rīgas Skolēnu pils Radošās iztēles skolas «Palete» audzēknēm Aleksandrai Bačurīnai, Sandrai Kempelei, Aļonai Podimovai un Salaspils Mākslas un mūzikas skolas sagatavošanas klases audzēknim Lukam Jerošonokam par iespēju izmantot zīmējumus nodaļu titullapu noformēšanai.

Par atsauksmēm, ieteikumiem un palīdzību Pārskata gatavošanas gaitā pateicamies

Gitai Blauai, Intai Brikšei, Leldei Laurai, Lindai Lotiņai, Žanetai Ozoliņai, Mārai Sīmanei, Annai Šmitei, Ilzei Trapencierei, Vladimīram Meņšikovam, Mārai Mickevičai, Nilam Muižniekam, Sandrim Mūriņam, Mārai Sotakai, Vladislavam Volkovam.

Pētījumu par cilvēkkapitāla veidošanas un izmantošanas problēmām Latvijas reģionos (2007) veica sabiedriskās domas pētījumu centrs SKDS. Par datu apstrādi pateicamies Ievai Strodei, Zandai Rutkovskai un Laurai Ostelei.

Saturs

Pamاتفakti par Latviju, 2006	9
levads	10
1 nodaļa Mana tauta – mans nākotnes kapitāls	
levads	17
Kas notiek pasaulē?	17
Starp citām tautām	
Latvijas cilvēkkapitāls globālā skatījumā	19
Gan zināja darbinieki, kā dieniņu pavadīt	
Darba intensitāte	19
Kas ar manu tēvuzemi?	
Cilvēkresursi un vecuma piramīda	21
Ne man brāļa, ne māsiņas	
Bezbērības un vienbērības sekas	22
Ozols tēvs, liepa māte	
Kurz virzās ģimenes lietu politika?	24
Garu mūžu, veselību	
Ko liecina iedzīvotāju statistika?	26
Pasaules plašajos ceļos	
Vai izbeigsies cilvēkresursu aizplūde?	28
Ar gudru ziņu	
Ceļā uz skaidrāku izglītības politiku	30
Skola maksā naudu	
Kam finansēt izglītību?	31
Gudru ņemu padomiņu?	
Izglītības kvalitāte	35
Māci mani darbiņam	
Kā izglītība atbilst darbaspēka tirgum?	37
Visi kopā	
Valsts un privātā sektora partnerība	39
Noslēgums	41
2 nodaļa Latvija ārpus Rīgas	
levads	43
Pilsētas un lauku savienība – ilgtspējīgai attīstībai	43
Teritoriālā plānošana – pakalpojumu pieejamībai un kvalitātei	44
Cilvēks meklē, kur labāk	
Iekšreģionālā mobilitāte	46
Amatam zelta pamats	
No garām darba stundām uz pārkvalificēšanos	48
Visur man labi bija	
Piesaiste dzīvesvietai	52
Pats savas laimes kalējs	
Uzņēmējdarbība ārpus Rīgas	54
Pilsētiņa maza, maza...	
Dzīves vide mazpilsētā	55

Reģionālo inovācijas sistēmu aizmetņi Latvijā	56
Reģionālās augstskolas, pašvaldības un privātais sektors	58
Izaicinājumi reģionālo inovācijas sistēmu attīstībai	60
Noslēgums	60

3 nodaļa Mans zelts: starp jābūtību un rīcību

Ievads	63
Vērtīorientāciju analīze Pētījumā	63
Atvērtība pārmaiņām un pašattīstība	64
Ģimene un darbs	66
Darba tikums	
Kā cilvēkkapitāls realizējas ekonomikā	68
Es un citi	
Vērtības kā orientieri darbībai	70
Es radu	
Cilvēkkapitāla realizēšana kultūrā	71
Kā tikt uz zaļa zara?	
Vērtības un pārticība	71
Tēvu tēvi laipas lika, kur bērniem jāstaigā	
Kādas īpašības audzināt?	73
Noslēgums	74

Cilvēkkapitāls tuvplānā

Kā mazpilsētā risināja krīzes situāciju «ugunsgrēka iznīcināta skolas ēka»	76
Sadarbības piemēri profesionālās izglītības attīstībā. Profesionālās izglītības iestāžu, pašvaldības un darba devēju sadarbība	78
Klasteru attīstība Latvijā	80
Uzņēmējdarbības sociālā inovācija Rendā	82
Lapmežciema sievietes – sociālajai labklājībai	84
Mūzikglītība Latvijā: cilvēku pievēršanās tālākizglītības iegūšanai un vērtējums par izglītības pieejamību	86
Bibliotēka kā kultūras centrs un attīstības resurss Bērzaunē	88

Noslēgums

Pētījums par cilvēkkapitālu Latvijā 2007. Metodoloģija	92
--	----

Pielikums: Īss galveno tautas attīstības rādītāju apskats

Veselība un mūža ilgums	94
Izglītība	96
Ekonomiskie rādītāji	99
Statistikas pielikums	102

Literatūras avoti

Logi

0.1. Mijiedarbība starp cilvēkkapitālu, sociālo kapitālu un sociālajiem institūtiem	11
0.2. Latvijas izaugsmes modelis: cilvēks pirmajā vietā	12
0.3. ANO Tūkstošgades attīstības mērķi	14
0.4. Pārskatā lietoto jēdzienu skaidrojums	15
1.1. Ietekmīgāko valstu/reģionu īpatsvars pasaules ekonomikā, %	17
1.2. Lisabonas mērķa (70% nodarbinātības līmenis 2010. gadā) sasniegšanas monitorings	18

1.3.	Darbspēka izmaksas vienā stundā, eiro	20
1.4.	Intensīva un ekstensīva pieeja darba devēju un darba ņēmēju attiecībās	21
1.5.	Dzimušo skaits Latvijā 1985.–2005. gadā	22
1.6.	Summārais dzimstības koeficients (vidējais vienai sievietei dzimušo bērnu skaits) atsevišķās Baltijas un Ziemeļeiropas valstīs 1995.–2005. gadā	23
1.7.	Iedzīvotāju sadalījums pēc vecuma Baltijas un Ziemeļeiropas valstīs 1995. un 2005. gadā, %	23
1.8.	Kurzemes un Liepājas iedzīvotāju ataudze kvalitatīvā aspektā	24
1.9.	Izglītībai atvēlētā finansējuma īpatsvars Latvijas iekšzemes kopproduktā 2002.–2005. gadā, %	31
1.10.	Vispārējās valdības sektora izdevumu izglītībai īpatsvars Latvijas iekšzemes kopproduktā 2002.–2005. gadā, %	32
1.11.	Vispārējās valdības sektora izdevumi pēc funkcijām 2004. gadā, %	32
1.12.	Zinātnes finansējuma īpatsvars iekšzemes kopproduktā, % Zinātnes finansējums 2004. gadā (% no kopējā finansējuma apjoma)	33
1.13.	Valsts un privāto augstskolu un koledžu finansējuma sadalījums pēc līdzekļu avotiem 2005. gadā, %	33
1.14.	Studentu skaits augstskolās un koledžās sadalījumā pēc mācību maksas finansējuma veidiem 2002./2003.–2006./2007. akadēmiskajā gadā, %	34
1.15.	Valsts un privāto augstskolu un koledžu finansējuma sadalījums pēc līdzekļu avotiem 2005. gadā, %	34
1.16.	Augstākās izglītības kopējais finansējums 1995.–2005. gadā, milj. Ls	34
1.17.	Augstākajai izglītībai atvēlētā valsts budžeta finansējuma īpatsvars iekšzemes kopproduktā 1995.–2005. gadā	35
1.18.	Nesekmīgo skolēnu skaits pa mācību gadiem	36
1.19.	Neatīstīti skolu kavējušo skolēnu skaits pa mācību gadiem	36
1.20.	Pamatskolu beidzošo skolēnu skaits pa mācību gadiem	37
1.21.	Ar iegūto izglītību nesaistītā profesijā strādājošo īpatsvars pa mācību iestādes beigšanas periodiem, 2006. gadā	37
1.22.	No valsts un juridisko personu dibinātajām augstskolām atskaitīto studentu skaits procentos no kopējā studentu skaita, 2001.–2006. gadā, %	38
1.23.	Studējošo un atskaitīto studentu skaits pa izglītības tematiskajām grupām valsts un privātajās augstskolās un koledžās 2004./2005. akadēmiskajā gadā	38
1.24.	Iedzīvotāju viedoklis par valsts un privātās partnerības sniegtajiem ieguvumiem dalījumā pēc cilvēku informētības par to	40
2.1.	Pilsētu iedzīvotāju īpatsvars Latvijas reģionos	43
2.2.	Apmierinātība ar sabiedriskā transporta pakalpojumiem pa reģioniem	46
2.3.	Apmierinātība ar interneta pakalpojumiem pa reģioniem	47
2.4.	Apmierinātība ar ielu un ceļu stāvokli pa reģioniem	48
2.5.	Darba nozīme cilvēka dzīvē: viedokļu sadalījums pēc dzīvesvietas apdzīvotības līmeņa	48
2.6.	Ar nodarbinātību saistītu iespēju vērtējums dažādās apdzīvotās vietās	49
2.7.	Darba zaudēšanas risks dažādās apdzīvotās vietās	50
2.8.	Reālais reģistrētā bezdarba līmenis 2007. gada augusta beigās	51
2.9.	Gatavība mainīt dzīvesvietu: sadalījums pēc dzīvesvietas apdzīvotības līmeņa	52
2.10.	Attiecības ar kaimiņiem dažādās apdzīvotās vietās	53
2.11.	Dzīves vide un nodarbinātību ietekmējošie faktori mazpilsētās	55
2.12.	Rīgas inovācijas sistēma	56
2.13.	Inovācijas atbalstīšanas infrastruktūra ārpusrīgas reģionos un tās attīstīšanas projekti	59
3.1.	Šaloma Švarca vērtību aplis	63
3.2.	Īpašības, ko respondentu skatījumā ir īpaši svarīgi bērniem ieaudzināt ģimenē, %	65
3.3.	Sakars starp ekonomisko pašrealizāciju un vērtīborientāciju	68
3.4.	Sakars starp tālākizglītību un vērtīborientāciju	68
3.5.	Iedzīvotāju iesaistīšanās pasākumos dzīvesvietā	72
3.6.	Iedzīvotāju priekšlati par rakstura īpašībām, kādas vajadzētu ieaudzināt bērnos	73

Pamatfakti par Latviju, 2006

Iedzīvotāji

Iedzīvotāju skaits, milj.	2,3
Dabiskais pieaugums, %	-0,6
Apdzīvojuma blīvums, cilv. uz km ²	35,0

Iedzīvotāju sadalījums starp pilsētām un laukiem, %

Laukos	32,1
Pilsētās	67,9

Iedzīvotāju dzimumsadalījums, %

Vīrieši	46
Sievietes	54

Iedzīvotāju vecumstruktūra, %

0–14 gadi	14,3
Darbspējas vecumā (vīrieši 15–62 g., sievietes 15–60,5 g.)	64,4
Vecāki par darbspējas vecumu	21,3

Nacionālais sastāvs, %

Latvieši	59,9
Krievi	28,3
Baltkrievi	3,7
Ukraiņi	2,5
Poļi	2,4
Lietuvieši	1,4
Citi	1,8

Vieta pēc tautas attīstības rādītājiem

(2007. gada Pārskats par tautas attīstību pasaulē)	45/177
--	--------

Pieaugušo lasītprasme, %	99,8
--------------------------	------

Veselība

Paredzamais mūža ilgums, gados	71,3
Vīrieši	65,9
Sievietes	76,8
Zīdaiņu mirstība uz 1000 dzimušajiem	7,6
Ārstu skaits uz 10 000 iedzīvotājiem	36,5

Tautsaimniecība

Iekšzemes kopprodukts, milj. latu	11264,7
Iekšzemes kopprodukts uz 1 iedzīvotāju 2000. gada vidējās cenās, latos	3444
Reālais IKP uz vienu iedzīvotāju, izteikts Eiropas norēķinu vienībās, pēc pirktspējas paritātes standartiem (iepriekšējs novērtējums)	13300
Iekšzemes kopprodukta pieaugums, %	11,9
Bezdarba līmenis, %	6,5

Nodarbinātība pa tautsaimniecības nozarēm, %

Lauksaimniecība	11
Rūpniecība	28
Pakalpojumi	61

Valsts izdevumi pret iekšzemes kopproduktu, %

KOPĀ	16,9
No tiem: aizsardzība	1,5
izglītība	5,6
veselība	3,9
sociālā aizsardzība	9,2

Lata kurss pret 1 USD (vidējais)	0,5604
----------------------------------	--------

Teritorija, km ²	64 589
-----------------------------	--------

levads

Pēdējos desmit piecpadsmit gados Latvijā īstenoti būtiski sabiedrības ekonomisko, sociālo un politisko struktūru pārkartojumi, un **Pārskats par tautas attīstību Latvijā** sekojuši tam, cik lielā mērā šis process noris cilvēka attīstības interesēs. **Pārskats par tautas attīstību Latvijā 2004/2005. Rīcībspēja reģionos** šādā aspektā pievēršas reģionālajai attīstībai, to aplūkodams caur rīcībspējas prizmu. Šis skatījums rosināja turpinājumā pētīt, cik labvēlīgi apstākļi mūsdienā Latvijā ir tam, lai veidotos pilnvērtīgi sociālās aktivitātes nesēji – cilvēki, kas spējīgi darboties (zināšanas, prasmes, iemaņas) un kas arī grib darboties (rīcībspēja, motivācija). Kā cilvēki vispār ir mainījušies sabiedrības sociāli ekonomisko transformāciju gaitā? Vai valsts demogrāfiskais potenciāls spēj uzturēt arī turpmāku sabiedrības augšupeju? Tie ir jautājumi par cilvēkkapitālu Latvijā, par tā potenciālu un par tā veidošanās un realizēšanās nosacījumiem. Jaunais izdevums **Pārskats par tautas attīstību Latvijā 2006/2007. Cilvēkkapitāls: mans zelts ir mana tauta?** meklē atbildes tieši uz šiem jautājumiem.

Cilvēkkapitāls un tautas attīstība

Par analīzes objektu izvēlēdamies cilvēku kā aktīvo rīcībspējas nesēju, 2006./2007. gada **Pārskats** turpina iepriekšējā **Pārskatā** aizsāktu tautas attīstības kā cilvēka rīcībspējas paplašināšanās analīzi. Tautas attīstības koncepcijas centrā ir cilvēks un viņa attīstības iespējas, bet cilvēkkapitāla jēdziens dod iespēju atklāt būtiskus indivīda ekonomiskās darbības, kā arī personiskās un sociālās labklājības nosacījumus.

Cilvēkkapitāls ir tas cilvēka spēju un iemaņu kopums, no kura atkarīgs viņa ekonomiskās un sociālās aktivitātes potenciāls. Daļēji tas sakrīt ar rīcībspēju, tomēr cilvēkkapitāls nav tas pats, kas rīcībspēja. **Rīcībspēja** ir indivīda spēja izmantot sociālās darbības iespējas, ko piedāvā sabiedrība.

Cilvēkkapitāla definīcijās parasti akcentē indivīda izglītību, iemaņas, prasmes un zināšanas, kas palielina viņa ekonomiskās darbības produktivitāti, tomēr šā jēdziena saturs ir daudz plašāks. Cilvēkkapitāls ietver gan tehniskās, gan sociālās iemaņas. Plaši izmanto arī līdzīgu jēdzienu **cilvēkresursi**, kas attiecas uz darbības vecuma cilvēku skaitu un īpatsvaru sabiedrībā.

Cilvēkkapitāla jēdziens galvenokārt saistīts ar indivīdu ekonomisko uzvedību, it īpaši ar to, kādā veidā viņu akumulētās zināšanas un iemaņas palielina viņu produktivitāti

un ienākumus, tādējādi palielinoties arī visas sabiedrības produktivitātei un ienākumiem. Spēkus un līdzekļus mērķtiecīgi ieguldāma izglītībā un prasmēs, sabiedrība var iegūt vēlamu ekonomisko atdevi – gan indivīdu, gan kopības līmenī. Taču daudzi cilvēkkapitāla komponenti ne tikai paaugstina indivīda ekonomiskās darbības efektivitāti, bet arī ietekmē viņa personisko un sociālo labklājību. Nosacīti var nodalīt cilvēkkapitāla «specifiskos» un «vispārīgos» aspektus. Specifiskais cilvēkkapitālā attiecas uz iemaņām un zināšanām, kas lietderīgas tikai darba devējam (un par ko viņš gatavs maksāt), bet vispārīgajam cilvēkkapitālā (piem., lasīt- un rakstītprasmei) ir daudzveidīgs izmantojums visās dažādajās sabiedrības dzīves jomās. Tautas attīstības kontekstā cilvēkkapitāls ir vienlīdz nozīmīgs gan tā specifiskajos, gan vispārīgajos aspektos. **Tautas attīstība ir cilvēkkapitāla palielināšanās un tā realizācijas iespēju paplašināšanās.**

Atšķirībā no citiem kapitāla veidiem, piemēram, no kultūras kapitāla (vērtības, vēsture, tradīcijas, kas apvieno cilvēkus) vai no sociālā kapitāla (sociālie tīkli, kas sabiedrībai palīdz efektīvi funkcionēt), kuri ir iemiesoti indivīdu attiecībās un sociālajos tīklos, cilvēkkapitāls ir iemiesots pašos indivīdos. Cilvēkkapitāla jēdziens koncentrējas uz individuālajiem sociālās dzīves aģentiem, sociālais kapitāls – uz attiecībām starp šiem aģentiem un uz tīkliem, kurus tie veido. Cilvēkus nevar nodalīt no viņu zināšanām, prasmēm, iemaņām, veselības un vērtībām, bet viņus var nodalīt no tām vērtībām, kas viņiem pieder vai ko viņi lieto, – finansiālajām (finansiālais kapitāls) un fiziskajām (fiziskais kapitāls)

Cilvēkkapitāls pats par sevi nevar radīt vērtības, nevar nodrošināt sociālo un ekonomisko attīstību, t. i., cilvēki nedarbojas izolēti no sabiedrības. Indivīda cilvēkkapitāla ekonomisko vērtību – viņa motivāciju un iespējas šo kapitālu attīstīt un izmantot, lai radītu labumus un pakalpojumus, ko var pārdot, – nosaka sociālie institūti un tīkli. Tādēļ cilvēkkapitāls ir kontekstuāls un precīzi izmērīt tā vērtību ir grūti. Lai cilvēkkapitālu varētu novērtēt, jānoskaidro, kādas prasmes un iemaņas attiecīgajā sociālajā kontekstā ir pieprasītas.

Cilvēkkapitālam ir izšķirīga loma katras valsts izaugsmē. Industriālās sabiedrībās konkurētspēju un labklājību nosacīja ražošanas līdzekļi un citas taustāmas vērtības, turpretī zināšanu sabiedrībā galvenais labklājības un attīstības avots ir cilvēkkapitāls. Viens no cilvēkkapitāla koncepcijas pamatlicējiem Garijs Bekers (*Gary Becker*) to raksturo šādi: «Jaunie tehnoloģiskie atklājumi nespēj dot labumu valstīm, ja tajās ir maz kvalificētu darbinieku, kuri

zinātu, kā tos izmantot. Ekonomiskā izaugsme ir ļoti atkarīga no sinerģijas starp jaunām zināšanām un cilvēkkapitālu. Tādēļ pieaugums izglītībā un apmācībā ir pavadījis tehnoloģisko zināšanu progresu visās valstīs, kas sasniegušas nozīmīgu ekonomisko izaugsmi» (Becker, 2002).

Tautas attīstības kontekstā svarīgi ir izprast mijiedarbību starp cilvēkkapitālu, sociālo kapitālu un sociālajiem institūtiem (skatīt 0.1. logu).

Cilvēkkapitāls, kas sevi ietver profesionālās zināšanas, sociālās prasmes, veselību, motivāciju, vērtības, attieksmes, talantus, pieredzi un citas īpašības, ir tikai viens no darba produktivitāti ietekmējošiem faktoriem. Cilvēkkapitāla loma produktivitātē un ekonomiskajā izaugsmē var būt gan tieša, gan pastarpināta. Pētījumā «Employment in Europe 2006» pierādīts, ka cilvēkkapitāls produktivitāti var ietekmēt arī pastarpināti, veicinot tehnoloģiju radīšanu un pārņemšanu. Produktivitātes kāpināšanā svarīgs ir arī sociālais kapitāls – tieši, caur kuriem cilvēkkapitāls tiek veidots, izmantots un atalgots. Svarīga nozīme ir arī sociālajiem institūtiem, kas caurvij tirgus norises un valsts pilsoņu dzīvi un rada ietvaru, kurā cilvēkkapitāls un sociālais kapitāls var novest pie atšķirīgiem rezultātiem (Côté, 2001).

Tautas attīstības koncepcija ir holistiska: ekonomisko, politisko un kultūras attīstību tā novērtē caur cilvēku dzīves papildījuma prizmu. Tautas attīstības indekss, ko veido pamatzglītības, paredzamā mūža ilguma un tautsaimniecības attīstības rādītāji, tikai daļēji raksturo tautas attīstības procesu, kurā būtiska ir arī pilsonisko un politisko

tiesību paplašināšanās. Ekonomiskā labklājība, cilvēkdrošība, izglītības un veselības attīstība ir tikai līdzekļi sociālās labklājības sasniegšanai, tās centrā ir pilnvērtīga cilvēku dzīve un izvēles brīvības paplašināšanās. Tieši tādēļ izdevuma **Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2006/2007** galvenā tēma ir **cilvēkkapitāls**.

Latvijas cilvēkkapitāls

Cilvēkkapitāla vērtību lielā mērā nosaka iespējas to izmantot. Atšķirīgos politiskajos, institucionālajos un tiesiskajos apstākļos ir atšķirīgas iespējas realizēt cilvēkkapitālu un arī sociālo kapitālu.

Šo atziņu labi ilustrē pārmaiņas, kas Latvijas darbaspēka tirgū bija vērojamas pēc Padomju Savienības sabrukuma. Jaunajos apstākļos darbaspēka tirgū tika pieprasītas citas prasmes, kas atšķirās no tām, kuras cilvēki bija apguvuši. Sabrūkot sociālisma industrijai, vairs nebija pieprasīti tehniķi un inženieri, toties bija nepieciešami apsargi, uzņēmēji, politiķi, valsts ierēdņi un citas profesijas. Gadu desmitos radītais cilvēkkapitāls īsā laikā zaudēja vērtību, jo jaunajos apstākļos tam nebija pielietojuma. Iedzīvotāju cilvēkkapitāla – apgūto prasmju un iemaņu – neatbilstība jaunajam darbaspēka tirgus prasībām bija viens no darbaspēka zemās produktivitātes cēloņiem 90. gadu sākumā. Darbinieki, kuri izglītību un darba pieredzi bija ieguvuši padomju laikos, saskārās ar nepieciešamību piemēroties jaunajiem apstākļiem, pārkvalificēties un iegūt jaunas zināšanas. Tirgus ekonomikas apstākļos Latvijā sāka

attīstīties nozares, kurās speciālisti līdz šim nebija apmācīti, – uzņēmējdarbība, bankas, tirgvedība (mārketing), reklāma utt. Speciālistu trūkumu nevarēja kompensēt darbaspēka pieplūdums no ārzemēm, jo sociāli ekonomiskā situācija Latvijā nevarēja piedāvāt stabilitāti un konkurētspējīgu atalgojumu. Bija nepieciešami ilgi gadi un daudz kļūdu, iekams izglītības sistēma bija pārkārto-ta darbaspēka tirgus pieprasīto speciālistu gatavošanai. Šajā laikā daudzi cilvēki, kas izglītību ieguvuši padomju laikos, ir «izkrituši» no darbaspēka tirgus un zaudējuši kvalifikāciju, bet darbaspēka tirgū aktuālas kļūst arvien jaunas profesijas, kurām nepieciešami jauni speciālisti. Daudzi no šiem cilvēkiem tagad ir atgriezušies darbaspēka tirgū, bet daudzi ir devušies darbu meklēt ārzemēs vai arī sociāli degradējušies. Lai sabiedrības cilvēkkapitālu varētu efektīvi izmantot, jāizveido saskaņota izglītības, darbaspēka tirgus un sociālās aizsardzības sistēma.

«Mans zelts ir mana tauta,» rakstīja Rūdolf Blaumanis. Atziņa, ka tauta ir augstākā vērtība, izteica nacionālās atmodas laikmeta romantizētos ideālus. **Pārskata** veidotāji uzskata, ka šī atziņa nav zaudējusi aktualitāti, bet ir ieguvusi jaunu sociālo kontekstu. «Mans zelts» – augstākās vērtības, kas ir galvenais cilvēku dzīvesdarbības orientieris un laika gaitā mainās līdz ar sociāli ekonomiskajiem apstākļiem. «Mana tauta» – Latvijas iedzīvotāju kopums, kas veido valsts attīstību un nākotni. Cilvēks ir sociāla būtne, kas sevi var izpaust tikai caur cilvēku kopumu. Katra atsevišķa indivīda labklājība ilgākā laikā iespējama, tikai nodrošinot visa kopuma – tautas – labklājību, savukārt kopuma labklājību veido tā locekļu ieguldījums. Tautas attīstība ir arī ikviena indivīda attīstības pamats. Par izšķirošo ikvienas valsts attīstībā XXI gadsimtā kļūst tieši cilvēkkapitāls (skatīt 0.2. logu).

XX gadsimts ir nežēlīgi deldējis Latvijas cilvēkresursus: kari un politisko režīmu patvaļa ir bijuši par cēloni tam, ka XXI gadsimtā iedzīvotāju skaits ir apmēram tāds pats kā XX gadsimta sākumā. Valsts demogrāfiskais potenciāls ir nepietiekams ilgtspējīgai tautas attīstībai. Veidojot Latvijas nākotni jaunajā tūkstošgadē, ikviens cilvēks un visa tauta kopumā ir zelta vērtība. Vai valsts un reģionālā līmeņa politikas veidotāji to pietiekami labi apzinās? Finansālais, fiziskais, uzbūvētais utt. kapitāls zaudē savu vērtību, ja nav cilvēkkapitāla, kas tā potenciālu pārvērs reālās vērtībās. Ja nav cilvēku, nav tautas attīstības...

Arī Nacionālais attīstības plāns (NAP) Latvijā iezīmē uz cilvēku centrētu attīstību, tādēļ **Pārskats**, analīzes centrā likdams cilvēkkapitāla jēdzienu, vēlas pētīt jebkuras sabiedrības pastāvēšanas pamatnosacījumu un lielāko bagātību – cilvēku kā sociālo attiecību nesēju (subjektu). Mūsu sabiedrībai svarīgi ir noskaidrot, kādam jābūt rīcībspējīgam cilvēkam mūsdienu sabiedrībā, kādas vērtības, zināšanas, prasmes un iemaņas veido Latvijas iedzīvotāju cilvēkkapitālu.

Cik vērts ir cilvēkkapitāls Latvijā XXI gadsimtā? Vai valsts piekoptā demogrāfijas, ģimenes un migrācijas politika ir vērsta uz cilvēkresursu saglabāšanos un attīstību? Vai uzņēmēji, valsts un pašvaldības prot piesaistīt, izmantot un pavairot Latvijas cilvēkkapitālu? Cik efektīvas ir dažādu ekonomisko spēlētāju izraudzītās «demogrāfiskā roba» aizpildes stratēģijas un kādas ir šo stratēģiju īslaicīgās un ilglaicīgās sekas? Cik efektīvi Latvijā tiek izmantotas valsts un privātā sektora partnerības¹ un reģionālās inovācijas sistēmas, kas citās valstīs pierādījušas, ka ir veiksmīgi instrumenti cilvēkkapitāla attīstībai un realizācijai? Izdevums **Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2006/2007. Cilvēkkapitāls Latvijā: mans zelts ir mana tauta?** meklē atbildes uz šiem un vēl citiem jautājumiem.

Pārskata uzdevumi

Cilvēkkapitāla veidošanas un realizācijas iespējas nosaka sociālie institūti un tīkli. Lai novērtētu cilvēkkapitāla potenciālu, cilvēkkapitāla veidošanās un realizēšanās apstākļus Latvijā, **Pārskatā**

- 1) apzinātas cilvēkresursu attīstības un veidošanās un realizēšanās tendences Latvijā, salīdzinot situāciju un procesus Baltijas valstīs un Eiropas Savienībā;
- 2) aplūkotas cilvēkkapitāla problēmas reģionālā līmenī;
- 3) noskaidroti cilvēkkapitāla tapšanā un realizācijā svarīgākie Latvijas iedzīvotāju vērtīborientieri.

Pārskata 1. nodaļā Mana tauta – mans nākotnes kapitāls Latvijas cilvēkkapitāls un tā attīstības problēmas novērtēti globālā un reģionālā kontekstā. Lai valsts cilvēkkapitāls

¹ Akadēmiskajā literatūrā tiek lietots arī nosaukums «publiskā–privātā partnerība» (PPP).

0.2.
logs

Latvijas izaugsmes modelis: cilvēks pirmajā vietā

Galvenais izaugsmes resurss ir iedzīvotāju zināšanas un gudrība, to prasmīga izmantošana; resursa attīstīšanai, vairošanai un modernizācijai nepieciešamas tūlītējas investīcijas. Par izaugsmes mērķi ir izvirzīta ikviena cilvēka dzīves kvalitātes paaugstināšana dažādos aspektos, un tas sasniedzams, aktīvi izmantojot valsts iedzīvotāju uzkrāto zināšanu potenciālu.

Avots: Saeimas 2005. gada 26. oktobra sēdē apstiprinātais ilgtermiņa konceptuālais dokuments «Latvijas izaugsmes modelis: Cilvēks pirmajā vietā» (Saeima, 2007).

ķļūtu konkurētspējīgs, svarīgi ir **apzināt un pārvarēt šķēršļus, meklēt jaunas iespējas cilvēkkapitāla tapšanai un realizācijai**. Šajā nolūkā **Pārskatā** analizēti tie cilvēkkapitāla veidošanās un realizācijas momenti, kas visbiežāk ietekmē darba produktivitāti, – motivācija, darba vide un attiecības, darba devēju stratēģijas darbaspēka izmantošanā. Sabiedrības cilvēkkapitāla attīstību būtiski ietekmē tās cilvēkresursi. Samazinoties darbaspējas vecuma cilvēku īpatsvaram sabiedrībā, būtiski pasliktinās citu grupu – bērnu, jauniešu, pensionāru – dzīves apstākļi, samazinās finansiālie resursi sabiedrības cilvēkkapitāla attīstībai. Tādēļ **Pārskatā** cilvēkkapitāla palielināšanas aspektā analizēta valsts demogrāfiskā un ģimenes politika. Vai valsts politika veido pamatu tam, lai ģimenēs būtu bērnu audzināšanai labvēlīgi apstākļi? Valsts cilvēkkapitāla attīstību būtiski ietekmē arī tādi demogrāfiskie faktori kā iedzīvotāju mūža ilgums un veselība un migrācijas procesi. Īpaša uzmanība **Pārskatā** veltīta darbaspēka ārējai migrācijai un dažādu migrācijas politikas alternatīvu izvērtēšanai. Nozīmīgs instruments efektīvai cilvēkresursu mobilizācijai ir izglītības politika. Izglītības un zinātnes finansējums un izglītības kvalitāte lielā mērā nosaka cilvēkkapitāla konkurētspēju. Apkopojot valsts un privātā sektora partnerību darbības pieredzi citās valstīs, **Pārskats** pievērš uzmanību jauniem, Latvijā nepietiekami novērtētiem instrumentiem cilvēkkapitāla attīstībai, piemēram, analizē Lapmežciema sieviešu aktivitāti bērnu rotaļu laukuma izveidošanā un Bērzaunes bibliotēkas darbību kultūras laukā.

Pārskata 2. nodaļa **Latvija ārpus Rīgas** uzmanību pievērš nevienlīdzīgajām iespējām cilvēkkapitāla tapšanā un realizācijā galvaspilsētā un ārpusrīgas reģionos. Cilvēkkapitāla attīstību ietekmē apdzīvojuma blīvums, pakalpojumu pieejamība iedzīvotājiem un to kvalitāte, specifiskā sociālā vide laukos un mazpilsētās. **Pārskats** izvērtē arī nodarbinātības un uzņēmējdarbības iespējas, darba vietas un darba attiecību specifiku ārpus Rīgas.

Apkopojot reģionālo inovācijas sistēmu attīstības pieredzi Latvijā, **Pārskats** vērtē to iespējas konkrētam reģionam raksturīgā potenciāla, tradīciju un priekšrocību izmantošanā. **Pārskatā** sniegti ieteikumi uzņēmējdarbības vides uzlabošanai un mazpilsētu potenciāla pilnvērtīgai izmantošanai ārpusrīgas reģionos.

Pārskata 3. nodaļas **Mans zelts: starp jābūtību un rīcību** mērķis ir noskaidrot, kādi vērtīborientieri ir svarīgi Latvijas iedzīvotājiem. Galvenā uzmanība pievērsta vērtībām, kas varētu sekmēt un kas – drīzāk kavēt sabiedrības ekonomisko izaugsmi un strauju attīstību. **Pārskata** veidotāji vērtē, kādu vietu Latvijas iedzīvotāju vērtību sistēmā ieņem tādas vērtības kā atvērtība pārmaiņām, orientācija uz sasniegumiem un pašrealizāciju, orientācija uz pārticību, uz sabiedrības kopīgo labumu u. tml. **Pētījumā** cilvēkiem lūdza ne tikai novērtēt, cik svarīgas ir dažādas dzīves jomas (tādas kā ģimene, darbs, reliģija) un kā dažādas vērtīborientācijas atbilst viņu dzīves

pozīcijai (cik svarīga viņiem ir nauda, drošība, radoša pieeja dzīvei utt.), bet arī izteikt savus priekšstatus par vēlamo rīcību (piemēram, tādās jomās kā bērnu audzināšana, nodokļu maksāšana u. tml.).

Šajā **Pārskatā** pirmo reizi Latvijas cilvēkkapitāla analizē ir saistīti cilvēkkapitāla specifiskie un vispārīgie aspekti, tā nodaļas atšķiras nevis tematiski, bet gan ar problēmas analīzes mērogu. 1. nodaļa aplūko Latvijas cilvēkkapitālu globālā un reģionālā aspektā, 2. nodaļa – valsts iekšējās attīstības nevienmērības kontekstā, savukārt 3. nodaļa pēta atsevišķa indivīda dzīvesdarbības orientierus, kas būtiski ietekmē individuālās cilvēkkapitāla veidošanas un izmantošanas stratēģijas.

Pārskats un Latvijas zinātnieki

2006./2007. gada **Pārskats** turpina jau kopš pirmā **Pārskata par tautas attīstību Latvijā** (1995) sāktu tradīciju izvērtēt valsts sociāli ekonomiskās un politiskās attīstības cilvēcisko aspektu. Šis ir jau devītais **Pārskats**, un to gatavoja neatkarīga dažādu nozaru pētnieku grupa Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Sociālo un politisko pētījumu institūta vadībā. Līdz šim **Pārskatus par tautas attīstību** publicējusi ANO Attīstības programma UNDP. No 2004. gada beigām par **Pārskata** izdošanu un izplatīšanu sabiedrībā visā pilnībā atbildīgs ir LU Sociālo un politisko pētījumu institūts sadarbībā ar Liepājas Pedagoģijas akadēmiju, Latvijas Lauksaimniecības universitāti, Daugavpils Universitāti, Vidzemes Augstskolu un citiem partneriem. Diskusijā «Plānojot nākamo pārskatu par tautas attīstību», kas 2006. gada 22. februārī notika Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātē, tika apspriestas 2004./2005. gada **Pārskata** galvenās atziņas, izvirzītas jaunas idejas 2006./2007. gada **Pārskata** tēmai «Cilvēkkapitāls» un apspriesta iespēja veidot augstskolu pētnieku stabilas sadarbības tīklu, plaši tajā iesaistot studentus un jaunus zinātniekus, izvēršot ar **Pārskatā** aplūkotajām tēmām saistīto sociālo problēmu analīzi un to risināšanas pārraudzību (monitoringu).

Tautas attīstība Latvijā un Tūkstošgades attīstības mērķi

Salīdzinājumā ar daudzām pasaules valstīm Latvijas situācija tautas attīstībā ir diezgan labvēlīga. 2006. gadā Latvija tautas attīstības ziņā bija 46. vietā. Tas gan neļauj ieslikt pašapmierinātībā un norobežoties no visas cilvēces attīstības problēmām, jo Latvijas nākotni lielā mērā ietekmē pasaules procesi. 2007. gada 27. novembrī publicēts šā gada **Pārskats par tautas attīstību pasaulē** – «Cīņā pret klimata pārmaiņām. Cilvēces solidaritāte sašķeltā pasaulē» (*Human Development Report 2006/2007. Fighting climate change: Human solidarity in a divided*

world). Tajā analizēta globālo klimata pārmaiņu ietekme uz tautas attīstību. 2000. gadā pasaules valstu lideri parakstīja ANO Tūkstošgades deklarāciju, kurā pausta apņemšanās veikt pasākumus astoņu Tūkstošgades attīstības mērķu (*Millennium Development Goals*) īstenošanai. Tie skar dažādus jautājumus, kuri saistīti ar dzīves līmeņa uzlabošanu tādos aspektos kā izglītība, veselība, vides ilgtspēja u. c. Tūkstošgades attīstības mērķu izpilde ir arī viena no Eiropas Savienības prioritātēm. Arī Latvija ir pievienojusies šai deklarācijai, tātad Tūkstošgades mērķi (skatīt 0.3. logu) mūsu valstij ir saistoši.

Katra valsts, kas pievienojusies šai deklarācijai, izvēlas Tūkstošgades attīstības mērķus atbilstoši vietējiem apstākļiem, tos samērojot ar savu attīstības gaitu.

Latvijai, tāpat kā citām Eiropas Savienības valstīm, īpaši aktuāli ir veicināt **attīstības sadarbību** (palīdzību cilvēkiem mazattīstītās valstīs). Var jautāt: kā gan citiem lai palīdz Latvijas sabiedrība, kas pati samērā neseno pārdzīvojusi būtiskus sociāli ekonomiskos pārkārtojumus un labklājības līmeņa ziņā Eiropas Savienībā ieņem visai pieticīgu vietu? Attīstības sadarbība nenozīmē tikai materiālu atbalstu, dalīties var arī ar to unikālo pieredzi, kuru Latvija līdz ar citām Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīm guvusi pārkārtojumu gaitā, sabiedrības demokratizācijas procesos. Lai varētu palīdzēt citiem, jānovērtē Latvijas nacionālā darbības spēja (kapacitāte) – arī cilvēkkapitāls. Kas mēs esam? Kādu vērtību sistēmu mēs pārstāvam? Kāda ir mūsu pieredze un sasniegumi? Ko mēs varam dot citiem? Viens no Latvijas uzdevumiem Tūkstošgades mērķu sakarā ir «veicināt sabiedrības izpratni un līdzdalību attīstības sadarbībā» (LR Ārlietu ministrija, ANO Attīstības programma, 2005). Latvijas cilvēkkapitāla novērtējums **Pārskatā** sniedz konkrētu ieguldījumu šā uzdevuma veikšanā.

2006./2007. gada Pārskats par tautas attīstību Latvijā

Jau par tradīciju kļuvis **Pārskata** vajadzībām veikt plašu **Pētījumu** (skatīt sadaļu «Pētījums par cilvēkkapitālu Latvijā 2007»). Šogad **Pētījuma** uzmanības centrā ir Latvijas iedzīvotāju vērtības. Papildus iedzīvotāju aptaujāšanai, **Pārskatu** gatavojot, tika veikti arī vairāki neliela apjoma kvalitatīvie gadījumētājumi, kas dažādos aspektos padziļināti atklāj cilvēkkapitāla veidošanos un realizāciju. To rezultātā tapa pārskatā ievietotie **tuvplāni**, kas sniedz ieskatu dažādās cilvēkkapitāla problēmās un risinājumos. Tie nav tieši iesaistīti **Pārskata** nodaļu tekstos, jo tajos analizētās situācijas ir vienlaicīgi gan ilustrācija, gan labas prakses paraugs cilvēkkapitāla attīstīšanā un izmantošanā un saturiski papildina vairākas **Pārskata** nodaļas. **Tuvplānu** gatavošanā iesaistīti topošie tautas attīstības pētnieki – pārsvarā maģistra un doktora programmu studenti, kas pieredzējušu pētnieku vadībā veica lauka darbu dažādās Latvijas vietās.

Pārskata noformējumā ir izmantoti bērnu zīmējumi. Mēs lūdzām bērnu mākslas skolu audzēkņus uzzīmēt savus vecākus darbā un savus sapņus par nākotni.

Saikne starp vecākiem un bērniem ir kā nepārtraukta ķēdīte, kas stiepjas no pagātnes uz nākotni. Daudzviet **Pārskata** apakšnodaļām izmantotas rindas no latviešu tautas gara kapitāla – tautasdziesmām, teicieniem. **Pārskata** veidotāji šīs atziņas lasīja mūsdienīgā kontekstā. No saviem vecākiem mēs mantojam vērtības un priekšstatus par pasauli, un mēs tos nododam saviem bērniem, cerēdami, ka viņi turpinās to, ko esam iesākuši. Zināšanas, prasmes un iemaņas veido mūsu cilvēkkapitālu – mūsu tautas attīstības pamatu.

0.3.
logs

ANO Tūkstošgades attīstības mērķi

1. mērķis – samazināt nabadzību.
2. mērķis – nodrošināt visiem iedzīvotājiem pamatizglītību, kā arī iespēju iegūt vispārīgo vidējo vai profesionālo vidējo izglītību.
3. mērķis – nodrošināt vienādas iespējas sievietēm un vīriešiem.
4. mērķis – mazināt bērnu mirstību.
5. mērķis – uzlabot māšu veselību.
6. mērķis – ierobežot HIV/AIDS, tuberkulozes un difterijas izplatību, kā arī citus novēršamus nāves cēloņus.
7. mērķis – nodrošināt vides ilgtspēju.
8. mērķis – palīdzēt cilvēkiem mazāk attīstītajās valstīs (attīstības sadarbība).

Avots: LR Ārlietu ministrijas vietnē publicētā informācija, <http://www.mfa.gov.lv/lv/ano/Latvija-ANO/tukstosgade/> (skatīts 29.10.2007).

Pašlaik, kad **valsts demogrāfiskais potenciāls ir nepietiekams ilgtspējīgai tautas attīstībai**, svarīga ir ikkatra Latvijas iedzīvotāja cilvēkkapitāla radoša attīstīšana un izmantošana. Cilvēkkapitāls, tāpat kā sociālais kapitāls, ir tāds

kapitāls, kas nav atkarīgs no ekonomiskās situācijas svārstībām un nākotnē nesīs garantētu peļņu. Tas ir vislabākais mantojums, ko mēs varam atstāt saviem bērniem. Uzkrāsim savu un savu bērnu cilvēkkapitālu! Krāsim nākotnei!

0.4.
logs

Pārskatā lietoto jēdzienu skaidrojums

Cilvēkkapitāls (angļu val. *human capital*) – cilvēka spēju un iemaņu kopums, no kura atkarīgs viņa ekonomiskās un sociālās aktivitātes potenciāls. Cilvēkkapitāls daļēji sakrīt ar rīcībspēju, tomēr nav tas pats. Piemēram, izglītība var palielināt indivīda spēju konkurēt darbaspēka tirgū (cilvēkkapitāla aspektā), bet izglītība arī palielina cilvēka rīcībspēju, paplašinot viņa iespējas darboties, izteikt savu viedokli, izvēlēties utt.

Dzīvesdarbība – indivīda iedarbība uz ārējo fizisko un sociālo vidi, kā arī pašam uz sevi; indivīda darbība visās savas dzīves jomās.

Darbībspēja jeb **kapacitāte** (angļu val. *capacity*) – darbības resursu pietiekamība, t. i., darbinieku, tehniskā aprīkojuma un finanšu daudzums un piemērotība.

Dzīvesdarbības iespējas – nosacījumi indivīda dzīvesdarbībai: izglītošanās iespējas, veselība, darbs, atalgojums, politiskās iespējas utt.

Ilgspējīga teritoriju attīstība (angļu val. *sustainable development*) – attīstība, kas nodrošina tagadējo vajadzību apmierināšanu, neapdraudot nākamo paaudžu iespējas apmierināt savas vajadzības; līdzsvarota vides, ekonomiskās un sociālās sistēmas attīstība (ekonomiskā augšupeja un augsta dzīves kvalitāte tiek nodrošināta, nedegradējot vidi). Jēdziens definēts 1987. gadā ANO Pasaules vides un attīstības komisijas ziņojumā «Mūsu kopīgā nākotne».

Inovācija (angļu val. *innovation*) – jauninājumu radīšanas process, kurā tiek attīstītas un dzīvē realizētas dažādu jomu (zinātnes, tehnikas, sociālās sfēras, kultūras utt.) idejas.

Kopiena (angļu val. *community*) – cilvēku grupa, ko vieno kopīga teritorija, vērtību izpratne, tradīcijas, kopīgi rīcības motīvi.

Partnerība (angļu val. *partnership*) – vairāku sociālo aģentu (indivīdu, uzņēmēju, valsts un pašvaldību iestāžu, nevalstisko organizāciju u. c.) ilglaicīga sadarbība kopīgu attīstības mērķu sasniegšanai.

Rīcībspēja (angļu val. *capability*) – indivīda spēja izmantot sociālās darbības iespējas, ko piedāvā sabiedrība.

Radošums (angļu val. *creativity*) – spēja dažādās situācijās atrast netradicionālus risinājumus.

Sociālais kapitāls (angļu val. *social capital*) – sociālās mijiedarbības un sociālo tīklu īpašības, ko cilvēks, cilvēku grupa var izmantot savas darbības efektīvizēšanai.

Mana tauta – mans nākotnes kapitāls

1.

nodaļa

IEVADS

KAS NOTIEK PASAULĒ?

STARP CITĀM TAUTĀM *Latvijas cilvēkkapitāls globālā skatījumā*

GAN ZINĀJA DARBINIEKI, KĀ DIENIŅU PAVADĪT *Darba intensitāte*

KAS AR MANU TĒVA ZEMI? *Cilvēkresursi un vecuma piramīda*

NE MAN BRĀĻA, NE MĀSIŅAS *Bezbērņības un vienbērņības sekas*

OZOLS TĒVS, LIEPA MĀTE *Kurp virzās ģimenes lietu politika?*

GARU MŪŽU, VESELĪBU *Ko liecina iedzīvotāju statistika?*

PASAULES PLAŠAJOS CEĻOS *Vai izbeigsies cilvēkresursu aizplūde?*

AR GUDRU ZIŅU *Ceļā uz skaidrāku izglītības politiku*

SKOLA MAKSĀ NAUDU *Kam finansēt izglītību?*

GUDRU ŅĒMU PADOMIŅU? *Izglītības kvalitāte*

MĀCI MANI DARBIŅAM *Kā izglītība atbilst darbaspēka tirgum?*

VISI KOPĀ *Valsts un privātā sektora partnerība*

NOSLĒGUMS

Mana tauta – mans nākotnes kapitāls

levads

Ne visa valsts kopumā, ne arī kāds reģions vai kopiena nevar attīstīties bez pietiekama cilvēkkapitāla – bez noteiktas iedzīvotāju «kritiskās masas», ko veido ne tikai kvantitatīvi raksturojamas abstraktas cilvēkvienības, bet arī konkrēti cilvēki ar saviem dzīves plāniem, prasmi tos īstenot, zināšanām un iemaņām. Gan par to, lai saglabātos un vairotos valsts cilvēkresursi, gan arī par to, lai izveidotos pietiekams cilvēkkapitāls un tas tiktu izmantots lietderīgi, lielā mērā atbildīga ir pati valsts. Pamatnosacījumus valsts iedzīvotāju dzīvesdarbībai veido valsts politika – gan demogrāfiskā politika, gan politika attiecībā uz ģimeni, izglītību un nodarbinātību.

Šās nodaļas mērķis ir apzināt, kādas cilvēkresursu attīstības, cilvēkkapitāla veidošanās un tā izmantošanas tendences vērojamas Latvijā, salīdzināt situāciju un procesus Baltijas valstīs un Eiropas Savienībā. Mēs lepojamies ar cilvēkiem no Latvijas, kuru darbi ir pazīstami pasaulē, bet vai Latvija ambiciozu mērķu sasniegšanai nekļūst par šauru? Vai Latvija prot piesaistīt un izmantot pašu vērtīgāko kapitālu – savus cilvēkus?

Kas notiek pasaulē?

Lai valsts kļūtu konkurētspējīga, tādām globāli vai vismaz reģionāli jāklūst tās cilvēkkapitālam. Tagad globālo konkurences vidi nosaka dinamiskās attiecības starp galvenajiem ekonomiskajiem spēlētājiem pasaulē – ASV, Āzijas valstīm un Eiropas Savienību. Latvijas attīstībā vislielākā nozīme ir reģionālajiem procesiem, un Eiropas Savienības

stratēģiskais mērķis šai desmitgadei ir kļūt par pasaules konkurētspējīgāko un dinamiskāko uz zināšanām balstīto ekonomisko veidojumu, kurā būtu nodrošināta ilgtspējīga ekonomiskā izaugsme, vairāk un labākas darba vietas un lielāka sociālā kohēzija (European Council, 2000). Tādēļ svarīgi ir apzināties, ka nacionālo statistikas rādītāju pieaugums konkrētās jomās vēl maz ko izsaka. Jāspēj atbildēt uz jautājumiem «Vai attīstāmies pareizā virzienā?» un «Vai ilgi vēl pietiks spēka attīstīties?».

Pasaulē ekonomiskajā attīstībā ir vērojamas trīs būtiskas tendences. Pirmkārt, Eiropas Savienības valstu kopējā ekonomika pēdējos 25 gadus ir saglabājusi gandrīz nemainīgu īpatsvaru pasaules ekonomikā (skatīt 1.1. logu). Otrkārt, ASV temps joprojām pieaug. Treškārt, atsevišķas Āzijas valstis, it īpaši Ķīna, attīstās vēl nepieredzēti dinamiski, tomēr vidējais ienākumu līmenis šajās valstīs vēl arvien ir ļoti zems.

Pēc «Economist Intelligence Unit» (EIU) prognozēm, 2020. gadā Ķīnai ekonomikas apjoms jau būs tikpat liels kā Savienotajām Valstīm, bet Āzijas īpatsvars pasaules kopējā kopproduktā, rēķinot pēc pirktspējas paritātes, no 35 % pagājušajā gadā būs palielinājies līdz 43 %. ASV ekonomika augs gandrīz par 3 % gadā, bet ES ekonomika – par 2,1 % gadā (EIU, 2005).

Āzijas attīstība visvairāk balstīta uz zemām darbaspēka izmaksām, ASV ir pasaules līdere augstajās tehnoloģijās, bet Eiropas ekonomika, jau sen vairs nespējama konkurēt pēc darbaspēka izmaksām, savā attīstības stratēģijā joprojām šaudās starp globālajiem izaicinājumiem un ierastajiem ekonomikas balstiem. Te gan piebilstams, ka

1.1.
logs

Ietekmīgāko valstu/reģionu īpatsvars pasaules ekonomikā, %

	1980. gads	1990. gads	2005. gads
ES 25	30,8	31,0	32,0
ASV	23,8	25,7	29,5
Japāna	9,0	13,4	10,8
Ķīna	2,6	1,7	5,3
Indija	1,5	1,4	1,8

1980. un 1990. gada datus par ES nav ņēmti vērā IKP dati par piecām tagadējām ES dalībvalstīm, kas tajā laikā nepastāvēja kā neatkarīgas valstis, – par Igauniju, Latviju, Lietuvu, Slovākiju un Slovēniju.

Avots: Starptautiskais Valūtas fonds, 2007.

daudzos rādītājos Eiropas Savienību grūti ir uztvert kā vienotu veselumu, jo ES dalībvalstis savā starpā pēc šiem rādītājiem atšķiras vairāk nekā, piemēram, ES un ASV. Situāciju labi raksturo organizācijas «Pasaules ekonomikas forums» (*World Economic Forum*) vērtējumi par valstu konkurētspēju: 2006. gadā 15 ES dalībvalstis vērtējumu sarakstā (Pasaules ekonomikas foruma vietnē <http://www.weforum.org>) atrodas vietās no otrās (Somija) līdz četrdesmit septītajai (Grieķija), un tas labi raksturo, cik nevienmērīgs ir ES sastāvs no globālās konkurētspējas viedokļa.

Eiropas Savienības kopējo rādītāju izmantošana nebūtu uzskatāma par aplamu, jo Eiropas Savienībā darbojas vienots tirgus un dalībvalstis ir pieņēmušas kopīgas attīstības stratēģijas ar konkrētiem izpildāmiem uzdevumiem. Arī Latvija savos nacionālās attīstības dokumentos ir akceptējusi tendences, ko diktē zināšanu sabiedrības ideja, un līdz ar citām Eiropas Savienības dalībvalstīm tiecas sasniegt Lisabonas stratēģijas mērķus (skatīt, piemēram, Nacionālās attīstības plānu 2007.–2013. gadam).

2000. gadā pieņemto Lisabonas stratēģiju varētu interpretēt kā Eiropas atbildi uz globālajiem izaicinājumiem, un tā arī iezīmē Eiropas izpratni par savām ilgtermiņa problēmām un centienus meklēt risinājumus. Tomēr Eiropas Savienības valstu dinamika nav tik strauja, lai varētu cerēt, ka Lisabonas stratēģijas mērķus izdosies sasniegt. Piemēram, kopējā nodarbinātība Eiropas Savienībā no 63,4 % 2000. gadā pieaugusi līdz 65,2 % 2005. gadā

(salīdzināmības labad izmantoti dati tikai par 15 ES dalībvalstīm), tomēr ar šādu progresu nepietiek, lai sasniegtu 2010. gada mērķi – 70 % (skatīt 1.2. logu).

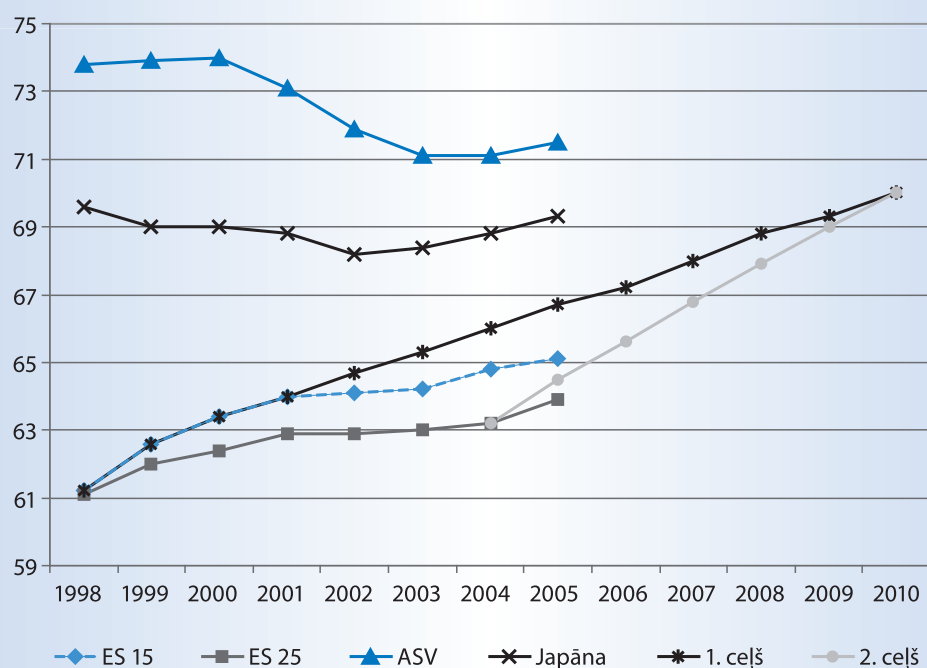
Būtiski atšķiras darba ražīgums Amerikas Savienotajās Valstīs un Eiropas Savienības valstīs. Aplēsts, ka tipisks amerikānis savā mūžā strādā par 40 % vairāk nekā tipisks eiropietis (Pozen, 2005, 9. lpp.). Eiropas Savienībā nepastāv vienota nodarbinātības politika, un tajā dziļi iesakņojusies no ASV atšķirīga darba un atpūtas kultūra, tādēļ šajā jomā nav arī prognozējamas straujas pārmaiņas.

Cilvēkkapitāla attīstīšanā būtisks faktors ir ekonomikas balstīšana uz zināšanām un inovāciju. Inovācija ir arī joma, kurā visbūtiskāk izpaužas ASV pārkums pār ES: tas galvenokārt izpaužas ar lielākām investīcijām pētniecībā un attīstībā, augstākajā izglītībā, informācijas un komunikācijas tehnoloģijā un patentos (European Trend Chart on Innovation, 2005), kā arī cilvēkkapitālā (European Commission, 2005). Tomēr Eiropas Savienībai ir labāki rādītāji zinātnieku un inženieru specialitāšu absolventu skaitā, biznesa finansētajos universitāšu izdevumos pētniecībai un attīstībai, kā arī nodarbinātībā vidēji augsto un augsto tehnoloģiju nozarēs (Ulničāne-Ozoliņa, 2007, 196. lpp.).

Lai gan inovatīvajā darbībā ES kopumā atpaliek no ASV, kļūda būtu akli sekot ASV modelim. Paša Eiropas Savienībā inovācijas ziņā nevalda homogenitāte, piemēram, Zviedrija un Somija dažādos ranžējumos attiecībā uz

1.2.
logs

Lisabonas mērķa (70% nodarbinātības līmenis 2010. gadā) sasniegšanas monitorings

Avots: Eiropas Tirdzniecības un rūpniecības kameru asociācijas «Eurochambres» dati.

inovāciju pārspēj ASV (European Trend Chart on Innovation, 2005). Tādēļ varētu izrādīties, ka ES dalībvalstīm daudz piemērotāka ir veiksmīgāko dalībvalstu pieredzes analīze, nevis centieni kopēt ASV.

Starp citām tautām

Latvijas cilvēkkapitāls globālā skatījumā

Vēl 2004. gadā Latvijas amatpersonas lepojās, ka valstī ir zemas darbaspēka izmaksas, un ar to saistīja cerības uz investoru interesi atvērt šeit ražotnes (Spurdziņš, 2004). Pašlaik, 2007. gadā, izveidojies visai neparasts iespēju un vēlmju kokteilis: dzimstība samazinās, pensionējušos skaits palielinās, valda neapmierinātība, ka darbaspēks izceļojis, un bažas, ka tas ieplūdis no kaimiņvalstīm, taču vēl joprojām tiek izvirzīti ambiciozi mērķi Latvijai iekļūt Eiropas bagātāko valstu divdesmitniekā, bet konkurētspējas ziņā – pirmajā piecniekā (Kalvītis, 2006).

Pēc daudziem rādītājiem, kas raksturo cilvēkkapitāla attīstību, it īpaši pēc izdevumiem pētniecībai un attīstībai un pēc produktivitātes, Latvija ir pēdējā vietā Baltijas valstu vidū. Tas likumsakarīgi nosaka arī Latvijas zemo konkurētspēju, salīdzinot ar Igauniju un Lietuvu, kā arī kopumā ar visu ES. Laikā no 2000. līdz 2004. gadam (iestāji Eiropas Savienībā) Latvija visos plašākajos un visvairāk citētajos ranžējumos pēc konkurētspējas rādītājiem bija zemākā vietā nekā pārējās Baltijas valstīs. 125 pasaules valstu ranžējumā pēc attīstības konkurētspējas indeksa 2004. gadā Igaunija bija 20. vietā, Lietuva – 36., bet Latvija – 44. vietā (Vanags, Leduskrasta, 2005, 26. lpp.). Turpmākajos gados situācija mazliet mainījās. Igaunija saglabāja līdera pozīcijas, kaut arī ieņēma zemākas vietas: 2005.–2006. gadā 26. vieta, 2006.–2007. gadā – 25. vieta. Lietuva 2005.–2006. gadā bija 34. vietā, bet 2006.–2007. gadā noslidēja uz 40. vietu. Latvija 2005.–2006. gada sarakstā bija zemāk par abām pārējām valstīm, 39. vietā, bet jaunākajā sarakstā par 2006.–2007. gadu apsteidz Lietuvu un ierindojas 36. vietā (World Economic Forum, 2006, 14. lpp.).

Eiropā kopumā zemākie produktivitātes rādītāji ir nozarēs, kas nodarbina darbaspēku ar zemāku kvalifikāciju, turpretī Latvijā nozares pievienotā vērtība vairāk ir atkarīga no uzņēmuma darbības specifikas – vai tā balstīta uz cilvēkresursiem vai uz iekārtām un tehnoloģijām. LR Ekonomikas ministrijas 2005. gada decembra Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību liecina, ka nozares, kas Latvijā dod viszemāko pievienoto vērtību¹, ir apgāde ar elektroenerģiju, gāzi un ūdeni, tā sauktās primārās nozares un būvniecība, savukārt nozares, kas dod visaugstāko pievienoto vērtību, ir citi komercpakalpojumi, tirdzniecība, viesnīcu un restorānu nozare. No tā

¹ Pievienotā vērtība – vērtība, kas preču ražošanas vai pakalpojumu veikšanas laikā pievienota starppatēriņam (nopirktajām izejvielām, materiāliem, pusfabrikātiem).

izriet būtisks secinājums, ka zemo produktivitāti Latvijā lielā mērā nosaka **tehnoloģiskā** atpalicība.

Līdzīgi secinājumi izriet no Pasaules ekonomikas foruma (*World Economic Forum*) datiem, kuri liecina, ka tehnoloģiskās attīstības, biznesa komplicētības un inovācijas ziņā Latvija ir vienā no pēdējām vietām Eiropā (World Economic Forum, 2006). Diemžēl, biežāk par plāniem, kā celt produktivitāti un darba ražīgumu, šobrīd publiskajā telpā izskan diskusijas par iespējamo darbaspēka piesaisti no citām valstīm.

Gan zināja darbinieki, kā dieniņu pavadīt

Darba intensitāte

Produktivitāte un sasniegtie rezultāti ir atkarīgi ne tikai no prasmēm un spējām, bet arī no pieliktajām pūlēm. Tādēļ ir saprotams, ka bieži par vienu no cilvēkkapitāla rādītājiem mēdz uzskatīt **motivāciju**. Latvijā motivācijas trūkums ir viens no galvenajiem cēloņiem, kas darbiniekiem neļauj sevi realizēt darbā: **Pētījums** liecina, ka motivācijas trūkumu kā cēloni minējuši 10 % strādājošo, pie tam visbiežāk – cilvēki 25–44 gadu vecumā. Motivācija un pielikto pūļu līmenis lielā mērā ir atkarīgi no atalgojuma, un tas Latvijā nav augsts: pēc Eiropas Statistikas biroja («Eurostat») informācijas, 2005. gadā Latvijā darbaspēks stundā izmaksāja vidēji 2,77 eiro jeb 13,1 % no ES vidējā līmeņa (dati no «Eurostat» vietnes). Algu atšķirīgumu labi ilustrē fakts, ka, pēc ASV Darba departamenta oficiālās statistikas un Eiropas Statistikas biroja datiem, vidējo algu attiecība starp Latviju un Vāciju ir tāda pati kā starp ASV un Meksiku.

Iespējams, vēl svarīgāki par faktisko atalgojuma līmeni motivācijā ir subjektīvā uztvere par atalgojumu un subjektīvais vērtējums par pūļu un atalgojuma savstarpējo sakarību. **Pētījums** «Bezdarba un sociālās atstumtības iemesli un ilgums» (Labklājības ministrija, 2007d) liecina, ka šobrīd Latvijas iedzīvotāji gandrīz vienprātīgi (84 %) nepiekrīt, ka samaksa par darbu Latvijas uzņēmumos ir taisnīga. Pēc **Pētījuma** rezultātiem, 60 % strādājošo nav apmierināti ar saviem ienākumiem un 22 % strādājošo nav apmierināti ar savu darbu. Taču, kā konstatēts intervijās vairākos Labklājības ministrijas pētījumos par darbaspēka tirgu (par to sīkāk – nacionālās programmas «Darba tirgus pētījumi» vietnē), darba devēji darbinieku prasības uzskata par nepamatoti augstām. Augstā inflācija un migrācijas iespējas gan tiešām būtiski paaugstina darbinieku prasības, tomēr atalgojumu nosaka arī darba devēju nespēja maksāt pieprasīto algu. Izmantojot primitīvas tehnoloģijas un lētu darbaspēku, daudzi uzņēmumi Latvijā spēj eksistēt tikai vidē, kurā ir darbinieki, kas gatavi ilgstošas strādāt par zemu samaksu. Daudziem trūkst spēju vai vēlēšanās investēt tehnoloģiju modernizēšanā un darba ražīguma kāpināšanā, lai uzlabotos konkurētspēja, un piedāvāt augstāku atalgojumu. Rezultātā daļa darba devēju

cenšas degradēt darbinieku vērtību, norādot, ka iegūtā izglītība un prasmes ir vājas un nav pieprasītā atalgojuma vērtas. Lētā darbaspēka piedāvājumam izsīkstot, nākotnē daļa uzņēmumu nonāks grūtā situācijā. Ja darba devējs spiests darbiniekam maksāt algu, kuru uzņēmums nespēj atpelnīt, jo algu pieaugums būtiski pārsniedz produktivitātes pieaugumu, uzņēmuma konkurētspēja un pastāvēšana ir apdraudēta. Tomēr, aplūkojot produktivitātes un atalgojuma attiecību, var secināt, ka kopumā produktivitāte Latvijā līdz pat 2005. gadam augusi straujāk nekā algas. Tikai pēdējā laikā vērojams straujš algu pieaugums: no 2005. gada jūnija līdz 2006. gada jūnijam, pēc CSP datiem, Latvijā strādājošo vidējā bruto alga pieaugusi par 22 %. Salīdzinot algas un produktivitātes attiecību citās valstīs, var pieņemt, ka šobrīd vēl nav pamata bažām, ka produktivitātes kāpums Latvijā nespēs kompensēt algu pieaugumu. Te gan jāatceras, ka, jo augstāka ir produktivitāte, jo dārgāka kļūs tās kāpināšana par katru procentu.

Cilvēkkapitāla veidošanu un izmantošanu spēcīgi ietekmē sabiedrības vērtības un tradīcijas. **Pētījuma** dati liecina, ka 62 % Latvijas strādājošo atzīst, ka darbam viņu dzīvē ir ļoti liela nozīme, un 33 % – ka tam ir drīzāk liela nozīme. Brīvajam laikam ļoti lielu nozīmi piešķir tikai 29 % strādājošo. Latvijas iedzīvotāji gan strādā daudz, taču bieži vien darbs nav intensīvs. Darba intensitātes indekss, ko raksturo tādi kritēriji kā «strādāšana ātrā tempā» vai «strādāšana saspringtos termiņos», Latvijā ir viszemākais visā ES²: tikai 39,5 % strādājošo strādā ļoti ātri un 51 % – saspringtos termiņos. Turklāt Igaunijā un Lietuvā, tāpat kā Eiropas Savienībā vidēji, laikā no 2000. līdz 2005. gadam darba intensitāte auga, turpretī Latvijā būtiski nemainījās (European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2007). Zemajai darba intensitātei Latvijā var būt dažādi cēloņi: pirmkārt – lielāka darbinieku autonomija, kurai raksturīga maza vadības kontrole; otrkārt – tāds atalgojums, kas nemotivē strādāt intensīvi; treškārt – nogurums un pārstrādāšanās; ceturtkārt – novecojušos tehnoloģiju radītās darba procesa aizkavēšanās; piektkārt – maza piesaiste un lojalitāte uzņēmumam (**Pētījuma**

² Otrs zemākais – Lietuvai.

rezultāti liecina, ka trešdaļa respondentu pēdējā gada laikā domājuši par darbavietas maiņu). **Pētījumu** dati ļauj secināt, ka Latvijā pārmaiņu laiki degradējuši daudzu strādājošo uztveri: vismazāk (tikai 15 %) iedzīvotāju uzskata, ka, lai dzīvētu tālu tiktu, svarīgi ir smagi strādāt, turpretī 36 % uzskata, ka svarīgi ir pazīt pareizos cilvēkus. **Pētījums** atklāj: 39 % iedzīvotāju uzskata, ka negodīgumam ir liela nozīme panākumu gūšanā (25 % ir grūti pateikt, vai tam ir nozīme), un 65 % piekrit apgalvojumam, ka «ar godīgu darbu bagāts nekļūsi». Šāda uztvere neveicina strādājošo centienus strādāt intensīvi un ar atdevi, drīzāk gan tā veicina centienus «radīt priekšstatu» par intensīvu darbu.

Darba produktivitātes pieaugumu ietekmē arī **uzņēmuma vide un darba attiecības** – tas, kāda ir darba hierarhiskā organizētība un informācijas apmaiņa, vai tiek atbalstīta strādājošo iniciatīva un uzklausi ierosinājumi utt.

Pētījums rāda, ka darbinieki nesūdzas par iespējām ieviest savas idejas darbā, tomēr praksē šāda rīcība ir maz izplatīta: tikai 16 % izteikuši priekšlikumus, kā uzlabot darba apstākļus, 13 % – darba organizācijas uzlabošanas priekšlikumus, 6 % – ražošanas tehnoloģiju uzlabošanas priekšlikumus, 5 % – citus darba racionalizācijas priekšlikumus, bet 59 % nekādus priekšlikumus nav izteikuši. Īpaši kūtri priekšlikumus izsaka mazpilsētu un lauku strādājošie. Var secināt, ka darba vide Latvijas uzņēmumos ir atvērta, uz sadarbību vērsta un darba organizācija neliek šķēršļus cilvēkkapitāla izmantošanai darba procesā, tomēr paši darbinieki reti izrāda iniciatīvu. **Pētījums** rāda: pašlaik tikai 22 % strādājošo ir pārliecināti, ka iniciatīvas izrādīšana sekmē karjeru (49 % tam drīzāk piekrit). Uzņēmumos šādu rīcību ieteicams ne tikai pieņemt, bet arī dažādi stimulēt.

Kā galvenos cēloņus, kas traucē sevi realizēt darbā, strādājošie **Pētījumā** minējuši **nogurumu** un **veselības problēmas** (attiecīgi 13 un 8 % respondentu).

Zemo algu dēļ vairākums Latvijas strādājošo nemaz neiebilst pret virsstundu darbu, cerot nopelnīt vairāk: **Pētījumā** to apliecinājuši 79 % aptaujāto. Darbinieku pašvērtības sajūta Latvijā ir samērā zema: **Pētījumā** tikai 39 %

1.3. logs

Darbaspēka izmaksas vienā stundā, eiro

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Latvija	–	1,59	1,71	1,85	2,22	2,29	2,39	3,37	2,52	2,77
Lietuva	1,32	1,68	1,95	2,16	2,63	2,76	2,90	3,10	3,22	3,56
Igaunija	1,85	2,12	2,42	2,60	2,85	3,22	3,67	4,01	4,24	4,67
ES 25	16,06	16,88	17,24	17,97	19,21	19,64	20,32	20,58	21,14	21,20
ES 15	18,52	19,49	19,85	20,57	21,79	22,33	23,06	23,28	23,96	–

Avots: Eiropas Statistikas biroja «Eurostat» dati.

respondentu sevi uzskata par grūti aizstājamiem darbiniekiem, bet 37 % uzskata, ka viņiem būtu grūti atrast līdzvērtīgu darbu, tādēļ darbinieki nereti samierinās pat ar to, ka virsstundu darbs netiek apmaksāts. (Skatīt 1.3. logu.)

Latvijā darbaspēka piedāvājuma trūkumu kā problēmu sāka apzināties relatīvi nesen. Laikā no 1991. līdz 2004. gadam, kad 230 tūkstoši cilvēku (10 % iedzīvotāju) no valsts aizbrauca, iespējamajām sociālajām un ekonomiskajām sekām neviens īpaši nepievērsa uzmanību. Augstais bezdarba līmenis darba devējiem sniedza samērā brīvu piekļu cilvēkresursiem, un arī valsts līmenī darbaspēka potenciālā trūkuma problēma netika aplūkota. Vienu no pirmajiem nopietnajiem brīdinājumiem Latvijai izteica Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija (OECD): 2003. gadā tā norādīja, ka «ciktāl nepieciešamo darbaspēka trūkumu nebūs iespējams kompensēt ar strauju imigrācijas vai dzimstības pieaugumu, arvien svarīgāk būs vairoto esošo cilvēkkapitālu un nodrošināt, ka tas tiek produktīvi izmantots» (OECD, 2003a). Līdz ar iestāšanos Eiropas Savienībā paaugstinoties ekonomiskās izaugsmes tempam un pieaugot darbaspēka emigrācijas riskam, šo problēmu apzinājušies ne vien darba devēji, bet arī politikas veidotāji (skatīt 1.4. logu).

Stratēģijas, ko pašlaik izmanto darbaspēka trūkuma kompensēšanai, nav ilgtspējīgas un neveicina Latvijas konkurētspēju. Lai būtu iespējams efektīvi izmantot cilvēkkapitālu, veicināt darba ražīguma kāpumu un tuvties ES līmenim produktivitātes, konkurētspējas un arī atalgojuma ziņā, nepieciešamas pārmaiņas gan darba devēju, gan darbinieku ieradumos un attieksmē. Nacionālais attīstības plāns uzsver, ka nākotnē būs nepieciešams no ekstenzīvas darbaspēka piesaistes pāriet uz inovatīvu attīstību, kas vērsta uz iekšējo intelektuālo resursu izmantošanu.

Kas ar manu tēvuzemi?

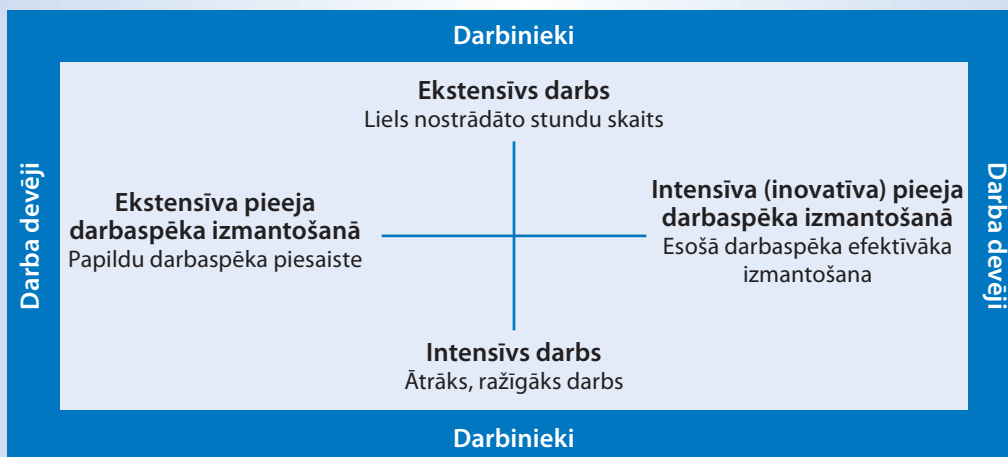
Cilvēkresursi un vecuma piramīda

Sabiedrības cilvēkkapitāla attīstību būtiski ietekmē tās cilvēkresursi. Ja sabiedrībā samazinās darbaspējas vecuma cilvēku īpatsvars un pilnvērtīgi neatražojas cilvēkresursi, var būtiski pasliktināties citu grupu – bērnu, jauniešu, pensionāru – dzīves apstākļi, samazināties finansiālie resursi sabiedrības cilvēkkapitāla attīstībai. Pastāv risks, ka ekonomiskās izaugsmes tempa pazemināšanās un darbaspējas vecuma iedzīvotāju īpatsvara samazināšanās var apdraudēt valsts finansiālo situāciju. Piemēram, ja Latvijā netiks veiktas reformas, 2050. gadā pensiju izmaksai būs nepieciešami nevis pašreizējie 6,4 % no IKP, bet 8,2 %, savukārt veselības aprūpei nāksies tērēt 6,2 % no IKP pašlaik šim nolūkam tērēto 5,2 % vietā. Kopējie ar sabiedrības novecošanos saistītie izdevumi no IKP varētu pieaugt no pašreizējiem 12,3 % līdz 16,5 % 2050. gadā. «Standard & Poor's» prognozē, ka šādā situācijā stipri pieaugs valsts budžeta izdevumi, sasniedzot 46 % no IKP. Līdz ar to valsts parāda apjoms 2050. gadā varētu būt pieaudzis līdz 128 % no IKP, bet budžeta deficīts – līdz 10,8 % no IKP.

Šādas prognozes ļauj secināt, ka sabiedrības novecošanās līdz ar darbaspēka trūkumu kļūs par vēl vienu šķērslī ES vidējā dzīves līmeņa sasniegšanai. ES gadījumā šās problēmas risināšana lielā mērā paliek dalībvalstu ziņā, jo pieeja pensijām un sociālajai palīdzībai nav visām dalībvalstīm vienāda. Tomēr, ja Eiropa saskarsies ar kādām negaidītām ekonomiskām problēmām, var aktualizēties arī šī problēma. Bez tam svarīgi ir ņemt vērā, ka, palielinoties vidējam gaidāmajam mūža ilgumam, varētu mainīties pensionēšanās vecums.

1.4.
logs

Intensīva un ekstenzīva pieeja darba devēju un darba ņēmēju attiecībās

Autore: Inta Mieriņa, 2007.

Latvijas gadījumā jāatzīst, ka situācija šajā jomā nav viennozīmīga. Ilglaika demogrāfiskie rādītāji liecina, ka Latvijā gaidāmās problēmas var būt vēl nopietnākas nekā Eiropā vidēji. Tiek prognozēts, ka laikā no 2010. līdz 2030. gadam ES 25 dalībvalstīs darbaspējas vecuma cilvēku skaits samazināsies par 20 miljoniem un pēc 2025. gada imigrācija vairs nespēs kompensēt iedzīvotāju skaita samazināšanos sakarā ar dzimstības un mirstības negatīvo attiecību (International Organization for Migration, 2005). Globālā sabiedrības novecošanās tendence skars arī Latviju. Vidējās paaudzes iedzīvotāju īpatsvars valstī varētu pieaugt no 39,5 % 2005. gadā līdz 50,5 % 2050. gadā, bet tādu iedzīvotāju īpatsvars, kuru vecums pārsniedz 65 gadus, 2050. gadā varētu būt 26,1 %. Darbspējīgo iedzīvotāju īpatsvars šajā laika posmā varētu no 69 % samazināties līdz 59 %. Tāpat tiek prognozēta Latvijas iedzīvotāju kopskaita samazināšanās. Pērn Latvijā bija ap 2,3 miljoniem iedzīvotāju, bet 2050. gadā varētu būt ap 1,9 miljoniem. «Standard & Poor's» norāda, ka pārmaiņas sabiedrības vecumstrukturā var dažādos veidos ietekmēt valsti («Standard & Poor's» aicina Latviju veikt reformas», LETA, 07.07.2006).

Ne man brāļa, ne māsiņas

Bez bērniem un vienbērniem sekas

80. gadu vidū Latvijā pakāpeniski pieauga dzimušo skaits, sasniedzot paaudžu nomainai nepieciešamo līmeni. Pēdējos gadu desmitos visvairāk bērnu – 42 135 – piedzima

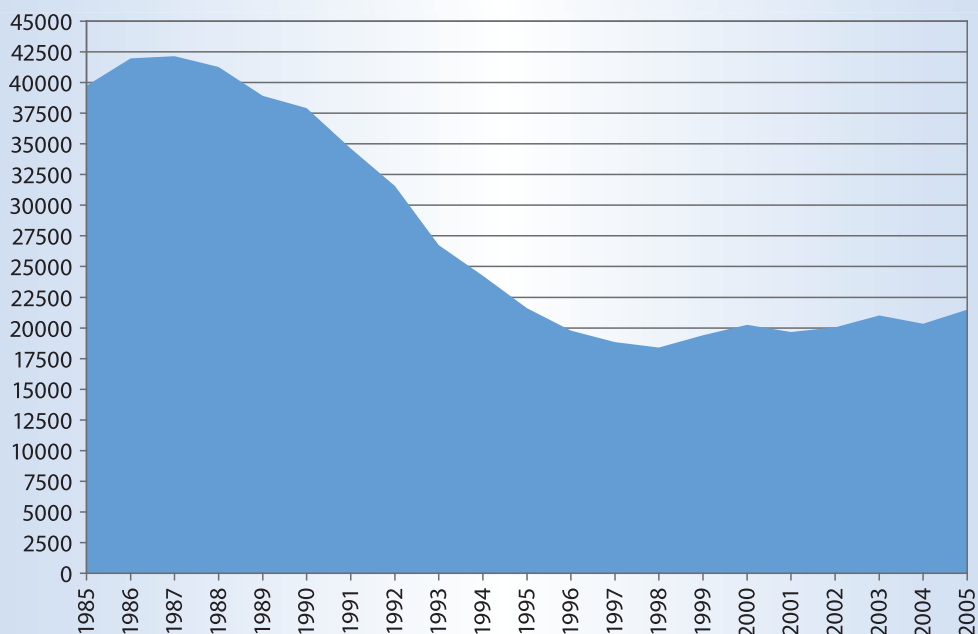
1987. gadā. Nākamajos desmit gados – no 1988. līdz 1998. gadam – dzimušo skaits samazinājās. 1998. gadā piedzima 18 410 bērni jeb par 56,3 % mazāk nekā 1987. gadā (Centrālā statistikas pārvalde, 2006a, 66. lpp.). Laikā no 1999. līdz 2006. gadam dzimstībai nav izteiktas pieauguma vai samazinājuma tendences, atsevišķos gados dzimušo skaits ir svārstīgs un mazliet pārsniedz 20 tūkstošus. Kopš 1991. gada dzimušo skaits Latvijā visu laiku ir bijis mazāks nekā mirušo skaits (skatīt 1.5. logu).

Pēc Eiropas Statistikas biroja datiem, 2005. gada sākumā Latvijas iedzīvotāju skaits bija 0,5 % no ES 25 valstu iedzīvotājiem, bet 2004. gadā dzimušie bērni bija 0,4 % no ES 25 valstīs dzimušo kopskaita (Eurostat, 2006, 51. lpp., 72. lpp.). Uz vienu tūkstoši iedzīvotāju vidēji visās 25 ES valstīs 2005. gadā piedzima 10,5 bērni, Latvijā 9,3. Pēc šā rādītāja Latvija atrodas 23. vietā, zemāk ir tikai Lietuva (8,9) un Vācija (8,3). Augstākie rādītāji ir Īrijā (14,7), Francijā (12,9) un Dānijā (11,9).

Paaudžu nomaina īstenojas, ja vidēji vienai sievietei piedzimst 2,10–2,15 bērnu. Pašlaik visās ES valstīs summārais dzimstības koeficients (vidējais vienai sievietei dzimušo bērnu skaits) ir zemāks. 2005. gadā zemākais summārais dzimstības koeficients bija Polijā (1,25), Slovākijā un Slovēnijā (1,26), Lietuvā (1,27). Latvijā, tāpat kā Itālijā un Ungārijā, 2005. gadā vidēji vienai sievietei piedzima 1,31 bērns. Augstākie rādītāji bija Francijai (1,94), Īrijai (1,88) un Somijai (1,80) («Eurostat» vietne). Latvijā paaudžu nomainu raksturojošie rādītāji kopš 2005. gada pakāpeniski uzlabojas,

1.5.
logs

Dzimušo skaits Latvijā 1985.–2005. gadā

Avots: Centrālā statistikas pārvalde, 2006.

taču vidējais vienai sievietei dzimušo bērnu skaits joprojām ir zemāks nekā vidēji ES valstīs kopumā, kas 2004. gadā bija 1,46 (Centrālā statistikas pārvalde, 2006a, 126. lpp.).

Ja Latviju salīdzina ar Baltijas un Ziemeļeiropas valstīm, tad mazāks summārais dzimstības koeficients bija vienīgi Lietuvā (skatīt 1.6. logu).

Latvijā pakāpeniski pieaug vidējais vecums, kādā mātei dzimst bērns. 2005. gadā mātes vidējais vecums, bērnam piedzimstot, bija 28 gadi, kas ir tuvs rādītājam 60. gadu beigās. Salīdzinājumā ar ES 25 valstīm, Latvijā un Lietuvā

ir jaunākās māmiņas. Spānijā, Itālijā, Nīderlandē, Zviedrijā un Dānijā mātes vidējais vecums, bērnam piedzimstot, ir vairāk nekā 30 gadi (Centrālā statistikas pārvalde, 2006a, 126. lpp.). Izteiktākais dzimstības pieaugums 2005. gadā, salīdzinot ar 2004. gadu, vērojams sievietēm 30–39 gadu vecumā. 2005. gadā 65 procentiem no visiem dzimušajiem bērniem māte bija latviete.

Pēdējos gadus saglabājas tendence, ka 50–53 % no visiem jaundzimušajiem ir pirmie bērni ģimenē, 31–32 % – otrie, 10–11 % – trešie (Centrālā statistikas pārvalde, 2006a, 67. lpp.). Augstākie dzimstības rādītāji pēdējos

1.6.
logs

Summārais dzimstības koeficients (vidējais vienai sievietei dzimušo bērnu skaits) atsevišķās Baltijas un Ziemeļeiropas valstīs 1995.–2005. gadā

Valsts	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Latvija	1,27	1,24	1,21	1,23	1,29	1,24	1,31
Lietuva	1,55	1,39	1,30	1,24	1,26	1,26	1,27
Igaunija	1,38	1,39	1,34	1,37	1,37	1,47	1,50
Dānija	1,80	1,78	1,76	1,72	1,76	1,78	1,78
Somija	1,81	1,73	1,73	1,72	1,77	1,80	1,80
Zviedrija	1,73	1,54	1,57	1,65	1,71	1,75	1,76
Īrija	1,84	1,88	1,94	1,97	1,98	1,99	1,88

Avots: Eiropas Statistikas biroja «Eurostat» dati.

1.7.
logs

Iedzīvotāju sadalījums pēc vecuma Baltijas un Ziemeļeiropas valstīs 1995. un 2005. gadā, %

Vecumgrupa	Gads	Latvija	Lietuva	Igaunija	Dānija	Somija	Zviedrija	Īrija
0–14	1995	20,9	21,9	20,9	17,3	19,1	18,9	24,5
	2005	14,8	17,1	16,0*	18,8	17,5	17,6	20,7
15–24	1995	13,5	14,4	13,8	13,5	12,4	12,4	17,4
	2005	15,6	15,4	15,4*	11,0	12,4	12,2	15,5
25–49	1995	33,8	35,0	34,4	37,5	38,6	35,1	33,8
	2005	35,4	36,1	34,7*	35,4	33,5	33,4	37,2
50–64	1995	18,3	16,5	17,6	16,4	15,8	16,1	12,8
	2005	17,6	16,3	17,7*	19,7	20,7	19,6	15,4
65–79	1995	10,6	9,5	10,5	11,4	10,9	12,8	9,0
	2005	13,5	12,3	13,2*	10,9	12,0	11,9	8,5
80+	1995	2,9	2,6	2,8	3,9	3,2	4,6	2,5
	2005	3,0	2,8	3,0*	4,1	3,9	5,4	2,7

* Dati par 2004. gadu.

Avots: Eiropas Statistikas biroja «Eurostat» dati.

gadus bijuši raksturīgi Kurzemes reģionam, it īpaši Liepājas rajonam un pilsētai. Zemākie dzimstības rādītāji ir Daugavpīlij un Latgales reģionam kopumā (Centrālā statistikas pārvalde, 2006a, 76. lpp.).

Latvijā relatīvi augsta ir dzimstība laulībā neesošām sievietēm, kas lielā mērā izskaidrojams ar neregistrēto kopdzīves formu izplatību: lielākā daļa bērnu tiek reģistrēti ar paternitāti. Pēdējos gadus laulībā dzimušo bērnu īpatsvars ir 55–60 % ar tendenci samazināties. Laukos vairāk nekā puse no visiem dzimušajiem piedzimst sievietēm, kas nav laulībā. 2005. gadā ES 25 valstu vidū Latvija ar ārpus laulības dzimušo īpatsvaru 44,6 % ierindojās 6. vietā aiz Igaunijas (58,5), Zviedrijas (55,4), Francijas (48,4), Slovēnijas (46,7) un Dānijas (45,7). Savukārt Kiprā (4,4) un Grieķijā (5,1) gandrīz visi bērni dzimst laulībā («Eurostat» vietne).

Latvijā dzimstības līmenis nenodrošina paaudžu nomaiņu pat vienkāršā apmērā. Pēdējos gadus dzimušo skaits gan mazliet pieaug, tomēr pieauguma temps ir neliels un dzimušo skaits mazāks nekā mirušo skaits. Pēc dzimstības līmeņa Latvija joprojām ir vienā no pēdējām vietām Eiropā. Pagaidām optimisms, ka situācija uzlabojas, nav pamata, jo lielākā daļa dzimušo ir pirmie bērni ģimenē, bet no paaudžu nomaiņas viedokļa ir svarīgi, lai pietiekami daudz ģimeņu audzinātu divus vai trīs bērnus. Šobrīd reprodutīvo vecumu sasniedz 80. gadus dzimušie, un tas varētu veicināt dzimušo skaita palielināšanos, tomēr, lai dzimstības rādītāji uzlabotos būtiski, ir nepieciešams iedarbīgāks atbalsts – turklāt ne tikai ar pabalstiem, bet arī ar iespējām savienot bērnu audzināšanu un profesionālo nodarbinātību. Speciālisti prognozē, ka Latvijā paaudžu nomaiņa joprojām varētu īstenoties sašaurinātā apmērā, summārais dzimstības koeficients 2025. gadā varētu būt 1,57 (Zvidriņš, 2006, 173. lpp.).

Zemais dzimstības līmenis lielā mērā ietekmējis iedzīvotāju vecumsastāvu, un sevišķi būtiski samazinājies bērnu īpatsvars. Latvija ir viena no tām ES valstīm, kurās ir samērā augsts 65 gadu vecumu pārsniegušo iedzīvotāju īpatsvars (Centrālā statistikas pārvalde, 2006a, 28. lpp.). Kopš 1993. gada 0–14 gadus vecu iedzīvotāju ir procentuāli mazāk nekā iedzīvotāju virs darbības vecuma. 2006. gada sākumā 14,3 % no visiem iedzīvotājiem bija līdz darbības vecumam un 21,3 % – virs darbības vecuma, bet 1992. gadā šie rādītāji attiecīgi bija 22,8 % un 21,4 % (Centrālā statistikas pārvalde, 2006a, 22. lpp.).

Latvija ir viena no ES valstīm, kurās ir procentuāli vismazāk iedzīvotāju līdz darbības vecumam (0–14 gadi). Zēms to īpatsvars ir vienīgi Slovēnijā (14,4 %) un Spānijā (14,5 %). Procentuāli visvairāk bērnu līdz 14 gadiem ir Īrijā (20,7 %) un Kiprā (19,2 %). (Skatīt 1.7. logu.)

Nākotnē iedzīvotāju novecošanās process turpināsies. Pēc LU Demogrāfijas centra speciālistu prognozēm, 2021. gadā 16,2 % no visiem iedzīvotājiem būs 0–14 gadu vecumā un 18,6 % – vecumā virs 65 gadiem, kā arī būs samazinājies darbības vecuma iedzīvotāju īpatsvars (Zvidriņš, 2006, 183. lpp.) (skatīt 1.8. logu.)

Ozols tēvs, liepa māte

Kurp virzās ģimenes lietu politika?

Konsekventa ģimenes politika Latvijā tiek īstenota, kopš 2003. gadā nodibināja Īpašu uzdevumu ministra bērnu un ģimenes lietas sekretariātu – vēlāko Bērnu un ģimenes lietu ministriju. Par ministrijas prioritāti kļūst stabilizēt demogrāfisko situāciju, «palielinot atbalstu ģimenēm ar bērniem

1.8.
logs

Kurzemes un Liepājas iedzīvotāju ataudze kvalitatīvā aspektā

Kurzemes reģionam pēdējos gados raksturīgi augstākie dzimstības rādītāji Latvijā. Liepājai ir augstākie dzimstības rādītāji no septiņām lielākajām Latvijas pilsētām. 2005. gadā Kurzēmē uz 1000 sievietēm reprodutīvā vecumā piedzima 40,07 bērni, Liepājā – 42,87 bērni (Centrālā statistikas pārvalde, 2006a, 76. lpp.).

Liepājas Pedagoģijas akadēmijas Socioloģisko pētījumu centra pētnieku grupa, analizējama, kā bērnu dzīves kvalitāte varētu būt saistīta ar vecāku dzīves kvalitātes komponentiem un vecāku sociāli demogrāfisko raksturojumu, veica pētījumu par jaundzimušo patoloģijām kopsakarā ar vecāku sociāli demogrāfisko raksturojumu un veselības ieradumiem.

Pētījuma pamatā bija pieņēmums, ka grūtniecības gaitu, dzemdību sarežģījumus un ar tiem saistītās jaundzimušo patoloģijas statistiski ietekmē mātes izglītība, nodarbinātība un ģimenes stāvoklis.

Liepājas Centrālās slimnīcas Dzemdību nodaļā veica aptauju, kurā pētnieki mātēm uzdeva jautājumus par viņu vecumu, izglītību, nodarbošanos, ģimenes stāvokli, dzīvesvietu un kaitīgiem ieradumiem, par bērna tēvu, par grūtniecības norisi un dzemdībām. Pēc dažādām pazīmēm tika analizēts 1141 jaundzimušā veselības stāvoklis laikā no 1990. līdz 2006. gadam.

Avots: Pētījums «Iedzīvotāju ataudzes kvalitatīvā aspekta pētījums Kurzēmē un Liepājā», 2006.

un dažādojot atbalsta formas» (Īpašu uzdevumu ministra bērnu un ģimenes lietās sekretariāts, 2003), un turpināt ģimenes lietu politikas izstrādi. Konsultācijām un politikas koordinācijai ir izveidota Demogrāfisko un ģimenes lietu padome, kurā ietilpst gan ministriju, gan pētniecības iestāžu, gan nevalstisko organizāciju pārstāvji. Ģimenes lietu politikas dokumentos – koncepcijās un rīcības plānā – kā problēma norādīts ne tikai zemais dzimstības līmenis, bet arī bērnu dzimšana ārpus laulības un augstais šķirto laulību procents. Šie dokumenti kā problēmas risinājumu piedāvā atgriešanos pie patriarhāla ģimenes modeļa, nevis jauno kopdzīves formu akceptēšanu un atbalstu tiem bērniem, kuri aug netradicionālajās ģimenēs. Šīs ģimenes ir gandrīz puse no Latvijas ģimenēm, kurās aug bērni.

Ģimenes politika tās tagadējā virzībā nonāk pretrunā ar nodarbinātības un sociālās integrācijas («iekļaušanas») politiku, kā arī ar sieviešu diskriminācijas novēršanu, jo veicina to, ka ģimenēs saglabājas tradicionālais dzimumu lomu sadalījums. Starptautiskā mērogā ģimenes politiku regulē divas starptautiskas konvencijas, kurām Latvija ir pievienojusies, – Konvencija par jebkuras sieviešu diskriminācijas novēršanu (CEDAW) un Pekinas Rīcības platforma (1995–2005). Latvija, tām pievienodamās, ir apņēmusies uzlabot sieviešu stāvokli un novērst diskrimināciju pret sievieti. Tradicionālais dzimumu lomu sadalījums, kurā vīrietis ir pelnītājs, bet sieviete ir māsaimniece, veicina atšķirīgus vīriešu un sieviešu nodarbinātības rādītājus, atšķirīgu profesijas izvēli, atalgojumu un rezultātā arī materiālo labklājību. 2002. gadā Eiropas Savienības dalībvalstu pieņemtā Lisabonas stratēģija paredz kāpināt gan vīriešu, gan sieviešu nodarbinātības rādītājus. Attiecīgajā Latvijas dokumentā «Latvijas nacionālā Lisabonas programma 2005.–2008. gadam» sievietes, kurām beidzies bērna kopšanas atvaļinājums, un pirmspensijas vecuma sievietes ietvertas tā sauktajā sociālās atstumtības riska grupā (Ekonomikas ministrija, 2005a).

Rīcības plāns koncepcijas «Valsts ģimenes politika 2004.–2013.» īstenošanai paredzēja darbību trijos virzienos – palielināt bērna piedzimšanas un kopšanas pabalstu, paugstināt ar nodokļiem neapliekamo ienākuma minimumu, veidot rotaļu un attīstības, ģimenes atbalstīšanas un ģimenes krīžu centrus un vērsties pret varmācības, erotikas un pornogrāfijas ietekmi uz bērniem. Politika lielā mērā ir atrauta no starptautiskajām saistībām nodarbinātības laukā un nepietiekami veicina vecāku iekļaušanos darbaspēka tirgū. Tikai 2007. gadā ar ministru prezidenta rīkojumu Bērnu un ģimenes lietu ministrija sāk veidot programmu varmācības apkarošanai ģimenē (Bērnu un ģimenes lietu ministrija, 2007).

Par vienu no radikālākajiem soļiem ģimenes atbalstīšanas politikā kļuva 2004. gadā atbalstītais un 2005. gadā ieviestais pabalsts vecākiem bērna kopšanai līdz gada vecumam. Pabalsta idejas pamatā bija Igaunijas pieredze un pieņēmums, ka bērna ienākšana ģimenē pazemina ģimenes dzīves līmeni un ienākumu saglabāšana būtiski veicinās

izšķiršanos par ģimenes pieaugumu. Lai gan šo pabalstu ir tiesīgi saņemt abi vecāki, Bērnu un ģimenes lietu ministrija to saīsināti dēvē par «māmiņu algām», šādi norādot uz pabalsta nozīmi tradicionālajā dzimumu lomu sadalījumā. Tam no vecākiem, kurš saņem bērna kopšanas pabalstu, pabalsta piešķiršanas nosacījumi neļauj vienlaikus strādāt un gūt ienākumus. Vairākas mātes 2005. gadā šo ierobežojumu apstrīdēja Satversmes tiesā, kas ierobežojumu atzina par nelikumīgu. Tiesa lēmumā pamatojās uz to, ka šis ierobežojums nav samērojams ar ģimenes interesēm ilgtermiņā. Tomēr lielākajai daļai ģimeņu arī šis pabalsts situāciju būtiski neuzlabo: 2005. gada jūnijā 46,5 % no pabalsta saņēmējiem to saņēma minimālajā 50 latu apmērā, 16,5 % – 56 latu apmērā un tikai 2,5 % – maksimālajā 392 latu apmērā.

Laikā no 2005. gada līdz 2007. gada vidum normas, kas attiecas uz bērna kopšanas pabalstu, Satversmes tiesā apstrīdētas 14 iesniegumos. Tas liecina, ka Valsts sociālo pabalstu likums pieņemts, nepietiekami konsultējoties ar sabiedrību un Saeimas opozīciju. Visos iesniegumos norādīts uz strādājošo vecāku neizdevīgo stāvokli bērnu pabalstu sistēmā.

Debates par kārtību, kādā vajadzētu piešķirt bērna kopšanas pabalstu, ģimenes politikas dienaskārtībā izvirzīja jautājumu par darba un ģimenes dzīves apvienošanu. Šis jautājums jau uzsvērts, formulējot dzimumu līdztiesības politiku, taču palicis ārpus ģimenes politikas prioritātēm. Vecāku zemais ienākumu līmenis un nepieciešamība pēc stabila algota darba, kas ģimenei dotu iespēju sevi uzturēt ilgtermiņā, kā arī zemais valsts atbalsts ģimenēm, kas audzina bērnus, bija vieni no argumentiem, kurus ņēma vērā Satversmes tiesa, spriežot par bērnu kopšanas pabalsta piešķiršanas kārtību un priekšroku dodot darba un ģimenes dzīves apvienošanai. Darba un ģimenes dzīves apvienošanas politika Latvijā ir kritizēta ēnu ziņojumā par CEDAW konvencijas izpildi (Women's NGOs Network of Latvia, 2004), un šo kritiku uztur arī CEDAW komisija (CEDAW, 2004). Bērnu un ģimenes lietu ministrija atbilstoši savam pasākumu plānam turpina visā Latvijā atvērt īslaicīgas bērnu pieskatīšanas centrus, kas vecākiem tomēr neļauj pilnvērtīgi atgriezties darbaspēka tirgū (Bērnu un ģimenes lietu ministrija, 2004).

2006. gadā bērnu aprūpes iespēju trūkums bija kļuvis par samilzušu problēmu un parlamentā (skatīt, piemēram, Saeimas sēžu stenogrammas) un medijos tika diskutēts, kādai vajadzētu būt valsts palīdzībai bērnu aprūpes iestāžu būvniecībā. LR Ekonomikas ministrija Ministru kabinetam iesniedza informatīvu ziņojumu par rīcības plānu jaunu pirmsskolas aprūpes iestāžu būvēšanā, un 2007. gada pavasarī plāns tika pieņemts. Rīgas pašvaldība 2006. gadā nodibināja kompensāciju tiem vecākiem, kuru bērni uzņēmti rindā uz vietu pirmsskolas aprūpes iestādēs. Situāciju saasina darbaspēka trūkums, un paplašināt darba un ģimenes dzīves apvienošanas iespējas pieprasa gan arodbiedrību, gan sieviešu organizāciju pārstāvji, gan arī darba devēji. Pirmsskolas aprūpes iestāžu trūkums aukļu pakalpojumu sniegšanu padara par vienu no pelēkās ekonomikas sektoriem, kurā sievietes tiek nodarbinātas,

nesaņemot sociālo apdrošināšanu un nemaksājot nodokļus. Jautājumu par auklišu algām un nodokļu nomaksas atvieglojumiem aktualizē resursu centrs sievietēm «Mar-ta», kas norāda gan uz to, ka vecāku ierobežotā maksāt-spēja neļauj legalizēt aukles pakalpojumus, gan arī uz sociāli netaisnīgo situāciju, kurā nonākuši tie vecāki, kam vietu trūkuma dēļ atteikti bērna aprūpes pakalpojumi. Pirmsskolas aprūpes iestāžu uzturēšanai tiek izmantota visu nodokļu maksātāju nauda, arī šo vecāku nodokļu maksājumi.

Vēl viens būtisks jauninājums Latvijas ģimenes politikā ir apmaksāts (80 % no vidējās algas, par kuru rēķina sociālās apdrošināšanas iemaksas) 10 kalendārdienas ilgs paternitātes atvaļinājums. Vīriešu iespējas piedalīties bērnu aprūpē un audzināšanā ierobežo sabiedrības stereotipiskā nostāja, ka tēvam ir tikai apgādnieka loma. Šo stereotipu graut tika mēģināts, sarīkojot divas lielas kampaņas: 2005. gadā Labklājības ministrija organizēja kampaņu «Kāpēc ne?», 2006. gadā – kampaņu «Un kā domā Tu?». Bērnu un ģimenes lietu ministrija 2006. gadā piedalījās starptautiskā projektā «Tētis mājās». Tēvu iesaistīša-nos kavē ne tikai stereotipi, bet arī institucionāli šķēršļi: vecākiem nav iespējams abiem vienlaicīgi iesaistīties bērna aprūpē, pienākumus savā starpā dalot vienā laika periodā, nevis pamīšus. Satversmes tiesas debatēs lietā Nr. 2005-09-01 (skatīt Satversmes tiesas vietni) Bērnu un ģimenes lietu ministrijas pārstāve atzinusi, ka labākais variants bērna kopšanai līdz viena gada vecumam ir mātes pastāvīga klātbūtne, turpretī tēvam iesaistīties bērna kopšanā, lai māte varētu strādāt, uzskatāms tikai par otro labāko variantu. Tātad vīriešu iesaistīšana darba un ģime-nes dzīves apvienošanā joprojām tiek uzskatīta par prob-lemātisku jautājumu, kas saduras ar patriarhāla ģimenes modeļa un vīrieša kā apgādnieka lomas popularitāti ne tikai sabiedrībā (Bērnu un ģimenes lietu ministrijas pro-jekts «Tētis mājās», 2006), bet arī politiķu vidū.

Abu vecāku iesaistīšanos bērna aprūpē veicina tā sauktā Valsts uzturlīdzekļu garantiju fonda izveide un ierobežo-jumi vecākiem, kuri nemaksā alimentus, taču alimentu apjoms ir samērā niecīgs un nenodrošina abu vecāku vie-nādu ieguldījumu bērna aprūpē. Turklāt, kā liecina Valsts uzturlīdzekļu garantiju fonda informācija, vairākums ve-cāku, kuri ar fonda starpniecību saņem uzturlīdzekļus, ir sievietes.

Kopumā valsts politika attiecībā uz ģimeni attīstās ideāla ģimenes modeļa virzienā, taču pieaug tādu bērnu īpat-svars, kas dzimuši ārpus laulības vai palikuši bez paterni-tātes, un ģimenes, kurās ir šādi bērni, paliek ārpus valsts atbalsta loka, jo šāda valsts politika tajās saskata tikai problēmu, nevis mērķgrupu. Pašreizējā politika – celt ne-apliekamo minimumu par apgādājamo un piešķirt bērna kopšanas atvaļinājumu tikai vienam no vecākiem – nesti-mulē vecāku līdzvērtīgu ieguldījumu ģimenē un darba-spēka tirgū. Arī bērnu dzimstības stimulēšanas mehānismi darbojas īslaicīgi, jo līdzekļu pieaugums nāk galvenokārt

bērna piedzimšanas brīdī un viņa pirmajā dzīves gadā, bet turpmāk tas noslid līdz ģimenes valsts pabalsta apjo-mam – 8 latiem mēnesī³.

Nesen veikts pētījums par dzīves kvalitāti Latvijā (Putni-ņa, 2006) konstatē dziļu plaisu starp ideālajām un prak-tiskajām dzīves vērtībām. Analizējot pētījuma datus⁴, redzams, ka reālās ikdienas dzīves uzliktie ierobežojumi neļauj praktiski īstenot ideāli izvirzītās prioritātes. Cilvē-ku ikdienas gaitas nosaka algotais darbs. Izņēmums ir sie-vietes ar maziem bērniem, kurām gan algotais darbs, gan privātā dzīve pakārtota bērnu vajadzībām. Šādu dzīves ritmu akceptē arī jaunās sievietes, savu nākotni un dzīves piepildījumu saskatīdamas tradicionālajās ģimenes lo-mās, nevis karjerā. Laika trūkums un ģimenes uzturēšanas vajadzības uz otro plānu novirza arī ģimenes locekļu sav-starpējās attiecības. Ģimenes apgādāšana un virsstundu darbs abiem dzimumiem ir biežākais cēlonis prombūtnei no ģimenes un var apdraudēt šo attiecību stiprumu.

Garu mūžu, veselību

Ko liecina iedzīvotāju statistika?

Latvijas Nacionālajā attīstības plānā 2007.–2013. gadam īpaši uzsvērts, ka veselība ir viena no cilvēka pamatvērt-ībām, viņa dzīves kvalitātes, paša un ģimenes labklāji-bas pamats. Iedzīvotāju paredzamo mūža ilgumu ANO ir iekļāvusi tautas attīstības indeksa aprēķinos kā vienu no trim šā indeksa sastāvdaļām. Pasaules Veselības organizā-cija sākusī regulāri rēķināt un starptautiski salīdzināt vese-līgas dzīves ilguma⁵ rādītājus.

Veselības daudzumu un kvalitāti nav viegli izmērīt. Tā-pēc salīdzinājumiem izmanto gan subjektīvos iedzīvotāju veselības pašnovērtējumus, gan objektīvos paredzamā mūža ilguma rādītājus. Pēc datiem, kas iegūti, 2004. gadā visu ES valstu un kandidātvalstu iedzīvotājus aptaujājot par viņu veselību, Dānijā un Īrijā ar savu veselību bija ap-mierināti vairāk nekā 90 % iedzīvotāju, Zviedrijā, Francijā, Lielbritānijā, Maltā un Kiprā – vairāk nekā 85 %. Latvija ar 63 procentiem 25 ES dalībvalstu vidū ieņēma priekšpē-dējo vietu, mazliet atpalikdama no Portugāles, Polijas un Igaunijas un apsteigdama tikai Ungāriju, kurā ar savu ve-selību apmierināti bija tikai 60,5 % iedzīvotāju (European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2004a, 35. lpp.). Tātad Latvijas iedzīvotāji savu veselības stāvokli ir novērtējuši visai kritiski. Zemu vērtējumu saņēma arī veselības aprūpes sistēma: tikai

³ Šis pabalsts ir Ls 8 par pirmo bērnu, Ls 9,60 – par otro bērnu, Ls 12,80 – par trešo bērnu un Ls 14,40 – par ceturto un katru nākamo bērnu.

⁴ Šis ir tā sauktais kvalitatīvais pētījums, kam par pamatu tika izraudzītas 2005. gadā iegūtas 75 daļēji strukturētās intervi-jas, kurās dominēja jauni cilvēki vecumā no 18 līdz 30 gadiem, rīdzinieki un mazpilsētu iedzīvotāji.

⁵ Veselīgas dzīves ilgums ir bez darbības ierobežojumiem vai invaliditātes nodzīvotie gadi.

22 % aptaujāto Latvijā to novērtēja kā apmierinošu, kamēr vidēji visās ES dalībvalstīs tādu bija vairāk nekā puse (European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2004b, 40. lpp.).

Veselības pašnovērtējuma rezultāti visai cieši korelē ar iedzīvotāju mūža ilgumu, kas precīzāk raksturo iedzīvotāju dzīvotspēju un tās pārmaiņas. XX gadsimta otrajā pusē daudzas attīstītās Eiropas valstis ir panākušas būtisku mūža ilguma pieaugumu, un nekas neliecina, ka šis progress apstāsies. Turpretī pārejas ekonomikas valstīs – arī Latvijā un pārējās divās Baltijas valstīs – šajā laikā (it īpaši padomju periodā) mūža ilgums atradies stagnācijā vai pat samazinājies. Mūža ilguma tendenču analīzē Latvijai īpaši interesants ir netālās Ziemeļeiropas valsts Somijas piemērs. 1960. gadā vīriešu un sieviešu paredzamais mūža ilgums Latvijā un Somijā bija tikpat kā vienāds. Turpmāk Somijā gan vīriešiem, gan sievietēm tas palielinājās vidēji par 0,22 gadiem ik gadu. Pašlaik mūža ilguma starpība starp Somiju un Latviju ir sasniegusi vīriešiem deviņus, bet sievietēm – gandrīz piecus gadus.

Mūža ilguma rādītājs Baltijas valstīs pēc spējā samazinājuma XX gs. 90. gadu sākumā uzlabojas straujāk nekā pārejas valstīs vidēji. Tomēr 2005. gadā Latvijā saniegtais vīriešu mūža ilgums (65,6 gadi) tikai par 0,3 gadiem pārsniedz 1989. gada līmeni. Turpretī sieviešu mūža ilgums Latvijā kopš 1996. gada ar retiem izņēmumiem ik gadu palielinās un 2005. gadā atkārtoti sasniedz visaugstāko līmeni visā pēckara periodā – 77,4 gadi (Centrālā statistikas pārvalde, 2006a, 89. lpp.).

Iedzīvotāju mūža ilgums gan vīriešiem, gan sievietēm, pēc jaunākajiem publicētajiem starptautiskās statistikas datiem, Latvijā ir viszemākais no visām Eiropas Savienības valstīm (Eurostat, 2006, 86. lpp.). Tikai četrās Eiropas Padomes valstīs vīriešu mūža ilgums ir vēl zemāks nekā Latvijā (Baltkrievijā 63,4, Krievijā 58,8, Moldovā 64,5 un Ukrainā 62,6 gadi). Sievietēm situācija ir mazliet labāka. Zemāki mūža ilguma rādītāji nekā Latvijā ir 15 Eiropas Padomes valstīs – Albānijā, Armēnijā, Azerbaidžānā, Baltkrievijā, Bosnijā un Hercegovinā, Bulgārijā, Gruzijā, Krievijā, Maķedonijā, Moldovā, Rumānijā, Serbijā un Melnkalnē, Turcijā, Ukrainā, Ungārijā (Council of Europe, 2005, 105. lpp.).

Mūža ilguma pārmaiņas Latvijā arvien vairāk ietekmē darbības vecuma iedzīvotāju veselības stāvoklis un dzīvotspēja, it sevišķi vīriešiem. Vislielāko ietekmi uz mūža ilguma pārmaiņām atstāj asinsrites sistēmas slimības, kas ir galvenais iedzīvotāju nāves cēlonis. Latvijā asinsrites sistēmas slimības ir pārliecinošs līderis paredzamā mūža ilguma pārmaiņās sievietēm. Vīriešiem tās konkurē tikai ar ārējiem nāves cēloņiem, no kā paaugstināta mirstība raksturīga jaunībā un pusmūža gados. Pēc Sabiedrības veselības aģentūras datiem, Latvijā gada laikā sakarā ar ārējiem nāves cēloņiem (dažādām traumām, nelaiemes gadījumiem, pašnāvībām, slepkavībām) vīriešiem 0–65 gadu vecumā kopā tiek zaudēti 4,5 tūkstoši cilvēkgadu, kas ir

gandrīz divkārt vairāk nekā no asinsrites sistēmas slimībām vai gandrīz pieckārt vairāk nekā no audzējiem (Sabiedrības veselības aģentūra, 2004).

Arī pensijas vecumā Latvijas iedzīvotāju veselības stāvoklis nav visai labvēlīgs. 2005. gadā 65 gadus veciem Latvijas vīriešiem paredzamais veselīgas dzīves ilgums bija 5,0, bet sievietēm 5,4 gadi (European Health Expectancy Monitoring Unit, 2007, 3. lpp.). Tie ir 31–32 procenti no kopējā atlikušā dzīves ilguma, un šajā ziņā Latvija jauno ES dalībvalstu grupā ir līdzīga pārējām, tomēr būtiski atpaliek no Rietumeiropas valstīm un Skandināvijas valstīm.

Galvenais statistiski nozīmīgais faktors, ar ko izskaidrojama mirstības palielināšanās Latvijā XX gs. 90. gadu pirmajā pusē, ir psihosociālā stresa ietekme (Krumins and Usackis, 2000) – tāpat kā citās Austrumeiropas un Centrāleiropas valstīs (Marmot and Bobak, 2000). Turpmāk par noteicošiem mūža ilguma palielināšanās faktoriem kļūva materiālās labklājības izaugsme, kā arī veselības aprūpe un tās finansēšanā veiktās reformas, kuras gan pastiprināja veselības aprūpes pakalpojumu pieejamības sociālo un teritoriālo diferenciāciju (Karaskevica, 2005).

Pēdējā laikā veiktie Latvijas iedzīvotāju veselības stāvokļa apsekojumi liecina, ka tas stipri diferencējies pa demogrāfiskām un sociāli ekonomiskām grupām (Krūmiņš, 2006, 22. lpp.). Apsekojumi arī liecina, ka sievietes savu veselības stāvokli novērtē kritiskāk nekā vīrieši, lai gan viņām mūža ilguma rādītāji ir augstāki. Sievietes labāk pārvar dažādus neparedzētus dzīves pavērsienus, un acīmredzot tieši tāpēc radikālo sociāli ekonomisku pārkārtojumu laikā viņām mirstība un mūža ilgums mainījās mazāk izteikti nekā vīriešiem.

Lauku iedzīvotāji vairāk nekā pilsētnieki savu vispārējo veselības stāvokli novērtēja gan kā ļoti labu un labu, gan kā sliktu un ļoti sliktu. Tomēr dzīvotspējas atšķirības starp pilsētām un laukiem joprojām ir saglabājušās, kaut gan daudzas Ziemeļeiropas un Rietumeiropas valstīs tās tikpat kā izzudušas. Laikā, kopš atjaunota neatkarība, pilsētniekiem mūža ilgums bijis par vienu līdz diviem gadiem lielāks nekā lauciniekiem. Mirstība visās vecumgrupās laukos ir augstāka nekā pilsētās, vislielāko pārsvaru sasniedzot jaunākajās vecumgrupās līdz 34 gadu vecumam. Etniskā aspektā un pēc ģimenes stāvokļa veselības novērtējums Latvijā daudz neatšķiras, un vērojams tā atšķirības drīzāk ir saistītas ar urbanizētības nevienādību un citām strukturālām atšķirībām.

Ļoti būtiskas ir veselības stāvokļa atšķirības pēc sasniegtā izglītības līmeņa, kā arī starp strādājošajiem un darba meklētājiem. Izglītības līmenis lielā mērā ietekmē dzīvesveida veselīgumu. Gan vīriešu, gan sieviešu vidū, paaugstinoties izglītības līmenim, smēķēšanas un alkohola lietošanas izplatība jūtami samazinās. Augstāks izglītības līmenis ir saistīts arī ar labāku uzturu un lielāku fizisko aktivitāti (Villeruša, 2000). Tas, ka iedzīvotājiem ar augstāku

izglītības līmeni ir labāka fiziskā aktivitāte un lielāks sociālais atbalsts, viņiem nodrošina lielāku spēju pielāgoties mainīgiem dzīves apstākļiem.

Iedzīvotāju materiālās labklājības (ienākumu līmeņa) atšķirību ietekme uz veselības pašnovērtējumu gan vīriešiem, gan sievietēm Latvijā ir lielāka nekā izglītības līmeņa atšķirību ietekme. Iedzīvotāju veselības stāvoklis cieši saistīts arī ar viņu ekonomisko aktivitāti. Ekonomiski neaktīvajiem veselības pašnovērtējums ir zemāks nekā ekonomiski aktīvajiem (Monden, 2004).

Pēdējos piecpadsmit gadus saglabājušās un pat pastiprinājušās veselības un mirstības reģionālās un sociāli ekonomiskās atšķirības. Sociālās pārmaiņas visvairāk ir skārušas iedzīvotāju grupas ar viszemākajiem ienākumiem un zemāku izglītības līmeni. Iedzīvotāju veselības stāvokļa rādītāji ir labāki valsts centrālajā daļā ap galvaspilsētu Rīgu, bet īpaši nelabvēlīga situācija ir Latgalē.

Pašlaik galvenās neatrisinātās veselības aprūpes problēmas ir šādas:

- tas, ka veselības aprūpes pakalpojumu cenas, par kuru līmeni lemj valsts, pietiekamā mērā nesedz attīstības izdevumus un ārstiem un medicīnas māsām nenodrošina adekvātu atalgojumu, tādējādi stimulējot pacientu pateicības dāvinājumus;
- augsts privāto izdevumu īpatsvars iedzīvotāju maksājumos par veselības aprūpes pakalpojumiem;
- garo gaidīšanas rindu dēļ apgrūtināta daudzu medicīnisko pakalpojumu pieejamība;
- ārstu un citu medicīnas darbinieku nepietiekamība, it sevišķi laukos.

Kaut gan valdības sektora izdevumi veselības aprūpei ik gadu palielinās, to īpatsvars visos izdevumos 2004. gadā bija sasniedzis tikai 4%. Tikpat lielu ienākumu daļu veselības aprūpei tērē arī Latvijas mājsaimes (Centrālā statistikas pārvalde, 2006b, 28., 109. lpp.). Gan valsts, gan iedzīvotāju rūpes par veselību kopumā ir nepietiekamas. Tomēr, uzlabojot iedzīvotāju izpratni par veselīgu dzīvesveidu, padarot pieejamāku un kvalitatīvāku veselības aprūpes sistēmu, ierobežojot veselībai postošu atkarību izplatību (alkohols, tabaka utt.), panākot lielāku kontroli pār stresa faktoriem, stiprinot tiesisko kārtību un sociālās palīdzības sfēru, ir iespējams pārvarēt ilgstošo tautas veselības krīzi un sasniegt augstākus un pilnvērtīgākus mūža ilguma rādītājus, kā to jau apliecinājusi nesenā citu Eiropas valstu pieredze.

Pasaules plašajos ceļos

Vai izbeigsies cilvēkresursu aizplūde?

Pēdējā laikā Latvijā bieži ir izskanējis ierosinājums atvērt robežas ārvalstu darbaspēkam, tomēr tas tiek vērtēts visai neviensnozīmīgi. Imigrācijas politika gan Eiropā kopumā, gan Latvijā ir pretrunīga, jo tās veidošanu ietekmē

gan valstu nacionālie sociāli politiskie faktori, gan globālās ekonomikas radītie nosacījumi. Būtiska loma ir arī tam, ka Latvija ir pret imigrāciju visnegatīvāk noskaņotā valsts Eiropas Savienībā (Latvijas Ārpolitikas institūts, 2006), turklāt sabiedrībā šajā sakarā valda dažādi mīti un aizspriedumi. Tā, piemēram, vēl nesen pašsaprotami šķita, ka Latvijas darbaspēka migrācija uz Īriju ir pamatā peļņas motivēta, bet pētnieki pierādījuši, ka motivācijas mehānismi ir daudz sarežģītāki un sakņojas darba devēju un darba ņēmēju attiecībās, nodokļu politikā, uzņēmējdarbības klimatā utt. (Stratēģiskās analīzes komisija, 2006). Latvijas Bankas pētījumi liecina, ka emigrācijas pirmais vilnis vēl nav beidzies, un pētījumā par modeli izraudzīta tāda situācija, ka turpmākajos desmit gados no Latvijas aizbrauks ap 200 tūkstošiem ekonomiski aktīvo iedzīvotāju.

Laikā, kopš atjaunota valstiskā neatkarība, Latvijā pastāvējušas visāda veida migrācijas plūsmas: starpvalstu emigrācija un imigrācija, ieskaitot repatriāciju, iekšējā migrācija starp reģioniem un starp laukiem un pilsētām – gan ar dzīvesvietas maiņu, gan kā svārstveida ikdienas braucieni uz darbu vai mācībām un atpakaļ.

Starpvalstu migrācija bijusi visdinamiskākā no visām iedzīvotāju kustības norisēm Latvijā un atsevišķos laikposmos iedzīvotāju skaitu ietekmējusi vairāk, nekā to ietekmējušas dabiskās kustības pārmaiņas. Turklāt vairākkārt līdz ar valsts tiesiskā statusa maiņu kardināli mainījušies galvenie **migrācijas plūsmu virzieni**. Padomju okupācijas laikā Latvijā ik gadu apmetās 5–15 tūkstoši ieceļotāju no citām bijušās PSRS republikām. Kad bija atjaunota valstiskā neatkarība, vairāk nekā desmitā daļa no viņiem pāris gadus izceļoja atpakaļ austrumu virzienā. Vienlaikus arvien pieauga izceļotāju skaits uz rietumvalstīm. Diemžēl, šis skaits nav precīzi zināms, jo Eiropas Savienībā pastāvošās brīvās darbaspēka kustības apstākļos Latvijā uzskaita tikai tos izceļotājus, kas deklarē pastāvīgās dzīvesvietas maiņu. Vairākums gan to nedara, jo izbraucot nav pārliecināti par uzsāktās prombūtnes ilgumu.

Pēc uzņēmējvalstu apdrošināšanas reģistra datiem, tikai ES dalībvalstīs vien ieradušies ap 50 tūkstošiem viesstrādnieku no Latvijas. Pieskaitot nenodarbinātos viņu ģimenes locekļus un vēl tos, kas strādā dažās citās valstīs (kā ASV, Norvēģijā, Krievijā u. c.), kopējais no Latvijas izbraukušo darba migrantu, studentu un ģimenes locekļu skaits būtu lēšams tuvu 100 tūkstošiem. Tie ir aptuveni 2,2–4,3% no visiem iedzīvotājiem un 3,4–7% no iedzīvotājiem darbības vecumā.

Ilglaika migrācija, kur izbraucēji deklarē pastāvīgās dzīvesvietas maiņu, apjoma ziņā būtiski atpaliek no vismaz iecerētiem izslaidīgās starpvalstu darba migrācijas. Jaunā gadsimta pirmajos piecos gados oficiāli dzīvesvietu Latvijā atstājuši tikai 17,3 tūkstoši cilvēku jeb 0,75% no iedzīvotājiem. Taču iebraukuši ar nodomu te palikt vēl mazāk – 9,4 tūkstoši. Tādējādi statistikā atspoguļotajā ilglaika migrācijā pēdējos piecos gados zaudēts mazāk par 0,4% no pēdējā gada

iedzīvotāju skaita jeb savas desmit reizes mazāk par pagaidām ārzemēs nodarbinātajiem Latvijas iedzīvotājiem.

Kā liecina vairākas aptaujas prombūtnē esošo vai jau pārbraukušo viesstrādnieku vidū (Stratēģiskās analīzes komisija, 2006; Labklājības ministrija, 2007a), izplatītākais pašreizējās darba migrācijas motīvs ir cerība nopelnīt līdzekļus pašu un ģimenes iztikai, mājokļa remontam vai iegādei, pašu vai bērnu izglītībai, īpašuma vai automašīnas iegādei, kredītu atmaksai utt. Vairākumam pelnīšana nav vienīgais nodoms. Pēc biežuma tai seko vēlme iepazīt citas zemes, iegūt jaunu pieredzi, apgūt svešvalodas, baudīt normālu dzīvi. Vairākums izbraucēju cer šos mērķus īstenot nepilna gada, retāk divu vai triju gadu laikā. Vidēji pēc nepilniem diviem gadiem daudzi jau atgriezušies pie ģimenes, daļa arī uzsākuši savu uzņēmējdarbību. Vēl lielāka daļa prombūtnē esošo būtu gatavi to darīt, ja apstākļi Latvijā mainītos tā, ka kompensētu izbraukšanu izraisījušos «stūmējfaktoros». Pirmkārt un galvenokārt – ja Latvijā varētu nopelnīt tikpat, cik ārvalstīs vai vismaz pusi no tā; ja būtu lielāks atbalsts ģimenēm ar bērniem; ja darba devēju un valsts attieksmē pret darba ņēmējiem būtu jūtama cieņa pret viņiem; ja mazinātos birokrātiskie kavēkļi jauna uzņēmuma izveidei; ja cilvēki Latvijā būtu smaidīgāki un savstarpēji laipnāki; ja no baznīcas puses tiktu novērsta diskriminācija pret homoseksuāļiem un sievietēm mācītājām. Vērtējot šo nosacījumu piepildīšanās iespējamību, jāsecina, ka tikai pirmie divi prasa finansiālus ieguldījumus un tātad nav sasniedzami vienā dienā un pat gadā. Pārējo īstenošanai vajadzīga tikai sapratne un laba griba.

Kamēr šie nosacījumi vēl nav īstenoti, izceļošanas apjoms nemazinās. Vairākas dažādu organizāciju veiktās aptaujās vēlēšanos doties darbā uz rietumvalstīm paudusi liela daļa Latvijas iedzīvotāju. Vairāk nekā gadu pēc Latvijas pievienošanās Eiropas Savienībai, tātad pietiekami labi iepazīnuši radu un pažiņu pieredzi darbā ārvalstīs, domu sekot viņu priekšzīmei pieļāva gandrīz piektdaļa darbaspējas vecuma iedzīvotāju, turklāt puse no šās piektdaļas – diezgan noteikti (SKDS, 2006; Labklājības ministrija, 2007a). Tiesa gan, tikai nepilna puse no šādu domu pieļāvušajiem kaut ko jau darījuši tās realizēšanai: visbiežāk vākuši ziņas par darba iespējām, retāk jau runājuši ar varbūtējo darba devēju vai noslēguši līgumu ar to un nopirkuši biļeti.

Jauni cilvēki vēlēšanos braukt uz ārvalstīm pauduši biežāk nekā vairāk nobriedušu paudžu pārstāvji. Savu dzīves ceļu vēl meklējošo un ģimenes saišu nesaistīto jauniešu lielāka mobilitāte ir raksturīga visām migrantu plūsmām. Tāpēc arī jau izbraukušo un potenciālo izbraucēju vidū gados jauno cilvēku īpatsvars ir lielāks nekā visu aktīvā vecuma iedzīvotāju vidū: līdz 30 gadu vecumam attiecīgi ap 40 un 33 %, 30–39 gadu vecumā – 25 un 20 % (Labklājības ministrija, 2007a). Gan potenciālo izbraucēju, gan patiešām izbraukušo sastāvā pārsvarā ir cilvēki ar vispārīgo vai profesionālo vidējo izglītību; augstskolas diplomu ieguvušo īpatsvars sievietes vidū ir lielāks nekā vīriešu vidū. Līdzīgs sadalījums pēc izglītības ir visu attiecīgā vecuma

Latvijas iedzīvotāju vidū. Tāpēc apgalvojumam, ka aizbraukuši ir labākie un kvalificētākie darbinieki, nav apstiprinājuma. Tomēr jau notikusi un vēl iespējamā emigrācija tādai sūtītājvalstij kā Latvija rada visai nevēlamas sekas.

Atbilstoši dzimstības kritumam to jauno cilvēku skaits, kuri varētu emigrēt uz rietumvalstīm, Latvijā saruks. Ar to Latvija kardināli atšķiras no tradicionālajām Tuvo Austrumu un Ziemeļāfrikas sūtītājvalstīm, kur augsta dzimstība nodrošina darbaspēka potenciāla un varbūtējo emigrantu skaita nemītu atjaunošanos. Ja daļa turienes jauniešu neizbrauktu peļņā uz ekonomiski attīstītākām valstīm, dzimtenē būtu grūti viņiem nodrošināt darba vietas un lielajām vietējo ģimenēm – iztiku.

Atšķirīgs ir arī no dažādām valstīm braucošo darba migrantu izglītības un kvalifikācijas līmenis, un šajā ziņā Austrumeiropas jauno ES dalībvalstu emigranti būtiski pārspēj iebraucējus no tā sauktajām trešajām valstīm. Sākumā viesstrādnieki no Latvijas gan tāpat lielākoties strādā mazkvalificētos darbus, taču ar laiku, labāk iemācījušies valodu, viņi mēdz iekārtoties savai sagatavotībai atbilstošos darbos (Labklājības ministrija, 2007a). Tāpēc ne velti uzņēmējvalstis arvien vairāk sliecas par labu «nulles migrācijas» politikai attiecībā uz Eiropas Savienībā neuzņemtām valstīm, atbalsot tikai augsti kvalificētu speciālistu uzņemšanu.

Labi apmācītu strādnieku un speciālistu piesaiste, kas neprasa nekādus izdevumus viņu audzināšanai līdz darbaspējas vecumam un izglītošanai, uzņēmējvalstīm neapšaubāmi ir ekonomiskā ziņā izcili izdevīgs cilvēkkapitāla atjaunošanas un papildināšanas veids. Latvijai un kaimiņvalstīm tas, gluži pretēji, rada gan cilvēkkapitāla, gan tā radīšanā ieguldīto līdzekļu un darba zudumu. Turklāt šim zudumam paredzamas arī ilglaika demogrāfiskas sekas, jo, aizbraucot jauniem cilvēkiem, attiecīgi samazinās Latvijā dzimušo bērnu skaits un līdz ar to arī cilvēkresursu atjaunošanas iespējas. Minēto īpatnību dēļ Latvija kā sūtītājvalsts savu migrācijas politiku nevar veidot, par paraugu izmantojot ES vecās dalībvalstis, jo tās ir uzņēmējvalstis un cilvēki no tām neemigrē.

Tā kā migrācijas virzieni un apjomi attiecīgajā valstī ir tieši atkarīgi no vairāku valstu ekonomiskās attīstības līmeņa un sociālo apstākļu atšķirībām, migrāciju prognozēt ir daudz nedrošāk nekā iedzīvotāju dabiskās kustības norises, ko lielā mērā determinē iedzīvotāju vecumstruktūra. Tāpēc pēdējos gados, piemērojoties apstākļiem pēc pievienošanās Eiropas Savienībai, dažādās Latvijai izstrādātās migrācijas prognozes būtiski atšķiras savā starpā. Ar dažādiem paņēmieniem ir prognozēti gan atsevišķu emigrācijas un imigrācijas plūsmu apjomi (SKDS, 2006), gan to koprezultāti jeb migrācijas saldo (Centrālā statistikas pārvalde, 2006a).

Pēc dažādajām prognozēm, kopējais laikā līdz 2020. gadam emigrējušo skaitliskais pārsvars pār imigrantiem, ieskaitot repatriantus, varētu būt robežās no 14,3 līdz 55,5 tūkstošiem jeb vidēji starp galējiem variantiem – 35–40 tūkstoši. Vidējam tuvākie varianti atšķiras pēc šā kopējā zudumu

apjoma sadalījuma pa laikposmiem: LZA Ekonomikas institūta variantā, tāpat kā vairākumā citu variantu, gaidāma pakāpeniska zudumu mazināšanās, turpreti Eiropas Statistikas biroja «Eurostat» variantā maksimālais apjoms gaidāms 2011.–2015. gadā. Pēdējais varētu būt pamatots ar iedzīvotāju vecumsastāva pārmaiņām, jo laikā starp 2007. un 2015. gadu savā vismobilākajā vecumā būs skaitliski lielā paaudze, kas dzimusi 1986.–1987. gadā un īsi pēc tam. Taču jāreķinās arī ar ekonomisko prognozi. Kā zināms, ir paredzēts, ka ES ietvaros Latvija pēc dzīves līmeņa pakāpeniski tuvosies tagadējām migrācijas uzņēmējvalstīm. Tādējādi zustu galvenais izceļošanas cēlonis un visu vecumgrupu mobilitāte attiecīgi saruktu.

Tā vai cita prognozes varianta papildīšanas neapšaubāmi ietekmēs valsts realizētā migrācijas politika. Tai iespējamās vairākas alternatīvas:

- arī turpmāk atbalstīt brīvu darbaspēka kustību starp ES valstīm un ierobežotu viesstrādnieku imigrāciju no «trešajām» valstīm;
- atvieglot noteikumus imigrantu piesaistei darbam Latvijā;
- radīt tadus apstākļus, lai darba migrantu izceļošana mazinātos un jau izbraukušie repatriētos;
- novērst centrīes pārsvaru iekšējās migrācijas virzienos, lai mazinātos tālāka valsts iedzīvotāju koncentrēšanās galvaspilsētā ar tai raksturīgo zemo dzimstības līmeni.

Lai demogrāfiskā situācija tālāk nepasliktinātos un Latvija savu cilvēkkapitālu turpmāk vairs šādi nezaudētu, tai būtu jāizšķiras gādāt par emigrācijas samazināšanos. Izceļošanas cēloņu analīze un no Latvijas izbraukušo viesstrādnieku izteikumi liecina, ka svarīgākie mērķi, kas iedzīvotāju zudumu novēršanas nolūkā jāsasniedz, būtu šādi: atalgojuma pieaugums, jūtams valsts atbalsts ģimenēm ar bērniem, labāka darba devēju un valsts attieksme, mazāki birokrātiskie kavēkļi uzņēmējdarbības uzsākšanai, reģionu ekonomiskās attīstības un nodarbinātības iespēju izlīdzināšanās, prombūtnē esošo informēšana par darba iespējām Latvijā un sociālo apdrošināšanu tiem, kas atgriežas. Tā kā daļa šo mērķu prasa lielus finansiālos līdzekļus no valsts budžeta, tie sasniedzami tikai ilgākā laikā. Tāpēc paredzams, ka īstermiņā dažu nozaru uzņēmumiem būs grūti piesaistīt darbaspēku un darba devēji ar pastiprinātu spiedienu uz valdību centīsies panākt imigrācijas noteikumu atvieglošanu. Ja šo vēlmi izpildītu bez kādiem ierobežojumiem, aizkavētos darba ražīguma pieaugums un nodarbinātības līmeņa kāpums, kāds paredzēts ES Lisabonas stratēģijā, kā arī algu pieaugums, kas būtu vajadzīgs, lai varētu nosargāt savu vietējo cilvēkkapitālu. Lai šādas nevēlamas sekas nepiedzīvotu, imigrācijas noteikumus būtu pieļaujams atvieglot tikai nepieciešamo speciālistu piesaistei uz darba līgumā atrunātu periodu.

Līdzās migrācijas politikas pasākumiem, kas novērstu valsts iedzīvotāju skaita zudumus un nepieciešamību tos kompensēt ar varbūtēji zemākas kvalifikācijas darbaspēku no

citām valstīm, visnotaļ atbalstāma būtu īslaika migrantu apmaiņa ar ES valstīm, jo tā dotu iespēju papildināt pieredzi un vienam otru labāk iepazīt, kā arī apgūt specialitātes, kādas Latvijā nemāca. Tas sekmētu tālāku valsts cilvēkkapitāla izaugsmi, kur pagaidām vēl ir daudz neizmantoju iespēju.

Neiejaukšanās politika, ko Latvijas valdība līdz šim ietuv attiecībā uz emigrāciju ES ietvaros, un darbaspēka tirgus sargāšana pret viesstrādnieku varbūtējo pieplūdumu no trešajām valstīm faktiski neprasa nekādus izdevumus no valsts budžeta. Drīzāk ir otrādi: darba devēji maksā nodevu par katru pieaicināto, un tas ir viens no iemesliem uzņēmēju prasībai padarīt imigrācijas politiku liberālāku. 2007. gada vasarā valdībā jau apspriesta koncepcija par atvieglotiem noteikumiem, kas ļautu īsākā laikā un ar mazāku birokrātiju piesaistīt tādus speciālistus, kādus Latvijas izglītības iestādēs negatavo. Valstij tas izmaksātu apmēram pusmiljonu latu, bet dotu arī papildu ienākumus, jo būtu gaidāma uzņēmumu darbības paplašināšanās un/vai produktivitātes celšanās un tātad palielinātos uzņēmumu maksātie nodokļi.

Uz pēdējo varētu cerēt, arī mazinot darbaspēka emigrāciju un tās radīto darbaspēka trūkumu. Taču šis migrācijas politikas variants prasīs kāpināt atalgojumu ne vien privātajā, bet arī sabiedriskajā sektorā, kas aptver lauvas tiesu no tām cilvēkresursus un cilvēkkapitālu veidojošajām nozarēm, kurās atalgojums pagaidām ir vajadzīgajai kvalifikācijai nesamērīgi zems. Lieki šķiet atgādināt, ka šo nozaru darba rezultāti ir vitāli nepieciešami ne vien katrai tautsaimniecības jomai, bet arī pašai valstij, jo, lai tā varētu pastāvēt, vajadzīgs zināms darbotiespējīgu iedzīvotāju minimums.

Mūsu kaimiņvalstis ar līdzīgu vēsturisko likteni – Lietuva un Igaunija – piedzīvo tādās pašas migrācijas norises un izbraukušo uzskaites grūtības kā Latvija. Taču citi apstākļi un politika kaimiņos atšķiras: vidējais atalgojuma līmenis tur ir augstāks nekā pie mums, saiknes ar tuvīnajā Somijā strādājošajiem igauņiem ir ciešas, bet Lietuvā emigrācijas mazināšanas pasākumu plāns jau apspriests valdībā kopā ar atvieglotiem imigrācijas noteikumiem. Acīmredzot tur labi saprot, ka zaudēt savu darbaspēku, pat daļēji to noņemot ar iebraucējiem, valstij ilgtermiņā izmaksā dārgāk nekā palielināt sabiedriskajā sektorā strādājošo algas.

Ar gudru ziņu

Ceļā uz skaidrāku izglītības politiku

Lai gan situācija cilvēkresursu atražošanā ir tik saspringta, Latvijai vēl joprojām ir augsts konkurētspējīga darbaspēka piedāvājums, liels produktīvas un zinībietilpīgas ražošanas attīstības potenciāls. Prasmīga izglītības politika var būt instruments efektīvai cilvēkresursu mobilizācijai. Izglītība mūsdienās ir dārga: gan no iedzīvotājiem, gan no darba devējiem, gan arī no valsts tā prasa nozīmīgu finansiālu ieguldījumu un laika patēriņu. Ņemot vērā resursu ierobežotību un darbaspēka nepietiekamības tendences,

Latvija vairs nevar atļauties gatavot speciālistus, kuriem nebūs iespējas vai varbūt arī vēlēšanās savas iegūtās zināšanas izmantot, strādājot profesijā. Arī iedzīvotāji cieš, ja iegūtā izglītība izrādījusies darbaspēka tirgū nevajadzīga vai nevērtīga.

Diemžēl, līdz šim uzņēmēju pieprasījuma pētīšana un izglītības programmu plānošana un pielāgošana darbaspēka tirgus situācijai daudz maz nopietni notikusi tikai dažās lielākajās Latvijas valsts augstskolās. Atsevišķas iniciatīvas cenšas izrādīt arī mazākās mācību iestādes (piemēram, vāc atsauksmes no bijušajiem studentiem, veic pārrunas ar darba devējiem), taču bieži vien nekoordinēti un fragmentāri. Privātas augstskolas galvenokārt dara to, pēc kā ir pieprasījums. Nevienā no šiem modeļiem nav iesaistītas valsts pārvaldības institūcijas. Vienotas un koordinētas darbaspēka pieprasījuma un piedāvājuma sistēmas Latvijā līdz šim nav bijis. To, ka attiecīgajā nozarē vajag kādu speciālistu, kuru pašlaik trūkst, bieži vien apzinās pārāk vēlu. Speciālistus gatavojot atbilstoši pašreizējam pieprasījumam, izglītības sistēma pastāvīgi atrodas «iedzinēja» lomā.

Pašlaik valstī uzsvāru liek uz dabaszinību, medicīnas un inženierzinību studentu īpatsvara palielināšanu, taču jā-jautā, vai brīdī, kad sagatavotie jaunie speciālisti atstās mācību iestāžu solus, viņi vēl joprojām būs pieprasīti. Varbūt tad jau vajadzēs pavisam citu jomu speciālistus? Pārmaiņas mūsu dienās notiek tik strauji, ka arī darba devēji, pat ja viņiem to jautā, pieprasījumu pēc speciālistiem parasti nespēj prognozēt vairāk kā pusgada vai gada perspektīvā. Faktiski «pasūtījumu» izglītības iestādēm spējīgi sniegt tikai lielākie Latvijas uzņēmumi, kas atsevišķās nozarēs ir tikai maza daļa no uzņēmumiem. Vēl mazāk situāciju izprot jaunieši. Šādos apstākļos izglītības piedāvājuma regulēšana atbilstoši pieprasījumam (jauniešu vēlmēm) vai balstīšanās uz darba devēju minējumiem par nākotni nesniegs vēlamo rezultātu. Savs ieguldījums izglītības un darbaspēka tirgus saskaņošanā jādod valstij – arī atbalstot pašreiz mazāk pieprasītas jomas, kurām, iespējams, nākotnē būs lielas perspektīvas.

Kā liecina ārvalstīs un atsevišķos gadījumos arī Latvijā atrodami piemēri, sadarbība iespējama jebkādas jomās: partneri var gan piedāvāt prakses vietas, gan konsultēt par mācību programmas saturu un nepieciešamās literatūras iegādi, gan finansiāli atbalstīt atsevišķus studentus, kas varētu būt nākamie darbinieki, gan sniegt atbalstu un konsultācijas tehnikas iegādē, gan pieņemt darba devēju pasūtījumus kursu organizēšanai, gan slēgt līgumus par konkrētu sagatavoto speciālistu pieņemšanu darbā. Latvijā šāda prakse, diemžēl, ir maz izplatīta un parasti nāk kā iniciatīva no atsevišķu darba devēju vai mācību iestāžu puses. Nav struktūras, kas šo sadarbību koordinētu. Projektā «Nacionālais attīstības plāns 2007.–2013. gadam» minēts uzdevums «plašāk iesaistīt sociālos partnerus kvalitatīvu izglītības programmu izstrādē visās izglītības pakāpēs visdažādākajām iedzīvotāju grupām visos reģionos», tomēr vajadzētu precīzāk norādīt, kāda institūcija ar to nodarbo-sies un ar kādiem mehānismiem šī sadarbība tiks regulēta.

Skola maksā naudu

Kam finansēt izglītību?

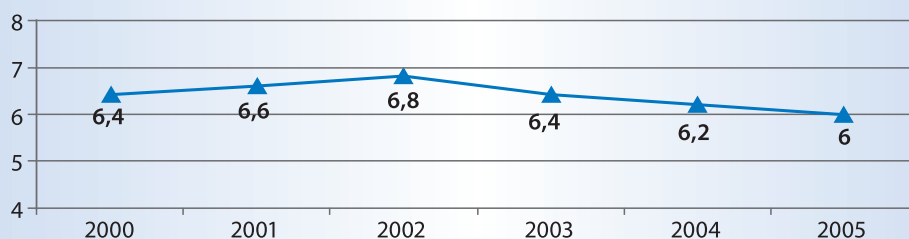
Sabiedrības un valsts attieksmi pret izglītību un izglītības darba attīstības iespējas būtiski raksturo šai nozarei atvēlētais finansējums. Svarīgākie raksturojošie rādītāji ir divi: izglītībai atvēlēta finansējuma īpatsvars valsts iekšzemes kopproduktā (IKP) un valsts budžetā (skatīt 1.9. logu).

Izglītības nozares finansējuma īpatsvars iekšzemes kopproduktā pēdējos gadus turas virs 6% ar nelielu tendenci samazināties, ko var skaidrot ar to, ka IKP pieaug straujāk nekā šis finansējums. Latvijas rādītājs atbilst ES valstu vidējam rādītājam (2005. gadā 5,9%). Apzinoties, ka Latvijā IKP ir daudz mazāks nekā citās šāda lieluma ES valstīs un viens no mazākajiem, rēķinot uz vienu iedzīvotāju, var secināt, ka izglītības finansējuma apjoms Latvijā ir neliels (skatīt 1.10. logu).

Grūti salīdzināms ir arī otrs rādītājs – izglītībai atvēlē-tā finansējuma īpatsvars valsts budžeta izdevumos.

1.9.
logs

Izglītībai atvēlēta finansējuma īpatsvars Latvijas iekšzemes kopproduktā 2002.–2005. gadā, %

Avots: Izglītības un zinātnes ministrija, 2006a, 129. lpp.

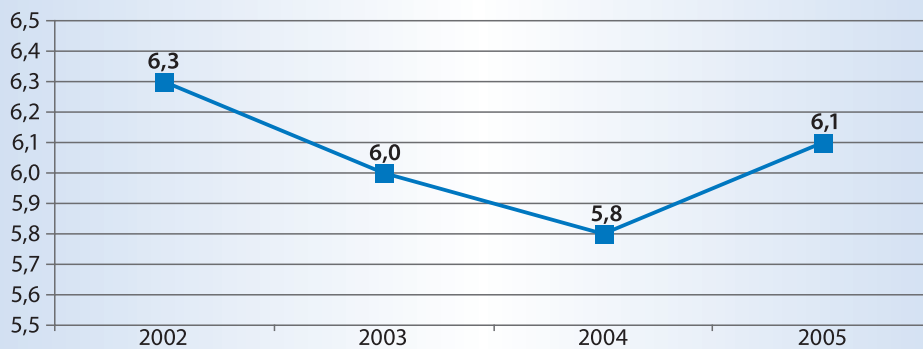
Procentuāli Latvijā izglītībai tiek atvēlēts vairāk līdzekļu nekā daudzās citās ES valstīs – tas ir otrs lielākais budžeta izdevumu postenis (skatīt 1.11. logu).

Zinātnes finansēšanā situācija ir līdzīga. 90. gadu beigās Latvija zinātnei atvēlētā finansējuma ziņā sāka būtiski atpalikt no pārējām Baltijas valstīm. Īpaši zems Latvijā ir valsts finansējuma īpatsvars (skatīt 1.12. logu).

Izglītība galvenokārt (apmēram par 95 %) tiek finansēta no valsts budžeta. Atšķirīgs valsts budžeta finansējuma īpatsvars ir augstākajā izglītībā. Latvijā augstskolās mācības turpina ļoti liela skolēnu daļa. (2004./2005. mācību gadā uz desmit tūkstošiem iedzīvotāju bija 556 augstskolu studenti, un salīdzināšanai var norādīt, ka Eiropas Savienībā šis rādītājs ir krietni zemāks – 371. Igaunijā tas ir 490, Lietuvā – 530, Somijā – 520, Zviedrijā – 390,

1.10. logs

Vispārējās valdības sektora izdevumu* izglītībai īpatsvars Latvijas iekšzemes kopproduktā 2002.–2005. gadā, %

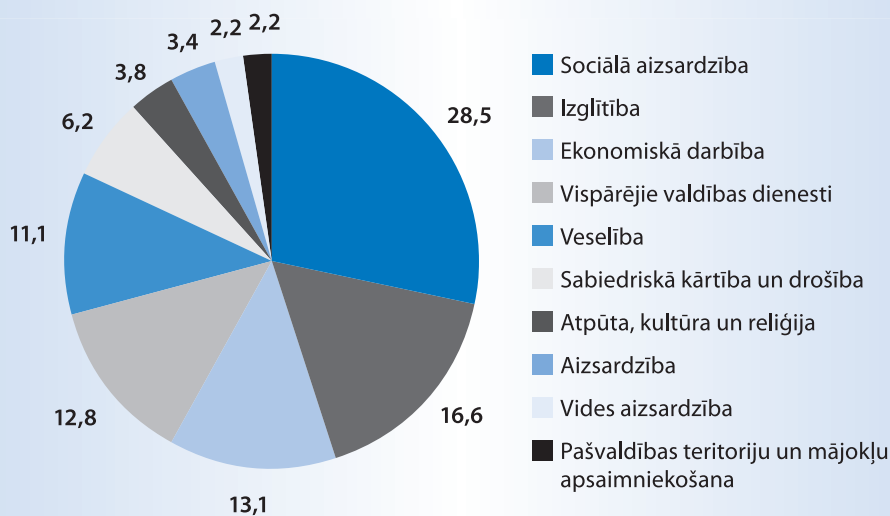

* Tā sauktie vispārējās valdības sektora izdevumi ir budžeta izdevumi lēmējvarai un izpildvarai (ieskaitot pašvaldības) un sociālās apdrošināšanas fondam.

Avots: Centrālās statistikas pārvaldes dati.

1.11. logs

Vispārējās valdības sektora izdevumi* pēc funkcijām 2004. gadā, %

* Tā sauktie vispārējās valdības sektora izdevumi ir budžeta izdevumi lēmējvarai un izpildvarai (ieskaitot pašvaldības) un sociālās apdrošināšanas fondam.

Avots: LR Centrālā statistikas pārvalde, 2006c, 28. lpp.

Vācijā – 250.) Tas ne tikai atspoguļo jauniešu vēlmi iegūt augstāko izglītību, bet arī liecina, ka sabiedrībā zems ir profesionālās vidējās izglītības prestižs un arī atalgojums šādas kvalifikācijas darba ņēmējiem (Finanšu ministrija, 2007, 20.–21. lpp.). Tā kā augstākajai izglītībai ir īpaša loma cilvēkkapitāla tapšanā, radošā un profesionālā potenciāla attīstībā, šo izglītības apakšnozari vajadzētu analizēt detalizētāk.

2005. gadā augstākās izglītības finansēšanai pavisam bija atvēlēti 122,7 miljoni latu – 1,4 % no Latvijas IKP. Finansējuma sadalījums pa atsevišķiem līdzekļu avotiem valsts un privātajās augstskolās 2005. gadā bija šāds: 103,6 miljoni latu jeb 84 % no kopējās summas – valsts augstskolām un koledžām; 19,2 miljoni latu jeb 16 % – juridisko personu dibinātajām augstskolām un koledžām (Izglītības un zinātnes ministrija, 2006b, 53. lpp.). (Skatīt 1.13. logu.)

1.12.
logs

Zinātnes finansējuma īpatsvars iekšzemes kopproduktā, %

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Latvija	0,42	0,38	0,40	0,36	0,44	0,41	0,42	0,38	0,42	0,57
Lietuva	0,50	0,54	0,55	0,50	0,59	0,67	0,66	0,67	0,76	0,76
Igaunija	–	–	0,58	0,70	0,61	0,71	0,72	0,79	0,88	0,94*
ES 25**	0,77	1,80	1,8	1,86	1,87	1,88	1,89	1,88	1,85	1,85
ES 15**	0,81	1,84	1,85	1,90	1,92	1,94	1,95	1,93	1,91	1,91

* Aptuvena vērtība.

** «Eurostat» aprēķins.

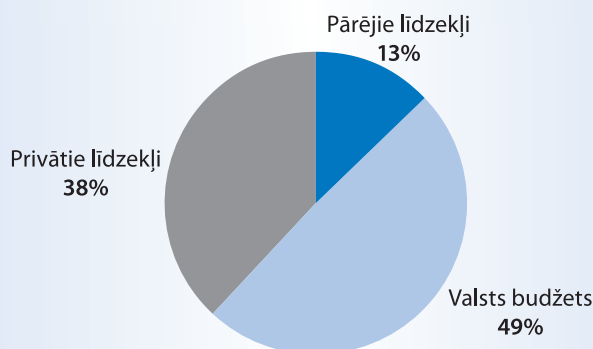
Zinātnes finansējums 2004. gadā (% no kopējā finansējuma apjoma)

	Valsts finansējums	Industrijas finansējums	Ārvalstu finansējums	Nevalstiskais sektors un izglītības iestādes	Kopā
Latvija	31,2	46,3	22,5	–	100
Lietuva	63,1	19,9	10,7	6,3	100
Igaunija	44,1	36,5	17,0	2,4	100
ES 25	34,6	54,9	8,2	2,3	100

Avots: Eiropas statistikas biroja «Eurostat» dati.

1.13.
logs

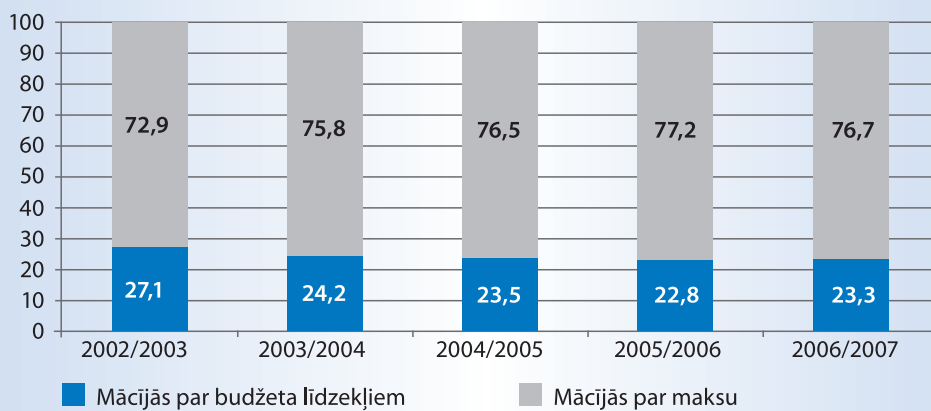
Valsts un privāto augstskolu un koledžu finansējuma sadalījums pēc līdzekļu avotiem 2005. gadā, %

Avots: Izglītības un zinātnes ministrija, 2006a, 131. lpp.

1.14.
logs

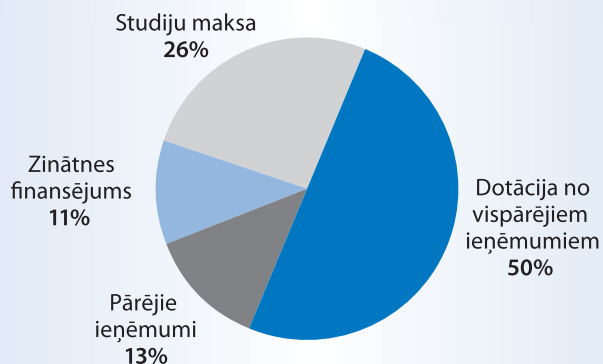
Studentu skaits augstskolās un koledžās sadalījumā pēc mācību maksas finansējuma veidiem 2002./2003.–2006./2007. akadēmiskajā gadā, %

Avots: Centrālās statistikas pārvaldes dati.

1.15.
logs

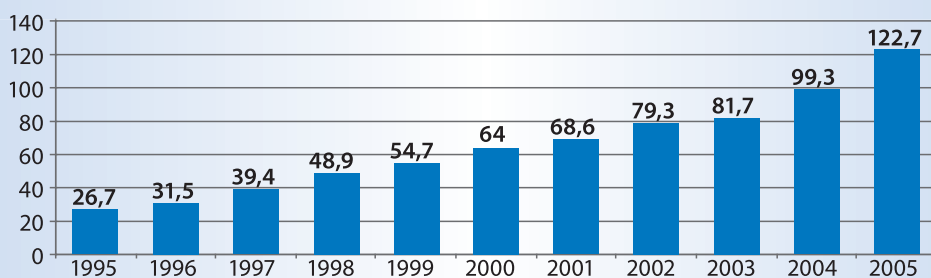
Valsts un privāto augstskolu un koledžu finansējuma sadalījums pēc līdzekļu avotiem 2005. gadā, %

Avots: Izglītības un zinātnes ministrija, 2006a, 131. lpp.

1.16.
logs

Augstākās izglītības kopējais finansējums 1995.–2005. gadā, milj. Ls

Avots: Izglītības un zinātnes ministrija, 2006a, 140. lpp.

Lielais privāto līdzekļu īpatsvars augstākās izglītības finansējumā saistīts ar to, ka augstskolās un koledžās liels (dominējošs) ir maksas studentu skaita īpatsvars – jau vairākus gadus virs 75 % (skatīt 1.14. logu). Pārējos līdzekļus veido ieņēmumi no telpu nomas valsts augstskolās un koledžās, ieņēmumi no zinātniskajiem darbiem, kurus nefinansē no valsts budžeta, kā arī citi valsts augstskolu un koledžu ieņēmumi.

Studenti (viņu vecāki) par augstāko izglītību ir gatavi maksāt paši, jo apzinās, ka mūsu dienās tā ir nepieciešama (skatīt 1.15. logu). Lielais maksas studiju īpatsvars izriet arī no tā, ka budžeta finansējums ir nepietiekams. Studiju un studējošo kreditēšanu uzņemas gan valsts, gan atsevišķas bankas.

Lai gan kopējais finansējums augstākajai izglītībai gadu no gada pieaug (skatīt 1.16. logu), tas joprojām nav pietiekams. Izglītības un zinātnes ministrijas 2006. gada pārskatā atzīmēts, ka kopējais vidējais finansējums uz vienu studentu Latvijā ir 3–4 reizes mazāks nekā ES valstīs vidēji (Izglītības un zinātnes ministrija, 2006b, 53. lpp.). Arī augstākās izglītības kopējā finansējuma pieaugums galvenokārt ir no ārpusbudžeta ieņēmumiem. Izņēmums ir pēdējie divi gadi, sākot ar 2005. gadu, kad valsts budžeta finansējums ir būtiski palielinājies.

Palielinoties finansējumam no budžeta (2004. gadā 40,8 miljoni, 2005. gadā 60,5 miljoni latu), būtiski pieaudzis augstākajai izglītībai atvēlēto valsts budžeta līdzekļu īpatsvars Latvijas iekšzemes kopproduktā (skatīt 1.17. logu). Tomēr labi redzams, ka laikā no 1995. līdz 2004. gadam šis rādītājs ir stabili samazinājies. Iepriekšējos 4–5 gados reālais valsts budžeta finansējums augstskolām nemainījās, tādēļ līdzekļu palielinājums faktiski tikai nosedza ikgadējo inflācijas koeficientu. Izglītības un zinātnes ministrija 2005. gadu uzskata par gadu, kad

augstākās izglītības finansēšanā noticis pagrieziens. Pieaugot finansējumam no ārpusbudžeta avotiem un īpaši no valsts budžeta un ES struktūrfondiem, ir palielinājies arī kopējā augstākajai izglītībai atvēlēta finansējuma īpatsvars iekšzemes kopproduktā – no 1,2 % 1997. gadā līdz 1,4 % 2005. gadā. Tas praktiski atbilst ES valstu attiecīgajam vidējam rādītājam (Izglītības un zinātnes ministrija, 2006b, 53. lpp.).

Privāto personu izdevumi izglītībai Latvijā ir ļoti augsti: kā liecina Eiropas Statistikas biroja dati, 2004. gadā tie bija 0,82 % no IKP. (Salīdzināšanai: Lietuvā šis rādītājs bija 0,48 %, Eiropas Savienībā (25) – 0,64 %.) Lielā mērā to nosaka tas, ka maksas studentu skaita īpatsvars augstskolās un koledžās jau vairākus gadus ir virs 75 %.

Gudru ņēmu padomiņu?

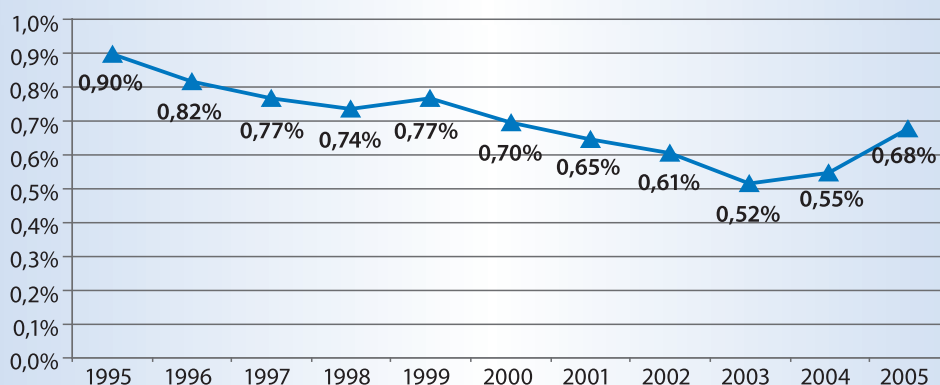
Izglītības kvalitāte

Latvijas skolēnu sasniegumi ir statistiski nozīmīgā pakāpē zemāki nekā OECD valstīs kopumā. Laikā kopš 2000. gada gan ir bijis statistiski nozīmīgs mūsu skolēnu vidējo sasniegumu pieaugums, turklāt viens no lielākajiem OECD izglītības pētījuma dalībvalstīs (pavisam 41 valsts), tomēr, kā liecina Starptautiskās skolēnu novērtēšanas programmas rezultāti, 2003. gadā Latvijas skolēniem lasīšanā bija 24. vieta, matemātikā 28. vieta, dabaszinātnēs 26. vieta un problēmu risināšanā 27. vieta (OECD, 2004).

Sasniegumu izkliede liecina, ka Latvijas skolās mācās skolēni ar ļoti atšķirīgu zināšanu līmeni, ko ietekmē dažādi faktori, arī skolas atrašanās vieta – Rīgā, citās pilsētās vai laukos. Visās izglītības saturā jomās lauku skolu skolēniem bijuši daudz zemāki sasniegumi nekā Rīgas un citu pilsētu skolēniem.

1.17.
logs

Augstākajai izglītībai atvēlēta valsts budžeta finansējuma īpatsvars iekšzemes kopproduktā 1995.–2005. gadā

Avots: Izglītības un zinātnes ministrija, 2006a, 145. lpp.

Visi pēdējos 13 gados veiktie starptautiskie salīdzinošie izglītības pētījumi rāda, ka Latvijas lauku un pilsētu (it sevišķi Rīgas) skolēniem nav vienlīdzīgas iespējas iegūt vienādas kvalitātes izglītību. Minētā parādība ir diezgan vispārēja, jo izpaužas relatīvi ilgu laika periodu un visās izglītības pakāpēs (sākumskolā, pamatskolā, vidusskolā), kā arī visos mācību priekšmetos un to grupās, kas aptverti pētījumos (matemātikā, dabaszinātnēs, lasīšanā, pilsoniskajā izglītībā, informātikā). Arī paši skolēni domā, ka laukos ir mazākas iespējas iegūt kvalitatīvu izglītību un šajā aspektā nozīmīgs ir arī ģimenes sociāli ekonomiskais stāvoklis (Kangro, 2003, 235. lpp.). Šie faktori ietekmē arī informācijas tehnoloģiju pieejamību skolēniem).

IZM dati liecina, ka 2005./2006. mācību gadā nākamajā klasē ar mācību priekšmetu standartiem neatbilstošu zināšanu līmeni (t. i., ar nesekmīgu vērtējumu) pārcelti 283 947 skolēni jeb 8,8 %. Salīdzinot ar iepriekšējo mācību gadu, nesekmīgo skolēnu skaits pieaudzis par 0,5 % (skatīt 1.18. logu)

2005./2006. mācību gada sākumā atkārtotas mācības tajā pašā klasē uzsāka 6555 skolēni, no kuriem 28,8 % mācījās

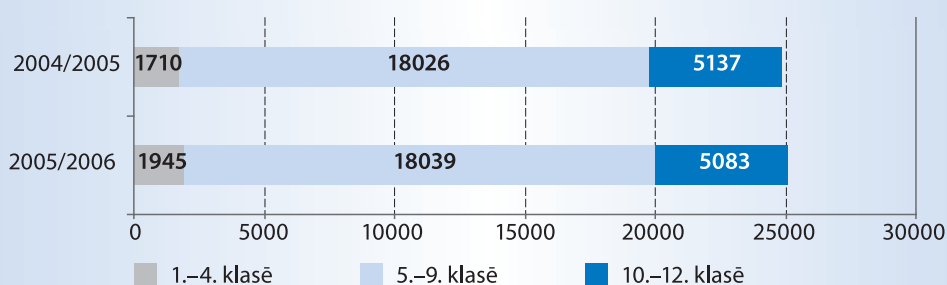
sākumskolas klasēs un 71,1 % – pamatskolas klasēs (Centrālā statistikas pārvalde, 2006c, 40. lpp.). Liels otrgadnieku īpatsvars ir pirmajā klasē, un izglītības speciālisti to skaidro ar bērnu nepietiekamu sagatavotību mācībām (Vīciņa, 2004, 56. lpp.). Daudz skolēnu atkārtoti vienā klasē mācās arī no 6. līdz 9. klasei, kas, iespējams, izskaidrojams ar nespēju izpildīt izglītības programmas prasības, kuras šajā posmā kļūst īpaši sarežģītas.

Laikā kopš 2001. gada uz otru gadu palikušo skolēnu īpatsvars būtiski audzis, un 2005./2006. mācību gadā tas sasniedza 8,6 % no pamatskolēnu kopskaita. Aplūkojot otrgadnieku skaita dinamiku pēdējo septiņu mācību gadu laikā, redzams, ka pirmajā klasē uz otru gadu atstāto skolēnu skaitam ir tendence sarukt, bet pēc sestās klases otrgadnieku skaits klasēs palielinās.

2004./2005. mācību gadā 1965 jeb 5,9 % no visiem pamatskolu beidzējiem saņēma tikai liecību. 27 % no vidusskolu beidzējiem centralizētajos eksāmenos saņem zemu vai ļoti zemu novērtējumu (Finanšu ministrija, 2007, 9. lpp.). (Skatīt 1.20. logu.)

1.18. logs

Nesekmīgo skolēnu skaits pa mācību gadiem

Avots: Izglītības un zinātnes ministrijas dati.

1.19. logs

Neattaisnoti skolu kavējušo skolēnu skaits pa mācību gadiem

Mācību gads	Kavējuši vairāk nekā 2/3 no mācību laika	Kavējuši 1/3 līdz 2/3 no mācību laika	Kopā
1999/2000	530	951	1481
2000/2001	632	974	1596
2001/2002	742	1224	1966
2002/2003	977	1859	2836
2003/2004	1803	2706	4509
2004/2005	3589	–	3589

Avots: Izglītības valsts inspekcijas dati.

Pēdējo divu mācību gadu laikā ir palielinājies skolēnu kavējumu skaits. 2004./2005. mācību gadā vairāk nekā divas trešdaļas no mācību laika nokavējuši 3589 skolēni (skatīt 1.19. logu).

Eiropas Statistikas biroja «Eurostat» dati par to jauniešu īpatsvaru 18–24 gadus veco jauniešu vidū, kuri ieguvuši tikai pamatskolas izglītību un mācības neturpina, nav Latvijai glaimojoši. 2006. gadā šādu jauniešu skaits Latvijā sasniedza 19 %, kas ir augstākais rādītājs Baltijas valstīs (Lietuvā – 10,3 %, Igaunijā – 13,2 %). Eiropas Savienības valstīm saskaņā ar Eiropadomes 2004. gadā izvirzītajiem izglītības nozares mērķiem būtu jātiecas palielināt to jauniešu īpatsvaru, kuri ieguvuši vidējo izglītību (Commission of the European Communities, 2004). Latvijai līdz 2010. gadam būtu jāpanāk, lai 22 gadu vecumā vidējo izglītību būtu ieguvuši 85 % jauniešu (pašlaik – 71,2 %). 2005. gadā mācības neturpināja 4,9 % pamatskolu un 22,5 % vidusskolu beidzēju. Tas nozīmē, ka gandrīz trešā daļa no jauniešiem darbaspēka tirgū iesaistījās bez profesionālas sagatavotības (Finanšu ministrija, 2007, 21., 22. lpp.).

Māci mani darbiņam

Kā izglītība atbilst darbaspēka tirgum?

Labklājības ministrijas pasūtītais LU pētījums «Augstāko un profesionālo mācību iestāžu absolventu profesionālā darbība pēc mācību beigšanas» (2007) liecina, ka pēc aptaujāto absolventu subjektīvā vērtējuma pilnīgi atbilstoši iegūtajai izglītībai pašlaik strādā 58 % no augstskolu absolventiem, zināmā mērā atbilstoši – 28 %, bet nemaz neatbilstoši – 13 % no strādājošajiem respondentiem. Daudz retāk atbilstoši savai izglītībai strādā humanitāro un mākslas programmu (atbilstoši vai zināmā mērā atbilstoši – 53 %), ražošanas un pārstrādes (59 %), kā arī inženierzinātņu un tehnoloģiju programmu absolventi (Labklājības ministrija, 2007c, 93. lpp.). Profesionālo mācību iestāžu beidzējiem motivācija strādāt atbilstoši iegūtajai izglītībai ir zemāka nekā augstskolu absolventiem: izglītībai atbilstošu darbu noteikti vēlējās strādāt tikai 59 % no viņiem. Pēc pētnieku vērtējuma, kopumā aptuveni tik daudz profesionālo mācību iestāžu absolventu pēc

1.20.
logs

Pamatskolu beigušo skolēnu skaits pa mācību gadiem

Mācību gads	Skolēni, kas beiguši 9. klasi	Skolēni, kas, pamatskolu beidzot, saņēmuši tikai liecību (% no pamatskolas absolventu kopskaita)
1999/2000	25882	2,1
2000/2001	25966	3,0
2001/2002	31169	2,0
2002/2003	33899	2,6
2003/2004	32090	7,1
2004/2005	33054	5,9

Avots: Centrālās statistikas pārvaldes dati.

1.21.
logs

Ar iegūto izglītību nesaistītā profesijā strādājošo īpatsvars pa mācību iestādes beigšanas periodiem, 2006. gadā

Mācību iestādes beigšanas periods	Profesijā nestrādājošie respondenti, %*	Nepietiekama profesionālā sagatavotība – galvenais iemesls nestrādāšanai profesijā, %
Līdz 1990. gadam	33,9	9,2
No 1991. līdz 1995. gadam	35,4	10,4
No 1996. līdz 2000. gadam	31,6	18,2
No 2001. līdz 2006. gadam	23,2	26,5

* Tikai respondenti, kas norādījuši iemeslu, kāpēc nestrādā profesijā, un arī beigšanas gadu.

Avots: LU pētījums «Profesionālās un augstākās izglītības programmu atbilstība darba tirgus prasībām», Labklājības ministrija 2007.

mācību iestādes beigšanas arī strādā izglītībai atbilstošu darbu. Pie līdzīgiem secinājumiem ir nonākuši arī cita pētījuma autori («Profesionālās un augstākās izglītības programmu atbilstība darba tirgus prasībām», Labklājības ministrija, 2007b, 85. lpp.; skatīt 1.21. logu).

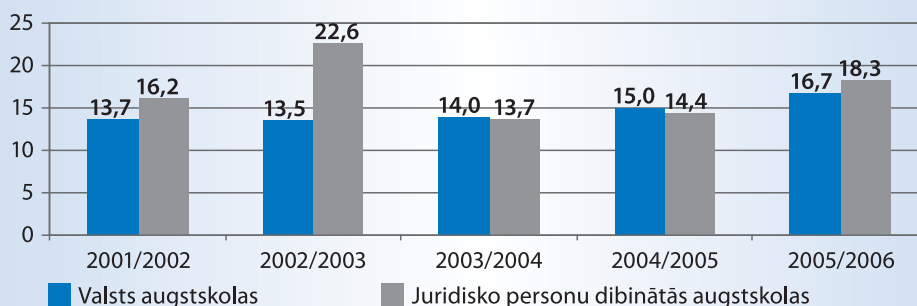
Jaunākajā vecumgrupā (no 15 līdz 24 gadiem) respondenti kā iemeslu nestrādāšanai ar iegūto izglītību saistītā profesijā bieži (21 %) norādīja nepietiekamu profesionālo sagatavotību – pat biežāk nekā zemu atalgojumu un ģimenes apstākļus.

Datu analīze liecina, ka pēdējos gados pieaug no valsts un juridisko personu dibinātajām augstskolām atskaitīto studentu skaits procentos no kopējā studējošo skaita (gan pilna laika, gan nepilna laika studijās), pie tam visbiežāk tiek atskaitīti lauksaimniecībā, inženierzinātnēs, ražošanā un būvniecībā studējošie. (Labklājības ministrija, 2007c, 107. lpp.; skatīt 1.22. un 1.23. logu.)

Tā kā inženierzinātņu un ražošanas programmās ir augstas apmācības izmaksas, zema absolventu iesaistīšanās darbā savā specialitātē un liels atskaitīto studentu skaits,

1.22. logs

No valsts un juridisko personu dibinātajām augstskolām atskaitīto studentu skaits procentos no kopējā studentu skaita, 2001.–2006. gadā, %

Avots: Izglītības un zinātnes ministrijas dati.

1.23. logs

Studējošo un atskaitīto studentu skaits pa izglītības tematiskajām grupām valsts un privātajās augstskolās un koledžās 2004./2005. akadēmiskajā gadā

Nr.	Studiju tematiskā grupa	Atskaitīto īpatsvars (%) tematiskajā grupā studējošo kopskaitā
1.	Sociālās zinātnes, komerczinības un tiesības	15,4
2.	Inženierzinātnes, ražošana un būvniecība	23,8
3.	Izglītība	10,4
4.	Humanitārās zinātnes un māksla	17,3
5.	Dabaszinātnes, matemātika un informācijas tehnoloģija	19,1
6.	Veselības aprūpe un sociālā labklājība	12,6
7.	Pakalpojumi	16,6
8.	Lauksaimniecība	35,7
	Augstskolās kopā	16,2
	Tajā skaitā pamatstudijās	16,7
	augstākā līmeņa studijās	14,2
	no tām – doktorantūrā	19,7

Avots: Izglītības un zinātnes ministrijas dati.

jāšaubās, vai valdības centieni šajās programmās palielināt no budžeta finansēto vietu skaitu ir labākais veids, kā tām piesaistīt cilvēkresursus.

Visi kopā

Valsts un privātā sektora partnerība

Meklējot cilvēkkapitāla veidošanas un efektīvas izmantošanas iespējas, Latvijai ļoti vērtīga var izrādīties citu valstu pieredze. Eiropā par cilvēkkapitāla un kopienas attīstības instrumentu plaši tiek izmantota valsts un privātā sektora partnerība. Par sava veida līderi šajā jomā tiek uzskatīta Lielbritānija, kas šo sadarbības formu izmanto jau kopš gadsimtu mijas.

Valsts un privātā sektora partnerība (VPP) ir tāda sadarbības forma, kur viena puse ir valsts (publiskā sektora personā), bet otra – privātais sektors. VPP tiek izmantota dažādās tautsaimniecības nozarēs, kaut gan visbiežāk – tādu lielu infrastruktūras objektu celtniecībā, kur uzceltais objekts ir sabiedriskais labums (angl. *public goods*). Taču VPP nav tikai instruments, ko izmanto infrastruktūras objektu celtniecībai. Visas partnerībā iesaistītās puses ne tikai diskutē par savām interesēm, bet arī mēģina definēt kopīgus mērķus un sasniedzamo sabiedrisko labumu, kaut arī dažkārt partnerībā iesaistās partneri, kuru sākotnējās intereses savstarpēji konfliktē. Pieaugot partneru darbības spējai (kapacitātei), palielinās nodarbinātība un labklājība, kas savukārt ir viena no Apvienoto Nāciju Organizācijas Monterejas deklarācijas pamatnostādņiem (Braz, 2003, 6. lpp.). Tātad plašākā skatījumā VPP ir cilvēkkapitāla attīstības instruments, jo veicina sadarbību starp dažādām ieinteresētajām pusēm un no tā palielinās katra atsevišķā partnera darbības spēja. Turklāt partnerība starp sektoriem un dažādiem partneriem atbilst ANO Tūkstošgades attīstības mērķiem (*Millennium Development Goals*), kur viens no mērķiem ir tāda globāla partnerība, kas veicinātu un nodrošinātu attīstību (United Nations, 2000).

VPP galvenā ideja ir šāda: gan publiskajam, gan privātajam sektoram ir unikāla pieredze, un abu sektoru pieredze jāizmanto jaunu sabiedrisko labumu radīšanā. VPP ir instruments, ar ko pakalpojuma sniegšanā tiek iesaistīti privātā sektora pārstāvji, kas visbiežāk būs arī attiecīgā sabiedriskā labuma lietotāji. Respektīvi, VPP daļēji aizstāj tradicionālo pieņemto rīcībpolitiku ieviešanas praksi, ka publiskais sektors sniedz pakalpojumu un tikai pēc tam mēģina novērtēt pakalpojuma atbilstību sabiedrības prasībām. Ja VPP izmanto jau pakalpojuma veidošanas un izstrādes stadijā, šo atbilstību noskaidrot un attiecīgus grozījumus izdarīt iespējams jau agrās projekta stadijās, tādējādi nodrošinot, ka partneri var gan realizēt, gan arī savstarpēji saskaņot savas intereses.

Valsts un privātā sektora partnerībai raksturīgi divi momenti: 1) riska pārdale starp abām partnerībā iesaistītajām

pusēm; 2) sadarbība starp ieinteresētajām pusēm (Kopenjan, 2005, 137.–138. lpp.).

VPP veidošanos un attīstību ietekmē daudz dažādu faktoru – to vidū gan tehniski faktori, kas saistīti ar risināmo jautājumu, gan arī politiski, administratīvi un cilvēciski faktori. Parasti VPP projektos ir iesaistīts liels skaits sadarbības partneru, it sevišķi no valsts puses. Visām iestādēm nav vienādas prasības un administratīvā kultūra, un privātos spēlētājus tas var atturēt no iesaistīšanās VPP projektos. Analizējot politiskos faktorus, jāņem vērā elektorālais cikls, jo lielu infrastruktūras objektu celšana pēc VPP principa var ilgt vairāk nekā vienu elektorālo ciklu, bet tas savukārt var radīt risku, ka mainīsies prioritātes.

VPP izmantošanu var ietekmēt arī sabiedrībā valdošie stereotipi. Kā viens no būtiskākajiem ir minams mīts, ka VPP ir līdzvērtīga privatizācijai. Latvijas situācijā šis mīts var būtiski ietekmēt VPP tēlu un VPP izmantošanu, jo sabiedrībā ir izveidojušies noteikti priekšstati par privatizāciju kā negodīgu procesu, kurā ieguvēji bija nevis sabiedrība kopumā, bet gan noteikta sociālā grupa. Tā kā partnerība faktiski ir attiecības starp valsti un kopienu, partnerības pielīdzināšana privatizācijai nozīmē, ka iespējamā abu pušu sadarbība ir apdraudēta.

Runājot par VPP sniegtajiem ieguvumiem, jāmin divu veidu labumi. Pirmkārt, tas ir nosacīti taustāmais labums, kas izriet no uzceltā infrastruktūras objekta vai sniegtā pakalpojuma. Šajā kategorijā var ietvert arī tādus labumus kā izmaksu ietaupījums un ekonomiskais labums, kas izpaužas nodarbinātībā un ekonomiskajā izaugsmē (British Columbia, Ministry of Municipal Affairs, 1999, 14.–15. lpp.). Otrkārt, varam runāt par tā saukto nemateriālo labumu – par pieredzes un zināšanu apmaiņu starp abiem sektoriem, publisko un privāto, kuras rezultātā attīstās cilvēkkapitāls ar pievienoto vērtību. Var minēt arī tādus potenciālos labumus kā risku dalīšana, kur atbildību par riskiem uzņemas abi sektori, un pakalpojuma efektīvizēšana, kuras rezultātus var izmērīt, ja precīzi tiek definēti sasniedzamie mērķi un pakalpojuma standarti.

Zināšanu un pieredzes apmaiņa VPP ietvaros notiek ne tikai starp abiem sektoriem kā globāliem spēlētājiem. Uzmanība jāpievērš arī tam, kā mainās attiecības gan starp publiskā sektora organizācijām, gan organizācijas iekšienē. Sadarbība starp publiskā sektora organizācijām var mainīties, valsts sektorā ieviešot no privātā sektora pārņemto pakalpojuma kultūru. Savukārt organizāciju iekšējās attiecības var mainīties, līdz šim ierastās hierarhiskās birokrātijas vietā ieviešot komandas tipa organizatorisko kārtību. Šādas pārmaiņas gan ir grūti izmērāmas kvantitatīvās vienībās, taču nav šaubu, ka no tām būs ilgtermiņa ieguvums – ātrāka projektu realizēšana un pakalpojumu ieviešana.

2005. gadā Ministru kabinets apstiprināja politikas plānošanas dokumentu «Valsts un privātās partnerības

pamatnostādnes 2006.–2009. gadam». Līdz ar to teorētiski ir definēts valdības rīcībspolītikas ietvars, jo dokumentā ir raksturota situācija (kāda tā bija 2004.–2005. gadā) un iezīmēts, kādi pasākumi jāveic, lai VPP tiktu ieviesta un par instrumentu izmantota gan sociālo problēmu risināšanā, gan arī atsevišķu pakalpojumu sniegšanas nodrošināšanā. Latvijā ir izstrādāta arī attiecīga normatīvā bāze: 2000. gada 20. janvārī Saeima pieņēma Koncesiju likumu. Turklāt papildus tam 2000. gadā tika izdarīti grozījumi Ekonomikas ministrijas nolikumā un Latvijas Investīciju un attīstības aģentūras nolikumā. Ekonomikas ministrija ir kļuvusi par institūciju, kas atbild par valsts un privātā sektora partnerības rīcībspolītikas ieviešanu, bet Latvijas Investīciju un attīstības aģentūrai jāveicina koncesiju izmantošana.

Dokumentā «Latvijas valsts un privātās partnerības veicināšanas pamatnostādnes» partnerība galvenokārt skatīta caur riska pārceļšanas prizmu: cik lielas ir iespējas risku nodot privātajam sektoram? Tā, piemēram, dokumentā

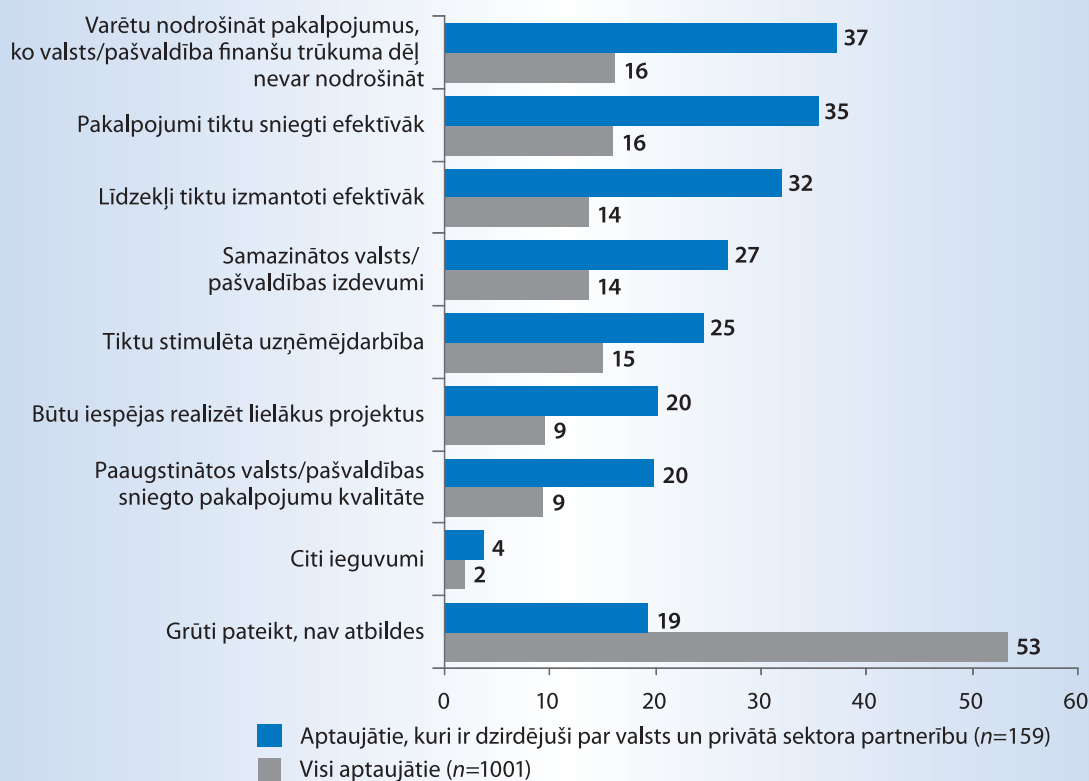
norādīts, ka tādos VPP veidos, kur izmanto pakalpojumu līgumus, apvienotos projektēšanas–būvniecības līgumus un administrēšanas līgumus, riska nodošanas iespējas ir mazas, bet tādos partnerības veidos, kur izmanto koncesijas, tās ir vidēji lielas.

2005. gadā pamatnostādnes tika minētas vairākas būtiskas problēmas, kas var apdraudēt VPP ieviešanu un izmantošanu: trūkst koordinācijas starp institūcijām, kas iesaistītas VPP ieviešanā un koordinēšanā, trūkst zināšanu par to, kā VPP izmantot, un trūkst pilotprojektu, kuri varētu noderēt par «labās prakses» piemēriem. No cilvēkkapitāla viedokļa raugoties, problēma «zināšanu trūkums» VPP izmantošanā ir uzskatāma par kritisku veiksmes faktoru, jo, ja nav zināms, kā instrumentu izmantot, tad, lai arī cik labi šis instruments būtu konstruēts, tas paliks neizmantojams. Tieši no zināšanu trūkuma izriet gan noraidošā un rezervētā attieksme pret VPP, gan arī nevēlēšanās to izmantot, nezinot, kādas sekas šā instrumenta izmantošanai varētu būt. Lai sabiedrībā palielinātos zināšanas

1.24. logs

Iedzīvotāju viedoklis par valsts un privātā sektora partnerības sniegtajiem ieguvumiem dalījumā pēc cilvēku informētības par to

Vai jūs jebkad esat dzirdējis terminu «valsts un privātā partnerība»?
Kā domājat Jūs, ja noteiktus valsts vai pašvaldības pakalpojumus nodotu pildīt privātiem uzņēmējiem, kādi varētu būt ieguvumi?

Izlase: visi respondenti.

Avots: Pētījums par cilvēkkapitālu Latvijā 2007

un izpratne par VPP, pamatnostādnēs bija paredzēts, ka tiks izveidota VPP komunikācijas stratēģija, ieviesti mārketinga pasākumi, izstrādātas mācību un semināru programmas, kā arī izveidota VPP mājaslapa internetā. Taču paredzētie zināšanu un informācijas izplatīšanas pasākumi faktiski tika vērsti uz «pasīvu» VPP reklamēšanu: tika uzsvērts, ka uzņēmējiem pašiem jāmeklē informācija un jāmēģina noskaidrot, kas ir VPP un kā to var izmantot. Arī mācību semināra programmu gatavošana ir tikai daļa no iespējamā zināšanu nodošanas procesa, jo bez izstrādātām mācību programmām ir nepieciešams arī pats mācību process. Šeit jāuzsver, ka pēc minētajām programmām bija paredzēts izglītēt valsts sektorā strādājošos, privāto sektoru atstājot ārpusē. Izvērtējot pamatnostādņu ieviešanā 2007. gadā paveikto, Ekonomikas ministrijas ziņojumā minēts, ka, lai palielinātos zināšanas un izpratne par VPP, ir sniegtas 37 konsultācijas un organizēti trīs semināri (Ekonomikas ministrija, 2007, 6. lpp.). Tas nešķiet pietiekami. **Pētījuma** dati liecina, ka 16 % respondentu bija dzirdējuši par VPP, bet 71 procentam VPP jēdziens bija svešs. Par VPP sniegtajiem ieguvumiem labāk informēti ir valsts sektorā strādājošie. Pavisam neliels ir to respondentu skaits, kas izprot potenciālos ieguvumus no VPP un norādījuši, ka VPP izmantošana stimulētu uzņēmējdarbību (15 %), efektīvāku pakalpojumu sniegšanu (16 %), pavērtu iespējas sniegt pakalpojumus, kurus valsts un pašvaldības nav spējīgas nodrošināt finanšu trūkuma dēļ (16 % respondentu) (skatīt 1.24. logu).

Noslēgums

Mūsu dienās, kad ekonomika ir globalizēta, izšķiroša nozīme – it sevišķi tādās mazās valstīs kā Latvija – ir konkurētspējai. Atziņa, ka pats vērtīgākais nacionālais resurss ir cilvēki, bieži vien ir tikai deklarācija politikas dokumentos. Cilvēkkapitāls lielā mērā atkarīgs no ārējās vides.

Lai varētu panākt, ka nākotnē Latvijas tautsaimniecības orientācija no tagadējās resursietilpīgās, uz mazkvalificētu darbaspēku balstītās ražošanas ar zemu pievienoto vērtību mainītos uz zinātnietilpīgu augstas pievienotās vērtības izstrādājumu ražošanu un eksportu, svarīgi ir **apzināt un pārvarēt šķēršļus cilvēkkapitāla veidošanai un realizēšanai**.

Pētījums liecina, ka, lai gan Latvijas uzņēmumos **darba vide ir atvērta**, uz sadarbību vērsta un darba organizācija neliek šķēršļus cilvēkkapitāla izmantošanai darba procesā, **darbinieki reti izrāda iniciatīvu**. Viņi ne vienmēr strādā ar pilnu atdevi, jo gan zemais atalgojuma līmenis, gan attiecīgas motivācijas trūkums neveicina vēlmi strādāt intensīvi. Darba devēju **orientācija uz ekstensīvu darbaspēka izmantošanu** un ekstensīvs darbs arī no darbinieku puses

nozīmē, ka cilvēki Latvijā strādā daudz, taču iegūtā atdeve ir maza un neļauj uzlabot ne uzņēmumu situāciju un konkurētspēju, ne darbinieku atalgojumu un dzīves kvalitāti. Pašlaik izmantotās darbaspēka trūkuma kompensēšanas stratēģijas nav ilgtspējīgas un neveicina valsts konkurētspēju.

Ja iegūtās prasmes nav izmantojamas, tās zaudē vērtību. Diemžēl, viena no Latvijai tipiskām problēmām ir **darbs, kas neatbilst iegūtajai izglītībai**. Agrāk šo neatbilstību radīja strukturālas pārmaiņas pārejā uz tirgus ekonomiku, bet pašlaik to rada humanitāro un sociālo zinātņu speciālistu pārprodukcija un tehnisko jomu speciālistu nepietiekamība. Tas, ka nepietiek kvalificēta darbaspēka ar eksaktām zināšanām, var būtiski kavēt inovatīvu tehnoloģiju ražošanu attīstību arī nākotnē.

Demogrāfiskās tendences Latvijā un Eiropā rada jaunas grūtas problēmas un izaicinājumus nodarbinātības attīstībā. Latvijas ilgtermiņa demogrāfiskie rādītāji liecina, ka Latvijā gaidāmās problēmas var būt vēl nopietnākas nekā Eiropā vidēji. Situācijā, kur **darbaspēka trūkumu nebūs iespējams kompensēt ar strauju imigrācijas vai dzimstības pieaugumu**, arvien svarīgāk būs vairot jau esošo cilvēkkapitālu un nodrošināt produktīvu tā izmantošanu.

Latvijā **ģimenes politika nav labvēlīga darba un ģimenes dzīves apvienošanai**. No valsts makroekonomikas viedokļa raugoties, tas nozīmē neizmantotas iespējas kāpināt nodarbinātības līmeni. No iedzīvotāju perspektīvas raugoties, labāki apstākļi darba un ģimenes dzīves apvienošanai (elastīgas darba stundas, valsts atbalsts līdzsvaram abu vecāku līdzdalībai bērna audzināšanā) dotu iespēju veiksmīgāk apvienot darbu ar ģimenes dzīvi.

Līdzekļi, ko darba devēji iegulda darbinieku apmācībā, Latvijā salīdzinājumā ar citām Eiropas valstīm ir mazi, taču darbinieki to cenšas kompensēt, paši maksājot par savu apmācību. Lai gan **valsts atbalsts izglītībai ir būtiski zemāks** nekā daudzās citās ES valstīs, studējošo īpatsvars Latvijā ir lielākais Eiropas Savienībā. Lai gan Latvijas iedzīvotāju finansiālās iespējas ir ierobežotas, viņi izglītības izdevumiem atvēl būtiski lielāku daļu no mājaisimju ienākumiem nekā daudzu citu ES valstu iedzīvotāji.

Izglītības neatbilstība darbaspēka tirgus prasībām var bremsēt tautsaimniecības pārstrukturēšanu un jau tuvākajā nākotnē apdraudēt tautsaimniecības izaugsmes tempu.

Valsts un privātā sektora partnerība, kas veicina sadarbību starp dažādām ieinteresētajām pusēm, palielinot katra atsevišķā partnera iespējas, Latvijā ir nepietiekami izmantots instruments cilvēkkapitāla un kopienas attīstībai.

2.

Latvija ārpus Rīgas

nodaļa

IEVADS

PILSĒTAS UN LAUKU SAVIENĪBA – ILGTSPĒJĪGAI ATTĪSTĪBAI

TERITORIĀLĀ PLĀNOŠANA – PAKALPOJUMU PIEEJAMĪBAI UN KVALITĀTEI

CILVĒKS MEKLĒ, KUR LABĀK *iekšreģionālā mobilitāte*

AMATAM ZELTA PAMATS *No garām darba stundām uz pārkvalificēšanos*

VISUR MAN LABI BIJA *Piesaiste dzīvesvietai*

PATS SAVAS LAIMES KALĒJS *Uzņēmējdarbība ārpus Rīgas*

PILSĒTIŅA MAZA, MAZA... *Dzīves vide mazpilsētā*

REĢIONĀLO INOVĀCIJAS SISTĒMU AIZMETŅI LATVIJĀ

REĢIONĀLĀS AUGSTSKOLAS, PAŠVALDĪBAS UN PRIVĀTAIS SEKTORS

IZAICINĀJUMI REĢIONĀLO INOVĀCIJAS SISTĒMU ATTĪSTĪBAI

NOSLĒGUMS

Latvija ārpus Rīgas

Ievads

Latvijā ir neliels iedzīvotāju skaits un apdzīvojuma blīvums, tādēļ Rīgā cilvēkkapitāla veidošanās apstākļi un tā realizēšanās iespējas ir būtiski citādi nekā pārējā valstī. Teritorijās ar mazāku apdzīvojuma blīvumu ir visai problemātiski nodrošināt optimālu sociālās infrastruktūras funkcionēšanu, kas ir svarīgs cilvēkkapitāla veidošanās nosacījums, un darba devējiem gan no publiskā, gan privātā sektora ir grūti nodrošināt, lai visiem iedzīvotājiem būtu iespējams pilnīgi realizēt savu radošo potenciālu, jo attīstītas ir tikai dažas nozares un darba vietu izvēle ir niecīga. Tādēļ cilvēkam, kurš vēlas dzīvot attālā Latvijas novadā, vispirms, iespējams, ir jāapsver, vai viņš spēj būt tik aktīvs, organizēts un radošs, lai pats sev organizētu darba vietu un peļņas iespējas, vai arī viņam ļoti elastīgi jāpiemērojas darba devēju prasībām, jāmaina profesija vai nodarbošanās veids un gan sociālās prasības, gan darba drošības prasības jāsamēro ar to, ko piedāvā vietējais darba tirgus.

Šajā nodaļā Latvijas cilvēkkapitāla problēmas aplūkotas reģionālā griezumā jeb, nosacīti runājot, tādā skatījumā, kas vērsts ārpus Rīgas. Šis «reģionālais griezumā» aptver cilvēkkapitāla veidošanos un attīstību četros plānošanas reģionos (Kurzemē, Latgalē, Vidzemē un Zemgalē) un visos statistiskajos reģionos, izņemot Rīgu un Pierīgu.

Pilsētas un lauku savienība – ilgtspējīgai attīstībai

Latvijas apdzīvotības struktūrā var izšķirt četrus dzīvesvietu tipus ar atšķirīgu urbanizācijas pakāpi:

1) lielpilsēta Rīga,

- 2) citas Latvijas «lielās pilsētas» jeb **republikas pilsētas**, kas ES skatījumā drīzāk vērtējamas kā vidēji lielas (Daugavpils, Liepāja, Jelgava, Ventspils, Rēzekne, Jūrmala),
- 3) pārējās pilsētas, arī tie rajonu centri, kuri nav pieskaitāmi pie lielajām pilsētām,
- 4) lauki.

Lauku apdzīvotības struktūru Latvijā neveido tikai vienas, jēdziens «lauki» aptver arī mazākus un lielākus ciematus, kuros dažkārt ir vairāk iedzīvotāju nekā dažāda lieluma pilsētā. Tā kā apdzīvojuma blīvums Latvijā ir mazs, lielākā daļa tās teritorijas (izņemot Rīgu, tās tuvāko apkārtni un republikas pilsētas) pārsvarā apdzīvota kā «lauku teritorija».

Pilsētnieciskais dzīvesveids liek pieņemt citādus uzvedības modeļus, citādi veidot savstarpējās attiecības, jo, lai gan arī lauki mainās, pilsētu dzīvei tomēr raksturīgs spraigāks temps un paviršākas cilvēku attiecības, jo ne jau katram sastaptajam iespējams veltīt kaut nedaudz uzmanības. Cilvēkkapitāla uzturēšanas, pilnveidošanas un realizēšanas iespējas dažāda tipa apdzīvotās vietās ir dažādas, tās ietekmē gan iespējas un resursi, gan arī dominējošie savstarpējo attiecību un uzvedības modeļi.

Urbanizētības līmenis – pilsētnieku īpatsvars kopējā iedzīvotāju skaitā – dažādos Latvijas reģionos ir izteikti atšķirīgs. Divos reģionos – Zemgalē un Vidzemē – urbanizētība nav sasniegusi pat 50 % un lielākā daļa iedzīvotāju dzīvo laukos. Augstāks urbanizētības līmenis ir Kurzemē un Latgalē, bet visaugstākais – Rīgas reģionā (skatīt 2.1. logu).

Pēc Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (OECD)¹ izmantotās reģionu tipoloģijas, kuras pamatā

¹ Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija (OECD) ir starpvaldību organizācija, kuras sastāvā ir 30 attīstītākās pasaules valstis, to skaitā 19 ES dalībvalstis.

2.1.
logs

Pilsētu iedzīvotāju īpatsvars Latvijas reģionos

Reģioni (plānošanas)	Rīgas reģions	Zemgales reģions	Kurzemes reģions	Vidzemes reģions	Latgales reģions
Pilsētu iedzīvotāji, %	84,5	49,1	63,6	43,6	68,8
Lauku iedzīvotāji, %	15,5	50,9	36,4	56,4	31,2

Avots: Kalniņa-Lukaševica, 2007.

ir tādi kritēriji kā apdzīvojuma blīvums, lauku apdzīvoto vietu īpatsvars kopējā iedzīvotāju skaitā un pilsētu lielums, reģionus var iedalīt

- pārsvarā laucinieciskos reģionos: vairāk nekā 50 % iedzīvotāju dzīvo tādās kopienās, kurās apdzīvojuma blīvums nepārsniedz 150 cilvēku uz kvadrātkilometru;
- reģionos ar nozīmīgu lauku ietekmi: 15–50 % iedzīvotāju dzīvo nelielās kopienās vai arī reģions atbilst pārsvarā laucinieciska reģiona kritērijiem, izņemot to, ka vismaz 25 % iedzīvotāju dzīvo pilsētās ar vairāk nekā 200 tūkstošiem iedzīvotāju;
- pārsvarā pilsētnieciski (urbāni) reģioni: nelielās kopienās dzīvo mazāk nekā 15 % iedzīvotāju vai arī reģions atbilst tipam «reģions ar nozīmīgu lauku ietekmi», izņemot to, ka vismaz 25 % iedzīvotāju dzīvo pilsētās ar vairāk nekā 500 tūkstošiem iedzīvotāju (OECD, 2005).

Pēc šās tipoloģijas tikai Rīgā un tās tuvākajā apkārtnē apdzīvojuma struktūra ir tāda kā urbānā reģionā, pārējā valsts teritorija ir pārsvarā lauki.

Mūsdienās būtiski mainās pilsētas un lauku savstarpējās attiecības. Cilvēku, kapitāla, tehnoloģiju, preču, informācijas un dzīvesstilu plūsmas starp pilsētām un laukiem kļūst arvien intensīvākas un neviennozīmīgākas. Par laukiem jau sen vairs neklājas runāt kā par resursu (izejvielu un cilvēkresursu) avotu un atpalcības simbolu. Arvien samazinās lauksaimniecības īpatsvars lauku ekonomiskajā dzīvē, saasinās konkurence globālajā mērogā, pieaug jaunu ekonomikas nozaru, piemēram, bioenerģētikas, spiediens. Dažādu lauku labumu (tīrs gaiss, klusums, skaista ainava) pieejamība kļūst par vienu no būtiskajiem pilsētnieku dzīves kvalitātes rādītājiem. Pilsētu pakalpojumi savukārt kļūst arvien pieejamāki lauku iedzīvotājiem. Pilsētas un lauku tuvināšanās iezīmē arī kopīgo problēmu saasināšanos: pasliktinās demogrāfiskā situācija, aizplūst darbaspēks, strauji pieaug globālā konkurence.

Reģionu sekmīgas attīstības nosacījums ir pilsētas un lauku savienība. Tas liek jaunā gaismā palūkoties uz pilsētu nozīmi teritoriju attīstībā. Dažādu līmeņu centriem ir atšķirīga loma cilvēkkapitāla piesaistē, un to iedzīvotājiem ir atšķirīgas iespējas iegūt dažādus pakalpojumus. Latvijā **pilsētas** ir svarīgi apdzīvojuma struktūras elementi, kam ir katram savs tiesces areāls², kura lielumu nosaka pilsētas iedzīvotāju skaits, funkcijas, piedāvātie pakalpojumi. Tradicionāli liela ietekme Latvijā ir **galvaspilsētai**, kas piesaista ar to, ka piedāvā daudzveidīgas darba vietas, pakalpojumus un izglītības iespējas. Svarīga loma cilvēkkapitāla veidošanā ir arī **pilsētām reģionos**, to vidū **mazpilsētām** (rajonu centriem un citām mazajām pilsētām), kuru piedāvātos pakalpojumus un izglītības iespējas izmanto arī apkārtējie lauku iedzīvotāji.

² Apdzīvotas vietas tiesces areāls – teritorija, kuras iedzīvotāji savas darba, kultūras, sadzīves un rekreācijas vajadzības var apmierināt attiecīgajā apdzīvotajā vietā.

Teritoriālā plānošana – pakalpojumu pieejamībai un kvalitātei

Cilvēkkapitāla veidošanās priekšnosacījums ir institucionālizētas darba un izglītības iespējas, kuru izmantošanu veicina ģimene, kopiena un sabiedrība. Liela nozīme ir arī cilvēku pašu izvēlei, taču šo izvēli ietekmē viņu mijiedarbība ar apkārtējiem cilvēkiem, cilvēkkapitāla attīstībai nepieciešamo resursu **pieejamība** (sabiedriskie, privātie un nevalstisko organizāciju sniegtie izglītības, informācijas utt. pakalpojumi), to **sasniedzamība** (transporta veidi, ceļu kvalitāte, interneta pārklājums) un finansiālās iespējas (vai tos var atļauties izmantot).

Apdzīvojuma attīstība ir viens no teritoriālās («telpiskās») plānošanas elementiem lokālā, reģionālā un nacionālā līmenī. Latvijas plānošanas reģionos pēdējos gados ir izstrādāti vai pašlaik vēl top teritoriālie plānojumi, kuros tiek raksturota pašreizējā situācija, iezīmēta teritoriālās attīstības perspektīva, kā arī dotas vadlīnijas, kas jāņem vērā rajonu un vietējo pašvaldību attīstības programmu un teritorijas plānojumu izstrādāšanai, un priekšlikumi un ieteikumi valsts un reģionālās sadarbības institūcijām. Šos plānojumus izstrādā uz 20 gadiem, pamatojoties uz Teritoriju plānošanas likumu (22.05.2002) un Ministru kabineta noteikumiem Nr. 236 «Plānošanas reģiona teritorijas plānošanas noteikumi» (05.04.2005). Plānojuma izstrādē ņem vērā nacionālos politikas un plānošanas dokumentus ilgām, vidēji ilgām un īsākam periodam. Rīgas plānošanas reģiona vadlīnijās uzsvērts, ka attīstības programmas un teritoriālie plānojumi jāizstrādā, tos savstarpēji koordinējot. Šos dokumentus izstrādājot, jāievēro vispārīgie plānošanas mērķi, proti, jānodrošina, lai

- sociālā sfēra, ekonomika un vide tiktu attīstītas līdzsvaroti;
- uzlabotos dzīves kvalitāte;
- zeme un citi dabas resursi tiktu izmantoti racionāli.

Tie ir svarīgi cilvēkkapitāla attīstības veicināšanas komponenti (Rīgas plānošanas reģiona telpiskais (teritorijas) plānojums, 2007). Minētie rīcībpolitiskie dokumenti sasauca ar ES politikas akcentu pārbīdi no nozariskas pieejas uz teritoriālu pieeju, kas palielina vietējo un reģionālo pārvaldības institūciju atbildību par lauku attīstību un kas teritoriju labklājību nesaista ar vienas tautsaimniecības nozares (lauksaimniecības) attīstību. Šī akcentu maiņa iezīmējas arī ES Kopīgās lauksaimniecības politikas pamatnostādnes.

Domājot par to, kā plānošanas reģionu attīstība uzlabos iedzīvotāju dzīves kvalitāti, īpaši mēdz akcentēt, ka jāveicina, lai apdzīvojums reģionos attīstītos policentriski³, apdzīvotās vietas būtu labi sasniedzamas, dzīves telpa būtu veselīga, iedzīvotāji tiktu labāk nodrošināti ar pakalpojumiem un palielinātos ekonomiskā aktivitāte.

³ Policentrisks apdzīvojums – tāds apdzīvojums, kur pastāv vairāki līdzvērtīgi vai arī cits citu papildinoši centri.

Administratīvi teritoriālā reforma var būtiski ietekmēt arī teritoriālo statistiku. Teritoriālo statistiku nevajadzētu saprast kā novadu statistiku. Lai teritoriju būtu iespējams analizēt padziļināti, statistiskās uzskaites vienībai vajadzētu būt mazākai par administratīvi teritoriālo vienību. Šobrīd statistikas dati par mazpilsētām, kas var būt gan pagastu un novadu centri, gan patstāvīgas teritoriālā dalījuma vienības (pilsētas ar lauku teritoriju vai bez tās), bieži iegūstami tikai no vietējiem pašvaldību speciālistiem. Šie pētņiem nozīmīgie dati statistikas pārskatos sastopami jau apkopotā veidā – kā rajona vai novada kopējie rādītāji. Centrālās statistikas pārvaldes dati, diemžēl, ir dabūjami tikai par nedalītām administratīvām teritorijām (pilsēta kopā ar lauku teritoriju), bet tas apgrūtina reģionu struktūrelementu attīstības rādītāju salīdzināšanu un analīzi (piemēram, pilsētas bez lauku teritorijas un pilsētas ar lauku teritoriju pēc apdzīvotuma blīvuma ir grūti salīdzināmas, ja nav iespējams atsevišķi uzzināt, cik cilvēku dzīvo pilsētnieciskajā un cik laucnieciskajā daļā). Pašlaik apgrūtināta ir arī iekšzemes kopprodukta struktūras noteikšana, jo informācija par pievienotās vērtības sadalījumu pēc darbības veidiem nav pieejama pa atsevišķām nozarēm. Piemēram, pievienoto vērtību pēc NACE⁴ klasifikācijas nerēķina atsevišķi par lauksaimniecību, to rēķina kopā par lauksaimniecību, medniecību un mežsaimniecību. Tādējādi veikt ekonomisko un sociālo datu analīzi mazpilsētu perspektīvās attīstības plānošanai ir sarežģīti.

Reģionu teritoriālajā plānojumā ir paredzēti dažāda līmeņa centri. Šo centru izraudzīšanas metodikā izmantoti dažādi rādītāji, to vidū apdzīvotās vietas statuss, iedzīvotāju skaits, pieejamais pakalpojumu klāsts. Bieži vien centru izraudzīšanā izmanto kritērijus, kas ieteikti 2004. gadā sagatavotajā MK noteikumu projektā par valsts teritorijas apdzīvotuma centriem.

Raksturojot vietējas nozīmes centrus, mēdz uzsvērt, ka tās ir vietas, kur tuvākās apkārtnes iedzīvotāji var saņemt ikdienā nepieciešamo pakalpojumu minimumu. Savukārt novada līmeņa centri ir ne vien vietējo pašvaldību teritoriju administratīvie centri vai šo pašvaldību pakalpojumu saņemšanas vietas, bet arī vietas, kur šo pašvaldību teritoriju iedzīvotāji var saņemt regulāri un epizodiski nepieciešamos cita rakstura pakalpojumus. Reģionālas nozīmes centri ir ne vien plānošanas reģionu un administratīvo rajonu saimnieciskās dzīves, sociālās sfēras un kultūras attīstības centri, bet arī vietas, kur iedzīvotājiem ir pieejami pakalpojumi, ko sniedz rajonu pašvaldības un valsts institūciju rajonālās un reģionālās struktūras, kā arī specializēti cita rakstura pakalpojumi. Nacionālas nozīmes centri ir ne vien valstij nozīmīgi saimnieciskās dzīves, sociālās sfēras un kultūras attīstības centri, bet arī vietas, kur tāpat pieejami specializēti pakalpojumi. Nacionāla līmeņa centriem var būt arī starptautiska nozīme.

⁴ NACE (*Nomenclature générale des activités économiques dans les Communautés européennes*) – Eiropas Savienībā funkcionējoša vispārīgā ekonomiskās darbības klasifikācija.

Cilvēkkapitāla attīstībai reģionos svarīgs ir ne tikai pakalpojumu klāsts, ko nodrošina valsts un privātais sektors, bet arī šo pakalpojumu pieejamība un kvalitāte. Mūsdienās aktualizējas dažādi pakalpojumu sasniedzamības un informācijas pieejamības aspekti, kā arī iedzīvotāju mobilitātes iespējas.

Pētījuma aptaujā, dažādu reģionu iedzīvotājiem (neskaitot rīdziniekus) jautājot, kādi faktori apgrūtina tuvāko lielo pilsētu sasniedzamību, respondenti visbiežāk minēja problēmas ar sabiedrisko transportu. Tā izteicās 12 % no Pierīgas un 16 % no Zemgales respondentiem. Slikto ceļu stāvokli galvenokārt minēja Zemgalē un Latgalē aptaujātie. Vidzemē un Latgalē iedzīvotāju mobilitāti bieži ierobežo personīgā transporta trūkums. Pilsētu un lauku iedzīvotāju atbildes par sabiedrisko transportu un ceļu stāvokli krasi atšķiras. Lauciniekiem divas reizes biežāk nekā rajonu pilsētu un mazo pilsētu iedzīvotājiem nav personīgā transporta, ar ko nokļūt tuvējā lielākā pilsētā, lai tur varētu saņemt pakalpojumus. Turklāt pašlaik daudziem lauku iedzīvotājiem darba vietas atrodas pilsētās. Ir arī jāņem vērā, ka lauciniekiem ienākumu līmenis ir relatīvi zemāks nekā pilsētņiem un viņi pārsvarā ir gados vecāki cilvēki. Gados vecākie iedzīvotāji bieži norāda, ka transports ir dārgs. Tātad viņu iespējas nokļūt pilsētās būtu nepieciešams uzlabot. Gandrīz visos reģionu plānošanas dokumentos ir norādīts, ka jāuzlabo pakalpojumu sasniedzamība, īpašu vērību pievēršot sabiedriskajam transportam. Piemēram, Pierīgā kā prioritāra minēta dzelzceļa attīstība. Pierīgas iedzīvotāji uz pārējo reģionu fona ir visvairāk neapmierināti ar sabiedrisko transportu (35 %), Latgalē šādu neapmierināto respondentu īpatsvars ir mazāks (29 %). Tas varētu būt izskaidrojams ar transporta noslogotību un ar to, ka jaunajos ciematos, kas veidojas galvaspilsētas apkārtnē, bieži vien ir iespējams nokļūt tikai ar personīgo transportu. (Jautājumā par dažādu reģionu iedzīvotāju apmierinātību ar sabiedrisko transportu skatīt 2.2. logu.) Sabiedriskā transporta attīstība ir viena no jomām, kurās sekmīgi varētu veidoties valsts un privātā sektora partnerības.

Novērtējot iedzīvotājiem dzīvesvietā pieejamos pakalpojumus, atšķirības iezīmējas gan starp reģioniem, gan starp dažādiem apdzīvoto vietu līmeņiem. Ar veselības aprūpes pakalpojumiem visvairāk neapmierināto ir Zemgalē. Veselības aprūpe vienlīdz neapmierina gan mazpilsētās, gan laukos dzīvojošos, lai arī rajonu centru pilsētās ir plašāks speciālistu loks un slimnīcas, bet mazajās pilsētās bieži vien uz vietas nav pieejami ārsti speciālisti, piemēram, stomatologi.

Kultūras un izklaides iespējas savas dzīvesvietas tuvumā ārpusrīgas reģionu iedzīvotāji vērtē augstāk nekā rīdzinieki, un tas liecina par vērā ņemamu vietējo rosību un iniciatīvām. Vismazāk apmierinātie salīdzinājumā pa reģioniem šajā ziņā ir Kurzemes iedzīvotāji. Iespējams, vērtējumi būtu citādi, ja tiktu vērtēts dažādu vecumgrupu iedzīvotāju viedokļu reģionālais sadalījums. Laukos un

mazajās pilsētās iedzīvotāji ar brīvā laika pavadīšanas iespējām ir mazāk apmierināti nekā Rīgā un citās lielajās pilsētās, kur piedāvājumu klāsts ir krietni plašāks. Arī šajā jomā situāciju varētu būtiski uzlabot pašvaldību, vietējo uzņēmēju un nevalstiskā sektora sadarbība.

Sporta dzīvi pozitīvi vērtē aptaujātie no lielajām (67 %) un pārējām pilsētām (53 %). Reģionu vidū izceļas Kurzeme, savukārt mazāk apmierināti ir Vidzemē dzīvojošie, lai gan reģiona centrā Valmierā iespējas nodarboties ar sportu ir daudzveidīgas.

Attiecībā uz izglītošanās iespējām dzīvesvietā visu grupu pilsētās un laukos neapmierināto īpatsvars ir gandrīz divas reizes lielāks nekā Rīgā. No reģioniem visvairāk šādu neapmierināto ir Vidzemē – 39 %, t. i., gandrīz divas reizes vairāk nekā Kurzemē. Šie dati sakrīt ar datiem par vienu no informācijas ieguves iespējām – interneta pieejamību (skatīt 2.3. logu). No respondentiem vidzemniekiem apmierināti ar interneta pieslēguma iespējām ir tikai 37 %, turpretī no kurzemniekiem – 64 %. **Pētījums** arī vēlreiz apstiprina, ka laukos interneta pieslēguma iespējas ir sliktākas nekā mazpilsētās.

Iepirkšanās iespējas kā neapmierinošas novērtē gandrīz 36 % no aptaujātajiem lauku iedzīvotājiem. Pilsētniekiem šis rādītājs ir vairākas reizes zemāks. Domājams, ka laucinieku neapmierinātību pastiprina tas, ka nokļūt līdz veikalam traucē slikta satiksme un ceļu kvalitāte. Vēl lielāka

ir neapmierinātība ar sadzīves pakalpojumiem. Laukos ar piedāvāto pakalpojumu klāstu nav apmierināti 72 % respondentu. Reģionālā griezumā vismazāk apmierināti ir vidzemnieki. Aptauja liecina, ka saņemt labākus pakalpojumus vēlētos visu reģionu iedzīvotāji. Iespējams, tā varētu būt perspektīva uzņēmējdarbības joma. Te gan jāreķinās, ka apgrozījums un klientu skaits nebūs liels, it īpaši laukos. **Pētījumā** 56 % no aptaujātajiem mazpilsētu iedzīvotājiem un 72 % no lauciniekiem norāda, ka iespējas nodarboties ar uzņēmējdarbību ir mazas. Tomēr mazpilsētās, kurām ir plašāki tiesces areāli, pakalpojumi varētu attīstīties sekmīgāk. Lai uzlabotos dažādu pakalpojumu pieejamība un straujāk paplašinātos uzņēmējdarbība ārpus lielajām pilsētām, iedzīvotāji būtu gan jāiedrošina uzsākt savu biznesu, gan arī tajā jāatbalsta.

Cilvēks meklē, kur labāk

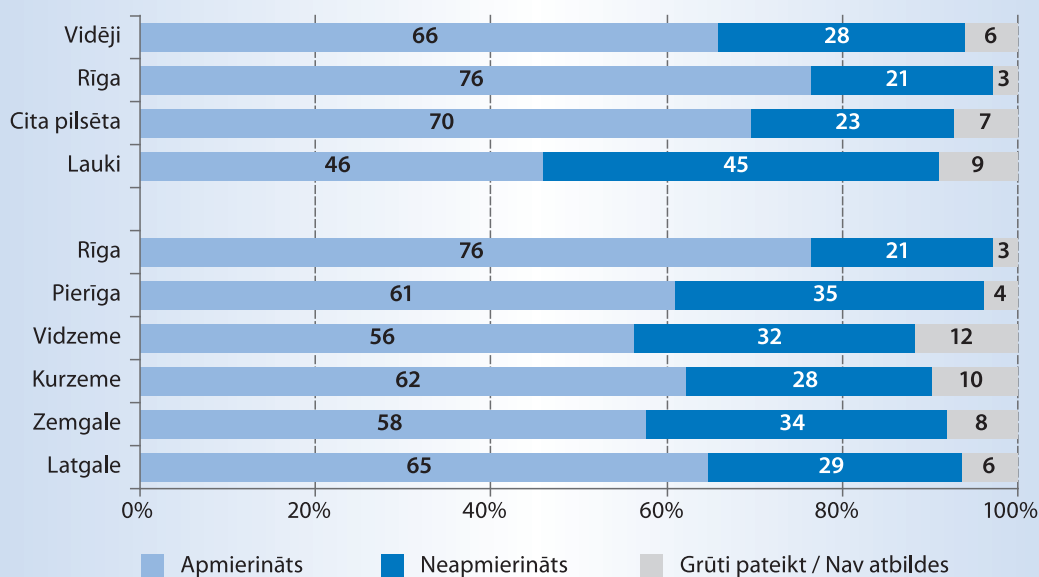
Iekšreģionālā mobilitāte

Dzīvesvietas izvēlē liela nozīme ir iespējām atrast pietiekami atalgotu un sirdij tīkamu darbu, tādēļ, spriežot par cilvēkkapitāla veidošanu un realizēšanu ārpus Rīgas, jāizvērtē darba iespējas. Lauku un mazpilsētu attīstību būtiski ietekmē tas, cik labas tur ir nodarbinātības iespējas. Ļoti grūti ar attīstību ir tur, kur ilgākā laikā nodarbinātībā samilzušas neatrisinātas problēmas. Pakāpeniski veidojas ķēdīte: cilvēki sameklē darbu tālāk no savas dzīvesvietas,

2.2.
logs

Apmierinātība ar sabiedriskā transporta pakalpojumiem pa reģioniem

Lūdzu, novērtējiet, cik apmierināts Jūs esat ar sabiedrisko transportu savā dzīves vietā!

Izlase: visi respondenti, $n = 1001$.

Avots: Pētījums par cilvēkkapitālu Latvijā, 2007.

pēc kāda laika pārceļas uz dzīvi citur un teritorija pamazām zaudē attīstībai tik svarīgo cilvēkkapitālu, jo projām dodas enerģiskākie un uzņēmīgākie.

Būtiska mūsdienu laikmeta iezīme ir svārstmigrācija – tāda situācija, kur cilvēki diendienā uz darbu dodas pat visai lielā attālumā no savas dzīvesvietas. Pētījumā «Darbaspēka ģeogrāfiskā mobilitāte» secināts, ka Latvijā uz darbu citas pašvaldības teritorijā dodas apmēram 144 tūkstoši iedzīvotāju, no tiem gandrīz 64 tūkstoši dzīvo Pierīgā. Svārstmigrantu sadalījums pēc statistiskā reģiona, kurā tie dzīvo, liecina, ka relatīvi visvairāk uz darbu citas pašvaldības teritorijā brauc Pierīgas, nedaudz mazāk – Zemgales un Kurzemes, vismazāk – Latgales respondenti. Savukārt analizējot, kur atrodas ārpus savas pašvaldības teritorijas strādājošo respondentu darbavieta, ir secināts, ka gandrīz puse no viņiem (46 %) dodas strādāt uz Rīgu. Vislielākā svārstmigrantu plūsma ir starp Pierīgu un Rīgu, jo uz Rīgu strādāt dodas vairāk nekā 70 % Pierīgas iedzīvotāju. Atšķirībā no Pierīgas reģiona, kurā dominē plūsma uz Rīgu, citiem reģioniem raksturīga iekšreģionālā migrācija. Vidzemē, Kurzemē un Latgalē vairāk nekā 90 % no svārstmigrantiem dodas uz darbu citas pašvaldības teritorijā savā reģionā. Tas izskaidrojams ar «novietojuma faktoru», proti, ar to, ka iedzīvotāji tradicionāli darbavietu izvēlas dzīvesvietas tuvumā. Pieaugot attālumam līdz Rīgai, mazinās tās sasniedzamība, tādēļ svārstmigrācija no attālākām vietām ir mazāka. No svarīgākajiem svārstmigrācijas cēloņiem minams darbavietu

trūkums savas pašvaldības teritorijā, kā arī tas, ka citas pašvaldības teritorijā darbs ir labāk apmaksāts. Galvenais transporta veids, kuru iedzīvotāji izmanto, lai nokļūtu uz darbu citas pašvaldības teritorijā, ir vieglais automobilis, vēl tiek minēts starppilsētu un piepilsētas autobuss, vilciens un maršruta mikroautobuss. Analizējot, kādus transporta veidus svārstmigranti izmanto, lai nokļūtu darbā, varam secināt, ka sabiedriskā transporta sistēma nenošķirina cilvēkiem vajadzīgo, tāpēc viņi izmanto personīgo transportu (Labklājības ministrija, 2007a).

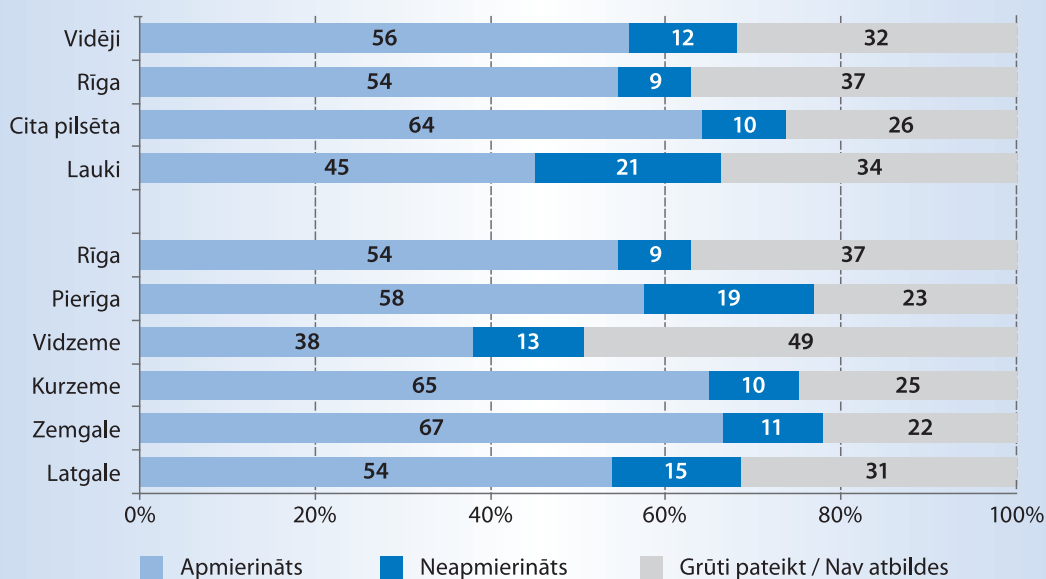
Ārpus Rīgas ir augsta iekšreģionāla ikdienas mobilitāte, kas saistīta ar darbu, mācībām un pakalpojumiem. Bieži tādu braucienu galamērķis ir pilsētas. No ilgtspējīgas teritoriju attīstības viedokļa raugoties, svarīgi būtu nodrošināt, lai ikdienā nepieciešamie pakalpojumi un darba vietas būtu pieejami ne tikai lielajos centros, bet arī mazajās pilsētās, kas tradicionāli ir izveidojušas par apkārtējās teritorijas piesaistes centriem.

Sasniedzamību nodrošina ne jau tikai sabiedriskais transports, to ietekmē arī ceļu tīkls un tā kvalitāte, ko lielākā daļa **Pētījuma** respondentu novērtē kā neapmierinošu (skatīt 2.4. logu). Sliktā ceļu kvalitāte apgrūrina cilvēku nokļūšanu lielākajos centros, kā arī paildzina laiku, kas jāpavada ceļā. Tiklab ārējo, kā iekšreģionālo sasniedzamību var veicināt gan uzlabojot transporta infrastruktūru, gan attīstot interneta pieejamību.

2.3. logs

Apmierinātība ar interneta pakalpojumiem pa reģioniem

Lūdzu, novērtējiet, cik apmierināts Jūs esat ar interneta pakalpojumiem savā dzīves vietā!

Izlase: visi respondenti, $n = 1001$.

Avots: Pētījums par cilvēkkapitālu Latvijā, 2007.

Amatam zelta pamats

No garām darba stundām uz pārkvalificēšanos

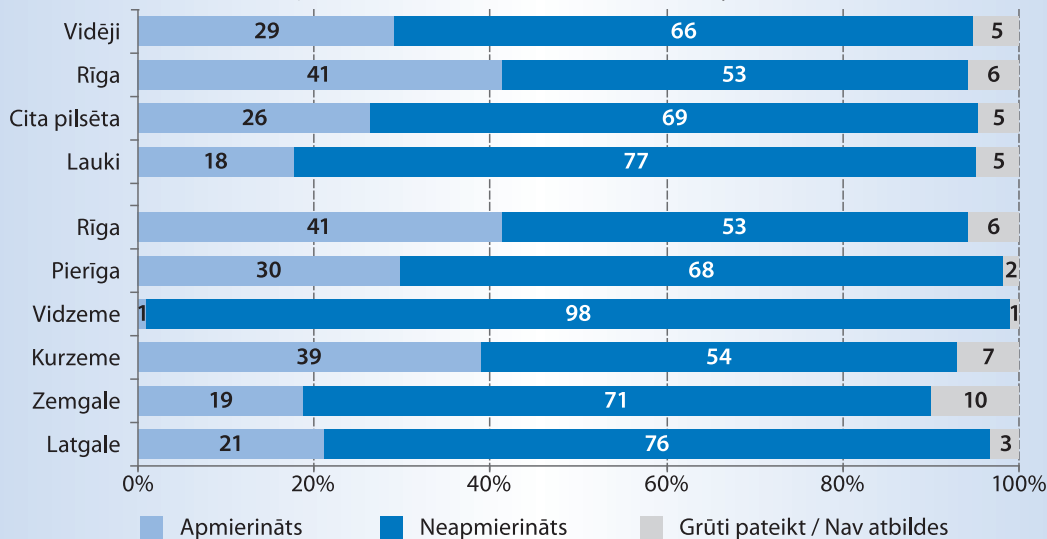
Nozīmīga dzīvesdarbības joma cilvēkam ir darbs. **Pētījumā** respondentiem tika uzdoti vairāki tādi jautājumi, lai iegūtās atbildes dotu iespēju no cilvēkkapitāla veidošanas un realizēšanas viedokļa palūkoties uz darbu un nodarbinātību.

Pētījuma rezultāti liecina, ka lauku iedzīvotāji biežāk nekā citi darba nozīmi vērtē kā «lielu», bet Rīgas iedzīvotāji biežāk nekā citi to vērtē kā «mazu» (skatīt 2.5. logu). Tiesa gan, arī Rīgā gandrīz 70 % aptaujāto atzīst, ka darbam ir liela nozīme viņu dzīvē, taču atšķirības respondentu atbilžu sadalījumā ir vērojamas. To varētu izskaidrot ar to, ka Rīgas un pārējās Latvijas iedzīvotāju iespējas atrast darbu atbilstoši kvalifikācijai un ar apmierinošu atalgojumu, strādāt to, kas patīk, un arī pārkvalificēties ir atšķirīgas (skatīt 2.6. logu).

2.4. logs

Apmierinātība ar ielu un ceļu stāvokli pa reģioniem

Lūdzu, novērtējiet, cik apmierināts Jūs esat ar ielu un ceļu stāvokli savā dzīves vietā!

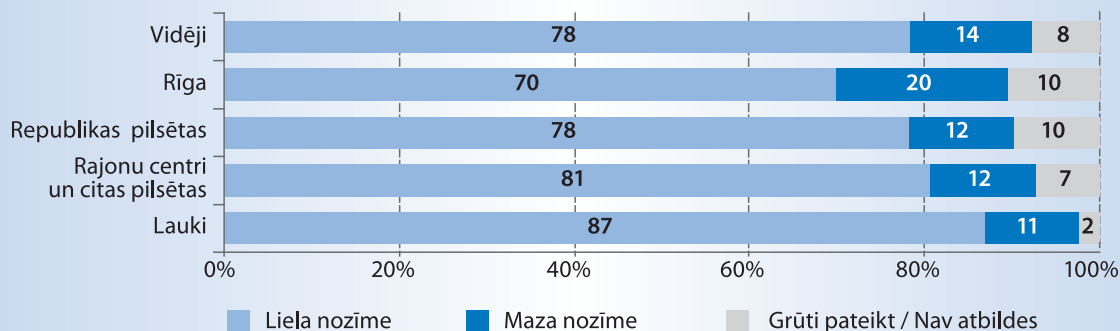
Izlasē: visi respondenti, $n = 1001$.

Avots: Pētījums par cilvēkkapitālu Latvijā, 2007.

2.5. logs

Darba nozīme cilvēka dzīvē: viedokļu sadalījums pēc dzīvesvietas apdzīvotības līmeņa

Lūdzu, novērtējiet, kāda nozīme Jūsu dzīvē ir darbam!

Izlasē: visi respondenti, $n = 1001$.

Avots: Pētījums par cilvēkkapitālu Latvijā, 2007.

Valda priekšstats, ka Rīgā ir «lielas» iespējas atrast tādu darbu, kas patīk, dod apmierinošu atalgojumu un atbilst kvalifikācijai. Arī pārkvalificēšanās iespējas Rīgā aptaujātajiem respondentiem šķiet lielākas. Rīga respondentu priekšstatos ir tā vieta Latvijā, kur algotā darbā iespējams gan vispilnīgāk realizēt savu cilvēkkapitālu, gan vislabāk to pilnveidot. Arī statistikas dati norāda uz izglītības darba, pārvaldības, pētniecības un uzņēmējdarbības koncentrēšanos Rīgā. Savukārt lauki ir vieta, kur, pēc respondentu priekšstatiem, iespējas strādāt sev patīkamu darbu atbilstoši kvalifikācijai un par to saņemt apmierinošu atalgojumu ir vismazākās (skatīt 2.6. logu). Par algota darba iespēju trūkumu laukos liecina

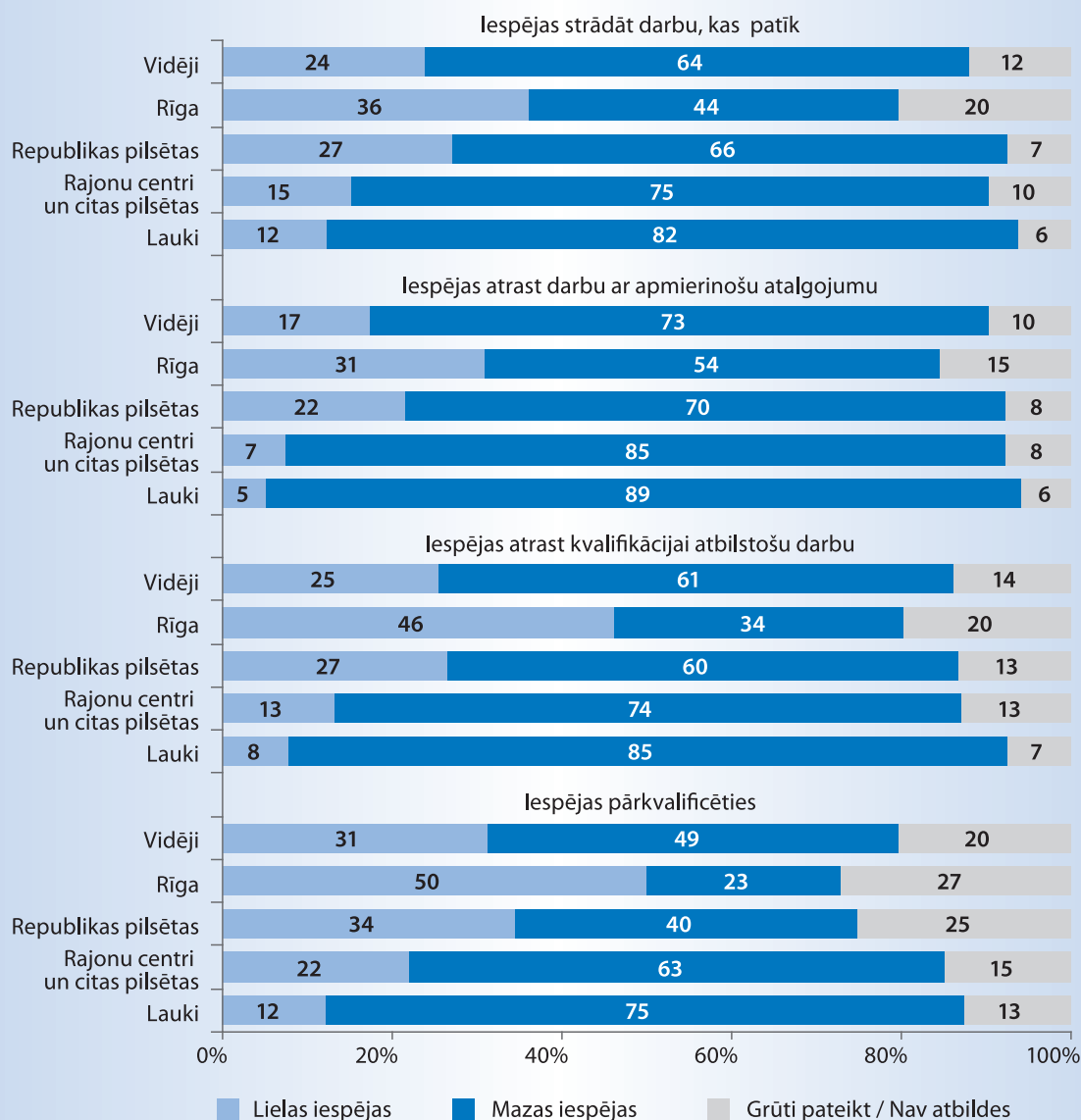
arī tas, ka respondenti laukos daudz biežāk nekā pilsētās piekrīt apgalvojumam «Lai nopelnītu vairāk, vairums manu pažiņu ir gatavi strādāt virsstundas»: laukos 85 %, Rīgā 68 %, republikas pilsētās 69 %, citās pilsētās 80 %.

Ja labi apmaksāts, kvalifikācijai atbilstošs darbs laukos atrodams grūtāk, tad būtu loģiski pieņemt, ka lauku iedzīvotāji biežāk baidīsies darbu zaudēt. Tomēr **Pētījums** liecina, ka visbiežāk bailes zaudēt darbu atzīst rajonu centru un citu mazpilsētu respondenti. Šajā grupā katrs otrais aptaujātais atzīst «Es baidos pazaudēt darbu» (60 %). Mazāk par sava darba zaudēšanu norūpējušos ir republikas

2.6.
logs

Ar nodarbinātību saistītu iespēju vērtējums dažādās apdzīvotās vietās

Kā Jūs kopumā vērtējat iespējas Jūsu dzīvesvietā šādās jomās?

Izlase: visi respondenti, $n = 1001$.

Avots: Pētījums par cilvēkkapitālu Latvijā, 2007.

pilsētās un Rīgā (attiecīgi 56 un 51 %), taču vēl mazāk tur, kur darbu visgrūtāk atrast, – laukos (41 %). Acīmredzot tas ir izskaidrojams nevis ar faktiskajām algota darba iespējām laukos, bet gan ar lauku un pilsētas dzīvesveida objektīvajām atšķirībām: laucinieki vēl arvien ir mazāk atkarīgi no algotā darbā gūtiem ienākumiem, un pastāv priekšstats, ka laukos jau vienmēr ir iespējams sagādāt iztiku, arī nesaņemot regulāru atalgojumu. Ja respondentam ir darbs, tad par tā maiņu visbiežāk domā rīdzinieki, bet visretāk – laucinieki (skatīt 2.7. logu).

Vismaz četri no pieciem aptaujātajiem lauku iedzīvotājiem uzskata, ka iespējas turpat dzīvesvietā strādāt darbu, kas patīk un atbilst kvalifikācijai, un par to saņemt apmierinošu atalgojumu, kā arī nepieciešamības gadījumā pārkvalificēties vērtējamas kā «mazas». Jo urbanizētākā vietā respondents dzīvo, jo lielākas ir darba un pārkvalificēšanās iespējas; jo «īstāki lauki» – jo šīs iespējas mazākas.

Nodarbinātības valsts aģentūras 2007. gada dati (skatīt 2.8. logu) norāda, ka rajonos, kas atrodas tālu no Rīgas un citām Latvijas lielajām pilsētām, bezdarba problēma ir aktuāla. Augstāks bezdarba līmenis ir rajonos, kas atrodas vistālāk no Rīgas, un mazāk urbanizētos reģionos. Rīgas reģionā bezdarba līmenis 2007. gada maijā bija 3,7, Kurzemes reģionā – 5,1, valsti vidēji – 5,4 %. Zemgales reģionā, kas uzskatāms par mazāk urbanizētu, bet kas atrodas tuvāk Rīgai un kur ir Latvijas mērogos liela pilsēta Jelgava, bezdarba līmenis ir 5,5 % – tāds pats kā Vidzemes reģionā. Savukārt Latgalē viszemākais bezdarba līmenis ir Daugavpilī un Rēzeknē – attiecīgi 5,2 un 7,8 %; taču rajonos un pārējās teritoriālajās vienībās, kas ietver šīs pilsētas, bezdarba līmenis ir no 10,9 līdz 17,4 %, vidēji – 11,2 %. Kopējais bezdarba līmenis Latgales reģionā ir 11,2 % – augstāks nekā

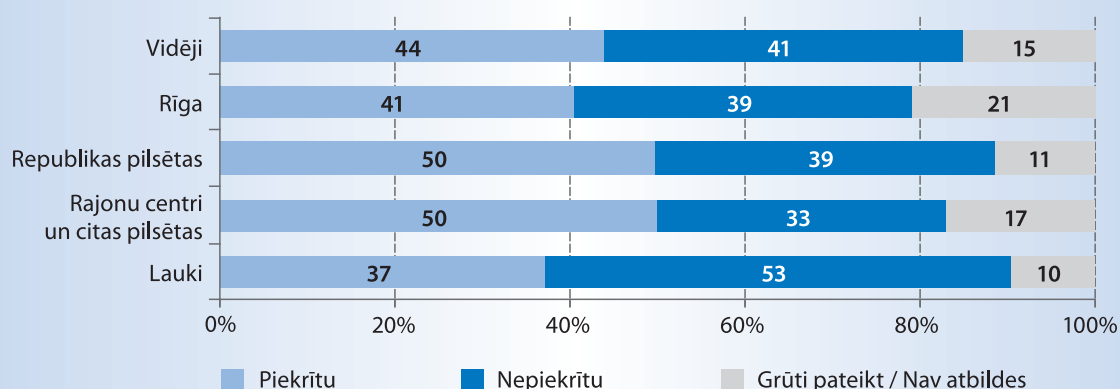
Latvijā un arī vidēji Eiropas Savienībā. Pēdējos gados Latgalē bezdarba līmenis ir pazeminājies, bet joprojām tur nav pamata runāt par akūtu darbaspēka trūkumu, par ko bieži runā Rīgas reģiona un arī citu lielo pilsētu darba devēji.

Lielpilsētas, mazpilsētas un lauku teritorijas Latvijā atšķiras ne tikai pēc iedzīvotāju skaita un ģeogrāfiskā izvietojuma, bet arī pēc konkrētas sociālekonomiskās specifikas. Pārsteidzošs ir secinājums, ka laikā, kad daudzās nozarēs izjūtams darbinieku trūkums un presē bieži izskan darba devēju vēlme aicināt kvalificētu darbaspēku no citām valstīm, darba devēji nav ieinteresēti ieguldīt resursus darba ņēmēju kvalifikācijas pilnveidošanā. Pētījuma «Latvijas un tās reģionu darba tirgus specifiskās problēmas» (Labklājības ministrija, 2007e) dati liecina, ka Rīgas reģionā 75 % darba ņēmēju apgalvo, ka darbavietā nepastāv obligātas regulāras darba devēja apmaksātas apmācības. Labāka situācija ir ārpusrīgas reģionos, kur darba devēji darbinieku mācības finansē un organizē biežāk (Vidzemē – 61, Latgalē – 56, Zemgalē – 58, Kurzemē – 59 %). Šīs atšķirības ir būtiskas, un tās var izskaidrot ar to, ka ārpusrīgas reģionos liels īpatsvars ir mikrouzņēmumiem (līdz 10 nodarbinātajiem). Tikai Rīgā, Pierīgā un citās republikas pilsētās biežāk sastopami arī uzņēmumi, kas pēc uzņēmumu klasifikācijas ir mazi (līdz 49 nodarbinātajiem) un vidēji (līdz 249 nodarbinātajiem), jo pārējā Latvijā 90 % un vairāk no aktīvajām uzņēmējdarbības vienībām ir tieši mikrouzņēmumi (Centrālā statistikas pārvalde, 2006d). Šajos uzņēmumos ir mazāk attīstīta birokrācija un arī strādājošo specializācijas pakāpe bieži vien ir zemāka. Nelielais nodarbināto skaits kavē darba dalīšanu, un bieži vien ir iespējama atkāpšanās no formalitātēm un lomu sajaukšanās darba gaitā. Varam uzskatīt, ka mazpilsētā darba attiecības starp darba devējiem

2.7. logs

Darba zaudēšanas risks dažādās apdzīvotās vietās

Lūdzu, novērtējiet, cik lielā mērā Jūs piekrītat vai nepiekrītat apgalvojumam «Es baidos pazaudēt darbu»!

Izlase: visi respondenti, kas ir nodarbināti, $n = 653$.

Avots: Pētījums par cilvēkkapitālu Latvijā, 2007.

un padotajiem ir ciešākas un tuvākas. Mikrofirmās strādā darbinieki, kuri ar savu darba devēju tiek gandrīz katru dienu, jo vadītājs bieži vien ne tikai ir augstākais uzņēmuma varas hierarhijā, bet arī ikdienā strādā kopā ar pārējiem (piemēram, viņš var būt ne tikai veikala vadītājs, bet reizē arī pārdevējs). Tas, ka uzņēmuma vadītājam ikdienā

ir saikne ar saviem padotajiem, dod viņam iespēju veidot tuvākas darba attiecības un izprast darbinieku rīcību un vēlmes. Darba devējam ir iespējams ne tikai novērtēt savus darbiniekus, bet arī, sniedzot viņiem zināmu atbalstu (piemēram, kursi, apmācība, brīvdienas), šādā veidā efektīvzēt uzņēmuma darbību.

2.8.
logs

Reālais reģistrētā bezdarba līmenis* 2007. gada augusta beigās

Latvijā vidēji	5,0
Rīgas reģionā	3,6
Rīgā	3,3
Rīgas rajonā	4,4
Jūrmalā	4,2
Limbažu rajonā	4,6
Ogres rajonā	4,5
Tukuma rajonā	3,6
Kurzemes reģionā	4,9
Kuldīgas rajonā	5,8
Liepājā	4,9
Liepājas rajonā	5,5
Saldus rajonā	4,6
Talsu rajonā	5,1
Ventspilī	4,0
Ventspils rajonā	4,4
Latgales reģionā	10,1
Balvu rajonā	14,7
Daugavpilī	4,6
Daugavpils rajonā	10,4
Krāslavas rajonā	13,2
Ludzas rajonā	15,2
Preiļu rajonā	10,3
Rēzeknē	7,3
Rēzeknes rajonā	17,1
Vidzemes reģionā	4,9
Alūksnes rajonā	5,7
Cēsu rajonā	4,1
Gulbenes rajonā	6,0
Madonas rajonā	5,6
Valkas rajonā	5,0
Valmieras rajonā	4,2
Zemgales reģionā	4,8
Aizkraukles rajonā	5,2
Bauskas rajonā	3,9
Dobeles rajonā	6,7
Jēkabpils rajonā	5,8
Jelgavā	4,2
Jelgavas rajonā	3,8

* Reālais reģistrētā bezdarba līmenis ir rēķināts, atskaitot tos bezdarbniekus, kas darba tirgum nav pieejami, jo ilgstoši atrodas aktīvos nodarbinātības pasākumos (profesionālās apmācības, pārkvalificēšanās vai kvalifikācijas paaugstināšanas pasākumos, algotos pagaidu darbos, pasākumos noteiktām personu grupām).

Avots: Nodarbinātības valsts aģentūras dati par bezdarbu 2007. gada augustā,
http://www.nva.gov.lv/docs/11_46e79b67131499.33070645.jpg (skatīts 10.09.2007.).

Rīgā vairāk izplatītas lielpilsētai tipiskas bezpersoniskas attiecības starp darba devēju un darba ņēmēju, pārliecība, ka darba ņēmējs ir tirgus prece, ka nepieciešamības gadījumā darbaspēku var importēt tāpat kā energoresursus vai garšvielas. Mācību iespējas nav vienīgais faktors, kas darba procesā veicina vai kavē cilvēkkapitāla attīstību. Ļoti svarīga ir iespēja darbiniekam savas prasmes un zināšanas likt lietā, gūt atbalstu profesionālai karjerai. Arī šajā ziņā Rīgas darba ņēmēji jūtas mazāk novērtēti, jo visbiežāk atbalstu savas profesionālās karjeras veidošanai darba ņēmēji saņēmuši Vidzemē (23 %) un Kurzemē (20 %).

Taču Pētījums liecina, ka ne visi darba ņēmēji aktīvi veido un attīsta savas prasmes, iemaņas, papildina vispārīgās un profesionālās zināšanas: 60–70 % respondentu atzīst, ka triju gadu laikā šajā jomā nav darījuši neko.

Nākotnes vīzija par nodarbinātības iespējām novados, kas atrodas tālu no galvaspilsētas, saistīta ar teledarbu un tālstrādāšanu, taču jau šobrīd situāciju jūtami uzlabotu gan kvalitatīvāks interneta pieslēgums, gan regulārs sabiedriskais transports vai vismaz labas kvalitātes ceļi.

Visur man labi bija

Piesaiste dzīvesvietai

Ja atalgojums ir tik zems, ka nenodrošina pat minimālo iztikas līmeni, tad saprotams, ka cilvēki tiecas pārcelties uz dzīvi tādās vietās, kur atalgojums ir augstāks un kur ir iespējams ne tikai kaut cik ciešami izdzīvot, bet arī uzlabot savus dzīves apstākļus un attīstīties (t. i., pilnveidot savu cilvēkkapitālu). Pēc Centrālās statistikas pārvaldes datiem, 2007. gada aprīlī iztikas minimums bija Ls 129 (<http://www.csb.lv>, skatīts 17.05.2007), tātad tiem darba ņēmējiem, kas saņem minimālo algu (neto < Ls 100), ir risks nonākt zem iztikas minimuma. Pētījums «Latvijas un tās reģionu darba tirgus specifiskās problēmas» (Labklājības ministrija, 2007e) liecina, ka diezgan daudzi strādājošie visos reģionos pie izdevības mainītu darbavietu. Visos reģionos tādu bija vairāk nekā 10 % no aptaujātajiem (Vidzemē – 14, Latgalē – 13, Kurzemē – 13, Zemgalē – 11 %), vienīgi Rīgas plānošanas reģionā šīs respondentu grupas īpatsvars nepārsniedza 10 %.

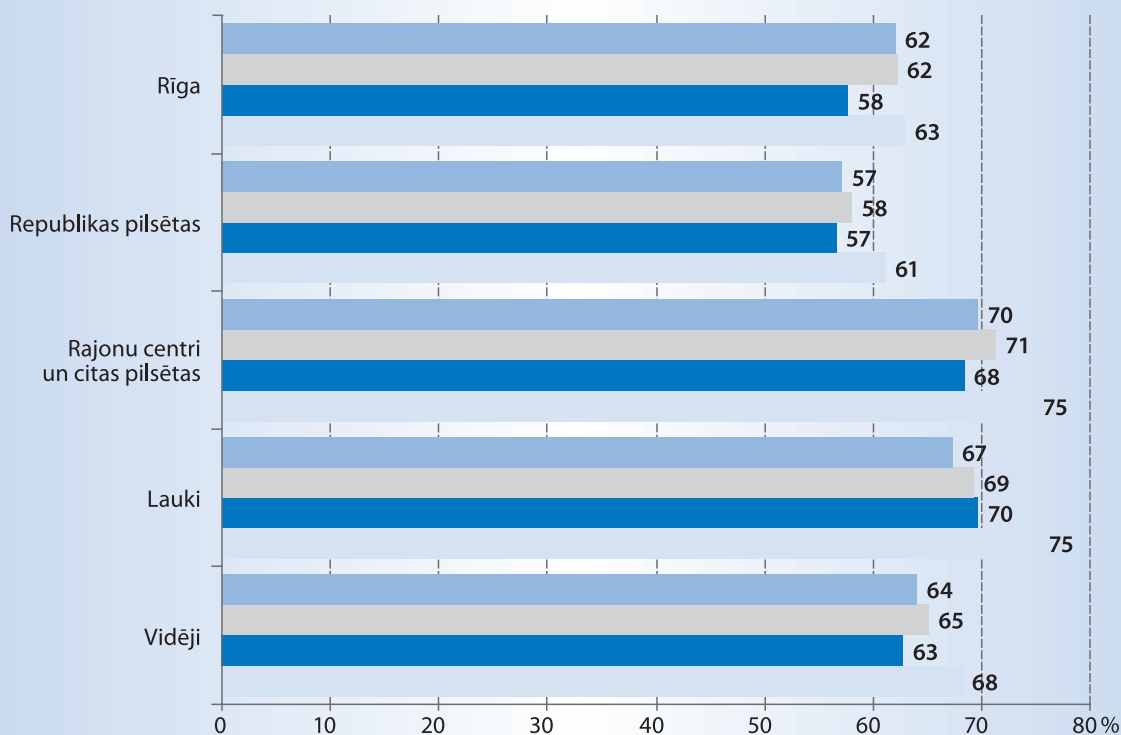
2.9. logs

Gatavība mainīt dzīvesvietu: sadalījums pēc dzīvesvietas apdzīvotības līmeņa

Kādu iemeslu dēļ Jūs varētu pārcelties dzīvot...?

Nepieļauju iespēju pārcelties dzīvot..

..citur Latvijā uz laiku ..ārpus Latvijas uz laiku
 ..citur Latvijā pastāvīgi ..ārpus Latvijas pastāvīgi

Izlaše: visi respondenti, n = 1001.

Avots: Pētījums par cilvēkkapitālu Latvijā, 2007.

Lauku un mazo pilsētu respondenti mazliet biežāk nekā citi atbildējuši, ka «nepieļauj iespēju pārcelties uz laiku vai pastāvīgi uz kādas citas pašvaldības teritoriju»; lauku un mazo pilsētu iedzīvotājiem biežāk šķiet arī nepieņemami uz laiku vai uz pastāvīgu dzīvi pārcelties ārpus Latvijas (skatīt 2.9. logu).

Kā lai izskaidro to, ka, par spīti darba iespēju trūcumam, cilvēki nedomā, ka varētu pārcelties uz citu dzīvesvietu, pat ja tā būtu citas pašvaldības teritorija tepat Latvijā? Vai tas ir lokālpatriotisms, mazāk urbanizēto teritoriju iedzīvotāju elastības trūkums vai varbūt pētnieki nepietiekami novērtē kādus lauku un mazpilsētu dzīves aspektus, kas šīm vietām piesaista par spīti darba iespēju trūcumam? Visdrīzāk atbildes uz šiem jautājumiem sniegs nevis aptauja, bet gan plašākās, dziļākas sarunas, personiskākas intervijas. Jau XX gadsimta sākumā daudzi sociologi, piemēram, Georgs Zimmels (*Georg Simmel*) un Lūiss Virts (*Louis Wirth*), norādīja uz būtiskām lauku un pilsētas dzīvesveida atšķirībām, ar kurām iespējams

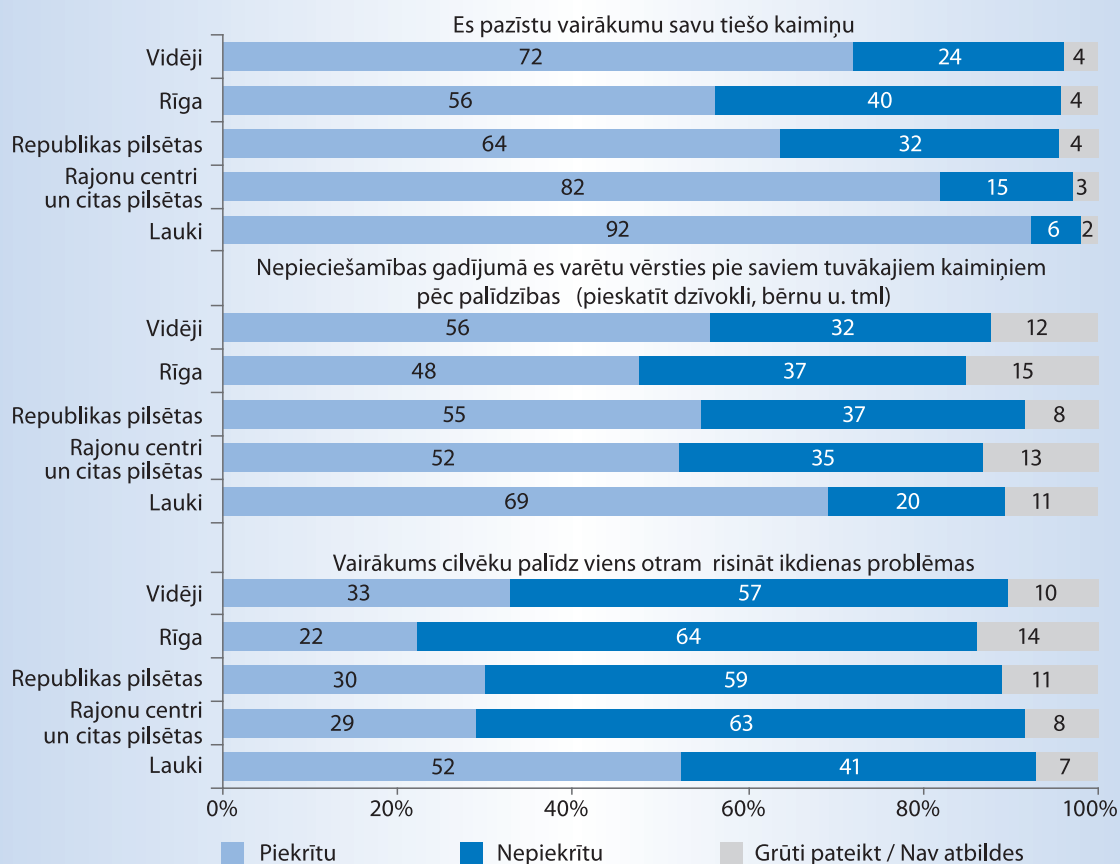
izskaidrot laucinieku nevēlēšanos pārcelties uz dzīvi pilsētā. Pilsētnieku starpā attiecības veidojas racionālākas, bezpersoniskākas un mērķtiecīgākas. Laucinieki, iespējams, augstāk vērtē labas attiecības ar kaimiņiem, savstarpēju izpalīdzību un tādēļ nevēlas pamest sev tuvo apkārtni.

Latvijas laukos un mazajās pilsētās iedzīvotāji savus tiešos kaimiņus pazīst biežāk (attiecīgi 92 un 82 %) nekā Rīgā un republikas pilsētās (attiecīgi 56 un 64 %; skatīt 2.10. logu). Pēc palīdzības pie cilvēkiem tuvākajā apkaimē visbiežāk vērstos lauku respondenti (69 %), bet visretāk – Rīgas respondenti (48 %). Būtiski atšķiras lauku un pārējo dzīves vietu respondentu vērtējums par to, vai vairākums cilvēku palīdz cits citam risināt ikdienas problēmas. Vairāk nekā puse (52 %) aptaujāto lauku iedzīvotāju piekrīt apgalvojumam «Vairākums cilvēku palīdz viens otram risināt ikdienas problēmas», bet pārējās grupās šim apgalvojumam piekrīt krietni mazāk respondentu (Rīgā – 22, republikas pilsētās – 30, citās pilsētās – 29 %).

2.10.
logs

Attiecības ar kaimiņiem dažādās apdzīvotās vietās

Domājot par cilvēkiem Jūsu tuvākajā apkaimē (ciemā, mikrorajonā), cik lielā mērā Jūs piekristu šādiem apgalvojumiem?

Izlaše: visi respondenti, n = 1001.

Avots: Pētījums par cilvēkkapitālu Latvijā, 2007.

Pats savas laimes kalējs

Uzņēmējdarbība ārpus Rīgas

Atrast nodarbošanos, nepārceļoties dzīvot citur, ir iespējams, uzsākot pašam savu uzņēmējdarbību. **Pētījumā** respondenti tika lūgti vērtēt uzņēmējdarbības uzsākšanas iespējas savā dzīvesvietā. Tiem pētniekiem, kas uzņēmējdarbības uzsākšanas iespējas izskaidro ar pilsētas vai lauku teritorijas ekonomiskās attīstības straujumu un iedzīvotāju dinamiskumu, respondentu atbildes nekādus pārsteigumus nesagādāja: aptaujātie Rīgas iedzīvotāji visbiežāk (katrs trešais jeb 31 %) atzina, ka ir «lielas iespējas uzsākt uzņēmējdarbību savā dzīvesvietā», turpretī viszemāk šādas iespējas vērtēja lauku iedzīvotāji (vismaz divi no trim lauciniekiem jeb 72 % atzina, ka tās ir «mazas»).

Tādu respondentu, kam uzņēmējdarbības uzsākšana nesagādātu nekādas grūtības, visās dzīvesvietu grupās ir ļoti maz – mazāk par 5 %. Visi pārējie respondenti uzskata, ka viņiem būtu jāpārvar lielākas vai mazākas grūtības vai pat ka viņi to nevarētu izdarīt (Rīgā – 37, republikas pilsētās – 28, citās pilsētās – 42, laukos – 43 %). Grūti ir izskaidrot, kāpēc republikas pilsētās cilvēki savas iespējas sākt uzņēmējdarbību vērtē optimistiskāk, tomēr tas vieš cerības, ka nākotnē šīs pilsētas varētu kļūt par ražošanas un pakalpojumu sniegšanas centriem, kas piedāvā jaunas darba vietas.

Apkopojoshi dati par to, cik labvēlīga vai nelabvēlīga biznesa uzsācējiem ir komercdarbības vide, atrodami LR Ekonomikas ministrijas pasūtītajā pētījumā «Komerccarbības un pašnodarbinātības uzsākšanas analīze» (2006). Latvijā uzņēmēju īpatsvars ir 2–3 reizes mazāks nekā «vecajā» ES valstīs, jo 58 % darbaspējīgo iedzīvotāju ir darba ņēmēji un tikai 8 % – uzņēmēji vai pašnodarbinātie. Šajā pētījumā aptaujāti pēdējo divu gadu laikā reģistrēto uzņēmumu dibinātāji un personas, kas šajā pašā laikā reģistrējušās par pašnodarbinātajiem. Rezultāti liecina, ka lielākā daļa jaundibināto uzņēmumu ir pakalpojumu sniedzēji. Jauno uzņēmēju un pašnodarbināto portrets mazliet atšķiras. Jaunie uzņēmēji visbiežāk ir vīrieši 31–40 gadu vecumā, pusei no viņiem ir vidējā, pusei augstākā izglītība, viņu sekmes drīzāk bijušas viduvējas nekā labas, personiskie ienākumi pirms uzņēmējdarbības uzsākšanas – vidēji ap 300 latiem mēnesī. Savukārt par pašnodarbinātajiem visbiežāk kļūst sievietes 21–30 gadu vecumā ar vispārīgo vai profesionālo vidējo izglītību; ienākumi pirms pašnodarbinātības uzsākšanas – vidēji ap 300 latiem mēnesī. Abu grupu pārstāvjiem kopīga ir vēlme pelnīt 4–5 reizes vairāk (Ekonomikas ministrija, 2006).

Šajā LR Ekonomikas ministrijas pētījumā noskaidrots, ka uzsākt vai legalizēt savu uzņēmējdarbību mudina gan grūtības atrast darbu, gan vēlme iegūt sociālās drošības garantijas (pensijas), gan varbūtēji pamatots priekšstats, ka nekustamo īpašumu tirgū iespējama stabila peļņa, vai arī priekšstats, ka legāla uzņēmējdarbība dod iespēju

veidot naudas uzkrājumus. Nelegālas uzņēmējdarbības iespējas palīdz izskaust gan Valsts darba inspekcijas un Valsts ieņēmumu dienesta attiecīgie pasākumi, gan arī darbaspēka trūkums. Ārpusrīgas reģionos tiem, kas līdz šim savu darbību nav legalizējuši, liek arī uzmanīties savstarpējās sociālās kontroles mehānisms. Pētījuma autori secina, ka jaunie uzņēmēji un pašnodarbinātie visbiežāk iesaistās pakalpojumu sfērā, izvēlēdamies tradicionālās biznesa nozares – tirdzniecību, viesu mājas, darījumus ar nekustamo īpašumu. Jaunie uzņēmēji bieži vien izmanto jau aprobētas biznesa idejas un reti pievēršas tirgus izpētei un inovatīvām idejām. Ideju trūkumu aizstāj cītīgs darbs: censoņi strādā vairāk nekā 40 stundas nedēļā. Visbiežāk uzņēmējdarbību kavē korupcija un pārāk striktās prasības, ko liek ievērot normatīvā vide.

Starptautiski salīdzinoši pētījumi liecina, ka uzņēmējdarbības vide Latvijā gadu no gada uzlabojas. Pasaules Bankas ziņojumā «Uzņēmējdarbība 2006», kur apkopota informācija par uzņēmējdarbības vidi 155 pasaules valstīs, Latvijas piemērs kopumā ir pozitīvs: tā ierindojas 26. vietā, apsteigdama Austriju (32. vietā) un Franciju (44. vietā), bet atpalikdama no kaimiņvalstīm Lietuvas (16. vietā) un Lgaunijas (15. vietā) (Pasaules Banka, 2005).

Tomēr reģionos ārpus Rīgas un Pierīgas, uzņēmējdarbību uzsākot, vēl jāpārvar arī tādas grūtības, kādu nav Rīgā un Pierīgā. Intervijās uzņēmēji un pašnodarbinātie sūdzas, ka lielas papildu izmaksas rada fiziskais attālums līdz rajonu centriem, uz kuriem jābraukā kārtot dažādas formalitātes (ar Valsts ieņēmumu dienestu u. tml.). Nepabeigtā administratīvi teritoriālā reforma apgrūtina sadarbību ar pašvaldībām. Paradoksāli, bet tieši lauku uzņēmēji kā problēmas min zemo darba kultūru, darbaspēka trūkumu un nespēju konkurēt ar peļņas iespējām Īrijā. Viņu darbību sarežģī arī infrastruktūras nepilnības – zemā ceļu kvalitāte, sakaru trūkums un sadzīves ērtību nodrošināšanas grūtības. Intervijās tiek arī minēts, ka ārpusrīgas reģionu attīstībai vispārēji trūkst valsts atbalsta un ka nepietiek informācijas, kura būtu pieejama uzņēmējiem «draudzīgā» formā (Ekonomikas ministrija, 2006).

Uzņēmējdarbības uzsākšanu varētu atvieglot ieinteresēto sociālo aģentu sadarbība un partnerību veidošana. Ļoti noderīgs jaunajiem uzņēmējiem būtu vienots valsts, pašvaldību un nevalstiskā sektora atbalsts. LR Ekonomikas ministrijas pētījuma rezultāti liecina, ka pašvaldību un valsts struktūru nostāja pret uzņēmējdarbību tiek raksturota drīzāk kā neitrāla, netraucējoša, bet ne kā aktīvi atbalstoša un draudzīga. Īpašās nevalstiskās organizācijas, ko mēdz saukt par uzņēmējdarbības atbalsta centriem, ir nepopulāras, to efektivitāte uzņēmējdarbības atbalstīšanā tiek vērtēta zemu. Iespējams, vainīga ir šo centru darbības spējas un pieredzes nepietiekamība. Valsts politika plānošanas periodam no 2007. līdz 2013. gadam paredz veselu virkni uzņēmējdarbības veicināšanas pasākumu (skatīt, piemēram, dokumentu «Valsts stratēģiskā ietvardokumenta 2007.–2013. gada periodam projekts»

un darbības programmas, kas ar to saistītas, <http://www.esfondi.lv/page.php?id=777>, skatīts 05.10.2007), to vidū šādas:

- Eiropas Sociālā fonda līdzekļu izmantošana ekonomiskās aktivitātes stimulēšanai vāji attīstītos reģionos (apmācības, konsultācijas un finansiāls atbalsts uzņēmējdarbības uzsācējiem);
- Eiropas Reģionālās attīstības fonda līdzekļu izmantošana informatīvu, konsultatīvu, finansiālu un inovatīvu produktu un tehnoloģiju ieviešanai.

Par vissāpīgāko problēmu paši jaunie uzņēmēji un pašnodarbinātie uzskata starta kapitāla trūkumu. Šī problēma būtu risināma, attīstot privāto uzņēmēju un valsts un pašvaldību iestāžu partnerību. Galvenais šķērslis šādas partnerības attīstībai ir uzticības trūkums gan no privāto biznesa uzsācēju, gan no iesaistīto finansiālo iestāžu puses. Piemēram, bankas ne vienmēr uzticas Latvijas Garantiju aģentūrai, kas veidota kā uzticības garants jauniem privātiem uzņēmējdarbības aizsācējiem. Arī paši biznesa uzsācēji nelabprāt izmanto valsts vai pašvaldību līdzfinansējumu, jo baidās zaudēt kontroli topošajā uzņēmumā (Ekonomikas ministrija, 2006).

Pilsētiņa maza, maza...

Dzīves vide mazpilsētā

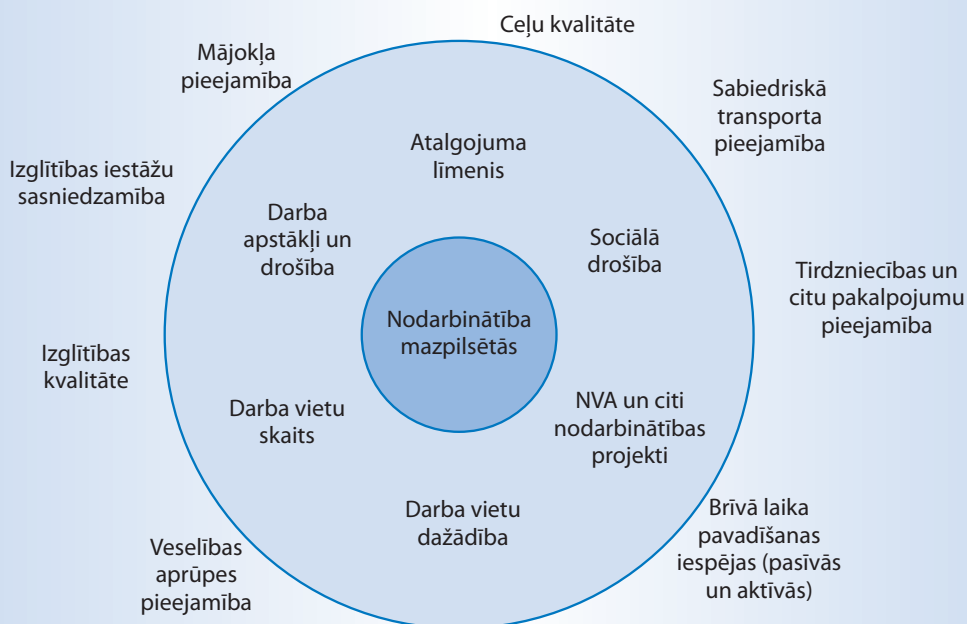
Domājot par reģionu ilgtspējīgu un līdzsvarotu attīstību, īpaša loma varētu būt mazajiem centriem, kuri vai nu jau ir, vai administratīvi teritoriālās reformas rezultātā par tādām kļūs, – rajonu centriem un citām mazajām pilsētām. Mazpilsētu potenciāls cilvēkkapitāla veidošanā un piesaistē reģionos līdz šim ir maz izmantots. Lauku iedzīvotājiem mazpilsēta ir vieta, kur algotā darbā vai uzņēmējdarbībā attīstīt un realizēt savu cilvēkkapitālu, vieta, kur saņemt pakalpojumus izglītībā, veselības aprūpē un citās jomās, un vieta, no kurienes doties uz citām pilsētām vai ārvalstīm (skatīt 2.11. logu).

Mazpilsētas ir gluži kā pāreja starp laukiem un pilsētvidi. No lielajām pilsētām tās atšķiras ar to, ka dzīvesveids tajās nav tik dinamisks un atsvešināts. Tomēr daudzām Latvijas mazpilsētām ir gadsimtiem ilga vēsture un savdabīgas tradīcijas. Mazpilsētām ir noteiktas robežas, iedzīvotāju skaits un citas sociālekonomiskas īpašības. Tieši tādēļ mazpilsētas var uzskatīt par pāreju no «īstām»

2.11.
logs

Dzīves vide un nodarbinātību ietekmējošie faktori mazpilsētās

«Mums ir kokapstrādes uzņēmums, kas ražo tikai eksporta precis... Vēl ir lielogu dzērveņu audzētava un saldētava. Tad vēl diezgan grūti atdzimst tradicionālas lauksaimniecības nozares, teiksim, gaļas lopu audzēšana. Piena lopkopība pie mums ir ļoti maz. Nu, un mums ir arī aitu ganāmpulki. Protams, mums ir valsts iestādes, kas nodarbina daudz cilvēku. Ir daudz izglītības iestāžu – vidusskola, mūzikas, mākslas skola. Ir internātpamatskola, bērnu nams Alūksnes rajonā un, protams, bērnudārzs.» (Intervija ar pašvaldības darbinieku)

Iekšējā riņķī ietverti faktori, kas tieši saistīti ar nodarbinātības iespēju realizāciju, ārējā riņķī – faktori, kas to ietekmē.

Avots: Pētījums «Objektīvie un subjektīvie faktori iedzīvotāju piesaistei mazpilsētās» (LLU, 2006).

pilsētām uz laukiem. Par to, vai pilsētu uzskatīt par mazpilsētu, izšķir pēc dažādiem kritērijiem. Piemēram, par mazpilsētu mēdz dēvēt tādu pilsētu, kuras iedzīvotāju skaits ir robežās no 2,5 līdz 20 tūkstošiem (skatīt, piemēram, Preservation Struggle, 2004).

Latvijā 2006. gadā bija 77 pilsētas ar ļoti atšķirīgu iedzīvotāju skaitu. Septiņas no tām ir tā sauktās republikas pilsētas, divdesmit lielākas pilsētas – rajonu centri, bet pārējās uz iepriekšējo fona varētu uzskatīt par mazpilsētām (Vanags, Vanags un Krastiņš, 2006). Tomēr arī rajonu centru pilsētas bieži vien daudzējādā ziņā neatšķiras no citām mazajām pilsētām un arī tās var uzskatīt par mazpilsētām.

Mazpilsētai kā dzīves un darba vietai raksturīgi, ka tā ir maz urbanizēta vide un tajā ir krietni mazāk iespēju nekā lielajās pilsētās. Kā savdabīgai pārejai no pilsētas uz laukiem tai zināmā mērā var piedēvēt gan pilsētai, gan laukiem raksturīgas īpašības. Mazpilsētu sociālajā vidē nevar stingri nodalīt oficiālo un neoficiālo tīklu ietekmi, šai videi raksturīgas daudzējādas sociālās saites. Oficiālās un neoficiālās saites savstarpēji papildina viena otru. Ģimenes un radniecības saites bieži vien nozīmē ne tikai nukleāro ģimeni, tās var būt saistītas ar paplašinātām ģimenes attiecībām un tālāku radniecību.

Nodarbinātība mazpilsētā raksturojama kā lokāla. Liels skaits mazo uzņēmumu savā darbībā orientējas uz vietējo tirgu, vietējo preču un pakalpojumu patēriņu. Var teikt, ka pastāv vietējie tīkli, kas nesniedzas tālāk par pilsētas robežām: mazumtirdzniecības uzņēmumi, frizētavas, bibliotēka u. tml. Viena no nozīmīgākajām teritoriālajām atšķirībām starp mazpilsētām un laukiem ir tas, ka mazpilsēta ir tuvākā pilsēta, kurā iepirkties un baudīt kultūras pasākumus, kā arī tuvākā pilsēta, kurā darbu atrod tie laucinieki, kas ar savām spējām un izglītību var izkonkurēt vietējos pilsētniekus. Mazpilsēta ir tuvākā vieta, kur darbu var meklēt arī apkārtnējo novadu vai pagastu iedzīvotāji, tomēr viņu izredzes to atrast ir ierobežotas, jo atkarīgas gan no darba piedāvājumu skaita, gan no personīgā vai sabiedriskā transporta pieejamības. Nozīmīgs faktors, kas veicina iedzīvotāju piesaisti noteiktai mazpilsētai un tās apkārtnē, ir pakalpojumu pieejamība, tādēļ migrācijas procesi ir arī indikators tam, cik labi mazpilsēta spēj būt par pilnvērtīgu

nodarbinātības un pakalpojumu centru. Iedzīvotājus piesaista nodarbinātības iespējas, savukārt to trūkums veicina migrāciju.

Pētījums «Objektīvie un subjektīvie faktori iedzīvotāju piesaistei mazpilsētās» (Latvijas Lauksaimniecības universitāte, 2006), kas tika veikts 2006. gada vasarā, dod iespēju ielūkoties mazpilsētu darba un dzīves vidē. Gandrīz visās mazpilsētās ir ierobežots darba vietu skaits un jaunas darba vietas neveidojas. Gandrīz visās intervijās respondenti minēja, ka nodarbinātības iespējas ir nepietiekamas. LLU pētnieki norāda, kādi faktori mazpilsētās ietekmē nodarbinātības iespējas un iedzīvotāju piesaisti. Visu pētījumā aptverto mazpilsētu (Ape, Viesīte, Aknīste, Dagda, Pāvilosta, Piltene) iedzīvotāji uz nodarbinātības iespēju ierobežotību norādīja kā uz centrālo problēmu, kas tieši vai netieši ietekmē kopējo situāciju (skatīt 2.11. logu).

Pēc viedokļiem, ko intervijās pauduši mazpilsētu pašvaldību pārstāvji, darba devēji un darba ņēmēji, var analizēt, kādi faktori tieši ietekmē nodarbinātību mazpilsētās un to apkārtnē (skatīt iekšējo riņķi 2.11. loga attēlā) un kādi faktori to ietekmē netieši (skatīt ārējo riņķi 2.11. loga attēlā).

Lai gan trūkst attiecīga valsts atbalsta, mazpilsētas un citi vietējas nozīmes centri meklē netradicionālus, inovatīvus sociālos un ekonomiskos risinājumus cilvēkkapitāla piesaistei un pilnveidošanai.

Reģionālo inovācijas sistēmu aizmetņi Latvijā

Mūsdienu ekonomikā, kas balstīta uz zināšanām, izšķirīgs individu, firmu, reģionu un valstu snieguma faktors ir spēja apgūt un izmantot jaunas atziņas. Inovatīvā darbība Latvijā līdz šim galvenokārt tiek veicināta nacionālā līmenī, taču pēdējos gados pamazām attīstās arī inovācijas reģionālā dimensija. Inovācija reģionos vēl gan netiek veicināta ar vienotu un sistemātisku pieeju, tomēr, iepazīstoties ar nacionālajiem un reģionālajiem politikas dokumentiem, atbalsta instrumentiem un iniciatīvām,

2.12.
logs

Rīgas inovācijas sistēma

Latvijā pagaidām par visvairāk attīstīto reģionālo inovācijas sistēmu var uzskatīt **Rīgas inovācijas sistēmu**. Galvaspilsētā joprojām ir koncentrēta lielākā daļa zinātnes un uzņēmējdarbības potenciāla, kā arī finanšu un cilvēkkapitāla. Rīgā un Rīgas rajonā atrodas lielākā daļa Latvijas inovatīvo uzņēmumu. Galvaspilsētā un tās apkārtnē arī ir visvairāk attīstīta inovācijas atbalstīšanas infrastruktūra: pētniecības institūti, biznesa inkubatori, tehnoloģiskie parki u. tml.

Avoti: Centrālā statistikas pārvalde, 2006e, Latvijas Tehnoloģiskais centrs, 2006.

var saskatīt, ka galvenais uzsvars tiek likts uz trim darbības virzieniem:

- aktivizēt **uzņēmējdarbību** ārpus Rīgas;
- veidot inovācijai nepieciešamo **infrastruktūru** (biznesa inkubatorus, tehnoloģiju parkus);
- reģionālās inovācijas veicināšanā iesaistīt **reģionālās augstskolas**.

Pasaules praksē pēdējā desmitgadē inovācijai reģionu attīstībā ierādīta arvien lielāka loma, uzskatot, ka inovācija ir izšķirīgs reģionu sociālekonomiskās izaugsmes priekšnosacījums (skatīt, piemēram, Fritsch and Stephan, 2005). Populāri ir kļuvusi runāt par **reģionālajām inovācijas sistēmām**, kurās uzsvaru liek tieši uz konkrētam reģionam raksturīgā potenciāla, tradīciju un priekšrocību izmantošanu (skatīt, piemēram, Cooke, Heidenreich and Braczyk, 2004). Reģionālā inovācijas sistēma sastāv no «mijiedarbībā esošām atziņu radīšanas un izmantošanas apakšsistēmām, kas saistītas ar globālām, nacionālām un citām reģionālām jaunu atziņu komercializācijas sistēmām» (Cooke, 2004, p. 3).

Reģionālās inovācijas sistēmas pamats ir konkrētajam reģionam raksturīgā uzņēmējdarbības, investīciju, cilvēkresursu, kā arī zinātnes un tehnoloģiju koncentrācija (skatīt 2.12. logu). Reģionālā inovācijas sistēma ir tīkls, kas savstarpēji savieno privātas, municipālas, reģionālas, akadēmiskas un citādas organizācijas, kuras savā starpā mijiedarbojas un cita citu papildina. Nozīmīga loma šajos reģionālajos inovācijas tīklos ir inovācijas atbalstīšanas infrastruktūrai, kuru parasti nodrošina reģionālās augstskolas, zinātniskās institūcijas un tādas Latvijā pagaidām vēl relatīvi jaunas organizācijas kā

- **tehnoloģiju pārneses kontaktpunkti**, kas atrodas augstskolās un veicina pētījumu rezultātu komercializāciju, veidojot sadarbību ar uzņēmējiem;
- **biznesa un inovācijas inkubatori**, kas veicina jaunu uzņēmumu veidošanos, tos atbalstot ar telpām, pakalpojumiem un biznesa konsultācijām;
- **tehnoloģiskie un industriālie parki**, kas uzņēmumu darbībai un attīstībai piedāvā telpas, infrastruktūru un konsultācijas.

Tomēr pēdējos gados inovācijas atbalstīšanas pasākumi un ieceres arvien vairāk parādās arī ārpus Rīgas. Tehnoloģiju pārnesē un inovācijā sākušas darboties reģionālās augstskolas un vietējās pašvaldības, piesaistot valsts un Eiropas finansējumu. Dažādās iniciatīvas cita citu papildina, un vismaz pāris reģionos jau var saskatīt pirmsākumus reģionālo inovācijas sistēmu attīstībai (skatīt 2.12. logu).

Reģionu pārstāvju un Latvijas Investīciju un attīstības aģentūras darbinieku sniegtā informācija liecina, ka inovācija reģionos attīstās un vēršas plašumā (Adamsone–Fiskovica, Kristapsons, Ulnicane–Ozolina, 2007).

Pagaidām aktīvāk reģionālo inovācijas sistēmu attīstība noris **Zemgalē** un **Kurzemē**. Šīs sistēmas veidojas ap

lielajām pilsētām Jelgavu un Ventspili, par nozīmīgiem virzītājspēkiem ir kļuvušas reģionālās augstskolas – Latvijas Lauksaimniecības universitāte un Ventspils Augstskola – un aktīva loma ir arī pilsētu pašvaldībām. Galvenās struktūras, kas šajos reģionos atbalsta inovāciju, pagaidām gan atrodas Jelgavā un Ventspilī, tomēr savā darbībā tās cenšas aptvert visu reģionu un iesaistīt pat ieinteresētos uzņēmumus no citiem reģioniem. Piemēram, Kurzemes Tehnoloģiju pārneses kontaktpunkts no Ventspils Augstskolas ir devies meklēt sadarbības partnerus arī pie uzņēmējiem Saldū, Talsos, Kuldīgā un Liepājā.

Sākotnējās iniciatīvas liecina, ka Zemgales reģionā inovācijas sistēmai būs citāda ievirze nekā Kurzemes reģionā, jo tās balstīsies katrā uz sava reģiona tradīcijām un resursiem. Zemgales inovācijas sistēma vairāk orientējas uz tradicionālajām nozarēm, turpretī Kurzemes sistēma – uz augstajām tehnoloģijām. Zemgales orientāciju uz tradicionālajām nozarēm nosaka reģiona tradīcijas, ekonomiskā struktūra un Latvijas Lauksaimniecības universitātes atrašanās šajā reģionā. Arī vairāki sākotnējie inovatīvie pasākumi šajā reģionā ir bijuši vērsti uz tādām nozarēm kā būvmateriālu ražošana un pārtikas ražošana, un viens no LLU Tehnoloģiju un zināšanu pārneses centra pirmajiem pasākumiem bija veltīts tieši inovācijai maizes ražošanā. Savukārt topošā Ventspils inovācijas sistēma veidojas ar uzsvaru uz informācijas tehnoloģijām un elektroniku. Šīm nozarēm uzmanība pievērsta Ventspils Augstskolas Inženierpētniecības centrā. Tāpat arī daļu no jaunajiem uzņēmumiem Ventspils Biznesa inkubatorā Ventspils Augstskolā ir izveidojuši šās augstskolas informācijas tehnoloģiju specialitātes absolventi, kas darbojas apgūtajā nozarē. Savukārt Ventspils Augsto tehnoloģiju parkā darbu sākusi Ventspils Elektronikas fabrika. Jāatgādina, ka inovācija ir svarīga gan jaunajās augsto tehnoloģiju nozarēs, gan tradicionālajās zemo un vidējo tehnoloģiju nozarēs. Kaut arī sākotnēji reģionālās inovācijas sistēmas tika saistītas ar jaunajām tehnoloģijām un Silīcija ieleju kā spilgtāko piemēru, tomēr liela nozīme joprojām ir arī inovācijai tradicionālajās nozarēs. Arī attīstītajās rietumvalstīs ekonomiskās aktivitātes lielāko daļu veido zemo un vidējo tehnoloģiju nozares – mēbeļu, tekstila un pārtikas ražošana utt. (skatīt, piemēram, Hirsch-Kreinsen, Jacobson, Laestadius and Smith, 2003). Turklāt arī tajās top jauni un uzlaboti izstrādājumi un procesi un tātad ir lielas tehnoloģiju un dizaina inovācijas iespējas.

Kaut arī ne tik aktīvi kā Zemgalē un Kurzemē, vairākas inovācijas atbalstīšanas iniciatīvas aizsāktas arī **citos reģionos**. Labas iespējas attīstīt reģionālo inovācijas sistēmu ir arī **Latgalē**, kur par vienu no inovatīvās darbības centriem veidojas Līvāni, vairākas inovācijas atbalstīšanas iniciatīvas attīstās ap Rēzeknes Augstskolu un labas dabzinātnisko pētījumu tradīcijas izveidojušās Daugavpils Universitātē. Vairākas inovācijas atbalstīšanas iniciatīvas ar vietēju nozīmi ir aizsāktas arī **Pierīgā**, tātad arī tur varētu attīstīties no galvaspilsētas neatkarīga un mazpilsētām (Ogrei, Tukumam, Olainei) raksturīga inovatīva uzņēmējdarbība.

Vismazāk inovatīvo darbības virzienu līdz šim aizsāks **Vidzemē**. Tomēr arī šajā reģionā ir iespējama aktivizēšanās, un atbalstu jau ir saņēmuši pāris projekti inovatīvai darbībai Valmierā, kas varētu veidoties par Vidzemes inovatīvās uzņēmējdarbības centru.

Jāuzsver, ka inovatīvā darbība Latvijas reģionos ir jauna parādība un daudzos virzienos aizsāka tikai laikā pēc 2005. gada. **Galvenie faktori**, kas veicina reģionālo inovācijas sistēmu veidošanos, ir valdības atbalsts, reģionālo augstskolu un vietējo pašvaldību iniciatīvas, kā arī privāto uzņēmēju rosība un agrākās industriālās bāzes izmantošana inovatīvai darbībai.

Pēdējos gados krietni pieaudzis Latvijas **valdības deklarētais un sniegtais atbalsts** inovatīvai darbībai – arī inovatīvai darbībai reģionos. Mūsdienu sabiedrībā inovāciju, tāpat kā citas ekonomiskās norises, visaktīvāk gan virza tirgus mehānisms un kapitālistiskās firmas, tomēr gadījumos, kur tirgū ir nepilnības (piemēram, privātais sektors inovācijas procesā investē maz, jo tas ir pārāk riskants un izmaksas pārāk augstas), valstij tirgus un firmu darbība jāpapildina un jākorrigē (taču ne jāaizstāj vai jādublē) ar publiskās politikas instrumentiem (Edquist, 2001). Arī dažādu valstu pieredze liecina, ka daudzu reģionālo inovācijas sistēmu veidošanās sākumposmā un arī tālākajā attīstībā liela nozīme ir valsts finansiālam atbalstam dažādām iniciatīvām (skatīt, piemēram, Cooke, Heidenreich and Braczyk, 2004). Daudzi inovācijas atbalstīšanas iedibinājumi, piemēram, biznesa inkubatori, ienākumus labākajā gadījumā var sākt dot tikai vairākus gadus pēc darbības uzsākšanas, tādēļ daudzās rietumvalstīs tie ir atkarīgi no valsts atbalsta.

Šajā sakarā Latvijā ir vērtīgi analizēt neveiksmīgo pieredzi ar pirmo reģionālo iniciatīvu – **Liepājas Biznesa inkubatoru**. To 1997. gadā izveidoja Liepājas Dome, Latvijas Attīstības aģentūra un Liepājas Mazo un vidējo uzņēmumu atbalsta centrs. Dibinātāju iecere, ka inkubatoru varēs uzturēt no paša sapelnītajiem līdzekļiem, neattaisnojās, tādēļ 2001. gadā to likvidēja (Pelcmane, 2000 un 2001). Tādējādi neveiksmīgā Liepājas Biznesa inkubatora pieredze tiek minēta kā pierādījums tam, ka šādi pasākumi, it īpaši to sākumposmā, bez valsts atbalsta attīstīties nespēj. Tiesa gan, Liepājas Biznesa inkubatora neveiksmei minēti arī citi cēloņi, piemēram, trūkumi biznesa plānā un neveiksmīga finansiālā darbība (Avotiņš, 2007).

Salīdzinājumā ar laiku, kad darboties mēģināja Liepājas Biznesa inkubators, situācija Latvijā ir krietni mainījusies. Valdības politikā ir atzīts, ka vismaz sākumposmā šādām iniciatīvām jāsniedz valsts finansiāls atbalsts. To, ka politikas veidotāji atzīt šādu iniciatīvu nozīmi arī reģionos, liecina valdības deklarācijā paustais atbalsts zināšanu pārneses centru veidošanai pilsētās, kur ir augstskolas (Liepājā, Ventspilī, Jelgavā, Valmierā, Rēzeknē, Daugavpilī), kā arī Jēkabpilī (Deklarācija par Ministru kabineta iecerēto darbību, 2006).

Valdības deklarētajam atbalstam pēdējos gados ir sekojuši konkrēti valsts **finanšu instrumenti**, kuru nolūks ir atbalstīt tehnoloģiju pārneses kontaktpunktus, biznesa inkubatorus un inovācijas centrus, kā arī lietišķo pētījumu infrastruktūras attīstību. Daļa no šā atbalsta ir nonākusi ārpusrīgas reģionos. Trīs no sešiem atbalstītajiem tehnoloģiju pārneses kontaktpunktiem ir izveidoti ārpus Rīgas – Latvijas Lauksaimniecības universitātē, Ventspils Augstskolā un Rēzeknes Augstskolā. Savukārt no deviņiem lietišķās pētniecības infrastruktūras attīstības projektiem, kas 2006. gadā saņēma valsts atbalstu, četri projekti paredzēti laboratoriju un kompetences centru izveidei ārpus Rīgas – Ventspils Augstskolā, Latvijas Lauksaimniecības universitātē, Rēzeknes Augstskolā un Vidzemes Augstskolā. Arī deviņus no 11 Ekonomikas ministrijas 2007. gadā atbalstītajiem biznesa inkubatoriem un inovācijas centriem iecerēts veidot un attīstīt ārpus Rīgas – Rēzeknē, Livānos, Tukumā, Valmierā, Ogrē, kā arī pa diviem Ventspilī un Jelgavā. Tādējādi dažādi valsts atbalstīti pasākumi, cits citu papildinādami, veido un attīsta potenciāli nozīmīgus reģionālos inovatīvās darbības atbalstīšanas centrus Jelgavā, Ventspilī un Rēzeknē. Tiesa gan, svarīgi būtu, lai dažādi atbalstītie projekti tiešām cits citu papildinātu, nevis pārklātos. Pārklāšanās risks iespējams, piemēram, Jelgavā un Ventspilī, kur pašlaik savus biznesa inkubatorus veido gan augstskolas, gan pašvaldības. Šajos gadījumos no pārklāšanās var izvairīties, ja katrs inkubators specializējas savās tautsaimniecības nozarēs. Tomēr iespējams, ka inkubatoriem vienas pilsētas robežās nākotnē var nākties apvienoties. Pozitīvi vērtējams, ka nākotnē valsts atbalsts paredzēts tikai vienam inkubatoram vienā pilsētā.

Reģionālās augstskolas, pašvaldības un privātais sektors

Centrālā loma reģionālajās inovācijas sistēmās ir **reģionālajām augstskolām** (Charles, 2006). Tas tādēļ, ka to rīcībā ir attiecīga informācijas, tehnoloģiju un pētniecības infrastruktūra, cilvēkresursi un reģiona sociālekonomiskajam profilam atbilstošas vispārīgās un speciālās zināšanas, prasmes un pieredze. Turklāt reģionālām augstskolām ne vienmēr ir svarīgi būt jaunāko tehnoloģiju avangardā. Konkrēta reģiona sociālekonomiskajai attīstībai daudz noderīgāk var būt, ja augstskola spēj gatavot reģionam nepieciešamos speciālistus, konsultēt vietējo biznesu un pastāvīgi atjaunināt reģionā dominējošo nozaru zināšanas. Piemēram, daudzās valstīs nozīmīga loma savu reģionu attīstībā ir bijusi lauksaimniecības augstskolām, kas spēj sniegt atziņas, kuras noder, no jauna radot vai uzlabojot izstrādājumus un procesus tradicionālajās nozarēs. Tā kā reģionālajām augstskolām ir tik svarīga loma reģionam nozīmīgu inovācijas procesu veicināšanā, liela uzmanība tiek pievērsta reģionālo augstskolu veidošanai un stiprināšanai. Šādi procesi pēdējos gados vērojami arī Latvijā. Nopietni tiek diskutēts, vai nedibināt jaunu

augstskolu Jēkabpilī, jo tas veicinātu šā reģiona attīstību (Sporihina, 2007). Tāpat arī tiek stiprinātas līdzšinējās augstskolas, tajās ieviešot jaunas, reģionam nepieciešamas studiju programmas, kā arī attīstot attiecīgu lietišķās pētniecības infrastruktūru. Daudzi jaunie inovācijas atbalstīšanas, tehnoloģiju pārneses un biznesa inkubācijas pasākumi koncentrējas ap reģionālajām augstskolām.

Līdzās reģionālajām augstskolām inovācijas veicināšanā daudz iespējams darīt arī **pašvaldībām**. Pašreiz gan lielākā daļa no vairāk nekā 500 pašvaldībām ir pārāk mazas

un vājas, lai nopietni domātu par inovatīvas uzņēmējdarbības veicināšanu savā teritorijā, tomēr atsevišķas pilsētu un novadu pašvaldības, piemēram, Ogre un Līvāni, šajā virzienā aktīvi strādā. Latvijas kontekstā par «labās prakses» piemēru šajā ziņā varētu uzskatīt Līvānu novada Domes mērķtiecīgo darbību, kas turpinās jau vairākus gadus un pamazām sāk nest pirmos augļus. Ideja, ka Līvānos vajadzētu izveidot biznesa inkubatoru, sāka attīstīties jau 2002.–2003. gadā, līvāniešiem piedaloties *Phare* projektā. 2003. gadā tapa Līvānu Biznesa inkubatora tehniski ekonomiskais pamatojums, un 2004. gadā šī ideja,

2.13.
logs

Inovācijas atbalstīšanas infrastruktūra ārpusrīgas reģionos un tās attīstīšanas projekti

Zemgales reģions

Tehnoloģiju un zināšanu pārneses centrs Latvijas Lauksaimniecības universitātē
 Būvizstrādājumu inovāciju un testēšanas centrs Zemgales Tehnoloģiskajā parkā Jelgavā
 NP Jelgavas biznesa parks
 ZTP «Valdeka» biznesa un tehnoloģiju inkubators Latvijas Lauksaimniecības universitātē (atbalstīts projekts)
 Jelgavas Domes veidots biznesa inkubators (atbalstīts projekts)
 Materiālu radioaktivitātes un higiēnas laboratorija Latvijas Lauksaimniecības universitātē (atbalstīts projekts)

Kurzemes reģions

Kurzemes Tehnoloģiju pārneses kontaktpunkts Ventspils Augstskolā
 Ventspils Biznesa inkubators Ventspils Augstskolā
 Ventspils Augstskolas Inženierpētniecības centrs
 Ventspils Augsto tehnoloģiju parks
 Ventspils Domes veidots biznesa inkubators (atbalstīts projekts)
 Reģionālas nozīmes tehnoloģiju kompetences centra izveide Ventspils Augstskolā (atbalstīts projekts)

Latgales reģions

Līvānu Inženiertehnoloģiju un inovāciju centrs
 Vides tehnoloģiju pārneses kontaktpunkts Rēzeknes Augstskolā
 Latgales Inženiertehnoloģiju klasteris (Līvāni, Rēzekne un Daugavpils)
 Transporta un sakaru institūta Akadēmiskais parks Latgalē
 Rēzeknes Augstskolas Inovācijas centrs (atbalstīts projekts)
 Materiālu testēšanas un rūpniecisko procesu pārbaudes laboratorija Rēzeknes Augstskolā (atbalstīts projekts)

Rīgas reģions (ārpus Rīgas)

Ogres Biznesa un inovāciju inkubators
 «Nordic Industrial Park» Olainē
 Tukuma Biznesa inkubators (atbalstīts projekts)

Vidzemes reģions

Madonas Biznesa inovācijas un informācijas centrs
 Valmieras Biznesa un inovāciju inkubators (atbalstīts projekts)
 RFID tehnoloģiju izmantošanas un iegulto sistēmu izstrādes laboratorijas pētniecības komplekss Vidzemes Augstskolā (atbalstīts projekts)

Avoti: informācija no reģionu un Ekonomikas ministrijas mājaslapām par projektiem, kas pēdējos gados realizēti Latvijas reģionos un saņēmuši finansējumu Ekonomikas ministrijas konkursos (tehnoloģiju pārneses kontaktpunkti, lietišķās pētniecības infrastruktūra, biznesa inkubatori un inovācijas centri); informācija pārbaudīta un papildināta pie reģionu pārstāvjiem.

sadarbojoties ar ekspertiem no Vācijas, tika tālāk paplašināta. 2006. gadā Līvānu Inženiertehnoloģiju un inovāciju centra vajadzībām tika renovēta kāda ēka, un 2007. gada sākumā centrs sāka darboties, izīrējot telpas pirmajiem trim uzņēmumiem. Līdzās telpu īrei centrs piedāvā konsultācijas un laboratoriju telpas, un tajā ir arī Inovāciju demonstrāciju centrs, kuram jāveicina dabaszinātņu un inženierzinātņu popularitāte skolēnu un studentu vidū. Turklāt Līvānu novada Dome kopā ar Rēzeknes Augstskolu un Daugavpils Universitāti, kā arī uzņēmējiem iesaistījusies Latgales inženiertehnoloģiju klastera (pudura) izveidē. Līvānu gadījumā svarīga loma bija arī agrākajai rūpnieciskajai bāzei šajā pilsētā: mantojumā palikuši gan cilvēkresursi, gan zināšanas, prasmes un pieredze tehnoloģiju jomā.

Inovācijas atbalstīšanas infrastruktūras veidošanā iesaistās arī **privātais sektors**. Spilgtākais piemērs ir SIA «NP Properties», kas veido un attīsta astoņus industriālos parkus visā Latvijas teritorijā – Rīgā, Olainē, Jelgavā, Salaspilī, Rēzeknē un Ventspilī (www.industrial-park.lv, skatīts 05.10.2007).

Izicinājumi reģionālo inovācijas sistēmu attīstībai

Kaut arī pagaidām inovatīvā darbība Latvijas reģionos ir ļoti agrīnā attīstības stadijā, jau ir redzams, ka reģionālo inovācijas sistēmu veidošana un attīstīšana sastopas ar vairākiem izaicinājumiem, uz kuriem jāmeklē atbildes. Daži nozīmīgākie izaicinājumi ir speciālistu trūkums ārpus Rīgas, zema izpratne par inovācijas jautājumiem un pašvaldību vājums. Jāatzīst, ka atbildes tiek meklētas.

Liels šķērslis inovatīvās uzņēmējdarbības attīstībai ārpus Rīgas pašlaik ir **inženieru trūkums**. Reģionu pārstāvji uzskata, ka šo problēmu nevar atrisināt tikai Rīgas augstskolu reģionālās filiāles, jo to absolventi bieži vien dodas strādāt uz galvaspilsētu. Tādēļ iecerēta inženieru gatavošana tieši reģionos. Plānots uzsākt inženierstudiju programmu Ventspils Augstskolā. Svarīgs iemesls, kāpēc plāno dibināt augstskolu Jēkabpilī, ir šī pati nepieciešamība gatavot inženierus darbam reģionā.

Tā kā Latvijā, it sevišķi reģionālā līmenī, inovācija ir samērā jauna darbības joma, vispārēji izjūtams, ka vēl nepietiek izpratnes par tās specifiku, un tas kavē jaunu iniciatīvu attīstību. Tādēļ svarīgi ir **informatīvie un skaidrojošie pasākumi** pašvaldībām un uzņēmējiem ārpus Rīgas. Šajā ziņā nozīmīga loma ir bijusi inovācijas tematikai veltītiem semināriem, kas pēdējos gados ar vietējo un ārzemju ekspertu piedalīšanos notikuši Latvijas pilsētās. Turklāt aktīvākās pašvaldības ir iepazīušas ar Eiropas valstu, piemēram, Īrijas, Lielbritānijas un Vācijas, pieredzi inovatīvās darbības veicināšanā reģionos. Reģionālā aspektā īpaši nepieciešams, lai inovācijas jēdzienu saprastu pietiekami plaši, apzinoties, ka līdzās

tehnoloģiskajai inovācijai un augstajām tehnoloģijām svarīga ir arī netehnoloģiskā inovācija – dizainā, mārketiņgā, organizatoriskajā un sociālajā darbībā – un inovācija zemo un vidējo tehnoloģiju nozarēs un pakalpojumu sektorā, piemēram, tūrismā.

Svarīgs priekšnosacījums reģionālo inovācijas sistēmu attīstībai ir arī **pašvaldību nostiprināšanās**. Iespējams, ka pašvaldību aktivitāte varētu pieaugt pēc iecerētās administratīvi teritoriālās reformas un lielāku pašvaldību izveidošanās. Spēcīgākas pašvaldības varētu vairāk uzmanības veltīt ilgtermiņa attīstības jautājumiem, tātad arī inovatīvas uzņēmējdarbības veicināšanai un atbalstīšanai. Liela nozīme ir pašvaldību spējai sadarboties un koordinēties ar uzņēmējiem un augstskolām, lai inovāciju atbalstīšanā šīs trīs puses cita citu papildinātu, nevis dublētu. Svarīga loma ir arī pašvaldību savstarpējai sadarbībai un aktīvai reģionālo attīstības aģentūru līdzdalībai inovācijas atbalstīšanā. Plānošanas reģioni inovatīvās darbības ieceres ir izklāstījuši savos attīstības stratēģijas dokumentos un Rīgas un Zemgales reģions pat sagatavojuši īpašus inovatīvās attīstības dokumentus saviem reģioniem, tomēr sākotnējās ieceres būtu nepieciešams attīstīt un piepildīt konkrētos pasākumos.

Noslēgums

Pētījums liecina, ka ārpusrīgas reģionu attīstību lielā mērā nosaka to spēja piesaistīt un attīstīt cilvēkkapitālu. Tas, kā būs iespējams nodrošināt optimālu sociālās infrastruktūras funkcionēšanu, ekonomiskās rosības un kultūras dzīves daudzveidību, būs stipri vien atkarīgs no **apdzīvojuma blīvuma**. Cilvēkresursu trūkums īpaši apdraud mazo attīstības centru (mazpilsētu, vietējas nozīmes centru) pastāvēšanu.

Iedzīvotājiem dzīvesvietā pieejamo pakalpojumu ziņā atšķirības pastāv gan starp reģioniem, gan starp dažādiem apdzīvoto vietu līmeņiem. Svarīga loma reģionu attīstībā ir gan ārējai, gan iekšreģionālai sasniedzamībai. Attīstīts sabiedriskais transports, labs ceļu stāvoklis un kvalitatīvs interneta pieslēgums būtiski paplašina iedzīvotāju iespējas saņemt daudzveidīgus un kvalitatīvus pakalpojumus. To var veicināt, uzlabojot transporta infrastruktūru un attīstot interneta pieejamību. Lai reģionos attīstītos daudzveidīgi tirgus pakalpojumi, jāizmanto dažādi atbalsta instrumenti, kas veicinātu uzņēmējdarbības attīstību ārpus lielajām pilsētām, it īpaši pakalpojumu sfērā.

Nodarbinātības problēmām mazpilsētās un to apkārtnē jāpieiet elastīgi un inovatīvi, sadarbojoties privātajam sektoram, valsts un pašvaldību pārstāvjiem. Nepietiekami tiek izmantotas iespējas, ko sniedz uzņēmējdarbības attīstība. Tā ne tikai rada jaunas darba vietas un ienākumus, bet arī paplašina iedzīvotājiem pieejamo preču un pakalpojumu klāstu. Veiksmīgu uzņēmējdarbības attīstību ārpusrīgas reģionos kavē uzticības trūkums

starp potenciālajiem sadarbības partneriem – uzņēmējiem, pašvaldībām, valsts institūcijām un nevalstiskajām organizācijām.

Latvijas **reģioni ir teritoriālās vienības ar nevienādu darbības spēju**, un iespējas piesaistīt un attīstīt cilvēkkapitālu tajos ir atšķirīgas. Cilvēkkapitāla piesaisti reģionos var veicināt mērķtiecīga teritoriālās struktūras jautājumu risināšana. Tā kā ārpusrīgas reģionos ir zems apdzīvojuma blīvums un iedzīvotāju skaits vēl aizvien samazinās, ārkārtīgi svarīgi ir izmantot mazpilsētu kā novadu attīstības centru potenciālu. Vietējo pašvaldību pārstāvji mazpilsētu kā attīstības centru nozīmi jau apzinās, un to sāk novērtēt arī valsts reģionālās politikas veidotāji Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrijā un Valsts reģionālās attīstības aģentūrā.

Inovācijas sistēmu attīstība reģionos liecina, ka tur notiek dinamiskas pārmaiņas. Ārpusrīgas reģionu attīstības

veicinātāji var būt arī ekonomiskie klasteri (puduri), jo tie pozitīvi ietekmē šo reģionu konkurētspēju un iespējas piesaistīt cilvēkkapitālu.

Cilvēkkapitāla plūsmas un attīstību reģionos būtiski ietekmē **reģionālās augstskolas**. Tās ne tikai dod iespēju ārpus Rīgas iegūt augstāko izglītību, bet arī darbojas par ārpusrīgas sociālās un tehnoloģiskās inovācijas attīstības centriem.

Reģionu attīstības analīzi nopietni sarežģī arī **grūtības ar datiem**: Centrālās statistikas pārvaldes dati ir dabūjami tikai par nedalītām administratīvām teritorijām (pilsēta kopā ar lauku teritoriju), bet tas apgrūtina reģionu struktūrelementu attīstības rādītāju salīdzināšanu un analīzi (piemēram, pilsētas bez lauku teritorijas un pilsētas ar lauku teritoriju pēc apdzīvojuma blīvuma ir grūti salīdzināmas, ja nav iespējams atsevišķi uzzināt, cik cilvēku dzīvo pilsētnieciskajā un cik laucinieckajā daļā).

3.

Mans zelts: starp jābūtību un rīcību

nodaļa

IEVADS

VĒRTĪBORIENTĀCIJU ANALĪZE PĒTĪJUMĀ

ATVĒRTĪBA PĀRMAIŅĀM UN PAŠATTĪSTĪBA

ĢIMENE UN DARBS

DARBA TIKUMS *Kā cilvēkkapitāls realizējas ekonomikā*

ES UN CITI *Vērtības kā orientieri darbībai*

ES RADU *Cilvēkkapitāla realizēšana kultūrā*

KĀ TIKT UZ ZAĻA ZARA? *Vērtības un pārticība*

TĒVU TĒVI LAIPAS LIKA, KUR BĒRNIEM JĀSTAIGĀ *Kādas īpašības audzināt?*

NOSLĒGUMS

Mans zelts: starp jābūtību un rīcību

levads

Vērtības ir pamats, kas nosaka, kādus mērķus mēs izvīzām savai dzīvei un ar kādām stratēģijām tos cenšamies sasniegt. Tās ir nozīmīgas gan indivīda dzīves mērogā kā orientieris viņa dzīvesdarbībai, gan tautas dzīves mērogā: nācijai jāspēj vienoties par dažām vērtībām, uz kurām balstīt ilglaicīgu attīstības virzību. Cilvēkkapitāla sakarā vērtības ir svarīgas ar to, ka nosaka zināšanu un prasmju iegūšanas, attīstīšanas un efektīvas izmantošanas praksi attiecīgajā sabiedrībā.

Pasaules pētījumos par vērtībām konstatēts, ka vērtību pārmaiņas un sociālekonomiskie procesi ir savstarpēji saistīti. Piemēram, industrializācija ir veicinājusi cilvēku atvērtību jaunām idejām – atvērtību, kas atbalsta individuālu iniciatīvu un ko motivē panākumi. Ekonomiskā attīstība iet roku rokā ar vērtībām, kas ir saistītas ar radošumu, autonomiju, atvērtību pārmaiņām un līdztiesību (Inglehart, 1990).

Kas īsti ir vērtības? Filozofi ar terminu «vērtības» apzīmē ideālos mērķus un labumu, pēc kā tiekties. Vērtības atspoguļo apjēgtas vajadzības un ideālu pilnību, kādas vēl nav (Lasmane, Milts, Rubenis, 1993, 22.lpp.). Sociologiem jēdziena «vērtības» saturs ir līdzīgs, tomēr viņi lielāku uzmanību pievērš vērtību sakaram ar cilvēku praktisko darbību. Vērtības attiecas uz mērķiem, kurus cilvēki vēlas sasniegt, tās ir emocionāli iekrāsoti ticējumi, kas viņus orientē sasniegt vēlamo. Vērtības ir standarti vai kritēriji, pēc kuriem vērtē rīcības aktus, cilvēkus (arī sevi) un dažādus

notikumus. Parasti vērtības ir sakārtotas pēc nozīmīguma un veido vērtību sistēmas, kas mūs raksturo kā individuus vai kā sabiedrību kopumā (Schwartz, 2006).

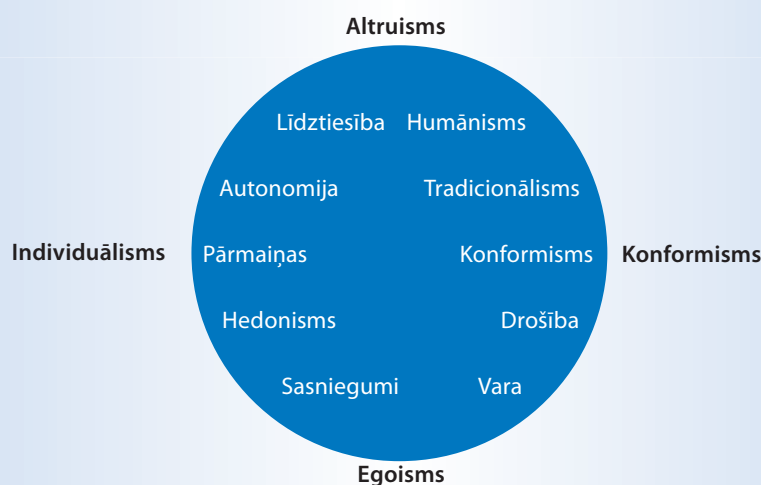
Dominējošās indivīdu vērtīborientācijas ietekmē ne tikai sabiedrības ekonomiskās attīstības tempu, bet arī tās virzienu. Tāpēc svarīgi ir noskaidrot, kādas pašlaik ir Latvijas iedzīvotāju vērtīborientācijas. Izpratne par pašreizējo situāciju var palīdzēt prognozēt attīstības virzienu un gaidāmās problēmas, savlaicīgi meklēt iespējamus to risinājumus. Piemēram, pēdējos gadu desmitus Rietumu sabiedrības vērtību sistēmā uzsvars no materiālās labklājības un drošības pārvirzās uz dzīves kvalitāti un pašrealizāciju. Šis pārmaiņas lielā mērā rada apstākļi, ka liels skaits sabiedrības locekļu ir auguši iepriekšējās paaudzēs nepieredzētā ekonomiskā drošībā (Inglehart, 1990). Kādi vērtīborientieri ir svarīgi Latvijas iedzīvotājiem, kuru dzīvi pēdējos piecpadsmit gados nevar nosaukt par tādu, kas noritējusi nepieredzētā ekonomiskā drošībā?

Vērtīborientāciju analīze Pētījumā

Vērtību sfēru tradicionāli mēdz saistīt ar vēlamo mērķi un rīcību, taču jāatceras, ka pastāv plaisa starp deklarētajām dzīves vērtībām un cilvēku reālo dzīves praksi. **Pētījumā** cilvēkiem lūdzta ne tikai novērtēt, cik svarīgas ir dažādas dzīves jomas (tādas kā ģimene, darbs, reliģija) un kā dažādas vērtīborientācijas atbilst viņu dzīves pozīcijai (cik svarīga

3.1.
logs

Šaloma Švarca vērtību aplis

Avots: Schwartz, 2006.

viņiem ir nauda, drošība, radoša pieeja dzīvei u. tml.), bet arī izteikt savus priekšstatus par vēlamo rīcību (piemēram, tādās jomās kā bērnu audzināšana, nodokļu maksāšana u. tml.). Vērtītorientāciju analizē šīs atbildes tika skatītas integrēti. Analizējot **Pētījuma** rezultātus, darbgrupa izmanīja gan atziņas, kas pieņemtas un pārbaudītas pasaules pētījumos par vērtībām (skatīt, piemēram, tīmekļa vietni www.worldvaluessurvey.org), gan arī vērtību klasifikāciju, ko piedāvā Šaloms Švarcs (skatīt 3.1. logu).

Pasaules pētījumi par vērtībām liecina, ka orientācija uz individuālismu un atvērtība pārmaiņām (autonomija, risks, radošums, orientācija uz sasniegumiem) ir saistīta ar ekonomiski labākiem dzīves apstākļiem, turpretī orientācija uz konformismu (tradīciju un normu ievērošana, palaušanās uz autoritātēm, drošības un stabilitātes uzlūkošana par prioritāti) ir vērojama valstīs ar sliktāku ekonomisko situāciju (Inglehart, 1990). Latvijā Daugavpilī veiktie pētījumi parāda līdzīgu sakarību: trešdaļai daugavpiliešu, kas orientēta uz panākumu stratēģiju, pauž liberālas vērtības un atbalsta individuālismu, izdodas sevi ekonomiski realizēt veiksmīgāk un dzīves kvalitāte ir augstāka nekā tām divām trešdaļām daugavpiliešu, kas orientētas uz izdzīvošanas stratēģiju un pauž atbalstu tādām vērtībām kā drošība, vienlīdzība u. c. (Meņšikovs, 2006).

Pētījumā galvenā uzmanība pievērsta tam, kādas vērtības varētu sekmēt un kādas drīzāk kavēt sabiedrības ekonomisko izaugsmi un strauju attīstību. **Pētījuma** darbgrupa vēlējās noskaidrot sakarības starp indivīda vērtītorientācijām un viņa cilvēkkapitāla realizāciju ekonomikā, kultūrā un sociālajā sfērā. Īpašu uzmanību tā pievērsa priekšstatiem par labklājību, nākamo paaudzi un tām īpašībām, kuras nepieciešams ieaudzināt bērniem.

Atvērtība pārmaiņām un pašattīstība

Viens no **Pētījuma** mērķiem bija noskaidrot, kāda vieta Latvijas iedzīvotāju vērtību hierarhijā ir sabiedrības izaugsmi veicinošām vērtībām un kādi ir viņu ikdienas rīcības orientieri. Par svarīgām vērtībām, kas raksturīgas ekonomiski attīstītām sabiedrībām, tiek uzskatīta **atvērtība pārmaiņām un orientācija uz sasniegumiem un pašrealizāciju**. Šīs vērtības ir saistītas ar radošumu, pētnieciskumu, tieksmi uz jauninājumiem, kā arī gatavību riskēt. Tās ietver arī orientāciju uz cilvēka autonomiju, neatkarību un pašizpausmi.

Pētījums liecina, ka šajā aspektā pastāv būtiska plaīsa starp cilvēku priekšstatiem par vēlamu darbību un pašizjūtu, no vienas puses, un praktisko dzīvesdarbību, no otras puses. Lai arī **sevis pilnveidošanu un radošu pašizpausmi** par svarīgu ir atzinuši 63 % respondentu un lai gan 53 % aptaujas dalībnieku uzskata, ka novatorisms ir nozīmīgs faktors, kas vajadzīgs, lai šobrīd Latvijā gūtu panākumus, reālajā darbībā cilvēki uz to netiecas: pēc aptaujas datiem, 80 % iedzīvotāju pēdējā gada laikā nav darbojušies pašdarbības kolektīvos un 61 % nav sevi izpauduši nevienā mākslinieciskās

jaunrades jomā. Turklāt vairākums respondentu nav sevi radoši izpauduši arī profesionālā darbībā: 59 % pēdējā gada laikā nav nedz ierosinājuši uzlabojumus darba organizācijā, darba apstākļos vai ražošanas tehnoloģijās, nedz iesnieguši kādus racionalizācijas priekšlikumus. 68 % nav turpinājuši profesionālo pilnveidošanos, apmeklējot kādus kursus vai seminārus, 83 % nav apmeklējuši nekādus apmācību pasākumus sakarā ar savām interesēm un vaļasprieku. Interesanti, ka šīm vērtībām – radošumam un pašattīstībai – relatīvi mazu nozīmi mēdz piešķirt, arī runājot par nozīmīgākajām īpašībām, kuras būtu jāieaudzina bērniem: tikai 18 % respondentu radošu pieeju ir atzinuši par vienu no piecām šādā aspektā svarīgajām īpašībām (skatīt 3.2. logu).

Pētījuma datu analīze liecina, ka Latvijas iedzīvotāji sevis pilnveidošanu un radošumu vairāk saista ar brīvā laika pavadīšanu un ar hedonismu (baudas gūšanu) nekā ar radošu, ierosmīgu darbību ekonomikā, kultūrā. Iespējams, Latvijas iedzīvotāji pilnveidošanos un radošumu vairāk saista ar personisko dzīves telpu (interesu izglītību, izklaidi) un nodala no ekonomiskās rīcības telpas. Tas nevieš optimismu par ekonomiskās attīstības izredzēm nākotnē, jo radošums tiek atzīts par vienu no īpaši nozīmīgām vērtībām šajā dzīves telpā.

Kuras iedzīvotāju grupas ir vairāk orientētas uz radošumu? **Pētījuma** dati liecina, ka radošuma nozīme lielāka ir gados jauniem cilvēkiem, cilvēkiem ar vidējo un augstāko izglītību un ar augstākiem ienākumiem. Līdzīgi arī sevis pilnveidošanai lielāku nozīmi piešķir gados jaunākie, kā arī cilvēki ar vidējo un augstāko izglītību. Radoša pieeja dzīvei varētu būt viens no faktoriem, kas sekmē veiksmīgāku iekļaušanos darbaspēka tirgū un orientāciju uz augstākiem dzīves standartiem.

Pretrunas starp priekšstatiem starp vēlamību un faktisko dzīvesdarbību ir vērojamas, arī runājot par **gatavību riskēt** kā vienu no aspektiem, kas raksturīgs atvērtībai pārmaiņām. Vairāk nekā 62 % respondentu atzīst, ka gatavība riskēt ir nepieciešama, lai Latvijā gūtu panākumus, un piekrt apgalvojumam «Kas neriskē, tas nevinē». Tomēr **Pētījums** rāda, ka visai maz ir cilvēku, kuri ir gatavi riskam savā dzīvē. Netieši to apliecina fakts, ka tikai 29 % par labāku atzīst nodarboties ar privāto biznesu nekā būt darba ņēmējam: vairākums par labāku uzskata izvairīties no riska un izaicinājumiem, kas saistīti ar privāto uzņēmējdarbību, atsādamies arī no iespējas gūt šajā jomā panākumus. Gatavību riskēt un izaicinājumu nozīmi vairāk uzsver gados jaunākie respondenti. Biežāk tai priekšroku dod vīrieši, cilvēki ar augstāku izglītības līmeni un lielākiem ienākumiem.

Iniciatīvas izrādīšana ir būtiska patstāvīgas domāšanas un rīcībspējas izpausme, kas liecina par indivīda **neatkarību un autonomiju**. Latvijas iedzīvotāju uzskatos arī šajā jomā ir vērojamas pretrunas: kaut arī 72 % respondentu atzīst, ka, lai gūtu panākumus, svarīgi ir izrādīt iniciatīvu, tikai 35 % neatkarību un patstāvību uzskata par vienu no piecām svarīgajām īpašībām, kas jāieaudzina bērniem (skatīt 3.2. logu).

Kopumā **Pētījums** konstatē pretrunu: no vienas puses, vairākums no aptaujātajiem iedzīvotājiem radošumu un pašattīstību uzskata par nozīmīgām vērtībām un atzīst arī riska nozīmi panākumu gūšanā, taču, no otras puses, tikai 20–30 % tās īsteno savā dzīvesdarbībā. Analizējot šo vērtību izplatību sabiedrībā, konstatējams, ka orientācija uz radošu pieeju un sevis pilnveidošanu, risku un neatkarību izteiktāka ir cilvēkiem ar augstāku izglītības līmeni un lielākiem ienākumiem ar raksturīga jauniem cilvēkiem. Iespējams, ka šāda vērtīborientācija veicina piekļuvi labākiem resursiem (ienākumiem, izglītībai), tomēr nav izslēdzams, ka šīs vērtības attīstās arī darbībā: tiekdamies pēc labākas izglītības un lielākiem ienākumiem, cilvēki kļūst radošāki, autonomāki, pašpaļāvīgāki, iemācās nebaidīties riska.

Individuālisma vērtību sakarā nozīmīga ir **orientācija uz panākumiem, veiksmi un personiskiem sasniegumiem, kā arī hedonismu jeb dzīves baudīšanu**. Grūti un pat neiespējami ir dzīvē kaut ko sasniegt, ja nav tādas vēlēšanās vai arī panākumi netiek uzlūkotī par nozīmīgu vērtību – vēlamo mērķi. Izaugsme un sasniegumi individuālajā dzīves telpā summējas un būtiski ietekmē dzīvesvietas,

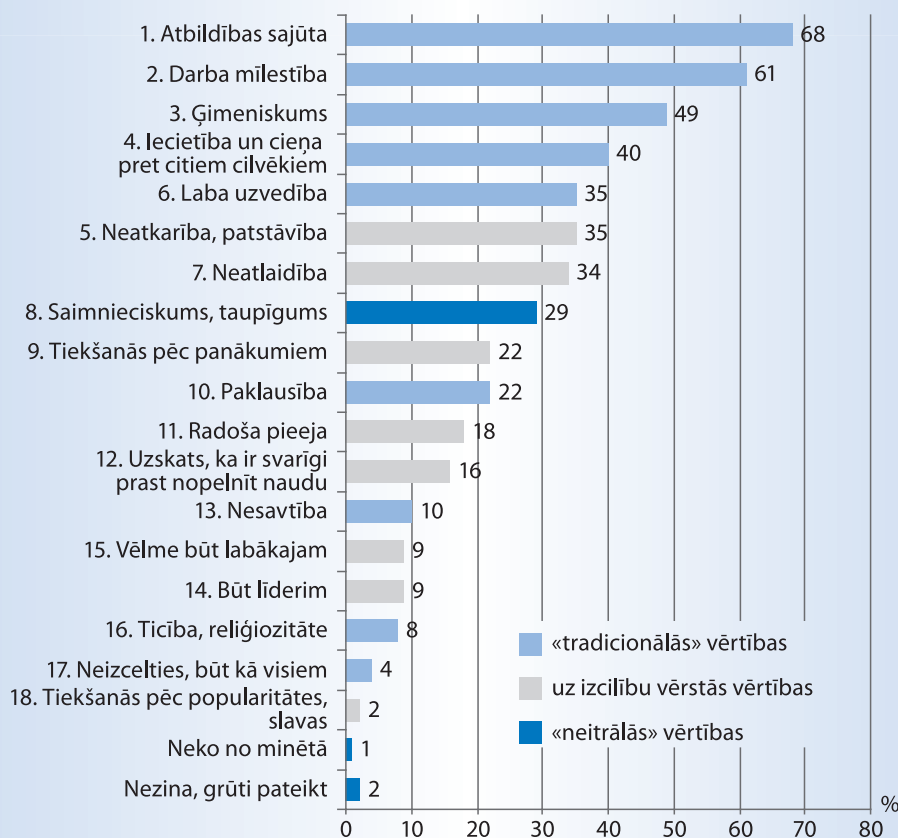
reģiona un galu galā arī visas valsts ekonomisko attīstību. Prieks un gandarījums par sasniegto ir nozīmīgi cilvēka darbības dzinuli.

Pēc **Pētījuma** datiem, 78 % aptaujāto Latvijas iedzīvotāju uzsver, ka viņiem svarīgi ir būt pārtikušiem, 64 % – būt veiksmīgiem un saņemt citu cilvēku atzinību. Taču tikai 32 % respondentu ir apmierināti ar savu ienākumu līmeni, tātad, iespējams, pastāv plaša starp vēlamo pārticības līmeni un reālajām iespējām. Individīda dzīvē materiālās vērtības īpaši nozīmīgas ir bijušas tad, ja pastāvējusi reāla vai subjektīvi izjūsta materiālo resursu nepietiekamība. Pētījums liecina, ka Latvijas iedzīvotāji pārticību drīzāk saista ar konservatīvismu, t. i., ar orientāciju uz stabilitāti un drošību, ko dzīvē sniedz pietiekami materiālie resursi, nekā ar varu pār materiālajiem resursiem, ar personiskajiem sasniegumiem un finansiālo pašrealizāciju.

Lai gan veiksmē, pārticībā un panākumi tiek atzīti par nozīmīgām vērtībām, lielākā daļa cilvēku, nosaukdami piecas svarīgākās īpašības, kas noteikti būtu jāieaudzina bērniem, nemin rakstura iezīmes, kuras varētu būt nozīmīgas

3.2.
logs

Īpašības, ko respondentu skatījumā ir īpaši svarīgi bērniem ieaudzināt ģimenē, %

Izlaše: visi respondenti, $n = 1001$. Respondenti varēja izvēlēties 5 atbildes, tāpēc procentu summa pārsniedz 100 %.

Avots: Pētījums par cilvēkkapitālu Latvijā, 2007.

šo mērķu sasniegšanā. Piemēram, neatlaidību par svarīgu bērniem ieaudzināmu rakstura īpašību atzīst tikai 34 % respondentu, 22 % par svarīgu uzskata tieksmi pēc panākumiem un 15 % domā, ka bērniem jāieaudzina uzskats, ka svarīgi ir prast nopelnīt naudu. Tikai 9 % respondentu ir pārliecināti, ka bērnam būtu jābūtu līderim un jāieaudzina vēlme būt labākajam. Interesanti, ka arī tiekšanos pēc slavas tikai 2 % respondentu uzskata par vienu no piecām īpašībām, kas jāieaudzina bērniem. Toties, piemēram, paklausību saviem bērniem ieaudzināt vēlētos 21 % respondentu. Tieši bērniībā tiek ielikts pamats turpmākajai dzīvei. Lai gan no vecāku viedokļa ērtāki ir paklausīgie bērni, ar kuriem vieglāk «tikt galā», dzīvē vairāk sasniegt varētu tie bērni, kuriem būs izkoptas Latvijā pagaidām ar samērā lielām aizdomām uzlūkotās rakstura īpašības – orientācija uz panākumiem, līderība, orientācija uz prasmi nopelnīt naudu. Protams, šīs īpašības nav vērtējamas viennozīmīgi, jo daudzos gadījumos var nest vairāk ļauna nekā laba (piemēram, radīt ievirzi «panākumi par katru cenu», «nauda kā vienīgā vērtība» u. tml.). Iespējams, sakarā ar šīm īpašībām un vērtībām Latvijā pašlaik ir vajadzīgas diskusijas un pozitīvu dzīvesdarbības modeļu meklēšana (3.2. logs).

Analizējot Latvijas iedzīvotāju nostāju un ievirzi tādā jomā kā **hedonisms** jeb dzīves baudīšana, **Pētījums** ļauj daļu Latvijas iedzīvotāju raksturot kā «mazo dzīves prieku baudītājus». Apmēram trīs ceturtdaļas iedzīvotāju atzīst, ka viņu dzīvē liela nozīme ir brīvajam laikam, piepildītai (labai) laika pavadīšanai un sevis palutināšanai. Apgalvojumam «Lai dzīve būtu aizraujoša, man svarīgi ir piedzīvojumi un risks» piekrīt 38 % aptaujāto, un tas ir saistāms ar jaunās un ekonomiski veiksmīgās paaudzes dzīvesstilu.

Ģimene un darbs

Orientācija uz sabiedrības kopīgo labumu un izpalīdzību tuvākajiem ir nozīmīgas vērtības, kas paplašina indivīda dzīves telpu. Šīs vērtīborientācijas ir saistītas ar līdztiesību un humānismu, kā arī ir nozīmīgas no pilsoniskās sabiedrības un demokrātijas viedokļa. **Pētījuma** rezultāti liecina, ka šī ir viena no Latvijas iedzīvotājiem nozīmīgākajām vērtību grupām. Orientācija uz sabiedrības kopīgo labumu ietver arī rūpes par sabiedrības labklājību kopumā. Atziņa, ka ir svarīgi palīdzēt līdzcilvēkiem, un atziņa, ka liela nozīme ir citu cilvēku labsajūtai, ir nozīmīgas 79 procentiem aptaujāto. Jāpiebilst, ka 69 % par ikviena pienākumu uzskata rūpēties par sabiedrības labklājību, maksājot nodokļus. Arī rūpes par vidi un sajūta, ka esi vienots ar dabu, tiek vērtētas kā nozīmīgas (tās ir svarīgas 64 procentiem respondentu).

Izteikta ir orientācija uz ciešām saitēm ar ikdienā tuvāko cilvēku loku, it sevišķi ģimeni. Ciešas saites ar ģimeni izjūt 92 % aptaujāto, 86–90 % aptaujāto uzskata, ka jāatbalsta gan bērni, gan vecāki – pat ja pašiem dzīves līmenis tad kristos. Runājot par šo vērtīborientāciju grupu, jāmin iedzīvotāju uzskats, ka pie piecām svarīgākajām īpašībām,

ko nepieciešams ieaudzināt bērniem, pieder atbildības sajūta (67 %), iecietība un cieņa pret citiem (40 %) un nesavtība (10 %).

Tomēr šķiet, ka orientācija uz sabiedrības kopīgo labumu daļēji pieder pie vēlamo mērķu sfēras un ir visai abstrakta. Izpalīdzība un rūpes par līdzcilvēku labsajūtu galvenokārt vērstas uz samērā šauru loku – tuvākajiem ģimenes locekļiem un draugiem. Darba kolēģi, kaimiņi vai citi dzīvesvietas iemītnieki tikai daļēji ietilpst šo rūpju lokā. To liecina atbildes uz jautājumiem par piederības sajūtu un par sadarbību, piemēram, ar tuvākās apkaimes iedzīvotājiem. Ciešas saites ar šīm grupām izjūt tikai 37 %, kaut arī vidēji 72 % sakās personīgi pazīstam lielāko daļu šo cilvēku; 39 % palīdz kaimiņiem ikdienā, un 55 % vērstos pie kaimiņiem nepieciešamības gadījumā.

Jāatzīmē, ka sabiedrībā ir vērojama arī zināma norobežošanās no apkārtnējiem un savstarpējas uzticēšanās trūkums. 40 % uzskata, ka uzņēmējdarbību labāk ir sākt vienam, bez partneriem, respondenti ir maz iesaistīti sabiedriskajās organizācijās, NVO, draudzēs un pašdarbības kolektīvos. To nevar izskaidrot tikai ar aizņemtību darbā un brīvā laika trūkumu, nozīmīgs faktors ir pilsoniskās aktivitātes trūkums, neuzticēšanās. Pētījumi («Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2004/2005: Rīcībspēja reģionos») liecina, ka iedzīvotāji par vēlamāku stratēģiju uzskata piesardzību, pārējie izvēlējās mazāk radikālus vērtējumus: 10 punktu skalā, kur minimums ir 1, vērtējumu vidējais rādītājs ir 4,27. Turklāt jāpiebilst, ka skalas minimumu («attiecībā jāievēro piesardzība») atzīmēja 19 % un tikai 1 % izvēlējās skalas maksimumu («drīkst uzticēties citiem»). Neuzticēšanās līdzcilvēkiem Latvijas sabiedrībā jāatzīst par visai noturīgu tendenci: piemēram, 1999. gada Eiropas pētījumā par vērtībām 80 % aptaujāto Latvijas iedzīvotāju piekrita apgalvojumam, ka saskarsmē jābūt piesardzīgam, un tikai 17 % piekrita apgalvojumam, ka vairākumam cilvēku var uzticēties. Te jānorāda, ka uz tā sauktajām universālisma jeb līdztiesības vērtībām, kurām raksturīgas tādas iezīmes kā tolerance, uzticēšanās, rūpes par citu cilvēku labklājību un labsajūtu, lielā mērā ir balstīta veiksmīga cilvēku savstarpējā sadarbība, kas savukārt ietekmē pilsoniskās sabiedrības attīstību, dažādu NVO un sabiedrisko organizāciju attīstību, dažādu partnerības formu veidošanos, sociālās dzīves kvalitāti un klimatu valstī kopumā. Tādēļ norobežošanās – orientēšanās galvenokārt uz tuvāko cilvēku loku un plašāku sociālu saišu neveidošana – uzlūkojama par sociālo, politisko un arī ekonomisko attīstību kavējošu faktoru.

Nākamais nozīmīgais vērtīborientāciju loks ir saistīts ar **orientāciju uz tradicionālām vērtībām – drošību, sociālajām normām un tradīcijām**. Viena no nozīmīgākajām tradicionālajām un joprojām aktuālajām vērtībām ir **ģimene**. Pārliecinot aptaujāto vairākums ģimeni atzīst par lielā mērā nozīmīgu (93 %), jūtas ar to cieši saistīts (92 %) un ar savu ģimeni ir apmierināts (89 %). Gandrīz puse aptaujāto (49 %) uzskata, ka ģimeniskums ir viena no nozīmīgākajām īpašībām, kas būtu jāieaudzina bērniem.

Viena no Latvijā tradicionālām vērtībām ir **darbs**, kas ir svarīgs gan ideālo, gan praktisko dzīves vērtību aspektā. **Pētījumā** 78 % respondentu atzīst, ka darbam ir liela nozīme viņu dzīvē. Interesanti, ka turīgākie darba nozīmīgumu min biežāk nekā iedzīvotāji ar mazākiem ienākumiem. Mazpilsētu un lauku iedzīvotāji darba nozīmīgumu min nedaudz biežāk nekā Rīgas iedzīvotāji. Vīrieši darbu par nozīmīgu savas dzīves jomu atzīst mazliet biežāk nekā sievietes. Iedzīvotāji vidējā vecumā, kad jāuztur gan paši, gan bērni un jāatbalsta vecāki, darba nozīmi ir atzīmējuši biežāk nekā jaunieši un cilvēki pirmspensijas vecumā. Lai arī darbs ir svarīgs labklājības nodrošināšanā, tomēr tas noteikti ir arī viens no pašizteiksmes veidiem. Kā liecina pētījuma «Dzīves kvalitāte Latvijā» rezultāti, cilvēki visai bieži ir apmierināti ar darbu, ja spēj tajā sevi realizēt, pat ja viņus neapmierina atalgojums (Hazans, 2006). Darba kā vērtības nozīmīgumu apliecina arī tas, ka, nosaukdami piecas svarīgākās īpašības, kuras būtu jāieaudzina bērniem, darba mīlestību ir minējuši 61 % respondentu. Lauku un mazpilsētu iedzīvotāji bērniem darba mīlestību vēlētos ieaudzināt biežāk nekā Rīgas un citu lielo pilsētu iedzīvotāji, gados vecāki cilvēki – biežāk nekā jaunie. Taču arī jaunieši darba mīlestību biežāk nekā radošumu uzskatījuši par bērniem audzināmu īpašību.

Par nozīmīgām tradicionālām vērtībām parasti uzskata arī **religiju un ticību Dievam**. Tomēr, kā liecina arī pasaules pētījums par vērtībām (www.worldvaluesurvey.org) Latvijā cilvēki drīzāk ir orientēti sekulāri nekā reliģiski. **Pētījuma** dati raksturo ticību kā deklarētu vērtību, bet parāda zemu līdzdalību reliģiskajā dzīvē. Tikai 38 % aptaujāto atzīmē, ka reliģijai viņu dzīvē ir liela vai ļoti liela nozīme, un tikai 9 % uzskata, ka reliģiozitātei un ticībai jābūt starp tām piecām īpašībām, kuras noteikti jāieaudzina bērniem. Arī atbildes uz jautājumu «Cik bieži jūs pavadāt laiku kopā ar draudzes pārstāvjiem?» liecina, ka aktīva līdzdalība reliģiskajā dzīvē nav plaši izplatīta: tikai 4 % aptaujāto kādu laiku kopā ar draudzi pavadā gandrīz katru nedēļu, 10 % to dara 1–2 reizes mēnesī, bet 61 % respondentu nekad nepavada laiku kopā ar kādu draudzi. Savukārt reliģiskās dzīves aktivitāte netieši liecina par reliģiju kā vērtību tās praktizētājiem: savas patiešām nozīmīgās vērtības cilvēki lielākoties tomēr cenšas īstenot dzīvesdarbībā.

Ģimenes, darba un reliģijas nozīmīgums pēdējo gadu laikā ir maz mainījies, salīdzinot ar 1999. gadā veiktā Eiropas vērtību pētījuma datiem: vienīgi darba nozīmīgums ir mazliet atvirzījies otrā plānā (pirms 8 gadiem darbu, tāpat kā ģimeni, par nozīmīgu un ļoti nozīmīgu savā dzīvē bija atzīmējuši 92 % aptaujāto Latvijas iedzīvotāju).

Pētījumā respondenti kā nozīmīgas vērtības min **tradīcijas** kopumā, uzsverot to ievērošanas svarīgumu (69 %). **Orientācija uz sociālo normu ievērošanu** izpaužas arī citā ziņā: cilvēkiem ļoti svarīgs ir citu viedoklis par viņiem (55 %). Turklāt citu viedoklis par sevi svarīgāks ir gados jaunākiem cilvēkiem, cilvēkiem ar augstu izglītības līmeni, kā arī cilvēkiem ar lielākiem ienākumiem. Paradoksālā

kārtā Rīgas un citu lielo pilsētu iedzīvotājiem (kur attiecības starp cilvēkiem tomēr ir atsvešinātākas) citu viedoklis par viņiem pašiem šķiet nozīmīgāks nekā mazpilsētu un lauku iedzīvotājiem. To piecu svarīgo īpašību vidū, kas būtu jāieaudzina bērniem, respondenti min arī labas manieres (35 %). Acīmredzot tās varēs būt pamats atzinības iegūšanai citu acīs. Tas liek domāt, ka Latvijā interesi par citu cilvēku viedokli var uzlūkot arī par stimulējošu faktoru, kas orientē uz sasniegumiem. Pasaules pētījumos par vērtībām šo interesi interpretē kā liecību konformismam iepretim patstāvībai un neatkarībai.

Pētījums liecina, ka **drošība** ir viena no Latvijas iedzīvotājiem nozīmīgām vērtībām. To var saistīt gan ar drošu un paredzamu dzīves vidi, gan ar drošību nodarbinātības laukā (pārliecību par darba vietas stabilitāti, algas pieaugumu atbilstoši inflācijas tempam utt.), gan ar drošību saimnieciskā ziņā. Apgalvojumam «Man ir svarīgi dzīvot drošā, stabilā, paredzamā vidē» piekrit 95 % aptaujāto iedzīvotāju. Interesanti, ka šis ir viens no retajiem jautājumiem, kurā vērojama liela vienprātība dažādu sociālu grupu starpā.

Drošību un stabilitāti kopā ar konformismu un orientāciju uz tradīcijām mēdz uzskatīt par konservatīvām vērtībām, ko saista ar ekstensīvām ekonomiskās attīstības stratēģijām. Valstis, kurās pastāv izteikta orientācija uz tradicionālām un izdzīvošanai svarīgām vērtībām, neatrodas ekonomiski attīstīto valstu vidū. Latvijā šī vērtību grupa ir svarīga lielākajai daļai iedzīvotāju. Vai šādu situāciju viennozīmīgi var uzlūkot par faktoru, kas kavē strauju ekonomisko attīstību?

«Veco» Eiropas Savienības dalībvalstu pilsoņi dzīvo ekonomiskās drošības, stabilitātes un paredzamības apstākļos. Latvija pēdējos 17 gados ir piedzīvojusi straujas un radikālas politiskas, ekonomiskas un sociālas pārmaiņas, kas būtiski apdraudējušas cilvēku individuālo dzīves plānu stabilitāti, tādēļ drošība drīzāk ir vēlamā vērtība, nesasniegtais ideāls. Pētījuma dati nedod iespēju pārbaudīt, vai orientācija uz tradīcijām ir deklarētā vērtība vai arī tā tiek īstenota dzīvesdarbībā. **Pētījums** sniedz samērā daudz argumentu, kas ļauj uzskatīt, ka orientācija uz tradīcijām, drošību un izdzīvošanu varētu kavēt strauju ekonomisko attīstību un veiksmes stratēģiju izplatīšanos cilvēku rīcības modeļos. Orientāciju uz drošību un stabilitāti pretstatā orientācijai uz risku apliecina arī fakts, ka 56 % respondentu dod priekšroku algotam darbam, kas nozīmē arī izšķiršanos par labu kaut vai iluzoriskai stabilitātei (risku un atbildību tomēr uzņemas darba devējs). Šo tendenci atsedz arī citu pētījumu dati (Bela, Tisenkopfs, 2006). Arī bērniem audzināmo vērtību vidū (skatīt 3.2. logu) taupīgums un saimnieciskums (29 %), kā arī paklausība (22 %) visbiežāk tika vērtētas kā samērā nozīmīgas, katrā ziņā nozīmīgākas nekā tieksme gūt panākumus, pelnīt naudu, gūt slavu vai būt līderim, un tas liecina par izdzīvošanas vērtību un tātad arī izdzīvošanas stratēģiju nozīmīgumu sabiedrībā.

Novērtējot Latvijas iedzīvotāju vērtīborientācijās vērojamas tendences, nākas atzīt, ka tās nav vērstas uz veiksmes stratēģiju ikdienas dzīvē, jo priekšroka tiek dota garantētai stabilitātei.

Darba tikums

Kā cilvēkkapitāls realizējas ekonomikā

Pētījumā tika izvērtēts, kādos veidos cilvēks sevi realizē ekonomikā (darbaspēka tirgū, ienākumu ieguvē, patērētājā), sociālajā sfērā (kopienas dzīvē, pilsoniskajā sabiedrībā, NVO) un kultūras laukā, un novērtēts, kā cilvēku darbība saistīta ar viņu vērtīborientācijām.

Cilvēkkapitāla realizēšana ekonomikā ir cieši saistīta ar indivīda pozīciju darbaspēka tirgū un tās stabilitāti. Gandrīz divas trešdaļas aptaujāto nodarbināto cilvēku (65 %) uzskata, ka ir **vērtīgi darbinieki**, un 39 % aptaujāto uzskata, ka ir **grūti aizstājami darbinieki**. Savukārt 40 % aptaujāto nepiekrīt apgalvojumam, ka ir neaizstājami darbinieki, un 16 % norāda, ka nejūtas vērtīgi darbinieki, bet vēl piektajai daļai (attiecīgi 19 un 21 %) ir grūti novērtēt savas nodarbošanās nozīmību. Jāpiebilst, ka nedaudz vairāk kā puse (56 %) no aptaujātajiem, kas uzskata, ka ir vērtīgi darbinieki, norādījuši, ka ir grūti aizstājami darbinieki. Analizējot datus, arī novērojams, ka cilvēki, kuri ir pārliecināti par savu pozīciju darbaspēka tirgū un uzskata, ka ir vērtīgi un grūti aizstājami darbinieki, savu atbalstu vērtībām, kas vērstas uz atvērtību pārmaiņām un sasniegumiem, pauduši biežāk nekā tie, kas par sevi nav pārliecināti (skatīt 3.3. logu).

Cilvēkkapitāla realizācija ekonomikā izpaužas ne tikai kā iespēja atrast interesantu, labi atalgotu darbu, bet arī kā spēja iesaistīties dažādu uzlabojumu veikšanā darbavietā. Raksturodami savu **radošo darbību darbavietā**, 41 %

nodarbināto norādīja, ka pēdējā gada laikā ir iesnieguši kādus priekšlikumus darba devējam, lai uzlabotu darba apstākļus (16 %), darba organizāciju (13 %), ražošanas tehnoloģijas (6 %) vai ko citu (5 %). **Pētījuma** rezultāti liecina, ka daudz biežāk visu veidu uzlabojumus ierosinājuši respondenti, kas jūtas vērtīgi un grūti aizstājami darbinieki, bet šādai aktivitātei nav sakara ar drošību par darbu vai pārliecību par spēju atrast labāku darbu. Cilvēki, kas snieguši ierosinājumus darba devējam par darba vides un procesa uzlabošanu, biežāk norādījuši, ka viņu dzīvē liela vai drīzāk liela nozīme ir sevis pilnveidei, ka viņiem ir svarīgi būt radošiem, radoši izpausties un radošu pieeju ieaudzināt arī bērniem. Tātad radoša pieeja vērtīborientācijās ir saistīta ar realizāciju darbaspēka tirgū, ekonomikā (skatīt arī tuvplānu «Uzņēmējdarbības sociālā inovācija Rendā»).

Materiālās labklājības nodrošināšanā un cilvēkkapitāla realizēšanā ekonomiskajā darbībā būtisks rādītājs ir **drošības sajūta attiecībā uz darbu**, kā arī **spēja atrast darbu**, ja tas nepieciešams. Samērā daudz nodarbināto – 44 % – norādījuši, ka baidās pazaudēt darbu, bet droši par savu darbu ir tikai 15 % nodarbināto. 37 % aptaujāto norādījuši, ka tiem būtu problēmas atrast līdzvērtīgu darbu. Satraucoši, ka bailes pazaudēt darbu ir tieši saistītas ar pārliecību, ka būs grūti atrast līdzvērtīgu darbu: no tiem, kas baidās zaudēt darbu, divas trešdaļas norādījuši, ka viņiem būtu grūti atrast līdzvērtīgu darbu, un pusei (52 %) jebkāda jauna darba atrašana sagādātu lielas grūtības vai būtu neiespējama. Izrādās, ka bailes zaudēt darbu vairāk raksturīgas ir cilvēkiem, kam svarīga ir pārticība un materiālā drošība (86 %), bet mazāk svarīgs ir risks, piedzīvojami, tas, lai dzīve būtu aizraujoša (pavisam 33 %, bet grupā, kas nebaidās zaudēt darbu, – 47 %).

Atrast jebkādu darbu grūtības sagādātu 36 procentiem aptaujāto, bet 12 % aptaujāto norādījuši, ka to nevarētu izdarīt. Jāteic, ka nodarbināto respondentu vidū 4 %

3.3.
logs

Sakars starp ekonomisko pašrealizāciju un vērtīborientāciju

Respondenti, kuri piekrīt apgalvojumam «Es jūtu, ka **esmu vērtīgs darbinieks**»,

biežāk piekrīt apgalvojumam:

- Man ir svarīgi būt pārtikušam, lai man būtu daudz naudas un lietu
- Man ir svarīgi būt veiksmīgam, lai citi atzīst manus sasniegumus
- Man ir svarīgi būt radošam, radoši izpausties
- Sevis pilnveidošanai dzīvē ir liela vai drīzāk liela nozīme
- Iniciatīvas izrādīšana sekmē karjeru
- Novatorisms ir svarīgs, lai gūtu panākumus

biežāk nepiekrīt apgalvojumam:

- Vairumam manu paziņu nav ilglaicīgu karjeras mērķu

Avots: Pētījums par cilvēkkapitālu Latvijā, 2007.

uzskata, ka darbu nevarētu atrast, bet nestrādājošo vidū tādu ir 30 % (pensionāru vidū – 41 %). Darba atrašana «nekādas grūtības» nesagādātu 15 procentiem strādājošo un 6 procentiem nestrādājošo. Divas trešdaļas (66 %) no aptaujātajiem, kuri uzskata, ka ir vērtīgi darbinieki, norādījuši, ka darbu varētu atrast bez grūtībām vai ar nelielām grūtībām, bet to respondentu vidū, kas sevi neuzskata par vērtīgiem darbiniekiem, tādu ir mazāk nekā puse (45 %). Pētījuma rezultāti liecina, ka darbu atrast bez grūtībām vai ar nelielām grūtībām biežāk varētu respondenti, kuriem apkārt ir mērķtiecīgi cilvēki (retāk piekrīt apgalvojumam «Vairumam manu pažiņu nav ilglaicīgu karjeras mērķu»), aptaujātie, kam svarīgi būt veiksmīgiem, svarīgi, lai viņu panākumi tiktu novērtēti, svarīgs ir citu cilvēku viedoklis, svarīgs arī risks, piedzīvojumi, iespēja labi pavadīt laiku un sevi palutināt. Tādējādi **Pētījums** ļauj secināt, ka orientācija uz panākumiem un dzīves izbaudīšanu ir saistīta arī ar veiksmīgāku cilvēkkapitāla realizāciju darbaspēka tirgū.

Grūtības atrast darbu ir cieši saistītas ar grūtībām turpināt izglītības ieguvu: 69 % no strādājošajiem un 87 % no nestrādājošajiem respondentiem, kam nepieciešamības gadījumā darba atrašana sagādātu lielas grūtības vai būtu neiespējama, ir arī norādījuši, ka grūtības viņiem sagādātu **izglītības turpināšana**. Kopumā izglītības turpināšanu par sarežģītu vai neiespējamu uzskata puse aptaujāto (25 % norādīja, ka izglītību turpināt varētu ar lielām grūtībām, un 25 % atzīst, ka viņiem tas nebūtu iespējams). Tā kā izglītību iegūt un papildināt ir svarīgi, lai varētu veiksmīgi iekļauties darbaspēka tirgū, būtisks ir **Pētījuma** rezultāts, ka augstāk savu spēju turpināt izglītības ieguvu vērtē cilvēki, kas sevi uzskata par vērtīgiem darbiniekiem (58 % aptaujāto, kas sevi uzskata par vērtīgiem darbiniekiem, un 37 %, kas sevi par tādiem neatzīst) un kam līdzvērtīga darba atrašana nesagādātu nekādas grūtības vai sagādātu nelielas grūtības (56 % salīdzinājumā ar 42 % aptaujāto, kas vērtē, ka darbu atrast būtu grūti vai neiespējami). Aptaujātie, kam izglītības turpināšana grūtības nesagādātu, biežāk piekrīt, ka panākumu gūšanai nozīmīga ir gatavība riskēt (71 % salīdzinājumā ar 58 %, kam izglītības ieguve sagādātu grūtības) un novatorisms

(61 % salīdzinājumā ar 51 %, kam izglītības ieguve sagādātu grūtības); šiem cilvēkiem biežāk ir svarīgi būt veiksmīgiem, svarīgi, lai citi atzīst viņu sasniegumus (74 % salīdzinājumā ar 59 %), svarīgi arī piedzīvojumi, risks, tas, lai dzīve būtu aizraujoša (54 % salīdzinājumā ar 26 %), un lai būtu iespējams labi pavadīt laiku (85 % salīdzinājumā ar 69 %), kā arī svarīgs citu viedoklis par sevi (64 % salīdzinājumā ar 49 %). Izglītības ieguve un turpināšana Latvijā lielākoties ir gados jaunu cilvēku aktivitāte, jo pēc 30 gadu vecuma tādu iedzīvotāju īpatsvars, kas iegūst izglītību, strauji sarūk (BISS, 2006); to apliecina arī jauniešiem raksturīgās vērtīborientācijas.

Izglītības turpināšana, kursu un citu tālākizglītības pasākumu apmeklēšana liecina, ka cilvēks izvēlas aktīvu, radošu dzīves veidošanas stratēģiju, tāpēc **Pētījumā** tika uzdots jautājums par cilvēku līdzdalību dažādās mācību aktivitātēs. Pēdējo triju gadu laikā **kursus, seminārus vai ilglaicīgas apmācības pasākumus** apmeklējuši trešā daļa aptaujāto (32 %), un tas saskan ar citu pētījumu rezultātiem (skatīt tuvplānu «Mūzikizglītība Latvijā: cilvēku pievēršanās tālākizglītības iegūšanai un vērtējums par izglītības pieejamību»). Strādājošie respondenti (42 %) kursus apmeklējuši biežāk nekā nestrādājošie (13 %), kas, iespējams, skaidrojams ar to, ka nodarbinātajiem profesionālā pilnveide ir nepieciešama, lai turpinātu strādāt: biežāk kursus apmeklējuši tie, kas jūtas vērtīgi un grūti aizstājami darbinieki (attiecīgi 48 un 49 %), bet retāk – cilvēki, kas baidās, ka varētu zaudēt darbu (36 %). Jāpiebilst, ka aptaujātie, kas pēdējo triju gadu laikā ir apmeklējuši kursus, biežāk norādījuši, ka pēdējā gada laikā ir darba devējam iesnieguši kādus priekšlikumus, kā uzlabot darba vidi un procesu (51 % salīdzinājumā ar 34 %, kas kursus nav apmeklējuši), tātad pastāv sakars starp profesionālo un personisko pilnveidošanosursos un citās mācību aktivitātēs un aktīvu profesionālo darbību. **Pētījuma** rezultāti liecina: tie, kas apmeklējuši dažādus kursus un seminārus, biežāk piekrīt apgalvojumam, ka iniciatīvas izrādīšana sekmē karjeru (82 % salīdzinājumā ar 67 % respondentu, kas kursus un seminārus nav apmeklējuši), biežāk atrodas mērķtiecīgu cilvēku vidū (32 % aptaujāto, kas nepiekrīt

3.4.
logs

Sakars starp tālākizglītību un vērtīborientāciju

Respondenti, kuri pēdējos trijos gados ir apmeklējuši **kursus, seminārus vai citus īslaicīgus apmācības pasākumus**, vai pēdējā gada laikā **darba devējam iesnieguši priekšlikumus**, kā uzlabot darba procesu, darba vidi,

biežāk piekrīt apgalvojumam:

- Sevis pilnveidošanai dzīvē ir liela vai drīzāk liela nozīme
- Brīvajam laikam dzīvē ir liela vai drīzāk liela nozīme
- Man ir svarīgi būt radošam, radoši izpausties
- Bērnām ģimenē svarīgi ieaudzināt radošu pieeju

Avots: Pētījums par cilvēkkapitālu Latvijā, 2007.

apgalvojumam «Vairumam manu paziņu nav ilglaicīgu karjeras mērķu», salīdzinājumā ar 18 %, kas šim apgalvojumam piekrīt). Brīvajam laikam un sevis pilnveidošanai šo cilvēku dzīvē liela nozīme ir biežāk (82 % sevis pilnveidošanai un 82 % brīvajam laikam) nekā tiem, kas kursus nav apmeklējuši (70 % sevis pilnveidošanai un 54 % brīvajam laikam). Viņi arī biežāk uzskata, ka bērnam ģimenē svarīgi ir ieaudzināt radošu pieeju (26 % salīdzinājumā ar 14 %; skatīt 3.4. logu).

Pētījums liecina, ka cilvēka izglītības līmenis ietekmē viņa vērtīborientācijas un to realizāciju, it sevišķi ekonomikā. Cilvēki ar augstāku izglītības līmeni biežāk uzskata, ka viņiem būtu vieglāk atrast darbu un turpināt izglītību, biežāk uzskata, ka ir vērtīgi darbinieki, biežāk savas iespējas darbaspēka tirgū vērtē augstāk un arī biežāk pauž atbalstu vērtībām, kas vērstas uz sasniegumiem un atvērtību pārmaiņām, nekā cilvēki ar zemāku izglītības līmeni un sliktāku pozīciju darbaspēka tirgū.

Es un citi

Vērtības kā orientieri darbībai

Ne mazāk svarīga ir **cilvēkkapitāla realizēšana sociālajā sfērā**, kas nozīmē cilvēka spēju iesaistīties dažādās pilsoniskās sabiedrības aktivitātēs, realizēt sevi sadarbībā ar citiem cilvēkiem un valsts un pašvaldību iestādēm.

Svarīgs cilvēka dzīvesdarbības aspekts ir nepieciešamība kontaktēties ar dažādām institūcijām, pastāvēt par sevi dažādās kritiskās situācijās. **Pētījumā** gandrīz puse aptaujāto (44 %) norādījuši, ka bez grūtībām vai ar nelielām grūtībām varētu **nokārtot formalitātes**, kas nepieciešamas, **lai saņemtu sociālo palīdzību**, bet trešā daļa (33 %) varētu **aizstāvēt savas intereses un tiesības tiesā**. Tomēr gandrīz ceturtdaļa aptaujāto (24 %) norādījuši, ka viņiem būtu ļoti grūti vai pat neiespējami gan nokārtot formalitātes, lai saņemtu sociālo palīdzību, gan aizstāvēt savas intereses un tiesības tiesā.

Cilvēka iesaistīšanās kopienas dzīvē, spēja un vēlēšanās ietekmēt norises tajā vidē, kurā viņš dzīvo, arī ir būtiska cilvēkkapitāla realizācijas joma, kas, pēc Š. Švarca (Schwartz, 2006) pieejas, saistīta ar humānisma un līdztiesības vērtīborientācijām. Analizējot iedzīvotāju **iesaistīšanos pašvaldības norisēs** (skatīt 3.3. logu), **Pētījumā** tika noskaidrots, ka pašvaldības dzīvē iesaistīti jūtas 19 % aptaujāto, bet trešā daļa respondentu norādījuši, ka pašvaldības dzīvē nejūtas iesaistīti vispār (31 %). Ceturtdaļa respondentu (26 %) norādījuši, ka vienmēr piedalās pašvaldības vēlēšanās, bet uz pusi mazāk aptaujāto (13 %) norādījuši, ka pēdējā gada laikā mēģinājuši ietekmēt pašvaldības lēmumus, rakstot vēstules, piedaloties apspriešanās vai izsakot ierosinājumus. Savu ietekmi uz pašvaldības lēmumiem, kas skar cilvēku dzīvi un apkaimi, respondenti vērtē samērā kritiski: tikai 5 % aptaujāto uzskata, ka pašvaldības

lēmumus var ietekmēt ļoti lielā mērā vai drīzāk lielā mērā, bet vairāk nekā puse norādījuši, ka lēmumus var ietekmēt ļoti mazā mērā vai nemaz (53 %). Pašvaldības dzīvē vairāk iesaistīti jūtas aptaujātie, kas mēģinājuši ietekmēt pašvaldības lēmumus (54 %), un respondenti, kas uzskata, ka lielā mērā var ietekmēt tos pašvaldības lēmumus, kas attiecas uz vietu, kur viņi dzīvo (49 %).

Pētījums liecina, ka piederības sajūtas veicināšanā svarīga ir kopienas dzīves aktivitāte un organizācija. Vairāk iesaistīti pašvaldības dzīvē jūtas arī tie, kas norādījuši, ka **apkaimē regulāri notiek publiski svētki, pasākumi** (40 %) un ka viņi šos pasākumus apmeklē (33 %). Tāpat daudz biežāk pašvaldības dzīvē iesaistīti jūtas respondenti, kas pēdējā gada laikā **piedalījušies apkārtnes sakopšanā** (33 %) un norādījuši, ka arī citi apkārtnes iedzīvotāji iesaistās apkārtnes sakopšanā un labiekārtošanā (32 %), jūtas informēti par pašvaldības lēmumiem (32 %) un sabiedriskajiem notikumiem pilsētā vai pagastā (32 %). Jāteic, ka šie cilvēki arī biežāk nekā citi mēģinājuši ietekmēt ar savu dzīvi saistītos pašvaldības lēmumus.

Būtiska ir arī pašu cilvēku aktivitāte: iesaistīšanās nevalstisko organizāciju darbībā raksturo cilvēku gatavību savu pilsonisko tiesību realizēšanai. Nevalstisko organizāciju darbībā iesaistījušies 13 % aptaujāto (79 % to nav darijuši, savukārt 8 % izvēlējušies atbildes variantu «grūti pateikt»), bet tikai 5 % aptaujāto norādījuši, ka nevalstiskā organizācijā darbojas reizi mēnesī un biežāk. Trešā daļa no aptaujātajiem (34 %) kas pēdējā gada laikā ir darbojušies kādā NVO, norādījuši, ka jūtas iesaistīti pašvaldības dzīvē, kas ir vairāk nekā vidēji **Pētījumā**.

Analizējot sabiedriski aktīvo cilvēku vērtīborientācijas, jāsecina: cilvēki, kas norādījuši, ka jūtas iesaistīti pašvaldības dzīvē, biežāk norādījuši, ka viņiem svarīgi ir būt veiksmīgiem un saņemt citu atzinību (72 % salīdzinājumā ar 63 % vidēji visiem respondentiem), svarīgs ir citu cilvēku viedoklis (67 % salīdzinājumā ar 52 %), svarīgi ir rūpēties par vidi (72 % salīdzinājumā ar 61 %), ievērot tradīcijas (80 % salīdzinājumā ar 68 %), viņu dzīvē liela vai drīzāk liela nozīme ir sevis pilnveidei (73 % salīdzinājumā ar 62 %), viņiem ir svarīgi būt radošiem (75 % salīdzinājumā ar 61 %), nozīme ir arī reliģijai (45 % salīdzinājumā ar 36 %).

Cilvēka ikdienas sociālie tīkli, iesaistīšanās «tuvākās» kopienas dzīvē var kļūt par būtisku sociālā kapitāla avotu un cilvēkkapitāla veidošanas resursu. **Attiecības un sadarbību ar kaimiņiem** aptaujātie kopumā vērtē kā labu: vairāk nekā trešā daļa (39 %) palīdz kaimiņiem ikdienas problēmu risināšanā, bet vēl vairāk (55 %) paļaujas, ka varēs izmantot kaimiņu palīdzību, ja būs nepieciešams pieskatīt bērnu, dzīvokli u. tml. Laba sadarbība ar kaimiņiem ir cieši saistīta ar to, ka vairākums cilvēku apkaimē pazīst cits citu un ka respondents labi pazīst savus kaimiņus, tomēr tā šim respondentam nav īpaši saistīta ar sajūtu, ka viņš pieder pie pašvaldības un ir iesaistīts pašvaldības dzīvē (pašvaldības dzīvē iesaistīti jūtas 26 % aptaujāto, kas palīdz

kaimiņiem, 23 % no aptaujātajiem, kas norādījuši, ka vairākums cilvēku apkaimē pazīst cits citu, un 22 % aptaujāto, kas paši pazīst vairākumu kaimiņu un nepieciešamības gadījumā varētu vērsties pie kaimiņiem pēc palīdzības, salīdzinājumā ar 19 % kopumā).

Aptaujas rezultāti liecina, ka tie, kas norādījuši, ka palīdz kaimiņiem ikdienas problēmu risināšanā, biežāk norādījuši, ka viņiem ir svarīgi palīdzēt līdzcilvēkiem, rūpēties, lai visiem būtu labi (87 % salīdzinājumā ar 74 %), svarīgas ir tradīcijas (74 % salīdzinājumā ar 66 %) un dzīvē liela nozīme ir reliģijai (44 % salīdzinājumā ar 34 %).

Tas liek domāt, ka cilvēkkapitāla realizācija kopienas – ģimenes, kaimiņu, interešu grupu – līmenī ir vairāk izplatīta, bet nav cieši saistīta ar interesi par iesaistīšanos pašvaldības dzīvē. Iesaisti pašvaldības dzīvē drīzāk veicina līdzdalība nevalstiskās organizācijās, iesaistīšanās pašvaldības lēmējdarbībā, kā arī kopīgu pasākumu (talku, sarīkojumu) apmeklēšana. Lapmežciema sievietes grupu aktivitātes (skatīt tuvplānu «Lapmežciema sievietes – sociālajai labklājībai») raksturo šādu cilvēku spēju mainīt vidi un uzlabot dzīves kvalitāti kopienā.

Es radu

Cilvēkkapitāla realizēšana kultūrā

Vēl viena nozīmīga **cilvēkkapitāla realizēšanas joma ir kultūra**. Cilvēki sevi var realizēt kultūras jaunradē un kultūras patēriņā. **Pētījums** liecina, ka kultūras patēriņš ir visai populārs: vismaz reizi mēnesī teātri vai koncertus apmeklējuši 18 % aptaujāto, vismaz reizi gadā teātri apmeklējuši 72 % aptaujāto, bet ne reizi – tikai 22 %. Daudz retāk aptaujātie iesaistījušies dažādās kultūras jaunrades jomās: 8 % aptaujāto pašdarbības kolektīvā darbojas vismaz reizi mēnesī, 14 % – vairākas reizes gadā, bet 80 % pašdarbības kolektīvos nav darbojušies. Individuālā jaunradē (piemēram, fotografēšanā, dzejošanā, gleznošanā, mūzikas instrumenta spēlēšanā u. tml.) vismaz reizi mēnesī iesaistās piektā daļa aptaujāto (19 %), bet gandrīz divas trešdaļas aptaujāto (61 %) neko tādu nav darījuši. Jāteic, ka cilvēki, kas biežāk apmeklē pašdarbības kolektīvu, biežāk arī norādījuši, ka nodarbojas ar individuālu jaunradi.

Līdzdalība kultūras norisēs ir saistīta ar atbalstu tādām vērtībām, kas orientētas uz radošumu, pašizpausmi. Cilvēki, kas apmeklējuši teātrus, koncertus, darbojušies pašdarbības kolektīvos vai nodarbojušies ar individuālu jaunradi, daudz biežāk norādījuši, ka viņu dzīvē liela vai drīzāk liela nozīme ir brīvajam laikam un sevis pilnveidošanai un ka viņiem svarīgi ir radoši izpausties, svarīgs ir risks, piedzīvojumi, svarīgi, lai dzīve būtu aizraujoša. Aptaujātie, kas apmeklējuši teātri, koncertus, kā arī nodarbojušies ar individuālu jaunradi, biežāk norādījuši, ka viņiem svarīgi ir labi pavadīt laiku, palutināt sevi, svarīgi būt veiksmīgiem un svarīgi, lai viņu panākumus atzīst citi. Aptaujātie, kas

apmeklējuši teātri, koncertus un kas paši darbojas pašdarbības kolektīvos, biežāk pauduši viedokli, ka līdzekļi jāiegulda savā izglītībā, pat ja pašlaik jādzīvo trūcīgāk. Tāpat aptaujātie, kas apmeklējuši dažādus kultūras pasākumus, biežāk atbalsta viedokli, ka ikvienam ir pienākums rūpēties par sabiedrības labklājību, maksājot nodokļus, bet aptaujātie, kas darbojušies pašdarbības kolektīvos, biežāk norādījuši, ka viņu dzīvē svarīga ir reliģija.

Cilvēkkapitāla realizācija kultūrā un sabiedriskajā dzīvē atspoguļota Bērzaunes pagasta kultūras dzīves aprakstā (skatīt tuvplānu «Bibliotēka kā kultūras centrs un attīstības resurss Bērzaunē») un liecina par iniciatīvas un radošas pieejas nozīmīgumu. Kvalitatīvā pētījuma rezultāti rāda, ka cilvēkkapitāls kopienas ekonomiskajā, sociālajā un kultūras dzīvē realizējas ciešā kopsakarā.

Kā tikt uz zaļa zara?

Vērtības un pārticība

Materiālajai labklājībai cilvēka dzīvē ir nozīmīga vieta. Viens no veiksmīgas cilvēkkapitāla attīstības priekšnoteikumiem ir sabiedrībā izplatīta pārticība par indivīda ekonomiskās iniciatīvas pozitīvo vērtību, par tās saikni ar sabiedrisko labumu kopumā. Tādēļ **Pētījuma** ietvaros pārdziļināta uzmanība pievērsta tam, kāda vieta Latvijas iedzīvotāju vērtību spektrā ir priekšstatiem par pārticību.

Cilvēka efektīva un radoša rīcība savas materiālās labklājības nodrošināšanā ir nozīmīga ne tikai viņa privātajai labsajūtai un patēriņa iespējām, bet arī viņa pašapziņai, ticībai sev, kā arī spējai uzņemties iniciatīvu citās dzīves jomās. Ticība savai spējai patstāvīgi nodrošināt savu materiālo labklājību dod cilvēkam iespēju iesaistīties pilnvērtīgākās sociālās attiecībās gan draugu lokā, gan plašāk – interešu grupu un nevalstisko organizāciju darbībā. Savukārt nepārticība par savas saimnieciskās iniciatīvas nozīmīgumu bieži ir saistīta ar citām problēmām – savstarpēju neuzticēšanos, fizisku un garīgu depresiju, alkoholismu utt.

Tomēr ir skaidrs, ka veidot pozitīvu attieksmi pret tieksmi pēc pārticības nebūt nav viegls uzdevums. Dati, kas iegūti, aptaujājot Latvijas iedzīvotājus, liecina, ka tās vērtības un attieksmes, kuras veicina indivīda ekonomisko iniciatīvu (tādas kā spēja uzņemties atbildību, meklēt radošus risinājumus, rast jaunus kontaktus utt.), visbiežāk raksturīgas tieši tiem cilvēkiem, kam jau ir relatīvi augstāks ienākumu līmenis. Tā, piemēram, cilvēki ar augstākiem ienākumiem daudz biežāk kā nozīmīgu vērtību savā dzīvē uzsver darbu, augstāk novērtē savas komunikācijas spējas, gatavību strādāt komandā, racionāli organizēt savu darba laiku, būt precīzam un rūpīgam. Turīgākie ļaudis arī augstāk kā vēlamu īpašību novērtē radošumu, kreatīvu pieeju, biežāk uzsver izglītības nozīmi panākumu gūšanā. Turpretī ļaudīm ar zemākiem ienākumiem bieži ir zems

pašnovērtējums, kas viņiem liedz realizēt savu potenciālu un uzlabot savu materiālo stāvokli. Tieši tādēļ cilvēkkapitāla attīstīšanas nolūkos nākotnē būtu jāpievērš uzmanība tam, kā celt pašapziņu un atraisīt motivāciju aktīvi rīkoties iedzīvotāju grupām ar zemāku ienākumu līmeni. Piemēram, daudz kas būtu darāms, lai izgaistu šajās grupās ļoti izplatītā pārliecība, ka individuālā uzņēmējdarbība un sava biznesa uzsākšana vienkāršam cilvēkam ir kaut kas gandrīz neiespējams.

Pētījums rāda, ka augstāks ienākumu līmenis un ticība savai spējai sakārtot dzīves materiālo pusi apvienojas ar pozitīvu attieksmi pret citiem sabiedrības locekļiem. Cilvēka pārticība iet roku rokā ar apziņu, ka viņš ir saistīts ar darbabiedriem un draugiem, un arī ar pārliecību, ka nesavtība ir būtiska bērniem audzināma vērtība, ko cilvēki ar augstiem ienākumiem (virs Ls 201 uz ģimenes locekli) atzīst trīs reizes biežāk nekā cilvēki ar zemiem ienākumiem (līdz Ls 80). Tas apliecina viedokli, ka ieinteresētība citu cilvēku likteņos, pozitīva attieksme pret līdzcilvēkiem un gatavība iesaistīties prasa zināmu labklājības līmeni. Šis atzinums ir pamatā piesardzīgam optimismam, ka iesaistīšanās būs viens no cilvēkkapitāla veidošanās

priekšnosacījumiem: vispārējs labklājības pieaugums var stimulēt pilsoniskās dzīves atdzimšanu.

Attiecībā uz faktoriem, kas ir svarīgi, lai šobrīd Latvijā gūtu panākumus, ap 90 % respondentu uzskata, ka nozīme ir labai izglītībai, profesionālajām zināšanām un iemaņām, kā arī pieredzei. Par neatlaidīga darba, atbildības un talanta nozīmi ir pārliecināti apmēram 82 % aptaujāto. Tomēr ne visi respondentu priekšstati par labklājības un panākumu faktoriem vieš optimismu. Tāpat kā citās Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīs, arī Latvijā sabiedrībai joprojām lielā mērā raksturīgi priekšstati par ekonomiskās veiksmes kriminalizētību. Gandrīz divas trešdaļas (65 %) Latvijas iedzīvotāju joprojām uzskata, ka godīgs darbs nespēj nodrošināt pārticību, bagātību. Diemžēl jāsecina, ka šāda attieksme prevalē visās vecumgrupās, ieskaitot jauniešus. Tas liecina, ka priekšstati par saimnieciskās veiksmes saikni ar morāli un likumiski nosodāmu rīcību ir ļoti noturīgi, bet tas, protams, neveicina cilvēku ticību individuālai uzņēmbībai un brīvai konkurencei. Ne visos gadījumos respondenti pauž priekšstatu, ka jebkurai bagātībai ir krimināla un amorāla izcelsme: negodīgumu kā uzņēmējdarbībā noteicošu īpašību min relatīvi nedaudz respondentu. Latvijas

3.5.
logs

Iedzīvotāju iesaistīšanās pasākumos dzīvesvietā

	Es jūtos iesaistīts savas pašvaldības dzīvē, %
Pēdējā gada laikā esmu mēģinājis ietekmēt savas pašvaldības lēmumus (piem., piedalījies apspriešanās, rakstījis vēstules u. tml)	54
Apkaimē regulāri notiek publiski svētki, pasākumi	40
Pēdējā gada laikā esmu piedalījies apkārtnes (piem., koplietošanas telpu) sakārtošanā, labiekārtošanā	33
Es apmeklēju publiskos svētkus, pasākumus savā apkaimē	33
Cilvēki piedalās apkārtnes sakopšanā, labiekārtošanā	32
Kopumā jūtos informēts par pašvaldības lēmumiem	32
Kopumā jūtos informēts par sabiedriskajiem notikumiem pilsētā/pagastā	32
Vairākums cilvēku palīdz cits citam risināt ikdienas problēmas	31
Es palīdzu saviem kaimiņiem ikdienas problēmu risināšanā	26
Es vienmēr piedalos pašvaldības vēlēšanās	25
Kopumā jūtos informēts par to, kas notiek manā tiešajā apkaimē (ciemā, mikrorajonā)	25
Vairākums cilvēku manā apkaimē pazīst cits citu	23
Es pazīstu vairākumu savu tiešo kaimiņu	22
Nepieciešamības gadījumā es varētu vērsties pie saviem tuvākajiem kaimiņiem pēc palīdzības (pieskatīt dzīvokli, bērnu u. tml)	22
Vidēji visiem respondentiem	19

Izlasē: visi respondenti, $n = 1001$. Tabulā atspoguļots to respondentu īpatsvars procentos, kas visā pilnībā piekrit vai drīzāk piekrit abiem apgalvojumiem.

Avots: Pētījums par cilvēkkapitālu Latvijā, 2007.

sabiedrībā ļoti izplatīts ir arī priekšstats par darba attiecībām, kas balstās uz privātiem kontaktiem un sakariem, nevis brīvas un vienlīdzīgas konkurences noteicošo nozīmi saimnieciskajos panākumos. Viena no izplatītākajām atbildēm uz jautājumu par noteicošajiem faktoriem veiksmes gūšanā mūsdienā Latvijā ir «personīgi sakari ar *pareizajiem* cilvēkiem». Tā domā 85 %, un šis skaits ir visai iespaidīgs, it īpaši tādēļ, ka tādu respondentu, kuri saimniecisko veiksmi saista ar gatavību uzņemties risku, ir krietni mazāk – tikai 61 %. Tas norāda, ka par ekonomiskās veiksmes cēloni joprojām lielā mērā uzlūko nevis indivīda iniciatīvu, izdomu un konkurētspēju, bet gan kontaktus ar pareiziem cilvēkiem un atsevišķu izredzētu personu negodīgā, pat kriminālā ceļā iegūtas privilēģijas. Tādēļ, iespējams, daudzi cilvēki nesaskata iespējas ekonomiski realizēt sevi Latvijā un izmanto Eiropas Savienības «veco dalībvalstu» atvērta darbaspēka tirgus aicinājumu. Protams, šāda attieksme nav pārsteidzoša, ņemot vērā padomju autoritārā egalitārisma pagātni, kā arī visai pretrunīgo ekonomiskās liberalizācijas pieredzi pēc neatkarības atgūšanas. Šādi priekšstati par panākumu gūšanu noteikti neveicina sabiedrības gaitu uz brīvu un dinamisku tirgus ekonomiku.

Tēvu tēvi laipas lika, kur bērniem jāstaigā

Kādas īpašības audzināt?

Saviem bērniem parasti vēlamies dot labāko no tā, kas ir svarīgs mums pašiem. Tādēļ interesanti ir padziļinātu uzmanību pievērst īpašībām, kuras aptaujātie Latvijas iedzīvotāji uzlūko par sevišķi svarīgām, lai tās ieaudzinātu saviem bērniem (skatīt 3.2. logu). Respondentus uzaicināja izvērtēt 18 īpašības, atzīmējot tikai piecas nozīmīgākās.

Četras visbiežāk atzīmētās īpašības ietilpst universālisma un tradicionālisma vērtību kategorijā: atbildības sajūta (67 %), darba mīlestība (61 %), ģimeniskums (49 %), iecietība un cieņa pret citiem cilvēkiem (39 %). Tikai viena no pirmajā pieciniekā iekļuvušajām īpašībām ir saistīta ar postmodernisma vērtībām un atvērtību pārmaiņām: tā ir neatkarība un patstāvība (35 %). Arī nākamās piecas īpašības pirmajā desmitniekā pamatā pieder pie tradicionālisma un pat konformisma vērtību grupas: laba uzvedība (35 %), neatlaidība (34 %), saimnieciskums un taupīgums

3.6.
logs

Iedzīvotāju priekšstati par rakstura īpašībām, kādas vajadzētu ieaudzināt bērnos

1999

Darba mīlestība
Atbildības sajūta
Laba uzvedība
Iecietība un cieņa pret citiem cilvēkiem
Neatkarība, patstāvība
Saimnieciskums, taupīgums
Noteiktība, neatlaidība
Paklausība
Reliģiskā ticība
Nesavtība
Iztēle

2007

Atbildības sajūta
Darba mīlestība
Ģimeniskums
Iecietība un cieņa pret citiem cilvēkiem
Neatkarība, patstāvība
Laba uzvedība
Neatlaidība
Saimnieciskums, taupīgums
Tiekšanās pēc panākumiem
Paklausība
Radoša pieeja
Uzskats, ka svarīgi ir prast nopelnīt naudu
Nesavtība
Būt liderim
Būt labākajam
Ticība, reliģiozitāte
Neizcerties, būt kā visiem
Tiekšanās pēc popularitātes, slavas

Avots: Eiropas vērtību pētījums. Baltijas Sociālo zinātņu institūts, 1999.
Skatīts internetā: www.bszi.lv.

Avots: Pētījums par cilvēkkapitālu Latvijā, 2007

Piezīme: pētījumu dati (piemēram, atbildējušo %) nav precīzi salīdzināmi, jo 2007. gada aptaujā respondenti tika uzaicināti izvērtēt 18 īpašības, bet 1999. gada aptaujā – 11; tāpat arī šāgada aptaujā respondenti tika lūgti atzīmēt tikai 5 svarīgākās īpašības, bet par 1999. gada datiem šādas informācijas nav.

(30 %), paklausība (22 %). Tikai viena no tām pieder pie pašrealizācijas vērtību grupas, kurā svarīga ir arī orientācija uz sasniegumiem – tiekšanās pēc panākumiem (22 %). Īpašības, kas saistītas ar atvērtību pārmaiņām un sevis realizēšanu praktiskā dzīvesdarbībā, lielākoties ir palikušas otrajā desmitniekā: tās ir radoša pieeja (18 %), uzskats, ka ir svarīgi prast nopelnīt naudu (16 %), būt līderim (9 %), vēlme būt labākajam (9 %), tiekšanās pēc popularitātes un slavas (2 %). Tikai divas no otrā desmitnieka īpašībām pieder pie tradicionālajām kategorijām: nesavtība (10 %) un ticība, reliģiozitāte (9 %). No vienas puses, varbūt ir labi, ka Latvijas cilvēki neuzskata, ka bērnus vajadzētu orientēt uz to, ka dzīvē īpaši nozīmīgi ir būt labākajam, gūt popularitāti un slavu, un vēl joprojām atbildība, darba mīlestība, ģimeniskums, pat nesavtība tiek vērtēti augstāk. No otras puses – nākas vēlreiz atkārtot un uzsvērt, ka gan pasaules pētījumi par vērtībām, gan mūsu **Pētījums** parāda nozīmīgu sakarību starp cilvēku vērtīborientācijām un viņu ekonomiskās realizācijas līmeni. Atbildības sajūta un neatlaidība ir svarīgas ikvienā dzīves stratēģijā. Veiksmīgai, pārticīgai un ierosmīgai dzīvei radošums ir daudz nozīmīgāks nekā laba uzvedība; vēlme būt labākajam (piemēram, savā profesijā) ir nozīmīgāka nekā paklausība.

Jāatzīmē, ka Latvijas iedzīvotāju priekšstati par īpašībām, kuras būtu sevišķi svarīgi ieaudzināt bērniem, ir samērā noturīgi. Pirms astoņiem gadiem Latvijā veiktā Eiropas vērtību pētījuma ietvaros atbildes ir līdzīgas: strādīgums, atbildības sajūta, laba uzvedība, iecietība un cieņa pret citiem cilvēkiem un neatkarība, patstāvība bija atzīmētas visbiežāk. Iztēle atradās pēdējā, 11. vietā pēc svarīguma, to bija atzīmējuši tikai 7 % respondentu. **Pētījumā** radoša pieeja, kurā iztēlei ir liela loma, arī ieņem to pašu 11. vietu, tomēr šivākā 18 īpašību konkurencē un ar stingriem ierobežojumiem atbildēs. Savukārt paklausības un labas uzvedības nozīmei ir tendence mazināties (skatīt 3.6. logu). Tādēļ varam uzskatīt, ka Latvijā ir vērojama zināma virzība pretim pašizpaušmes, individuālisma un postmodernisma vērtībām.

Noslēgums

Latvijas iedzīvotāju vērtībpriekšstatos orientācija uz tradicionālām vērtībām – ģimeni, darbu un drošību – gan jābūtības, gan praktiskās rīcības ziņā joprojām ir spēcīgāka.

Nākamā nozīmīgākā ir vērtību grupa, kas ietver orientāciju uz sabiedrības kopīgo labumu. Tā ir spēcīgi izteikta, tomēr visai abstrakta, jo cilvēkkapitāla realizācija sociālajā sfērā joprojām ir visai pasīva. Laba sadarbība vērojama ģimenes un arī kaimiņu starpā, savukārt iesaistīšanās NVO vai pašvaldību dzīvē nav pārāk izplatīta. Vienlaikus atsevišķie veiksmes stāsti (cilvēkkapitāla tuvplāni), kas te aplūkoti, parāda plašu sociālo saišu nozīmīgo pozitīvo lomu

un sociālās aktivitātes lomu dzīves kvalitātes paaugstināšanā tiklab indivīda, kā kopienas līmenī. Savukārt norobežošanās un plašāku sociālu saišu neveidošana nesekmē sabiedrības sociālo, politisko un arī ekonomisko attīstību.

Pētījums liecina, ka pārmaiņas sabiedrības vērtību sistēmā būtiski atpaliek no sociāli ekonomisko procesu dinamikas, lai arī ir vērojami pozitīvi piemēri. Sabiedrībās ar augstu ekonomiskās labklājības līmeni nozīmīgas ir tādas vērtības kā atvērtība pārmaiņām, orientācija uz sasniegumiem un pašrealizācija. Latvijā uz šīm mūsdienu dzīvē svarīgajām vērtībām ir orientēti tikai mazliet vairāk nekā puse aptaujāto. Turklāt pastāv liela plaša, kas cilvēku priekšstatus par vēlamo rīcību šķir no praktiskās dzīvesdarbības. Piemēram, vairāk nekā puse atzīst, ka radoša pieeja un sevis pilnveidošana ir nozīmīgas, bet mazāk nekā trešā daļa ir iesaistījušies jaunradē vai turpinājuši izglītoties.

Uz vērtībām, kas veicina strauju sabiedrības ekonomisko izaugsmi, izteiktāk orientēti ir cilvēki, kam labklājības līmenis ir augstāks nekā citiem, un šāda orientācija raksturīga arī gados jauniem cilvēkiem. **Pētījums** rāda, ka cilvēki, kuri pauduši atbalstu šai vērtību grupai, darbaspēka tirgū sevi realizē daudz veiksmīgāk: šie cilvēki biežāk nekā citi sevi atzīst par vērtīgiem un grūti aizstājamiem darbiniekiem, un viņiem nesagādātu grūtības atrast darbu, ja gadījumā tas būtu nepieciešams.

Orientācija uz pārticību, pārlicība par indivīda ekonomiskās darbības pozitīvo vērtību un par tās saikni ar sabiedrisko labumu kopumā ir nozīmīgas veiksmīgai cilvēkkapitāla realizēšanai. Latvijā cilvēkiem ir svarīgi būt pārtikušiem, tomēr vērtībpriekšstatu līmeni pārticība ir vairāk saistīta ar konservatīvisma vērtībām – stabilitāti, drošību, ko sniedz materiālie resursi un darbs, – un nevis ar atvērtību pārmaiņām, ar risku un pašrealizāciju. Ekonomisko veiksmi pamatā mēdz saistīt ar izglītību, profesionālajām zināšanām un iemaņām, kā arī pieredzi. Tomēr joprojām priekšstats par pareizo sakaru nozīmīgumu ir vairāk izplatīts nekā pārlicība par neatlaidīga darba, atbildības un talanta nozīmi. Tāpat kā citās Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīs, arī Latvijā ekonomiskā veiksmē joprojām tiek lielā mērā izskaidrota ar kriminalizētību: vairāk nekā puse aptaujāto iedzīvotāju uzskata, ka godīgs darbs cilvēku nevar darīt bagātu.

Pievēršot uzmanību atsevišķu sociālo grupu vērtīborientācijām, **Pētījumā** konstatēts, ka arī Latvijas dati parāda to pašu tendenci, kas vērojama citur pasaulē: gados jaunākie, ekonomiski veiksmīgākie un vairāk izglītotie iedzīvotāji ir vairāk orientēti uz vērtībām, kuras ir saistītas ar atvērtību riskam, radošumu, personiskiem sasniegumiem un pašrealizāciju. Tomēr orientācija uz pārticību, izklaidi un piedzīvojumiem šajā grupā ļauj daļu Latvijas iedzīvotāju raksturot kā «mazo dzīves prieku baudītājus».

Cilvēkkapitāls tuvplānā

KĀ MAZPILSĒTĀ RISINĀJA KRĪZES SITUĀCIJU «UGUNSGRĒKA IZNĪCINĀTA SKOLAS ĒKA»

SADARBĪBAS PIEMĒRI PROFESIONĀLĀS IZGLĪTĪBAS ATTĪSTĪBĀ. PROFESIONĀLĀS IZGLĪTĪBAS IESTĀŽU, PAŠVALDĪBAS UN DARBA DEVĒJU SADARBĪBA

KLASTERU ATTĪSTĪBA LATVIJĀ

UZŅĒMĒJDARBĪBAS SOCIĀLĀ INOVĀCIJA RENDĀ

LAPMEŽCIEMA SIEVIETES – SOCIĀLAJAI LABKLĀJĪBAI

MŪŽIZGLĪTĪBA LATVIJĀ: CIVĒĒKU PIEVĒRŠANĀS TĀLĀKIZGLĪTĪBAS IEGŪŠANAI UN VĒRTĒJUMS PAR IZGLĪTĪBAS PIEJAMĪBU

BIBLIOTĒKA KĀ KULTŪRAS CENTRS UN ATTĪSTĪBAS RESURSS BĒRZAUNĒ

+ Kā mazpilsētā risināja krīzes situāciju «ugunsgrēka iznīcināta skolas ēka»

Madonas rajona Cesvainē 2002. gada 5. decembrī izcēlās ugunsgrēks, kas izpostīja Cesvaines pili, kurā kopš 1919. gada bija atradusies vidusskola. Skolas ēkā bija iekārtotas mācību telpas vairāk nekā 500 skolēniem un viņu skolotājiem. Cesvaines vidusskolā mācās arī bērni no šiem apkārtējiem pagastiem.

Cesvaines pašvaldība nākamajā dienā pēc ugunsgrēka izsludināja ārkārtas situāciju. Dažu dienu laikā mācības izdevās atjaunot pielāgotās telpās.

Dome nolēma Cesvainē celt jaunu skolu, kurā varētu mācīties 630 skolēni. Jaunās skolas ēkas paredzēja būvēt divās kārtās: pirmajā kārtā – pamatskolu, vidusskolu, sporta zāli un stadionu, otrajā kārtā – sākumskolu un peldbaseinu. 2004. gadā skolas būvniecībai valsts piešķīra Ls 300 000.¹ Tomēr jau projekta izstrādes laikā trūka nepārprotama valdības politiskā atbalsta jaunas skolas būvēšanai.

Izglītības un zinātnes ministra padomnieks Artis Jurkēvics situāciju komentēja šādi: «Cesvaines jaunās skolas projekts tiešām tika iekļauts neatbalstīto projektu sarakstā, un tas nozīmē, ka tad, ja ir budžeta grozījumi un parādās nauda, var izskatīt arī neatbalstītos projektus...»

¹ Vilnis Špats, Cesvaines pilsētas ar lauku teritoriju domes priekšsēdētājs, Latvijas Avīze, 2004. gada 27. februāris, www.lursoft.lv, skatīts 19.09.2007.

Izglītības un zinātnes ministrs Kārlis Šadurskis, tikdamies ar Cesvaines pašvaldības pārstāvjiem, uzsvēra, ka jaunas skolas ēkas uzbūvēšana varētu izmaksāt aptuveni divus miljonus latu un ministrijai tādu līdzekļu nav. Tādēļ pašvaldībai vajadzētu nevis tikai gaidīt uz valsti, bet arī pašai aktīvi meklēt risinājumus.²

Par spīti grūtībām, pašvaldībai izdevās iegūt lielāko daļu nepieciešamā finansējuma un atrast būvniekus. 2006. gada martā sākās būvdarbi.

Brīdi, kad skolas pamatakmeni ielika kapsulu ar vēstījumu nākamajām paaudzēm, vēlējumu izteica arī Cesvaines Domes priekšsēdētājs Vilnis Špats: «Šī Cesvainē ir vēsturiska diena. Cesvainē neviena skola (neskaitot internātskolu) nav būvēta jau vairāk kā 100 gadus.. [2007. gada vasarā Vilnis Špats un viņa vietnieks Juris Rozenbergs savu pozīciju skaidroja kā rūpes par Cesvaines un tās apkārtnes iedzīvotājiem.] Pēc ugunsnelaimes pielikām visas pūles, lai tiktu pie jaunas skolas ēkas. [..] līdz šim, ejot uz risku, esam izlietojuši 2 126 000 latu [..] Agrāk teica, ka naudai jāiet bērniem, tagad pašvaldībai jāiet līdz naudai partijās. Morālski tas nav pieņemams. Ja mums nebūtu skolas, tad nebūtu attīstības. Kurš tad nāks strādāt uz vietu, kur nav bērniem skolas?»

² Jugita Cīrule, Jaunā Avīze, 2003. gada 19. septembris, skatīts 19.09.2007.

Skolas būvēšanas aktualitāti pamatodami, pašvaldības pārstāvji uzsver:

«Mums vajadzīga nauda būvniecībai. Mums tā darbība koncentrēta uz skolas būvniecību pat tā izmisīgi. Tā ir dzīvība. Ja skolas nebūtu, tad centrs arī nolikvidētos.»

No Izglītības likuma, Vispārējās izglītības likuma, likuma «Par pašvaldībām» un citiem likumdošanas aktiem izriet, ka izglītības iestāžu un mācību procesa nodrošināšanā valstij ar pašvaldību jāsadarbjas. Acīmredzot Cēsaines gadījumā to darīt traucēja gan politiskās kolīzijas (partiju pārstāvju maiņa valdības un Izglītības ministrijas vadībā), gan, iespējams, šādas sadarbības pieredzes trūkums.

Skola ir uzcelta. Būvfirma LEC būvniecību īstenojusi par saviem līdzekļiem, ieguldot vairāk nekā divus miljonus latu. Tā ir skaista, gaiša, moderna, par to pozitīvi izsakās gan skolotāji, gan jaunie skolēni un viņu vecāki. Šajā skolā mācīties un patstāvīgi pārvietoties būs iespējams arī bērniem ar īpašām vajadzībām. To, ka skolas būvdarbi izpildīti labā kvalitātē un izmaksas (Ls 4 330 477) ir pamatotas, neapstrīd pat tie, kas skolas uzcelšanu vērtē kā neatbalstāmu precedentu vai pašvaldības ļaunprātību. Projektēšanas un būvēšanas kopējās izmaksas ir vairākas reizes zemākas nekā galvaspilsētā paredzētam kultūras objektam – Nacionālajai bibliotēkai (paredzētais

finansējums – 150 miljoni latu). Tas netieši liecina, ka ne jau naudas trūkums valsts budžetā ir iemesls pašvaldības paveiktā novērtēšanā un investīciju piešķiršanā.

Projekts, kura realizācija varēja kļūt par lielisku **publiskā un privātā sektora partnerības** piemēru, kur sadarbotos valsts (Izglītības ministrija), pašvaldība (Cēsaines pilsētas ar lauku teritoriju Dome, kā arī Madonas rajona vadība, kas skolas būvēšanu atbalstīja) un privātie partneri (būvfirma LEC, kas vēl gaida samaksu par padarīto darbu). Krājas soda naudas procenti par nemaksāto summu. Vēl aizvien pašvaldība ir parādā būvniekiem, jo valsts dotāciju apjoms pagaidām sedz mazāk nekā pusi no vairāk nekā diviem miljoniem latu, kas izlietoti pirmajā būvniecības kārtā.

Situācijas risinājums atklās valsts varas pārstāvju patieso attieksmi pret izglītību, ieinteresētību nodrošināt tās pieejamību no galvaspilsētas attālos reģionos un to, vai **partnerība** iespējama ne tikai iedzīvotāju attiecībās ar pašvaldību, bet arī **sadarbībā starp valsti, pirmā līmeņa pašvaldību un lielu privātu partneri**.

2007. gada 1. septembrī skolas atklāšanu pēc zināmām šaubām apmeklēja arī izglītības ministre Baiba Rivža. Iespējams, ka tas ir pirmais solis valsts pozīcijas maiņai.

Avots: Pētījums par cilvēkkapitālu Latvijā, 2007; LLU projekts «Stratēģijas mazpilsētu kā nodarbinātības un pakalpojumu centru attīstībai» lauka darba īstenošanas gaitā, 2007.

+ Sadarbības piemēri profesionālās izglītības attīstībā. Profesionālās izglītības iestāžu, pašvaldības un darba devēju sadarbība

Smiltene

Domājot par ceļu būvniecību, ļoti svarīgu nozari, Smiltenes pilsētas dome kā partneris iesaistījies vairākos nozīmīgos projektos. Viens tāds bija projekts «Ceļu inovatīvais centrs»¹, kura mērķis bija uz Smiltenes 29. arodvidusskolas bāzes izveidot skolu, kas gatavotu kvalificētus ceļu būvēšanas un ceļu ikdienas uzturēšanas darbiniekus, kuri spēj rīkoties pat ar vismodernākajām tehnoloģijām un ir pieprasīti Latvijas darbaspēka tirgū. Smiltenes pašvaldības un Smiltenes 29. arodvidusskolas sadarbība turpinās arī citos projektos ar līdzīgu mērķi (piemēram, projektā «Labi ceļi – no zināšanām uz praksi», ko 2003. gada nacionālās programmas «Ekonomiskās un sociālās kohēzijas pasākumi» ietvaros īsteno *Phare*).

Sadarboties ar 29. arodvidusskolu, kas vienīgā no vidējās profesionālās izglītības iestādēm Latvijā gatavo speciālistus ceļu nozarē, ir ieinteresēta arī vietējā akciju sabiedrība «8CBR» – visā Latvijā pazīstams ceļu un tiltu būvniecības uzņēmums, kas ir viens no lielākajiem darba devējiem Smiltēnē. Tā darbības lauks ir ne tikai Smiltene, bet arī

tuvākā apkārtnē – Cēsis, Valmiera, Balvi utt. Ikdienā tas bieži saskaras ar kvalificētu darbinieku trūkumu, tāpēc svarīgi ir piesaistīt jauniešus, sadarbojoties ar mācību iestādēm.

«*Katrs jauniešs ir no svara*», intervijā norāda Jānis Likans, a/s «8CBR» valdes priekšsēdētājs, «*pagājušajā gadā bijām uz skolām Valmierā un Smiltēnē, rādījām, kas mēs esam un kādi mēs esam. Ja redzam, ka jauniešs ir tikko ieguvis diplomu, vai ja viņš vēl tikai mācās, ar lielāko prieku viņu cenšamies ievirzīt pie mums. Labprāt gribētu, lai tādi jaunieši paliek šeit, lai viņi nebrauc projām uz Rīgu un veido savas ģimenes šeit uz vietas.*»

Uzņēmums ir ieinteresēts gan nodrošināt arodvidusskolu audzēkņiem prakses vietas, gan atbalstīt studentus, maksājot stipendijas un daļēji sedzot mācību maksu, kā arī apmaksājot mācību ekskursijas uz ārzemēm. Jānis Likans stāsta: «*Tehniskajā universitātē ir ļoti liels «ceļinieku» pieplūdums, viņi tiešām grib mācīties. Arī mēs mēģinām kaut kā atbalstīt savējos, pašreiz mums ir noslēgti līgumi ar trim studentiem, kas mācās Tehniskajā universitātē, tieši «ceļiniekos». Ja viņi netiek «budžetniekos», tad mēs viņiem pusi studiju maksas samaksājam, tikai ar noteikumu, ka trīs gadus pēc tam viņi pie mums pastrādā, un katrā gadījumā prakse viņiem šeit ir nodrošināta. Šogad patikami ir tas, ka mēs,*

¹ Smiltenes pilsētas domes publiskais pārskats par 2004. gadu, <http://www.smiltene.lv/eforms/parskats2004.doc> (skatīts 04.09.2007).

33 cilvēki, braucam uz Minheni un ar lielāko prieku brauc tieši jaunie speciālisti. Jauniešus, kas pie mums paralēli mācās un strādā, aizvedīsim uz Minheni un viņiem parādīsim visu jaunāko tehniku, kāda vien iespējama, jo tad tur tiešām ir ko redzēt.»

Pētījums «Jauniešu nākotnes plāni un skats uz Latvijas reģionu attīstību» liecina, ka liela daļa aptaujāto jauniešu, kas Smiltenes 29. arodvidusskolā apgūst celtniecības un ceļubūves mašīnu mehāniķa profesiju, plāno palikt vai atgriezties Smiltenes pilsētā vai Vidzemes reģionā un strādāt iegūtajā profesijā. Tas liecina, ka sadarbības stratēģija cilvēkkapitāla un veidošanā un piesaistē Smiltenes pilsētai ir veiksmīga.

Jelgava

Labā sadarbība izveidojusies starp Jelgavas Amatu skolu un Jelgavas pilsētas pašvaldību. Amatu skolas direktore Edīte Bišere stāsta: «Esam pašvaldības skola. Audzēkņu sagatavošanā mēs ar darba devējiem un pašvaldību sadarbojamies nepārtraukti. Var uzteikt gan pašvaldības, gan darba devēju atsaucību. Audzēkņi nāk no Jelgavas (70–80%), arī Auces, Dobeles. Profesionālā mācību iestāde audzēkņiem nepieciešama tāpēc, ka iegūtā izglītība dod lielāku stabilitāti un drošību, nav jāpaļaujas tikai uz vienu darba devēju. Darba devējus jau neinteresē, kāda skola, viņus interesē, vai prot un grib darīt. Var arī paši iemācīt. Taču ne visiem, tikai spējīgākajiem, jo citiem vajadzīgs ilgāks mācību laiks, darba devējs neuzņemsies. Lielākā daļa audzēkņu grib reizē iegūt arī vidējo izglītību. Atbirst kādi 25%, tie ir tādi, kam vāja iepriekšējā sagatavotība, zema motivācija vai (kādam piektdaļai) slikti sociāli ekonomiskie apstākļi, – tie tad aiziet strādāt.»

Šās pašas sadarbības rezultāts ir arī franču uzņēmēja Bruno Šaperona viesošānās Jelgavas Amatu skolā. Viņš bija

ieradies no Jelgavas sadraudzības pilsētas Ruelmalmezonas, lai skolas audzēkņiem lasītu lekcijas un vadītu praktiskās nodarbības par franču virtuves noslēpumiem. Tās apmeklēja 44 audzēkņi, kas apgūst pavāra, konditora un miltu ražošanas speciālista profesiju. Šī sadarbība skolai dos iespēju piedalīties Leonardo da Vinči projektā un skolēniem nodrošinās prakses, bet pedagogiem – kvalifikācijas pilnveidošanas iespējas Francijā, un tā izveidojusies, pateicoties pilsētu sadraudzībai un abpusējam līgumam. Turklāt Jelgavas dome piešķirusi sadarbības īstenošanai nepieciešamos līdzekļus.²

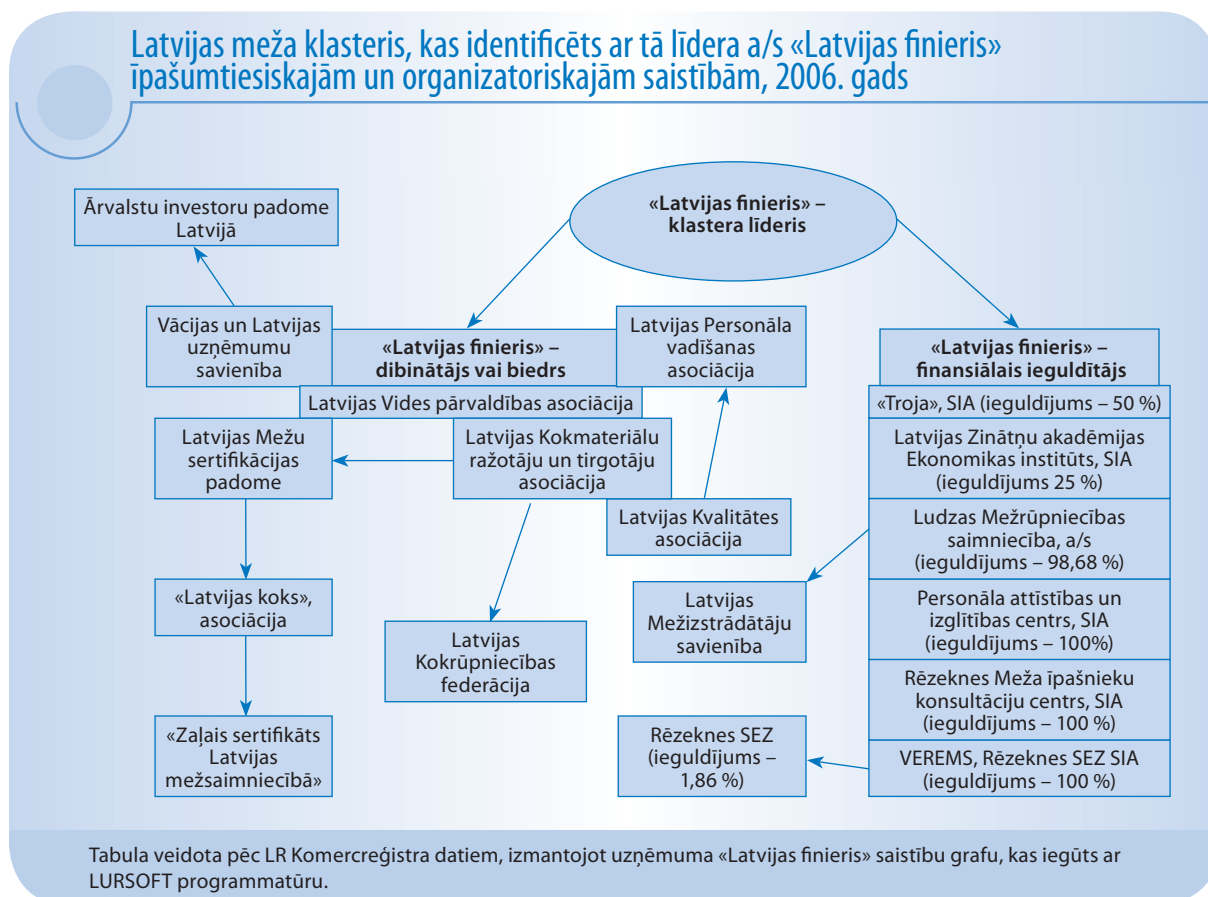
Vērtējot sadarbību ar uzņēmējiem mācību prakses organizēšanā, Edīte Bišere saka: «Veiksmīga prakse var motivēt bērnus strādāt savā profesijā, bet, ja tas tomēr nnotiek, vainīgi ir vai nu pārāk smagi darba apstākļi, vai zems atalgojums. Pēdējos divus gadus pozitīva tendence sadarbībā ir tā, ka arvien biežāk darba devēji apmaksā audzēkņu praksi viņu uzņēmumos. Negatīvs moments ir tas, ka vairākos uzņēmumos praktikantus neapdrošina. Nevar piesaistīt profesijai, tikai motivējot, – bērns aiziet strādāt un redz, vai ir perspektīvas. Problēmas mūsu sadarbībā ar darba devējiem ir tāpēc, ka viņi ienākuši lētā darbaspēka dēļ un tagad jāpārķārtojas.»

Piemēri no Smiltenes un Jelgavas liecina, ka profesionālās izglītības attīstībā izglītības piedāvājumu svarīgi ir saskaņot gan ar darbaspēka tirgus prasībām pēc kvalificēta un zinīga speciālista, gan arī ar pašvaldības uzņēmējdarbības attīstības plāniem, veidojot reģionālajam darbaspēka tirgum atbilstošu izglītības piedāvājumu. Sadarbībai ir būtiska nozīme jaunu, ilgtspējīgu profesionālās izglītības iniciatīvu radīšanā un realizēšanā, cilvēkkapitāla veidošanā un piesaistē reģionos.

² Ilze Knusle-Jankevica. Iepazīstina ar franču virtuvi. Jelgavas Vēstnesis, Nr. 21, 2007. g. 11. okt.

Avots: Pētījums par cilvēkkapitālu Latvijā, 2007; LU projekts «Jauniešu nākotnes plāni un skats uz Latvijas reģionu attīstību», 2007.

+ Klasteru attīstība Latvijā

Klasteri jeb puduri ir ražošanas (bieži vien arī zinātnes un izglītības) uzņēmumu un iestāžu sadarbības forma, kas dod iespēju atsevišķu nozaru un teritoriju potenciālu izmantot sistēmiskā kopumā. Kāpēc klasteri Latvijā tik maz pazīstami kā reģionu konkurētspējas veicinātāji?

Uzņēmumu klasteri rodas, tikai teritorijai sasniedzot noteiktu konkurētspējas sliekšni vai līmeni, t. i., **klasteru esamība ir indikators vai rādītājs, nevis reģiona konkurētspējas faktors**. To, kādi klasteri faktiski funkcionē Latvijas ekonomikā, var noteikt pēc M. Portera¹ metodoloģijas, par galveno informācijas avotu izmantojot oficiālo statistiku.

Uzņēmumu klasteri noteicami četros posmos.

1. Noteic, kura nacionālās ekonomikas nozare pasaules tirgū ir sekmīgākā pēc tās eksporta īpatsvara kopējā valsts eksportā.
2. Kad ir atrasts izstrādājums, kas sekmīgi konkurē starptautiskajā tirgū, atrod uzņēmumus, kuri to ražo.

Uzņēmumus sagrupē pēc to funkcionālajām saitēm.² Šīs saites veido klastera skeletu, kura centrā ir galvenais izstrādājums.

3. Eksperti novērtē un izšķir, cik lielā mērā reālā klasteru struktūra atbilst šādi iegūtajai shēmai, un vajadzības gadījumā shēmu koriģē.
4. Pēc visa tā sāk konstatēto klasteru izziņāšanu.

Klasteri veidojas kā sadarbības – bieži vien arī partnerības – rezultāts. Sadarbība uz līdztiesīgiem pamatiem veidojas starp neatkarīgiem, veiksmīgā sadarbībā ieinteresētiem partneriem. Piemērs var būt sadarbība starp Ārvalstu investoru padomi un klastera līderi – a/s «Latvijas finieris». Līdzdarbojas vairāki nozīmīgi zinātniskie un reģionālie sadarbības partneri: Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūts (SIA), Personāla attīstības un izglītības centrs (SIA), Rēzeknes Meža īpašnieku konsultāciju centrs (SIA), VEREMS (Rēzeknes SEZ SIA).

¹ Hernesniemi H., Lammi M., Yla-Anttila P. Advantage Finland – The Future of Finnish Industries. ETLA report of the Finnish clusters' study. Helsinki: Taloustieto Oy, 1996. 76.–77. lpp.

² Somu pētnieki nemin, kā noteikt, kādas funkcionālās saites starp uzņēmumiem ir reāli ekonomikā funkcionējošo klasteru pamats. Veiksmīgu šās problēmas risinājumu piedāvā Kolumbijas Universitātes profesors Deivids Stārks (David Stark).

Latvijas meža klasteris, kas identificēts ar tā līdera a/s «Latvijas finieris» īpašumtiesiskajām un organizatoriskajām saistībām, – struktūra atbilstoši Latvijas ekonomiskajiem reģioniem, 2006. gads

Rīgas reģions	Visa pārējā Latvijas teritorija
«Latvijas finieris» (Rīga)	Liepājas rajona mežrūpniecības sabiedrība, SIA (Liepājas raj.)
Latvijas Vides pārvaldības asociācija (Rīga)	Ludzas Mežrūpniecības saimniecība, a/s (Rēzeknes raj.)
Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūts (Rīga)	«Rēzeknes speciālā ekonomiskā zona», a/s (Rēzekne)
Vācijas un Latvijas uzņēmumu savienība (Rīga)	VEREMS, Rēzeknes SEZ SIA (Rēzeknes raj.)
Latvijas Mežu sertifikācijas padome (Rīga)	Rēzeknes Meža īpašnieku konsultāciju centrs, SIA (Rēzekne)
Latvijas Kokmateriālu ražotāju un tirgotāju asociācija (Rīga)	SIA «Verems 2» (Rēzeknes raj.)
«Troja», SIA (Rīga)	Andrupenes kokaudzētava, SIA (Krāslavas raj.)
Ārvalstu investoru padome Latvijā (Rīga)	«Bēnes šķelda», SIA (Dobeles raj.)
«Latvijas koks» (Rīga)	«Ksilon», SIA (Jelgava)
Latvijas Kokrūpniecības federācija (Rīga)	
«Zaļais sertifikāts Latvijas mežsaimniecībā» (Rīgas raj.)	
Latvijas Kvalitātes asociācija (Rīga)	
Latvijas Mežizstrādātāju savienība (Rīga)	
Personāla attīstības un izglītības centrs (Rīga)	
Latvijas Personāla vadīšanas asociācija (Rīga)	
«Dubultu šķelda», SIA (Jūrmala)	
«Rūpniecības konfederācija (Rīga)	
SIA «Kaķu māja», SIA (Rīga)	
Latvijas Rūpnieku tehniskās drošības ekspertu apvienība (Rīga)	
«Bolderāja», a/s (Rīga) – nav	
«Skultes kokosta», SIA (Rīgas raj.)	
«Port Milgravis», SIA (Rīga)	
«ASAS», SIA (Rīgas raj.)	
«Lindeks», a/s (Rīga)	

■ Pašreizējās jeb aktuālās saistības

■ Pašlaik saistību nav vai uzņēmums ir likvidēts

Tabula veidota pēc LR Komercreģistra datiem, izmantojot uzņēmuma «Latvijas finieris» saistību grafu, kas iegūts ar LURSOFT programmatūru.

Neapšaubāms Latvijas meža klastera līderis ir a/s «Latvijas finieris» – lielākais kokapstrādes uzņēmums Latvijā un viens no lielākajiem Latvijas koksnes un tās izstrādājumu eksportētājiem. Pašlaik Latvijas meža klasterim, kas identificēts, pamatojoties uz tā dalībnieku īpašumtiesiskajām un organizatoriskajām saistībām, ir 19 dalībnieki, 8 no tiem – ar komercuzņēmuma statusu, pārējie 11 – ar sabiedriskas organizācijas, asociācijas vai citas apvienības statusu. Latvijas meža klastera dalībnieki savā starpā saistīti gan ar īpašuma attiecībām (pārvalda 1,86 līdz 100 % citu klastera dalībnieku akcijas), gan ar administratīvām

un organizatoriskām attiecībām (tie ir klasterī ietvertu sabiedrisko organizāciju, asociāciju un citu apvienību biedri vai dibinātāji). Teritoriāli Latvijas meža klasteris galvenokārt ir sakoncentrējies Rīgā (14 no 19 klastera dalībniekiem atrodas Rīgā un 1 – Rīgas rajonā), un tikai neliela to daļa – 4 uzņēmumi no 19 (visi četri ir komercuzņēmumi) – atrodas pārējā Latvijas teritorijā un sakoncentrējusies Rēzeknes rajonā. Tādējādi Latvijas meža klasteris teritoriāli pieder pie viena Latvijas ekonomiskā reģiona – Rīgas reģiona. Tikai dažas palīgražotnes atrodas ārpus Rīgas reģiona.

Avots: V. Boronko «Klasteru pieeja reģionu attīstībai zināšanu ekonomikas apstākļos». Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds «Saule», 2007.

+ Uzņēmējdarbības sociālā inovācija Rendā

Kuldīgas rajona Rendas pagastā ir zemnieku saimniecība «Upmaļi», ko vada Bergmaņu ģimene – Māra un Dainis ar saviem trim bērniem. Latvijas zemnieku saimniecību vidū šī ir viena no veiksmīgākajām un viena no vislabāk pazīstamajām, tomēr nav tipiska. «Upmaļos» jūs neredzēsiet ne govju ganāmpulku, ne aitu aploku, ne rapšu laukus, toties redzēsiet garas dobes un lielas pļavas ar ārstniecības augiem. Bergmaņu veiksmīgās darbības pamatā ir pašu izraudzīts dzīvesveids, kam piemērota arī saimniekošana. Bergmaņi radījuši jaunu ekonomiskās un sociālās uzņēmējdarbības veidu – «vides veselības saimniecību».

Pirms divdesmit gadiem slimības liek Bergmaņu ģimenei mainīt dzīves uztveri un atteikties no padomju laikiem raksturīgā lauksaimnieciskās darbības veida. Bergmaņi izvēlas bioloģisku, ķīmiski tīru uzturu un tradicionālo medicīnu jeb dziedniecību. «Upmaļi» kļūst par bioloģisku saimniecību, un tas ir gan personiskajā aspektā, gan no uzņēmējdarbības viedokļa veiksmīgs risinājums. Laika gaitā saimniecība savu ražošanu pārkārto tā, lai tā atbilstu biodinamiskās saimniekošanas standartiem, kas tajos laikos Latvijā ir novitāte. «Upmaļi» rada pakalpojumus un preces arī pārdošanai un ātri rod šādiem produktiem pieprasījumu. Tūristiem Bergmaņu mājas piedāvā zaļu (videi draudzīgu) lauku atpūtu ar tradicionālās medicīnas iezīmēm. Dziednieciskās zaļu pirtis un īpašie pirtij paredzētie ražojumi un pakalpojumi kļūst par «Upmaļu» atpazīstamības zīmi.

Kopš Atmodas laikiem Bergmaņu ģimene ir rosīgi piedalījusies sabiedriski politiskajā dzīvē, darbojoties Tautas frontē un vēlāk Vides aizsardzības klubā. Tas devis plašu sociālo tīklu (pazīšanas) un arī starptautisku pieredzi, jo Vides aizsardzības klubs un jaunākās tam radniecīgās organizācijas ir veiksmīgi iekļāvušās starptautiskajā zaļajā tīklā. Zemnieku saimniecība «Upmaļi» arvien biežāk iziet ārpus tradicionālā lauku saimniekošanas modeļa un iesaistās projektos, kas skar sociālo vidi. Parāleli lauku tūrismam Bergmaņi savas mājas un vidi piedāvā sociālai rosībai – izglītojošiem lauksaimnieku semināriem un sociālam tūrismam. Vienlaikus paši nepārtraukti izglītojas – gan pašmācībā apgūst angļu valodu, gan papildina zināšanas par augu ārstnieciskajām īpašībām un augu kultivēšanu.

Ārzemju viesu sniegtā un ārzemju braucienos gūtā pieredze Māru un Daini mudina veidot savu, vietēju bioloģisko saimniecību tīklu. Kopš 2000. gada Māra vada Latvijas Vides veselības saimniecību projektu, kura ietvaros vairākas bioloģiskas saimniecības ražo videi draudzīgus produktus, sniedz pakalpojumus un savstarpēji apmainās ar informāciju. Vides veselības saimniecību tīkls kļūst par starptautiski atzītu uzņēmējdarbības sociālo inovāciju. ASV nevalstiskā organizācija «Ashoka» (www.ashoka.org) Māru Bergmani ir izvēlējusies par savu mūža stipendiāti, viņas izveidoto vides veselības saimniecību atzīstot par nozīmīgu un oriģinālu sociālo inovāciju. Viņa ir viena no

1800 stipendiātiem, kas organizācijas 25 gadu vēsturē ieguvusi šīs tiesības, un vienīgā no Baltijas valstīm. Māra sadarbojas arī ar vairākām ārvalstu saimniecībām (Igaunijā, Lietuvā, Polijā un citur), kuras ir ieinteresētas šādā vides veselības saimniecību sadarbības modeli, tādējādi šo veselības saimniecību tīklu paplašinot līdz starptautiskam līmenim. Arvien lielāka atpazīstamība ārpus Latvijas nozīmē arī ārvalstu uzņēmēju informētību par šādu Latvijas saimniecību produkciju. Sadarbības piedāvājumi ir, bet pagaidām tādi, kas orientēti uz produktu izejvielu piegādi. Ar mazu pievienoto vērtību, saka Māra, un tas nav tas, uz ko «Upmaļi» orientējas.

Vides veselības saimniecību tīkla galvenā misija ir rūpēties ne tikai par kopīgu produkcijas ražošanas koordinēšanu un noietu, bet arī par informācijas un zināšanu iegūvi, apmaiņu un izplatīšanu. Apmācīt zemniekus, kā ražot produktus un sniegt pakalpojumus, kas ir svarīgi veselībai. Pakāpeniski tīklā iesaista arī ārstus, aptieķniekus un zinātniekus, no kuriem savukārt paši zemnieki gūst informāciju. Tipisks šādas darbības veids ir Māras organizētie Latvijas bioloģisko zemnieku semināri «Upmaļos» un izglītojošie Latvijas zemnieku grupu braucieni uz ārvalstu zemnieku saimniecībām ar bioloģisko un tradicionālo saimniekošanu.

Vietējā kopienā Bergmaņu ģimene bija pirmā, kas izstājās no Rendas kolhoza un sāka savu zemnieku saimniecību. Iepirka pirmo inventāru, mājlopus, iekopa atgūto zemi. Tas bija 1990. gads, un kolhoza vadība un pat kaimiņi to nebūt neuztvēra kā draudzīgu rīcību. Vienlaikus savas tuvākās apkārtnes pārveidošanai Bergmaņi iesaistās sava pagasta sabiedriski politiskajā dzīvē. Vēl pirms tam, kad 2001. gadā Dainis kļūst par pagasta padomes deputātu un priekšsēdētāju, no Bergmaņiem nāk ideja par Rendu kā «zaļo pagastu». Rendas pagasta padome to akceptē, iekļaujot savas attīstības plānos un vīzijās. Prioritārais pagasta uzņēmējdarbības virziens ir tūrisms, bet zaļās idejas tiek iemiesotas Rendas pamatskolas pārveidē par ekoskolu.

Vides veselības saimniecības darbībā ir iesaistīti arī kaimiņi: vieni piegādā dažādas izejvielas, piemēram, ārstniecības

augus (tāpat nodarbojas ar bioloģisko saimniekošanu), citi palīdz darbos vai gluži vienkārši atbalsta Bergmaņu enerģisko darbošanos. Pieaugot Bergmaņu ekonomiskās darbības apjomam, viņi paplašina arī savu piegādātāju tīklu un iepērk ārstniecības augus no dažādu Latvijas reģionu bioloģiskajām saimniecībām. Pašlaik Bergmaņi īpaši cieši sadarbojas ar astoņām bioloģiskajām saimniecībām visā Latvijā. Tās ir saimniecības, kurām «Upmaļi» piegādā stādus, savstarpēji vienojoties, kādus stādus stādīs turpmāk. Bergmaņi šīm saimniecībām māca, kā šie augi jāaudzē, jāvāc un jākaltē. Šis ekonomiskās sadarbības tīkls ir pāraudzis sociālā tīklā, jo sadarbojas domubiedri, kuriem kopīgi ir ne tikai ekonomiskie mērķi un līdzīga saimniekošanas forma, bet arī dzīvesveids un pasaules uzskats.

Šobrīd līdzās vides veselības saimniecības aktivitātēm «Upmaļu» galvenā nodarbe ir ārstniecisko tēju ražošana, un no 2007. gada jūlija to produkcija nonāk Latvijas aptieku tīklā. Bergmaņi izgatavo arī zaļu rotaļlietas un spilvenus, audzē bioloģiski tīru pārtiku, kā arī turpina iesaistīties dažādās sociālās un ārstnieciskās programmās un popularizē videi draudzīgu dzīvesveidu.

Veiksmīgās Bergmaņu ģimenes sociālās inovācijas – vides veselības saimniecības – attīstības pamatā ir gan ģimenes locekļu individuālās spējas pilnveidot savas zināšanas un uz to pamata attīstīt jaunas idejas, gan viņu sociālā pieredze un tīkli, kur savu ideju īstenošanā viņi iesaista tuvākus un tālākus kopienas locekļus. Nozīmīga ir arī Bergmaņu tīklošanās idejiskā līmenī dažādajās vides aizsardzības un zaļās kustības organizācijās. Ekonomisko veiksmi šādai saimniecībai nodrošina dabai draudzīga dzīvesveida augošā popularitāte sabiedrībā, kā arī spēja attīstīt specifisku mārketinga stratēģiju, izvēloties savas produkcijas izplatītājus un uzturot produktu ekskluzivitāti.

Interesanti, ka Bergmaņu ģimenei daudz būtiskāka par vides veselības saimniecības un bioloģisko produktu tirdzniecības ienesīgumu ir ideja par vides un veselības izglītību un dzīvi saskaņā ar dabu. «*Es pat nevarētu teikt, ka tas mums ir business, tas mums ir dzīvesveids. Ja par to vēl samaksā, tad tas, protams, ir ļoti labi! Mēs to nedarītu, ja tas būtu pret mūsu pārlicību.*» (Māra Bergmane)

Avots: Pētījums par cilvēkkapitālu Latvijā, 2007.

+ Lapmežciema sievietes – sociālajai labklājībai

«Vidi ap sevi veidojam mēs paši.»

(Inga Vanaga, biedrības «Māmiņas bērnu labklājībai» vadītāja)

2006. gadā Lapmežciemā aktualizējās jautājums par vietējo bērnu aprūpi: tika likvidēts Lapmežciema vienīgais bērnudārzs. Pēc Lapmežciema novada domes ierosinājuma, izmantojot vietējā laikraksta starpniecību, jaunās māmiņas un citi interesenti tika aicināti uz šai problēmai veltītu sapulci pašvaldības telpās. Pateicoties domes iniciatīvai, 2007. gada sākumā nodibinājās biedrība «Māmiņas bērnu labklājībai», kurā aktīvi darbojas deviņas Lapmežciema sievietes. Papildus juridiskajam statusam jaunā organizācija ir ieguvusi sabiedriskā labuma organizācijas statusu, kas dod tiesības saņemt ziedojumus un ziedotājiem nodrošina valsts nodokļu atlaides.

Otras, jau senākas Lapmežciema sieviešu apvienības «Spridzenes» vadītāja Iveta Meiere, 2006. gada rudenī piedalīdamās projektu rakstīšanas seminārā, uzzināja, ka žurnāls «Ieva» un kafijas uzņēmums «Merrild» izsludinājuši projektu konkursu, kas paredzēts neoficiālām sieviešu organizācijām. Sadarbībā ar biedrību «Māmiņas bērnu labklājībai» tapa projekts bērnu spēļu laukuma izveidei

Lapmežciemā. 158 projektu konkurencē tas iekļuva septiņu labāko vidū, līdz ar to saņēma daļēju finansējumu. Daļu no trūkstošā finansējuma nodrošināja Lapmežciema novada dome, otru daļu – biedrība «Māmiņas bērnu labklājībai», kas to piesaistīja ar ziedojumu palīdzību. Arī īstenojot projektu, abas organizācijas sadarbojas, sadalot pienākumus: piemēram, «Māmiņas bērnu labklājībai» rūpējās par atklāšanas pasākuma publicitāti, «Spridzenes» – par spēļu laukuma apzaļumošanu.

Viena no projekta iniciētājām Iveta Meiere ir vietējā māksliniece un Lapmežciema pamatskolas keramikas skolotāja. 1999. gadā viņa kopā ar citām aktīvām sievietēm izveidoja Lapmežciema sieviešu klubu «Spridzenes». Ivetu, kurai nebija iepriekšējas pieredzes sabiedriskajā darbā, izvirzīja par vadītāju. Laika gaitā viņa sāka darboties arī plašākās sabiedrisko organizāciju apvienībās, kļūdamā par vienu no sava novada līderēm. Šobrīd Iveta vēl darbojas Latvijas Lauku sieviešu apvienībā, kur vada amatu kultūras un mākslas nodaļu. Tieši viņa, ieguldot apjomīgu

darbu, 2006. gadā uz NATO sanāksmi Rīgā organizēja latviešu tautas dūraiņiem veltītu pasākumu. Sieviešu kluba «Spridzenes» galvenie darbības virzieni ir lekciju rīkošana (par projektu rakstīšanu, par stila veidošanu, par kulināriju utt.), praktisku amatu prasmju iegūšana, sadarbība ar citām sieviešu organizācijām Latvijā un ārvalstīs, piedalīšanās izstādēs ar saviem rokdarbiem, nometņu organizēšana un labdarība.

«Šāda kādreiz uzticēta atbildība cilvēku ļoti pārveido. Es biju spiesta to darīt, un tagad man tas patīk!» (Iveta Meiere)

Lapmežciems ir sena zvejnieku apmetne, sabiedrība te ir samērā noslēgta, un, lai kļūtu par «vietējo», kas ir viens no iedzīvotāju pašidentifikācijas galvenajiem faktoriem, jāpaiet vismaz pāris gadu desmitiem. Tas varētu būt cēlonis, kāpēc jaunizveidotajā biedrībā «Māmiņas bērnu labklājībai» galvenokārt ir apvienojušās jaunienācējas. Līdzīga situācija bija arī tad, kad veidojās «Spridzenes»: vietējās sievietes sākotnēji bija ļoti atturīgas un tikai palēnām iesaistījās sieviešu klubā. Savukārt vietējie vīrieši tikai palēnām un negribīgi sāk apmeklēt dažādos organizācijas rīkotos pasākumus, piemēram, vīna degustācijas vai ekskursijas.

Gandarījums par paveikto Lapmežciema sievietēm ir liels. *«Var redzēt, ka šis bērnu spēļu laukums bija ļoti, ļoti vajadzīgs! Bērni to izmanto vēl pirms spēļu laukuma oficiālās atklāšanas. (...) Arī sievas ir ļoti lepnas un priecīgas, ka mēs izturējām tik lielu konkurenci!» (Iveta Meiere)*

Taču lapmežciemietes nedomā pie paveiktā apstāties: spēļu laukums bija pirmais Lapmežciema sieviešu kopīgi īstenotais projekts. Nākotnē māmiņu biedrība plāno spēļu laukumu paplašināt, kā arī risināt bērnodārza jautājumu. Tiek gatavots pieteikums Eiropas Savienības projektu

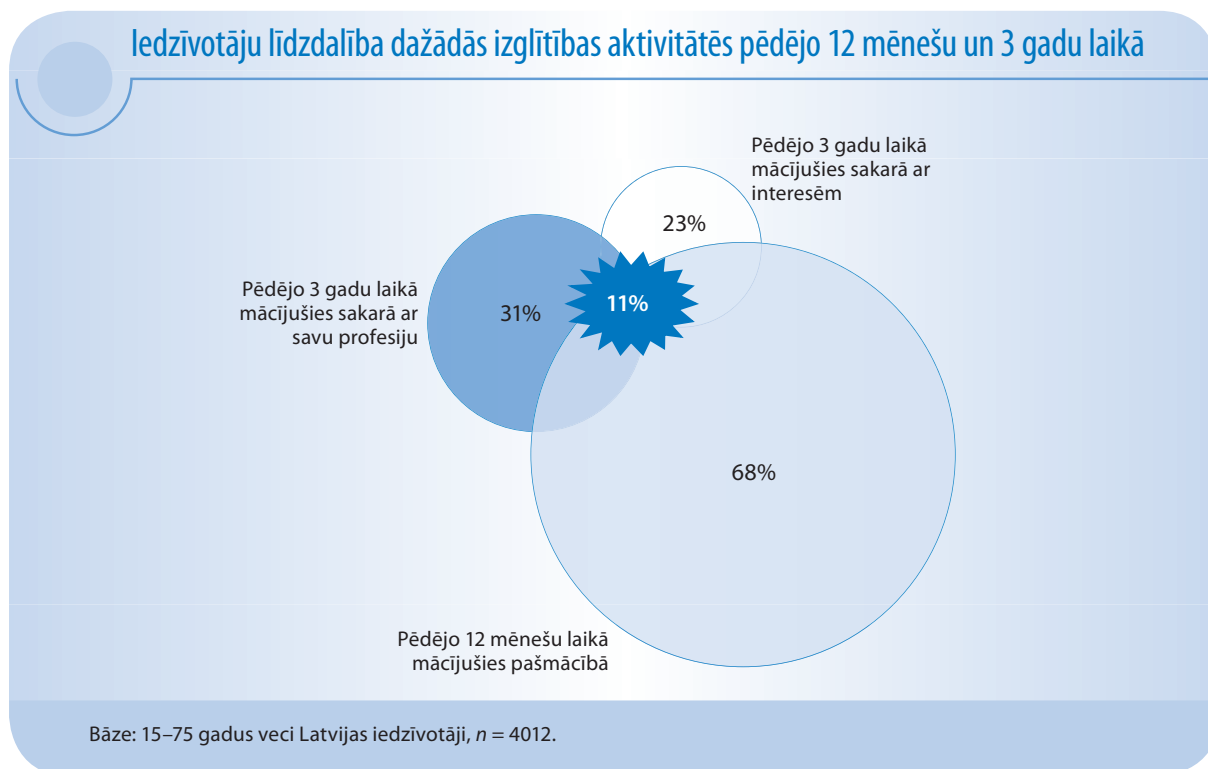
konkursam, arī «Spridzenes» plāno mainīt klubiņa statusu – kļūt par oficiālu organizāciju – un jau iesāko turpināt plašākā mērogā.

Abu organizāciju rašanās vēsture parāda, ka iedzīvotājiem dažkārt nepieciešams tikai neliels pamudinājums no malas, lai viņi organizētos kopīgā organizācijā. Mazs atbalsts darbības sākumā var veicināt darbīgu kopienu attīstību nākotnē. Pirmajam grūdienam nav nepieciešams daudz: piemēram, telpas sanāksmēm, iepazīstināšana ar līdzšinējām nevalstiskajām organizācijām, «ievešana» NVO sadarbības tīklos, aktīvāko deleģēšana uz izglītojošiem semināriem vai neliels līdzfinansējums projektam. Tieši tā arī notika ar biedrību «Māmiņas bērnu labklājībai», un tas ir labs piemērs, kā veidojas un tiek īstenota vietējo iniciatīvu grupu, privātā un publiskā sektora partnerība: valsts (pašvaldība) iniciē un atbalsta jaunas organizācijas tapšanu; pieredzējušāka NVO uzņemas zināmu aizbildniecību pār jauno organizāciju, daloties ar savu pieredzi, zināšanām un sociālajiem kontaktiem. Nepastarpināti vēršoties pie vietējiem uzņēmējiem, popularizējot pieejamās nodokļu atlaides, ir iespējams panākt arī vietējā privātā sektora atbalstu.

Agrāk Latvijā izplatīta bija lauksaimniecības talku tradīcija, kur kaimiņš kaimiņam palīdzēja veikt kādus lauka vai mājas darbus. Tagad tās būtu sociālās talkas, kas tiek sasauktas, lai sakoptu vai uzlabotu vietējo publisko telpu (gan fizisko, gan sociālo). Lai jaunajā Lapmežciema bērnu rotaļu laukumā ierīkotu puķu dobes, nebija nepieciešams ne īpašs finansējums, ne projekta rakstīšana. Pietika ar vietējās kopienas aktīvo sieviešu aicinājumu, lai atsauktos brīvprātīgs darbaspēks (no Lapmežciema māmiņām, vecmāmiņām un tētiem), tiktu ziedots (puķu stādu veidā) un būtu pieejamas nepieciešamās zināšanas (stādīšanas darbus koordinēja kāda vairāk pieredzējusi lapmežciemiete).

Avots: Pētījums par cilvēkkapitālu Latvijā, 2007.

+ Mūžizglītība Latvijā: cilvēku pievēršanās tālākizglītības iegūšanai un vērtējums par izglītības pieejamību¹

Mūžizglītība aptver visus izglītības posmus cilvēka mūžā. Mūžizglītība ietver gan **formālo izglītību** (pamatizglītību, vispārīgo un profesionālo vidējo izglītību un augstāko izglītību, kuras programmu apguvi apliecina valsts atzīts izglītības vai profesionālās kvalifikācijas dokuments), gan **neformālo izglītību** (kursi, izglītojoši semināri, kas saistīti ar interesēm, darbu, profesiju), gan **ikdienas mācīšanos**, kas ir apzināts pieredzes bagātināšanas process jebkurā dzīves situācijā (piemēram, jaunu zināšanu iegūšana pašmācībā, specializētas literatūras lasīšana, prasmju apguve u. tml.). Tā balstīta uz iekšēju vajadzību vai ārēju faktoru radītu nepieciešamību iegūt un papildināt zināšanas un prasmes.

Iedzīvotāju aktivitāte tālākizglītības iegūšanā

Aptaujas rezultāti liecina, ka **pēdējo triju gadu laikā mācījušies 73 % aptaujāto**.

Gandrīz trešā daļa aptaujāto pēdējo triju gadu laikā izglītojušies sakarā ar savu darbu un profesiju. Visbiežāk **sakarā ar darbu un profesiju** viņi kursus apguvuši ar izglītību un pedagoģiju saistītas prasmes (20 %), datorzinības un ar programmēšanu saistītas prasmes (16 %), kā arī informāciju par grozījumiem likumdošanas aktos (15 %). Tas liecina, ka sakarā ar darbu visbiežāk mācījušies tie, kam to darīt nepieciešams, lai varētu strādāt, – pedagogi un ierēdņi.

Ceturrtā daļa aptaujāto pēdējo triju gadu laikā **izglītojušies sakarā ar interesēm, vaļasprieku**. Visbiežāk sakarā ar interesēm cilvēki apmeklējuši datorzinību kursus (26 % aptaujāto, kas pēdējo triju gadu laikā mācījušies sakarā ar interesēm). Gandrīz tikpat bieži minēti svešvalodu kursi (25 %) un kursi autovadītāja apliecības iegūšanai (25 %).

Vairāk nekā divas trešdaļas aptaujāto norādījuši, ka pēdējā gada laikā dažādas zināšanas ieguvuši **pašmācībā**. Iedzīvotāji, kas mācījušies pašmācībā, visbiežāk izmantojuši

¹ Pētījumā «Mūžizglītības pieejamība un iespējas izglīties Latvijā. 2006» aptaujāti 4012 iedzīvotāji 15–75 gadu vecumā visā Latvijas teritorijā, izmantojot vairākpakāpju nejaušo stratificēto izlasi. Aptaujas laiks – 2006. gada februāris un marts. Veiktas arī daļēji strukturētas intervijas ar 30 ekspertiem, kuri profesionālajā darbībā ir dažādā veidā cieši saistīti ar mūžizglītības problemātiku.

drukātus materiālus (grāmatas, žurnālus), – 53 %. Inter-
netu izmantojuši 38 %, no videokasetēm un audiokase-
tēm mācījušies 36 %, bet bibliotēku apmeklējuši 25 %
aptaujāto.

Desmitā daļa aptaujāto Latvijas iedzīvotāju **izmantojuši
visas izglītošanās iespējas** un uzskatāmi par visaktīvāka-
jiem izglītības iegūšanā. Taču divas reizes vairāk (27 %) ir
tādu aptaujāto, kas norādījuši, ka **pēdējo triju gadu laikā
nav mācījušies vispār.**

Pievēršanos izglītības iegūšanai sakarā ar darbu un
profesiju, kā arī interešu izglītošanai un pašmācībai **ierobe-
žo zemāks izglītības līmenis, pārāk liels vecums, zems ie-
nākumu līmenis, bezdarbnieka statuss** un tas, ka **trūkst
motivācijas** turpināt izglītošanos sakarā ar profesiju. Vai-
rākas iedzīvotāju grupas – **nereģistrētie bezdarbnieki,
jaunieši ar zemu pamatprasmju līmeni, neaktīvie iedzī-
votāji** – ir tādas, kuru izglītībā lielus finansiālos līdzekļus
nav ieinteresēti ieguldīt ne darba devēji, ne citas organi-
zācijas un institūcijas.

Vērtējums par izglītības pieejamību reģionos

Pētījums rāda, ka izglītības piedāvājums un tā izmantoša-
nas iespējas visos reģionos nav vienādas. Iespējas mācīties
sakarā ar **interesēm un vaļasprieku** visaugstāk vērtētas
Rīgā (73 %), **Kurzemē** (48 %) un **Latgalē** (44 %). Iespējas
uz vietas izglītoties **sakarā ar darbu** arīdzan visaugstāk

vērtētas **Rīgā** (70 %), viszemāk – **Vidzemē** (21 %) un **Pie-
rīgā** (18 %).

Jāpiebilst, ka **Rīgā un citās lielajās pilsētās** (Daugavpili,
Liepājā, Jelgavā, Ventspilī, Jūrmalā, Rēzeknē) iespējas mā-
cīties gan **sakarā ar brīvo laiku, gan sakarā ar darbu un
profesiju** cilvēki vērtējuši augstāk nekā rajonu centros, ci-
tās pilsētās un laukos, nelielās apdzīvotās vietās.

Raksturojot izglītības **piedāvājuma klāstu un kvalitāti, uz
reģionālām atšķirībām** norāda arī eksperti. Rīgā un citās
lielajās pilsētās pieejamās izglītošanās iespējas ir daudz-
veidīgākas, kas izskaidrojams ar lielāku darbaspēka tir-
gus daudzveidību, augstāku iedzīvotāju maksātspēju un
tātad arī lielāku pieprasījumu pēc dažādām izglītošanās
iespējām. Ekspertu vērtējumā pastāv atšķirības mūžizglī-
tības finansējuma sadalījumā pēc reģioniem: lielākā daļa
finansiālo resursu koncentrējas Rīgā.

Mūžizglītības iespēju nodrošināšanā svarīga ir **sadarbība**.
Izglītības pakalpojumus nodrošinošās institūcijas – profe-
sionālās izglītības iestādes, augstskolas, mācību centri –
reģionos sadarbojas gan ar pašvaldību (izglītības pie-
dāvājuma veidošanā ņemot vērā pašvaldības attīstības
plānus), **gan arī savā starpā**. Šāda prakse ir ļoti noderīga,
jo veicina vajadzībām un prasmēm atbilstošu izglītošanās
iespēju pieejamību pēc iespējas tuvāk dzīves vietai. Īpaši
svarīgi, lai dažādas institūcijas sadarbotos, organizējot iz-
glītības iespējas īpašām iedzīvotāju grupām, piemēram,
jauniešiem, kuri kādu iemeslu dēļ ir pārtraukuši izglīto-
šanos un pēc ilgāka laika vēlas atsākt mācības, lai iegūtu
pamatizglītību vai arodizglītību.

Avots: Pētījums «Mūžizglītības pieejamība un iespējas
izglītoties Latvijā» (BISS, 2006).

+ Bibliotēka kā kultūras centrs un attīstības resurss Bērzaunē

Pēdējos gados straujas pozitīvas pārmaiņas skārušas gan drīz visas Latvijas bibliotēkas, to vidū arī Bērzaunes bibliotēku. Latvijas Nacionālās bibliotēkas projekts – tas nozīmē ne tikai uzbūvēt jauno bibliotēkas ēku, bet arī izveidot Valsts vienoto bibliotēku informācijas sistēmu (VVBIS), ko mēdz dēvēt par «Gaismas tīklu». Projekta realizēšana uzsākta 2002. gadā un paredz bibliotēku nodrošināšanu ar datortehniku, programmatūru, interneta pieslēgumu un visu Latvijas iedzīvotāju bezmaksas piekļuvi interneta resursiem neatkarīgi no viņu dzīvesvietas, piekļuvi vienoti informācijas resursiem un datubāzēm, darbinieku un lietotāju apmācīšanu.

Tomēr Latvijas pagastu bibliotēku darbības lauks ir plašāks: tās darbojas ne tikai kā nozīmīgi informācijas punkti, bet arī kā izglītības, kultūras un sociālo kontaktu centri. 2007. gada sākumā Latvijas Nacionālās bibliotēkas atbalsta biedrība dibināja balvu «Pagasta bibliotekārs – gaismas nesējs», lai paustu atzinību tiem pagastu bibliotekāriem, kuri vispārliciecināšāk sekmējuši savas bibliotēkas attīstību un to veidojuši par pagasta kultūras centru, kļūstot par patiesiem gaismas nesējiem. Balvas saņēma pieci pagastu bibliotekāri – pa vienam no katra reģiona. Vidzemē tā bija Bērzaunes pagasta bibliotekāre Ineta Zvirg-

zdiņa, kuru balvai izvirzījusi Madonas rajona bibliotēka. Pieteikumā pretendente raksturota kā sabiedrībā ievērojama, kolorīta personība. Viņa ir arī pagasta deputāte, avīzes «Bērzaunes Rīts» redaktore, pagasta dramatiskā kolektīva vadītāja.¹

Bērzaunes pagasts atrodas skaistā vietā – Vidzemes augstienē, Gaiziņkalna piekājē. Bērzaunē dzīvo 1843 cilvēki, un 420 no viņiem ir bibliotēkas lasītāji. Pagastā ir zems bezdarba līmenis, jo darbojas vairāki gateri, ir spēcīgas zemnieku saimniecības, kas nodarbojas ar netradicionālo lauksaimniecību: piemēram, Raimonda Meldera zemnieku saimniecība «Līvi» nodarbojas ar kazkopību, Dzintras Karvaičukas trušu ferma «Sveķi» – ar vasaras trušudārzu, kas atzīts par lielāko un modernāko Eiropā, Maijas Galiņas lauku sēta «Jāniši» nodarbojas ar garšaugu audzēšanu.

Bērzaunē ir aktīva kultūras dzīve, un nozīmīgu vietu tajā ieņem arī bibliotēka. Pagastā ir kultūras nams ar lielu skatītāju zāli, kurā notiek daudzi rajona pasākumi. Bērzaunē

¹ Madonas rajona Bērzaunes pagasta bibliotēkas vadītājas Inetas Zvirgziņas darbības raksturojums. LNB atbalsta biedrības balvas «Pagasta bibliotekārs – gaismas nesējs» konkursam : Nerepublicēts materiāls. 29.01.2007.

ir vīru koris «Gaiziņš», bērnu deju kolektīvs, teātris, kuru vada Ineta Zvirgzdiņa. Teātra spēlēšanas tradīcijas Bērzaunē ir senas, tās tiek pārmantotas no paaudzes paaudzē. Bērzaunes bibliotēkā ir savākts bagātīgs lugu klāsts, ko izmanto arī citi rajona kolektīvi.

Pagastu bibliotēkās, lai gan darba apjoms ir liels, parasti strādā tikai viena bibliotekāre. Bērzaunē ir atrasts risinājums: jau otro gadu projekta «Invalīdu-bezdarbnieku subsidētās nodarbinātības pasākumi» ietvaros pagasta bibliotēkā strādā arī bibliotekāres palīgs Matīss Dukaļskis. Ineta Zvirgzdiņa ar sava palīga darbu ir ļoti apmierināta: «*Cilvēks ir gudrs, zinošs un uzticams.*» Arī Matīss ir gandarīts par iespēju strādāt bibliotēkā. Viņam te ierīkota ar ergoterapeitu saskaņota darbvietā, jo Matīss strādā ar kreiso roku. Viens no viņa veikumiem ir kaligrāfiskā rok rakstā sastādīts grāmatu norakstīšanas akts ar vairāk nekā 90 lapām.

Ineta Zvirgzdiņa mūs laipni sagaidīja mājīgi iekārtotajās bibliotēkas telpās Bērzaunē, Gaiziņa ielā 7. Vienā no telpām, kuras sienu rotā vietējā mākslinieka Jāņa Simsona sienas gleznojums, iekārtota lasītava un lasītāju internetpiekļuves punkts. Pirmais dators bibliotēkā par pagasta līdzekļiem iegādāts 2003. gadā. Bez maksas piekļuvi internetam pagasta iedzīvotāji izmanto rosīgi, pie datoriem veidojas rindas, tādēļ ļoti tiek gaidīti «Gaismas tīkla» datori. Bibliotēkas vadītāja Ineta Zvirgzdiņa ir ieguvusi sertifikātu Latvijas Informācijas un komunikācijas tehnoloģijas asociācijas projektā «Datorapmācības pasniedzēju sagatavošana» un bibliotēkā organizē bezmaksas datorapmācības. Pagasta iedzīvotāju interese par šādiem kursiem bijusi liela: pirmajā pamatprasījumu apguves grupā pieteicās 20 cilvēki, puse no tiem – pensionāri. «Droši vien rudenī taisīsim vēl, jo interese ir, un tas ir labi,» stāsta bibliotēkas vadītāja.

Ēkā, kur atrodas bibliotēka, ir arī neliela zālīte, kur notiek dažādi pasākumi. Vislielāko atsaucību izpelnījušās tikšanās ar Moniku Zīli, Egīlu Lukjanski un Bīrtu Eglīti.

Ir daudz novadnieku ar skanējumu visā Latvijā, katru gadu notiek jubileju un atceres pasākumi. Pagājušā gada nogalē tāds bija Jurim Brežģim veltītais pasākums. Nākamajā gadā novadnieka Āronu Matīsa jubilejā ir iecerēts rīkot zinātnisku konferenci, pieaicinot Literatūras un folkloras institūta darbiniekus.

Interesantu tradīciju ierosinājuši paši bērzaunieši: tās ir ikmēneša saiešanas-vakarēšanas, kas neatkarīgi no dienas notiek 13. datumā septiņos vakarā. Uz tām aicina interesantus cilvēkus, bieži vien pašu pagasta iedzīvotājus, kuri bijuši kādā tuvākā vai tālākā braucienā vai kuriem ir interesants vaļasprieks vai zināšanas. Vienā no

saiešanām, kas notika jūlijā, atklāja bērzaunieša Ivara Ķirpa fotogrāfiju izstādi.

Ļoti aktīva ir bibliotēkas sadarbība ar skolu. Bērzaunes bibliotēka ir iesaistījusies Kultūrkapitāla fonda finansētājā projektā «Bērnu žūrija», skolēni aktīvi piedalās dažādos konkursos. Citi bibliotekāri mēdz teikt, ka bērni vairs ne-lasa, viņus nekas neinteresē, bet Ineta Zvirgzdiņa par mazajiem bērzauniešiem saka pavisam ko citu: «*Ļoti radoši bērni – lasoši, rakstoši. Varbūt tā ir tāpēc, ka mēs sadarbojamies jau ar bērnudārzu. Uz bibliotēku nāk grupas kopā ar audzinātājiem – spēlējas, liek puzles, skatās bilžu grāmatas. Tā veidojas pieradums pie grāmatām.*»

Skolēni ne tikai izmanto bibliotēkas krājumu, bet arī paši to papildina ar saviem darbiem. Projektu nedēļās parasti tiek izstrādāti pētniecības darbi, kas saistīti ar Bērzaunes pagastu, piemēram, par kora tradīcijām Bērzaunē. Šie materiāli tiek nodoti arī bibliotēkai. Bibliotēkā tiek veidotas mapes ar skolēnu radošajiem darbiem – esejām, dzejoļiem.

Vienā ēkā ar bibliotēku atrodas lauksaimniecības konsultāciju punkts, kas nestrādā katru dienu, un cilvēki bieži vēršas pēc palīdzības bibliotēkā, piemēram, vaicā par platību maksājumiem no Eiropas fondu līdzekļiem, un bibliotekārei nākas būt kompetentai arī tādos jautājumos.

Daudz nākas palīdzēt bērzauniešiem, kuri studē augstskolās, it sevišķi neklātienes studentiem. «Gaismas tīkls» ir paplašinājis pagasta bibliotēkas iespējas izmantot informācijas resursus no citām bibliotēkām. Ineta Zvirgzdiņa saka: «*Mums bibliotēkā nepastāv atteikumi. Mēs nekad cilvēkam nepasakām «Mums nav!». Mēs piedāvājam alternatīvas. Un vairākas. Ja nav mums, varbūt ir rajonā. Noskaidrojam, ka tur nav, nu tad pasūtām no Rīgas. Cilvēki starpbibliotēku abonementu ļoti izmanto.*» Tagad ir iespēja elektroniskajā katalogā sameklēt, kurā bibliotēkā nepieciešamā grāmata atrodas, elektroniski to pasūtīt un jau pēc dažām dienām pa pastu saņemt.

Ineta Zvirgzdiņa piekrīt, ka bibliotekārs laukos ir «*cilvēks orķestris*», kam jāprot un jāzina viss: «*Viņam ir jābūt gan režisoram, gan labam zinātājam jebkurā nozarē, sākot ar datortehniku, lopkopību, augkopību.*» Ineta Zvirgzdiņa ir dziļi iesaistīta daudzās pagasta norisēs, un to, ko viņa dara kā bibliotekāre savā darba laikā, ir grūti nodalīt no tā, ko viņa uzņemas darīt brīvprātīgi. Strādājot ar pilnu atdevi, daudzi pasākumi, kas cilvēkos rada interesi, neietilpst tiešajos amata pienākumos, kā arī tiek rīkoti cilvēkiem ērtā laikā, nevis oficiāli darbam atvēlētā. Bērzaunes bibliotekāres piemērs rāda, kā ar personisku iniciatīvu un brīvprātīgu darbu, bez īpašiem materiālajiem resursiem, var krietni sekmēt pagasta sociālo un kultūras dzīvi.

Avots: Pētījums par cilvēkkapitālu Latvijā, 2007.

Noslēgums

Izdevuma **Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2006/2007. Cilvēkkapitāls: mans zelts ir mana tauta?** mērķis ir novērtēt Latvijas cilvēkkapitālu, tā potenciālu, veidošanās un realizācijas apstākļus un nosacījumus.

Cilvēkkapitāls ir tas cilvēka spēju un iemaņu kopums, no kura atkarīgs viņa ekonomiskās un sociālās aktivitātes potenciāls. Tautas attīstībā vienlīdz nozīmīgi ir gan specifiskie, gan vispārīgie cilvēkkapitāla aspekti. Tautas attīstība ir cilvēkkapitāla pieaugums un tā realizācijas iespēju paplašināšanās, tādēļ svarīgi ir noskaidrot, kādas ir tās vērtības, zināšanas, prasmes un iemaņas, kas veido Latvijas iedzīvotāju cilvēkkapitālu.

Pārskata galvenais vēstījums ir atziņa, ka cilvēkkapitālam ir izšķirīga nozīme Latvijas izaugsmē, tādēļ gan valsts, gan pašvaldību, gan nevalstisko organizāciju un kopienu, kā arī pašu indivīdu uzdevums ir rūpēties, lai cilvēkkapitāls palielinās un tiek pēc iespējas pilnvērtīgāk realizēts.

Pašlaik Latvijā pats svarīgākais ir apzināties, ka **valsts demogrāfiskais potenciāls ir nepietiekams ilgtermiņam tautas attīstībai** un ka gan valsts politikas, gan pašvaldību, nevalstisko organizāciju un kopienu darbības centrālais mērķis ir **pilnvērtīga cilvēku dzīve un izvēles brīvības paplašināšanās**.

Analizējot cilvēkkapitāla problēmas, **Pārskatā** izstrādāti politikas subjektiem adresēti ieteikumi konkrētām rīcībpolitikām. Ieteikumi vērsti uz Latvijas cilvēkkapitāla attīstību un pilnvērtīgu realizāciju.

Pārskata 1. nodaļā **Mana tauta – manas nākotnes kapitāls** Latvijas cilvēkkapitāls un tā attīstības problēmas vērtētas globālā un reģionālā kontekstā, apzinot šķēršļus un meklējot jaunas iespējas cilvēkkapitāla veidošanai un realizācijai. Šajā nolūkā analizēti tie cilvēkkapitāla veidošanās un realizācijas apstākļi, kas vistiešāk ietekmē darba produktivitāti, – **motivācija, darba vide un darba attiecības, darba devēju stratēģija darbaspēka izmantošanā**. Ņemot vērā, ka sabiedrības cilvēkkapitāla attīstību būtiski ietekmē tās cilvēkresursi, **Pārskatā** no cilvēkkapitāla nosargāšanas un palielināšanas viedokļa analizēta **valsts demogrāfiskā, ģimenes un migrācijas politika**.

Pārskatā doti šādi ieteikumi.

Lai Latvija kļūtu reģionāli un globāli konkurētspējīga, konkurētspējīgam jāklūst tās cilvēkkapitālam. Jānodrošina svarīgākais priekšnosacījums augstas konkurētspējas sasniegšanai – **augstas kvalitātes izglītība, kas pieejama visiem iedzīvotājiem, inovatīvu pieeju izmantošana ražošanā, augsto tehnoloģiju izmantošana**.

Lai pārvarētu ilgstošo tautas veselības krīzi un sasniegtu augstākus un pilnvērtīgākus mūža ilguma rādītājus, **jāuzlabo iedzīvotāju izpratne par veselīgu dzīvesveidu, veselības aprūpes sistēma jādara pieejamā un kvalitatīvāka, jāierobežo alkohola, tabakas un citu atkarības līdzekļu izplatība, jāpanāk lielāka kontrole pār stresa faktoriem, jāstiprina tiesiskā kārtība un sociālā palīdzība**.

Lai būtiski uzlabotos iedzīvotāju vecumsastāvs, nepieciešamas šādas pārmaiņas **valsts demogrāfiskajā un ģimenes politikā**.

- **Jārada labvēlīgi apstākļi darba un ģimenes dzīves apvienošanai.** No valsts makroekonomikas viedokļa raugoties, tas dotu iespēju kāpināt nodarbinātības līmeni. No iedzīvotāju viedokļa raugoties, darbu ar ģimenes dzīvi palīdzētu apvienot elastīgas darba stundas, valsts atbalsts līdzsvarotai abu vecāku līdzdalībai bērna audzināšanā.
- Ar valsts atbalsta sistēmu **jāveicina līdzsvarota abu vecāku dalība bērna kopšanā** un iespējami agrāka atgriešanās darbaspēka tirgū, izmantojot elastīgas darba stundas, garantējot un paplašinot Darba likumā jau paredzētos atvieglojumus mazu bērnu vecākiem.
- Ar likumu **jāsargā neregistrēta kopdzīve**, it īpaši ja tajā aug bērni. Jāreglamentē partneru savstarpējā atbildība šajās attiecībās. Situācijā, kur gandrīz puse bērnu dzimst neregistrētās attiecībās, šim ģimenēm ir jāpiedāvā citas partnerattiecību legalizācijas formas.
- **Valstij jāatbalsta vientuļie vecāki.** Lielu atbalstu sniedz Uzturlīdzekļu garantiju fonds, taču tas nenošķir abu vecāku vienādu finansiālo un praktisko iesaistīšanos bērna aprūpē. Vientuļie vecāki ir valsts oficiāli definēta sociālās atstumtības riska grupa, un tai nepieciešams valsts definēts atbalsts ģimenes politikas ietvaros.

- **Valsts ģimenes politikā jāņem vērā dzimumu līdzības aspekts.** Tradicionālās dzimumu lomas kavē veidot tādu efektīvu ģimenes atbalstīšanas politiku, kurā būtu ievērotas ar ģimenes locekļu vienlīdzīgu saistītās vajadzības.

Lai demogrāfiskā situācija nepasliktinātos arī turpmāk un izdotos apturēt cilvēkkapitāla zaudēšanu, Latvijai būtu jāsamazina emigrācija. Tas jāizdara, darbojoties šādos virzienos:

- veicinot darba algas pieaugumu;
- palielinot valsts atbalstu ģimenēm ar bērniem;
- uzlabojot darba devēju un valsts attieksmi pret strādājošajiem;
- samazinot birokrātiju, ar ko jāsasopas uzņēmējdarbības uzsācējiem;
- veicinot reģionu ekonomiskās attīstības un nodarbinātības iespēju izlīdzināšanos;
- prombūtnē esošos informējot par darba iespējām Latvijā un sociālo apdrošināšanu tiem, kas atgriežas.

Līdzās migrācijas politikas pasākumiem, kas novērstu tālākus valsts iedzīvotāju skaita zudumus un nepieciešamību tos kompensēt ar varbūtēji zemākas kvalifikācijas darbaspēku no citām valstīm, **būtu jāatbalsta īslaika migrantu apmaiņa ar ES valstīm.** Tā dotu iespēju papildināt pieredzi un vienam otru labāk iepazīt, kā arī apgūt specialitātes, kādas Latvijā nemāca.

Lai būtu iespējams efektīvi izmantot cilvēkkapitālu, veicināt darba ražīguma kāpumu un tuvojies ES līmenim produktivitātes, konkurētspējas un arī atalgojuma ziņā, nepieciešamas pārmaiņas gan darba devēju, gan darbinieku ieradumos un attieksmē: **no ekstensīvas darbaspēka piesaistes jāpāriet uz inovatīvu attīstību, kas vērsta uz iekšējo intelektuālo resursu izmantošanu.**

Valstij jāuzņemas atbildība par izglītības un darbaspēka tirgus saskaņošanu – arī jāatbalsta pašreiz mazāk pieprasītas jomas, kurām nākotnē varētu būt lielas perspektīvas. Pašreizējā prakse, kur izglītības piedāvājumu regulē atbilstoši pieprasījumam (jauniešu vēlmēm) vai darba devēju nākotnes minējumiem, nav efektīva.

Plašāk jāizmanto valsts un privātā sektora partnerības – efektīvas, bet Latvijā līdz šim nepietiekami novērtēts cilvēkkapitāla attīstības instruments.

Pārskata 2. nodaļā Latvija ārpus Rīgas analizēts, kā cilvēkkapitāla veidošanos un realizāciju ietekmē nevienlīdzīgās iespējas galvaspilsētā un ārpusrīgas reģionos.

Lai apstākļi cilvēkkapitāla attīstībai reģionos kļūtu labvēlīgāki, **jānodrošina gan ārējā, gan iekšreģionālā sa-sniedzamība.** Attīstīts sabiedriskais transports, labs ceļu stāvoklis un kvalitatīvs interneta pieslēgums būtiski paplašina iedzīvotāju iespējas saņemt daudzveidīgus un kvalitatīvus pakalpojumus.

Jānodrošina vienots valsts, pašvaldību un nevalstiskā sektora **atbalsts uzņēmējdarbības uzsākšanai ārpusrīgas reģionos.** Uzņēmējdarbība gan palielina reģionu iedzīvotāju nodarbinātības iespējas, gan paplašina pieejamo pakalpojumu klāstu, tādējādi sekmējot cilvēkkapitāla veidošanos un realizāciju. **Nepabeigtā administratīvi teritoriālās reforma** uzņēmējiem rada problēmas sadarbībā ar pašvaldībām.

Lielāka uzmanība jāpievērš mazpilsētu un citu attīstības centru potenciāla izmantošanai cilvēkkapitāla aspektā, ņemot vērā to, ka ārpusrīgas reģionos ir mazs apdzīvojuma blīvums un iedzīvotāju skaits joprojām samazinās.

Plašāk jāizmanto reģionālās inovācijas sistēmas, kas dod jaunas iespējas izmantot konkrētam reģionam raksturīgo potenciālu, tradīcijas un priekšrocības.

Pārskata 3. nodaļā Mans zelts: starp jābūtību un rīcību noskaidrots, kādi vērtīborientieri ir svarīgi Latvijas iedzīvotājiem, galveno uzmanību pievēršot tam, kādas vērtības varētu sekmēt un kādas drīzāk kavēt sabiedrības ekonomisko izaugsmi un strauju attīstību.

Valsts ekonomiskās situācijas uzlabošanā un demokrātijas stiprināšanā svarīgi ir arī pasākumi, kas ietekmē cilvēku vērtībpriekšstatus. Sabiedrībā **jāiedzīvina strauju ekonomisku izaugsmi veicinošās vērtības** – atvērtība pārmaiņām un riskam, orientācija uz sasniegumiem, radošumu un pašrealizāciju. Tās aktivizē dzīvesdarbību un ir nozīmīgs pamats veiksmīgākai un pārtikušākai dzīvei.

Jāpalielina sadarbība, atvērtība un uzticēšanās citiem cilvēkiem, kas nozīmīga gan demokrātijas, gan sekmīgas ekonomiskās sadarbības sakarā.

Lai paaugstinātos cilvēku ekonomiskā aktivitāte un palielinātos viņu iespējas sevi realizēt ekonomiski, **jāmaina sabiedrībā valdošie priekšstati par veiksmi un panākumiem,** no vienas puses mazinot priekšstatus par veiksmes kriminalizētību un atkarību no pareizajiem sakariem, bet no otras puses – nostiprinot priekšstatus par veiksmes un sasniegumu pozitīvo vērtību.

Latvijas cilvēkkapitāls ir pamats Latvijas sabiedrības izaugsmei nākotnē.

Pētījums par cilvēkkapitālu Latvijā 2007.

Metodoloģija

2007. gada pētījums par cilvēkkapitālu Latvijā ir galvenokārt uz aptauju balstīts pētījums, ko Latvijas Universitāte pasūtīja, lai gūtu informāciju par Latvijas iedzīvotāju nostāju un viedokļiem dažādos jautājumos. Cilvēkkapitāla tēma šajā pētījumā aptverta daudzus aspektus: cilvēku dzīves kvalitāte, vērtīborientācijas, izglītības kvalitāte, iedzīvotāju sabiedriskā un ekonomiskā aktivitāte, individu rīcībspēja un līdzdalība sabiedrības dzīvē, cilvēku attieksme pret savu veselību un veselības aprūpes paradumi, iekšējās un ārējās migrācijas tendences utt.

Izlases veidošana

Aptaujai tika izmantota stratificēta nejauša izlase (respondentu kopums), kuras shēma tika aprēķināta, balstoties uz Latvijas Republikas Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes iedzīvotāju reģistra datiem par Latvijas Republikas iedzīvotājiem. Pavisam tika aptaujāts 1001 pastāvīgais Latvijas iedzīvotājs vecumā no 18 līdz 74 gadiem. Respondentu sastāvs atspoguļo Latvijas pieaugušo iedzīvotāju sastāvu pēc dzimuma, vecuma, tautības un dzīvesvietas.

No visu Latvijas apdzīvoto vietu saraksta pēc nejaušības principa tika izraudzīti 110 aptaujas punkti, par proporcionalitātes mēru izmantojot iedzīvotāju skaitu katrā apdzīvotajā vietā. Mazākā vienība – pagasts. Katrā aptaujas punktā intervētājs izvēlējās ne vairāk kā desmit mājsaimību, ievērojot instrukcijas, kurās norādīts maršruta veikšanas princips un starta adrese. Katrā no šīm mājsaimībām par respondentu tika izraudzīts viens cilvēks – tas, kuram vistuvāk dzimšanas diena.

Aptaujas veicējs un veikšanas laiks

Aptauju 2007. gada aprīlī veica sabiedriskās domas pētījumu centrs SKDS.

Aptaujas metode

Aptauja tika veikta, izmantojot tiešo (personisko) intervēšanu katra respondenta dzīvesvietā. Intervēšana notika latviešu un krievu valodā pēc respondenta izvēles.

Katru respondentu aptaujāja par šādiem jautājumiem:

- 1) par to, kādai teritorijai un kādām cilvēku grupām viņš jūtas piederīgs;
- 2) par apmierinātību ar dzīvi kopumā un atsevišķām tās jomām;
- 3) par attieksmi pret dažādiem apgalvojumiem par vērtībām;
- 4) par rīcībspēju dažādās situācijās;
- 5) par to, kā viņš vērtē valsts un ģimenes ekonomisko situāciju;
- 6) par mājsaimības situāciju attiecībā uz kredītiem;
- 7) par savu izglītības un prasmju līmeni un dažādām izglītības iegūšanas aktivitātēm;
- 8) par izglītības sistēmu Latvijā;
- 9) par savu ekonomisko aktivitāti, darba slodzi un darba intensitāti;
- 10) par darba stāžu un pārtraukumiem tajā;
- 11) par dažādu prasmju nepieciešamību, savu profesionālo tālākizglītību un uzlabojumu ierosināšanu darbavietā;
- 12) par to, kā viņš vērtē savu nodarbinātības situāciju un kopējo nodarbinātības un uzņēmējdarbības situāciju Latvijā;
- 13) par savu veselības stāvokli un veselības aprūpes paradumiem;
- 14) par ģimenes situāciju un tās plānošanu;
- 15) par mājokli un iespējamu tā maiņu;
- 16) par to, kā viņa dzīvesvietā pieejami dažādi pakalpojumi (attiecībā uz izglītību, veselību, nodarbinātību, brīvā laika pavadīšanu u. tml.) un kā viņš ir apmierināts ar to kvalitāti;
- 17) par faktoriem, kas sekmē un kavē rīcībspēju;
- 18) par to, kā viņš iesaistījies vietējās kopienas un pašvaldības dzīvē un kā vērtē savu spēju tur kaut ko ietekmēt;
- 19) par to, cik bieži viņš izmanto dažādus plašsaziņas līdzekļus un vai viņam pieejams internets;
- 20) par to, kādām sociālām aktivitātēm un kultūras pasākumiem viņš atvēl brīvo laiku;
- 21) par migrācijas plāniem, virzieniem un iemesliem;
- 22) par to, kā viņš ir informēts par publiskā un privātā sektora partnerību un kā vērtē tās efektivitāti.

Gadījumu izpēte

Lai varētu padziļināti atklāt, kā noris cilvēkkapitāla veidošanās un realizācija kopienās, papildus tika pētītas atsevišķas iniciatīvas Rendā, Bērzaunē, Lapmežciemā un Jelgavā.

Respondentu un visu Latvijas iedzīvotāju sastāvs dažādos aspektos, %

	Respondentu sadalījums izlasē pirms svēršanas, %	Respondentu sadalījums izlasē pēc svēršanas, %	LR IeM PMLP Iedzīvotāju reģistra dati uz 01.01.06
KOPĀ	100,0	100,0	100,0
REĢIONS			
Rīga	31,2	32,5	32,5
Vidzeme	24,0	24,1	24,1
Kurzeme	13,5	13,2	13,2
Zemgale	15,7	14,5	14,6
Latgale	15,7	15,6	15,6
DZIMUMS			
Vīrieši	44,9	46,6	46,6
Sievietes	55,1	53,4	53,4
TAUTĪBA			
Latvieši	58,4	56,7	56,7
Citi	41,6	43,3	43,3
VECUMS			
18–24 g. v.	13,2	15,0	15,0
25–34 g. v.	16,5	18,8	18,8
35–44 g. v.	17,8	19,0	19,0
45–54 g. v.	19,1	18,8	18,8
55–74 g. v.	33,5	28,5	28,5
PILSONĪBA			
LR pilsoņi	82,2	82,2	...
Respondenti bez LR pilsonības	17,8	17,8	...

Par pētījumu

Pētījuma galvenais mērķis bija dažādos aspektos analizēt un novērtēt Latvijas cilvēkkapitālu, pētīt tā izpausmes veidus, kā arī censties noskaidrot, kādi kritiskie faktori veicina un kavē tā veidošanos. Zinot, kas ir sociāli un personiski

būtiskākais, kādas ir cilvēku vērtīborientācijas, pētniekiem ir iespējams izstrādāt Latvijas cilvēkkapitāla palielināšanas ieteikumus lēmējiem, plašsaziņas līdzekļiem, nevalstiskajam sektoram, uzņēmējiem un citām ieinteresētajām pusēm. Šāda informācija un uz tās pamata tapušie ieteikumi ir noderīgi ilgtermiņā attīstības veicināšanai Latvijā.

Īss galveno tautas attīstības rādītāju apskats

«Esmu pārliecināts, ka ir tikai divas cilvēka sabiedriskās un garīgās darbošanās jomas, kas nosaka plašas sabiedrības dzīvotspēju, – tautas veselība un tautas izglītība. Mūsu karstajā vērtību pārvērtēšanas un vērtību atdzimšanas laikā šīs abas jomas iegūst svarīgu realitāšu nozīmi.»

Ilmārs Lazovskis

1990. gadā izstrādāts tautas attīstības indekss (TAI) – skaitlisks dzīves kvalitātes raksturotājs, kurā no tautas attīstības dažādajām dimensijām pārstāvētas trīs galvenās:

- mūža ilgums un veselīgums – izteikts ar paredzamo mūža ilgumu;
- zināšanu līmenis – izteikts ar pieaugušo lasītpratību un visu izglītības iestāžu apmeklētāju īpatsvaru attiecīgajā vecumgrupā;
- dzīves līmenis – izteikts ar reālo iekšzemes kopproduktu (IKP) uz vienu iedzīvotāju Eiropas norēķinu vienībās pēc pirktspējas paritātes standartiem.

Veselība un mūža ilgums

Tautas veselības pārmaiņas vislabāk raksturo mirstības rādītāji un ar tiem saistītie **paredzamā mūža ilguma rādītāji**, kā arī iedzīvotāju veselības stāvokļa pašnovērtējuma dati.

Pēdējā desmitgadē zemākie jaundzimušo paredzamā mūža ilguma rādītāji bija 1994. gadā: 60,7 gadi vīriešiem un 72,9 gadi sievietēm. 2006. gadā dzimušajiem iedzīvotājiem vidējais paredzamais mūža ilgums ir 71,3 gadi,

tajā skaitā vīriešiem 65,9 gadi (par 0,3 gadiem vairāk nekā 2005. gadā dzimušajiem) un sievietēm 76,8 gadi (par 0,6 gadiem mazāk nekā 2005. gadā dzimušajām).

Latvijā liela ir paredzamā mūža ilguma atšķirība starp vīriešiem un sievietēm: vīriešiem tas ir par 11 gadiem mazāks nekā sievietēm. Paredzamā mūža ilguma atšķirība starp dzimumiem Latvijā ir gandrīz divas reizes lielāka nekā vidēji citās Eiropas Savienības valstīs.

2001. gada 6. martā Ministru kabinetā akceptētajā sabiedrības veselības stratēģijā ierakstīts, ka līdz 2010. gadam Latvijā jaundzimušo vidējam paredzamajam mūža ilgumam jātuvinās vismaz 95 procentiem no Eiropas Savienības dalībvalstu vidējiem rādītājiem.

Mirstības un mūža ilguma tabulu aprēķini rāda, ka, piemēram, vīriešiem, kuri 2006. gadā sasnieguši 60 gadu vecumu, vidējais turpmākās dzīves ilgums ir 15 gadi, to pašu vecumu sasniegušajām sievietēm – 22 gadi. Vidēji Eiropas Savienībā tas attiecīgi ir 20 un 24 gadi.

Pēdējos divos gados atkal pieaudzis iedzīvotāju mirstības līmenis. 2004. gadā mirstības koeficients (mirušo skaits uz

Vidējais paredzamais mūža ilgums dažās ES dalībvalstīs, gadi

Valstis	Gads	Vīriešiem	Sievietēm
ES-25	2003	75,1	81,2
Zviedrija	2005	78,5	82,4
Itālija	2003	77,1	82,8
Vācija	2005	76,7	82,0
Spānija	2005	76,9	83,7
Grieķija	2005	76,8	81,6
Latvija	2006	65,9	76,8
Lietuva	2005	65,3	77,3
Igaunija	2005	67,3	78,2

Avots: Eiropas Kopienas Statistikas biroja «Eurostat» datubāze *NewCronos*. Nacionālo statistikas organizāciju dati.

1000 iedzīvotājiem) bija 13,8, bet 2005. un 2006. gadā – attiecīgi 14,2 un 14,5. Mirstība 2006. gadā 1,48 reizes pārsniedza dzimstību.

Nāves cēloņu struktūra ir nemainīga, un, tāpat kā iepriekšējos gados, trīs galvenie nāves cēloņi ir asinsrites sistēmas slimības, audzēji un ārējo iedarbību sekas.

Visizplatītākais nāves cēlonis Latvijā ir asinsrites sistēmas slimības. 2006. gadā no tām nomira 18 tūkstoši cilvēku jeb 53,6% no mirušo kopskaita. Nākamais lielākais nāves cēlonis ir audzēji. No tiem 2006. gadā miris 6,1 tūkstotis cilvēku jeb 18,5% no mirušo kopskaita. Vīriešiem mirstība no audzējiem ir lielāka nekā sievietēm. Trešo vietu nāves cēloņu struktūrā ieņem ārējie nāves cēloņi (tīšs paškaitējums, nelaimes gadījumi, saindēšanās, traumas). 2006. gadā nedabiskā nāvē miruši 3232 cilvēki jeb 9,8% no visiem mirušajiem. Vīriešiem mirstība ārējo nāves cēloņu dēļ ir 4 reizes augstāka nekā sievietēm.

Pēdējos gados nav novērota būtiska sabiedrības veselības stāvokļa uzlabošanās.

Pēdējos trijos gados samazinājusies saslimstība ar tuberkulozi, tomēr tā paliek satraucoši augstā līmenī: 2006. gadā 49,7 gadījumi uz 100 000 iedzīvotājiem (2005. gadā – 53,5 gadījumi). Bez tam vīriešiem saslimstība novērota biežāk nekā sievietēm (72,8 gadījumi uz 100 tūkstošiem vīriešu un 30,0 gadījumi uz 100 tūkstošiem sieviešu).

Pēdējos gadus ir tendence pieaugt saslimstībai ar ļaundabīgiem audzējiem. Aizvadītais gads bija izņēmums, kad tā samazinājās: 2005. gadā šis rādītājs bija 426,2 gadījumi uz 100 000 iedzīvotājiem, bet 2006. gadā – 396,6.

Saslimstība ar sirds un asinsvadu slimībām Latvijā ir viena no augstākajām Eiropā. Tā ir arī biežākais priekšlaicīgas nāves cēlonis.

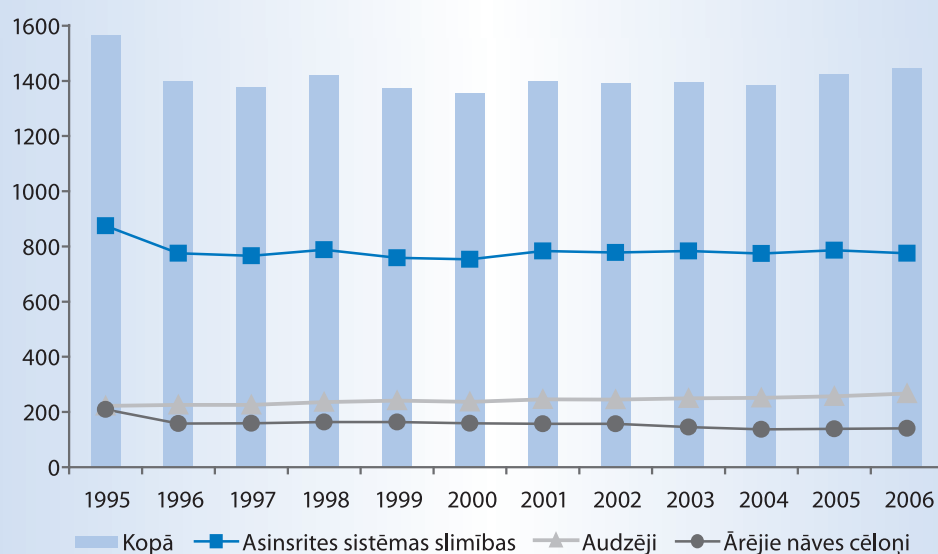
Satraucoša ir HIV un AIDS straujā izplatīšanās. 2006. gadā kumulatīvais reģistrēto HIV infekcijas gadījumu skaits, salīdzinot ar 2005. gadu, ir palielinājies par 9,0% jeb 299 gadījumiem (3631 gadījums). No tiem AIDS stadijā reģistrēti 447 gadījumi (2005. gadā – 394).

2003. gadā CSP veiktā Latvijas iedzīvotāju veselības apsekojuma dati liecina, ka iedzīvotāji savu veselības stāvokli pārsvarā vērtē kā vidēju vai labu.

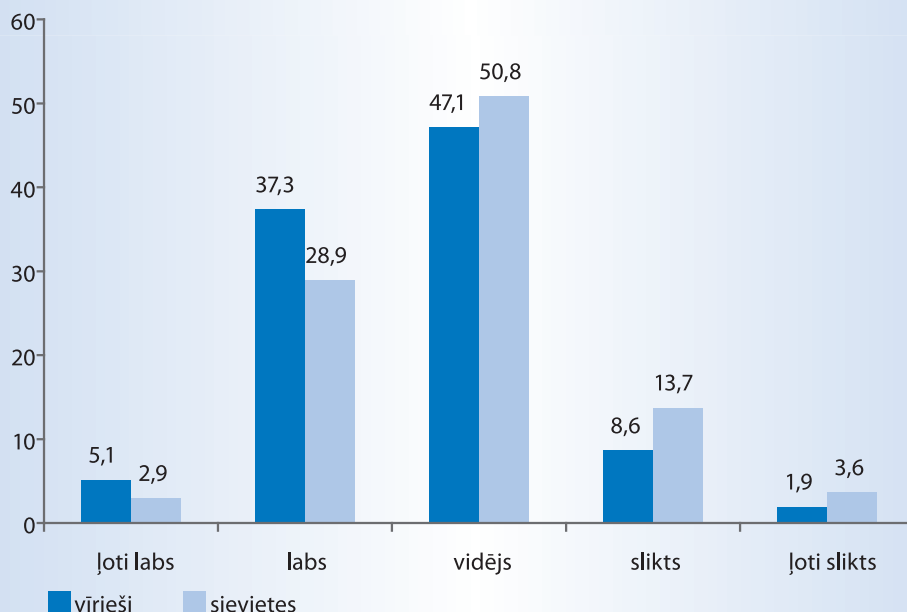
Veselība visa mūža garumā ir viens no galvenajiem veselības politikas īstenošanas pamatpostulātiem. To nevar nodrošināt bez pašu iedzīvotāju līdzdarbības savas veselības uzturēšanā un aizsardzībā. Neatņemams priekšnoteikums mērķtiecīgai rīcībai ir pareiza izpratne par veselību un faktoriem, kas to nosaka. Lieks svars un aptaukošanās, nepietiekama fiziskā aktivitāte, alkohola un narkotiku lietošana, smēķēšana – tie ir faktori, kas būtiski ietekmē indivīda veselības stāvokli. Kvalitatīva veselības aprūpes sistēmas reforma nedos vēlamo rezultātu, ja vienlaikus netiks celts sabiedrības zināšanu un apziņas līmenis veselības jautājumos.

Tuvākos trīs gadus viens no galvenajiem veselības aizsardzības uzdevumiem būs attīstīt primārās veselības aprūpes sistēmu un pilnveidot pakalpojumu sniedzēju tīklu. Nopietna veselības aprūpes sistēmas problēma ir tā, ka nepietiek ārstu un ārstniecības personu ar vidējo medicīnisko izglītību. 2006. gadā Latvijā ārstu skaits, salīdzinot ar 2005. gadu, ir samazinājies par 59, medicīnas māsu skaits – par 75.

Mirstības līmenis pa galvenajiem nāves cēloņiem 1995.–2006. gadā (mirušo skaits uz 100 000 iedzīvotāju)

Vīriešu un sieviešu veselības pašnovērtējums, procentos

Izglītība

Izglītības un zinātnes ministrija turpina īstenot izglītības attīstības pamatnostādņu pamatmērķi – nodrošināt, lai katram iedzīvotājam būtu «iespējams iegūt kvalitatīvu izglītību mūža garumā atbilstoši individuālām interesēm, spējām un valsts ekonomiskās attīstības vajadzībām». Šajā nolūkā, starp citu, jānodrošina, lai

- paaugstinātos mācībās un studijās iegūstamo vispārīgo zināšanu, vērtībuzglītības un dzīves prasmju kvalitāte;
- izglītības piedāvājums atbilstu tautsaimniecības attīstības vajadzībām;
- paplašinātos izglītības iespējas dažādām iedzīvotāju grupām visos reģionos.

Latvijā tradicionāli augsti ir izglītībā iesaistīto skolēnu/studentu procenti. Piemēram, augstskolu studentu skaits uz 10 tūkstošiem iedzīvotāju ir viens no lielākajiem ES dalībvalstīs: Latvijā 2006. gadā tas bija 568, Eiropas Savienībā 2005. gadā – 375.

2006./2007. mācību gadā darbu uzsāka 1008 vispārīgā izglītībā esošās skolas ar kopējo audzēkņu skaitu 279,9 tūkst. – par 18,6 tūkst. jeb 6,2% mazāku nekā iepriekšējā mācību gadā.

Pēdējos gadus skolēnu skaits pamatzglītībā joprojām samazinās. Pamatizglītību ik gadu iegūst vairāk nekā 32 tūkst. skolēnu, trešā daļa no viņiem izglītību turpina profesionālās izglītības iestādēs, 65% – vispārīgās vidējās izglītības iestādēs, bet aptuveni 5% no jauniešiem mācības uzreiz neturpina.

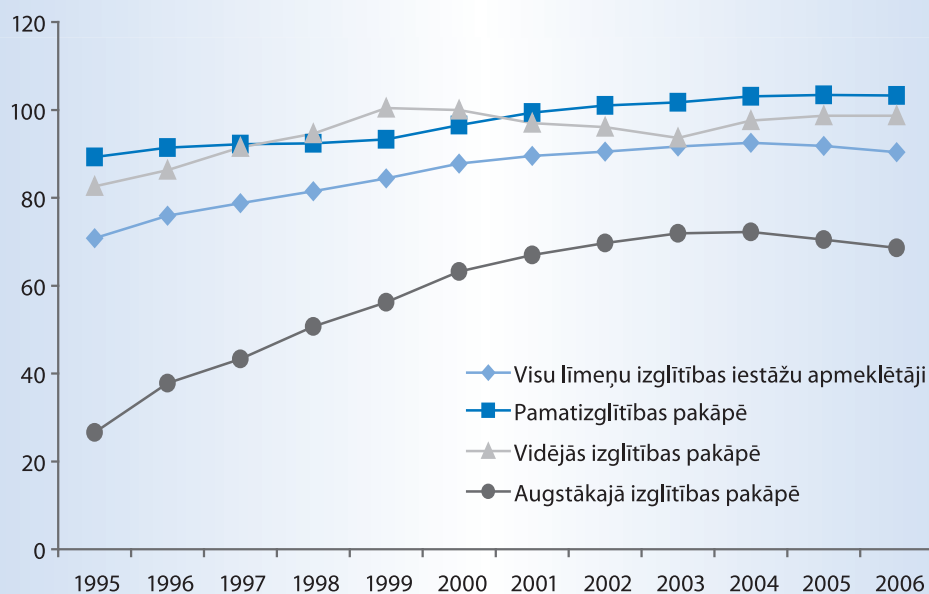
2006./2007. mācību gadā dienas un vakara (maiņu) vidusskolās tika īstenotas šādas vispārīgās vidējās izglītības programmas: 530 vispārīgā izglītībā esošā virziena programmas, 241 matemātikas, dabaszinību un tehnikas virziena programma, 197 humanitārā un sociālā virziena programmas, 128 profesionāli orientēta virziena programmas, 6 vispārīgās vidējās izglītības speciālās programmas, 14 vispārīgās vidējās izglītības izlīdzinošās programmas.

Aizvadītajā mācību gadā vidējā izglītības pakāpē mācījās 68 317 skolēni, kas ir par 2448 skolēniem mazāk nekā iepriekšējā gadā. Aptuveni trīs ceturtdaļas no visiem vidusskolu beigušajiem tūlīt iestājas augstākajās mācību iestādēs.

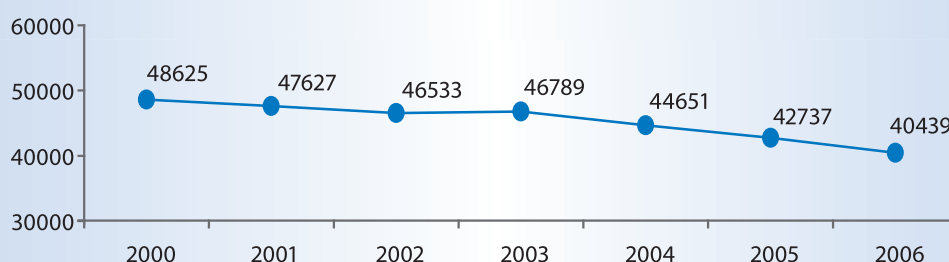
2005./2006. mācību gadā sākts īstenot no Eiropas Sociālā fonda līdzekļiem finansētu nacionālo programmu «Mācību kvalitātes uzlabošana dabaszinātņu, matemātikas un tehnoloģiju priekšmetos vidējā izglītībā». Programmas mērķis ir uzlabot mācību kvalitāti minētajās jomās, lai 1) jaunieši vidējās izglītības pakāpē pabeigtu zinīgi un konkurētspējīgi, 2) veidotos labvēlīgi apstākļi valsts attīstībai zinātniski un tehnoloģiski ietilpīgās nozarēs, 3) Eiropas Savienības izglītība attīstītos atbilstoši Lisabonas konvencijas stratēģiskajām pamatnostādņēm.

2006./2007. mācību gadā Latvijā bija 63 speciālās izglītības iestādes, 43 no tām – bērniem ar psihiskās attīstības traucējumiem un 20 – bērniem ar citām speciālajām vajadzībām. Speciālajās skolās mācās vairāk nekā 3% no kopējā skolēnu skaita. Tam, lai bērni ar speciālām vajadzībām tiktu labāk integrēti vispārīgās izglītības iestādēs, 2006. gadā tika piešķirts finansējums 33 000 latu apmērā. Finanšu atbalstu

Izglītības rādītāji, procentos

Profesionālās izglītības iestāžu audzēkņu skaita dinamika (2000.–2006. gadā)

saņēmušas 17 vispārīgās izglītības iestādes. 114 vispārīgās izglītības iestādes īstenoja speciālās izglītības programmas. Šajās izglītības iestādēs ir integrēti 1473 skolēni ar speciālām vajadzībām – 0,55% no visiem skolēniem.

2006./2007. mācību gadā profesionālo izglītību ieguva 40,4 tūkstoši audzēkņu 108 izglītības iestādēs. Jāatzīmē, ka gadu no gada profesionālās izglītības iestāžu audzēkņu skaits samazinās. Salīdzinot ar 2000. gadu, tas samazinājies vairāk nekā par 8 tūkstošiem.

Piektā daļa profesionālās izglītības iestāžu absolventu jau beigšanas gadā mācības turpina augstākajās mācību iestādēs.

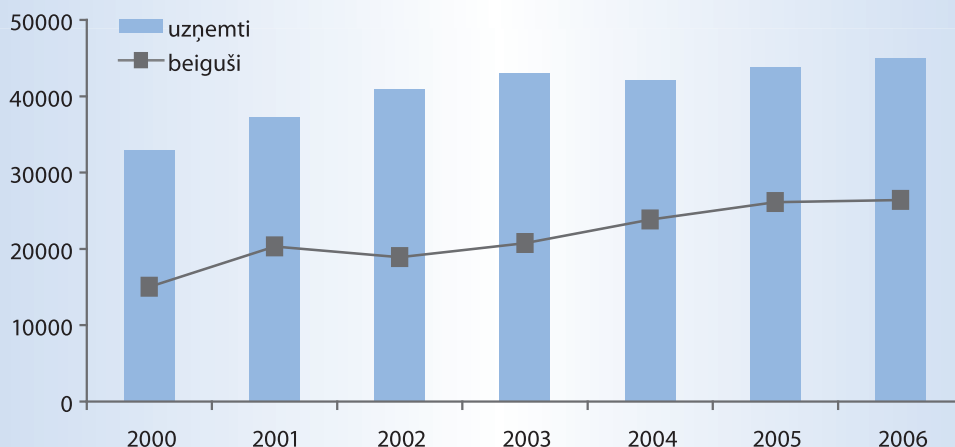
Kā negatīva tendence jāmin visai liels atskaitīto audzēkņu skaits: piemēram, 2005. gadā atskaitīti 16% audzēkņu.

Galvenie atskaitīšanas iemesli ir izglītības iestādes neapmeklētība un nepietiekams vērtējums.

Tirgus ekonomika, kas izvirza jaunas prasības profesionālajai kvalifikācijai, attīstās straujāk nekā attiecīgu profesionālās un augstākās izglītības programmu piedāvājums. Studējošo sadalījums pa studiju tematiskajām grupām neatbilst tautsaimniecības vajadzībām un darbaspēka tirgus pārmaiņām.

Lai profesionālajā izglītībā stiprinātu izglītības iestāžu un darba devēju sadarbību, Eiropas Sociālā fonda nacionālās programmas «Vienotas metodikas izstrāde profesionālās izglītības kvalitātes paaugstināšanai un sociālo partneru iesaistei un izglītošanai» ietvaros Kurzemē, Zemgalē, Vidzemē un Latgalē ir nodibinātas profesionālās izglītības un nodarbinātības reģionālās padomes.

Uzņemto un beigušo skaita dinamika augstskolās un koledžās (2000.–2006. gadā)

Izglītības finansēšana

	Procentos no valsts kopbudžeta	Procentos no iekšzemes kopprodukta
2000	16,9	6,8
2001	18,3	6,9
2002	18,5	6,5
2003	17,5	6,1
2004	16,5	5,8
2005	17,3	6,1
2006	15,6	5,6

Augstāko izglītību Latvijā var iegūt 60 augstākās izglītības iestādēs – 34 augstskolās (19 valsts un 15 privātajās) un 26 koledžās (18 valsts dibinātās un 8 privāto personu dibinātās). 2006./2007. mācību gadā augstskolās un koledžās kopā bija 129 497 studenti – par 1628 studentiem mazāk nekā iepriekšējā mācību gadā. Attiecīgajā mācību gadā mācību iestādi ar akadēmisko grādu vai kvalifikāciju beiguši 26 414 absolventi. Augstskolās un koledžās uzņemto studentu skaitu salīdzinot ar tās beigušo skaitu, varam secināt, ka apmēram 25–30% studentu tās nepabeidz.

No populārākajām tematiskajām jomām vislielākais konkurss ir informācijas un komunikācijas zinātnēs (29,2), vadības zinātnē un uzņēmējdarbībā (8,7) un ekonomikā (8,5).

2006. gadā augstākās izglītības finansējumā bija paredzēti līdzekļi dotācijām, kas dotu iespēju valsts attīstībai svarīgās jomās – inženierzinātnēs un dabaszinātnēs – studiju vietu skaitu palielināt par 395. Studiju vietu skaits

palielināts arī tulkjiem un tulkotājiem ES institūcijās un juristiem lingvistiem.

Lisabonas stratēģijas prasību realizācijas ietvaros Latvijai līdz ar citām ES dalībvalstīm savs ieguldījums jādod mūžizglītības pasākumu veicināšanā. Jāatzīst, ka Latvijā nav izveidota tāda mūžizglītības sistēma, kas nodrošinātu iedzīvotājiem iespēju pielāgoties mainīgajiem darbaspēka tirgus apstākļiem. Tas, ka sociāli ekonomiskā attīstība valstī ir nevienmērīga, rada atšķirīgas iespējas lauku un pilsētu iedzīvotājiem iegūt kvalitatīvu izglītību, līdz ar to iesaistīties darbaspēka tirgū.

Viens no izglītības stūrakmeņiem ir finansiālais nodrošinājums. Latvijas izglītības iestāžu saņemtā finansējuma avoti ir valsts budžets, pašvaldību budžets, fizisko un juridisko personu līdzekļi, kā arī ārvalstu palīdzība. Izglītības kopējais finansējums gadu no gada gan palielinās, taču šā finansējuma īpatsvars iekšzemes kopproduktā samazinās.

Ekonomiskie rādītāji

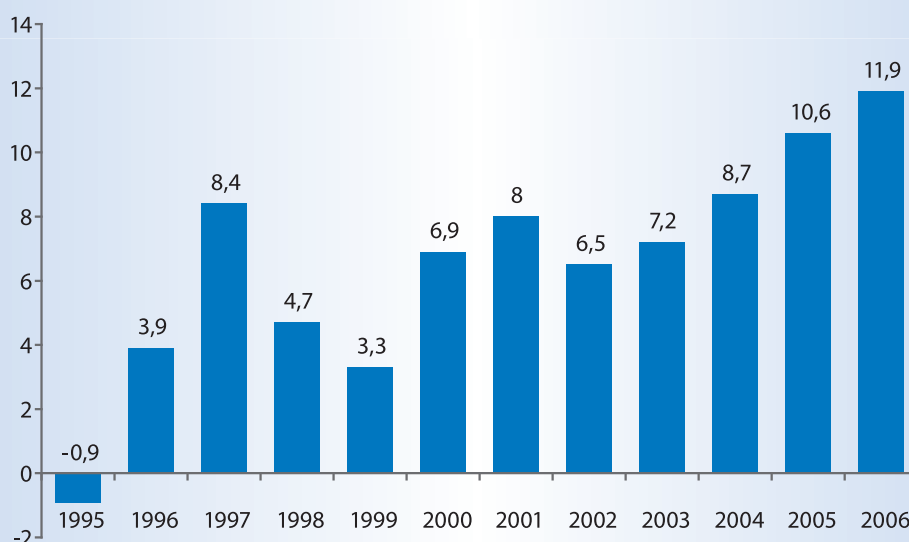
Iekšzemes kopprodukta dinamika

Iekšzemes kopprodukta būtība ir ekonomiskās darbības pievienotā vērtība, kas attiecīgajā laika posmā ir radīta visās tautsaimniecības nozarēs. Jau vairākus gadus Latvijā ir vērojama strauja ekonomiskā izaugsme. Kopš 2004. gada IKP vidēji ik gadu palielinājies par 10,4%, 2006. gadā – par 11,9%.

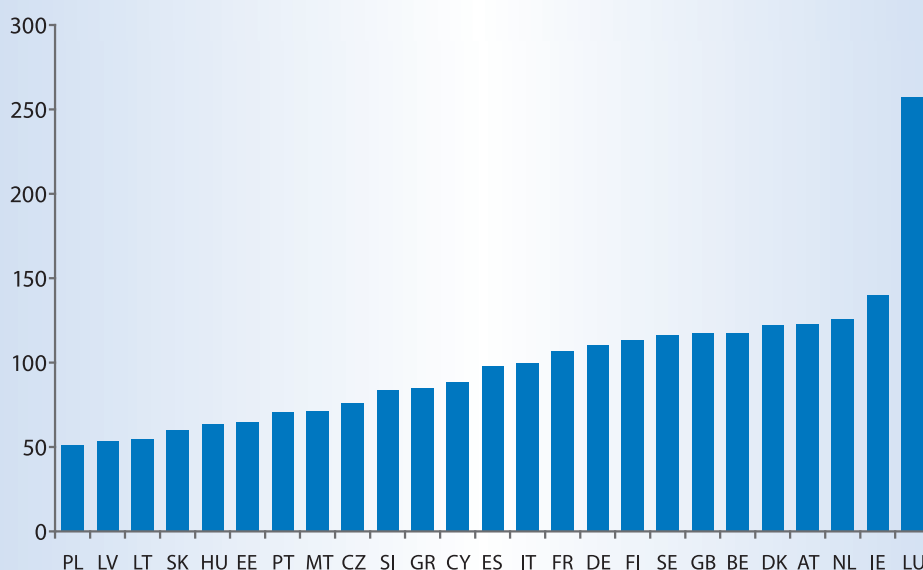
IKP pieaugumu šajā periodā veicināja apjoma kāpums šādās nozarēs: tirdzniecībā – par 17,4%, komercpakalpojumu nozarē – par 17,6%, transporta un sakaru nozarē – par 9,3%, apstrādes rūpniecībā – par 6,2% un būvniecībā – par 6,8%.

Augsto izaugsmes tempu galvenokārt nodrošina iekšzemes pieprasījuma stabilā dinamika. Privātais patēriņš 2006. gadā gandrīz par 20% pārsniedza 2005. gada līmeni.

Iekšzemes kopprodukta pieaugums (2000. gada cenās), procentos

Iekšzemes kopprodukts uz vienu iedzīvotāju pēc pirktspējas paritātes standartiem 2006. gadā (iepriekšējs aprēķins) (ES-25 = 100)

Iekšzemes kopprodukts statistiskajos reģionos 2005. gadā

	IKP procentos no kopapjoma	IKP uz vienu iedzīvotāju, latos	Procentos pret vidējo vērtību valstī
Rīgas reģions	57,3	7114	180,7
Pierīgas reģions	11,1	2743	69,7
Vidzemes reģions	6,2	2309	58,6
Kurzemes reģions	10,7	3118	79,2
Zemgales reģions	7,0	2192	55,7
Latgales reģions	7,6	1910	48,5

Iekšzemes kopprodukts faktiskajās cenās 2006. gadā bija 11 264,7 milj. latu. Pēc «Eurostat» iepriekšēja novērtējuma, 2006. gadā Latvijā IKP uz vienu iedzīvotāju, rēķināts pirktspējas paritātes vienībās, bija viens no zemākajiem ES-25 dalībvalstīs – 7002 eiro jeb 53,3% no ES-25 vidējā līmeņa. Salīdzinot ar 2005. gadu, atpalcību no ES valstu vidējā līmeņa ir izdevies samazināt par 4,7 procentpunktiem.

Latvijā pastāv izteiktas sociālās un ekonomiskās attīstības atšķirības starp reģioniem. Vairāk nekā puse Latvijas iekšzemes kopprodukta veidojas Rīgā.

Ienākumu sadalījums

Līdz ar ekonomisko izaugsmi valstī palielinās arī iedzīvotāju ienākumi. 2005. gadā vidēji vienas mājsaimes rīcībā esošais ienākums, rēķinot uz vienu mājsaimes locekli, bija 110 lati mēnesī jeb par 9,0% lielāks nekā 2004. gadā. Straujāks rīcībā esošā ienākuma pieaugums bija vērojams laukos dzīvojošajām mājsaimēm – vidēji par 11%. Lielāko daļu (65%) no visa mājsaimju rīcībā esošā ienākuma deva saņemtā samaksa par algotu darbu, gandrīz ceturto daļu – sociālie transferti.

Joprojām pastāv diezgan liela diferenciācija starp reģioniem, it sevišķi starp Rīgu un pārējiem reģioniem. 2005. gadā Rīgā rīcībā esošais ienākums bija par 32,5% augstāks nekā vidēji valstī, bet Latgales reģionā tas bija viszemākais – 80 lati uz vienu mājsaimes locekli mēnesī.

Atšķirīgs ir ienākumu līmenis dažādās sociālekonomiskajās grupās. Augstāks tas ir uzņēmēju un pašnodarbināto mājsaimēs, kur 2005. gadā tas sasniedza Ls 168,26 vidēji uz vienu mājsaimes locekli mēnesī. Tām seko algotu darbu strādājošo mājsaimes (Ls 118,54), lauksaimniecībā pašnodarbināto mājsaimes (Ls 96,57), pensionāru mājsaimes (Ls 77,40) un mājsaimes bez regulāra ienākumu avota (Ls 46,24).

Ienākumi mājsaimēs būtiski atšķiras arī pēc to tipiem. Augstākais ienākums ir ģimenēs, kuras sastāv no pāra

bez bērniem (Ls 137,79), zemākais – nepilnajās ģimenēs ar bērniem (Ls 87,82).

2006. gadā tautsaimniecībā nodarbināto vidējā bruto alga bija Ls 302, vidējā neto alga – Ls 216. Pēdējos gados nodarbināto vidējā izpeļņa palielinās. 2006. gadā tautsaimniecībā nodarbināto vidējā bruto alga bija par 22,8% lielāka nekā 2005. gadā. Taču, izvērtējot reālo algu, t. i., ņemot vērā inflāciju, pieaugums bijis tikai 16%.

Mājsaimes materiālā stāvokļa pašnovērtējums salīdzinājumā ar 2004. gada aptaujas rezultātiem ir kļuvis pozitīvāks. 59,1% (2004. g. – 56,6%) mājsaimju uzskata, ka nav ne bagātas, ne nabadzīgas, 26,2% (2004. g. – 27,2%) – ka «mēs neesam nabadzīgi, bet esam uz nabadzības sliekšņa».

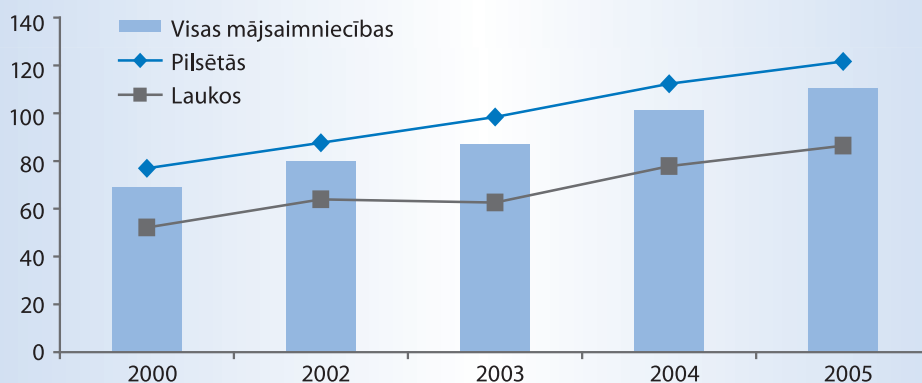
Nodarbinātība un bezdarbs

Ekonomiskā izaugsme un aktīvi īstenotā nodarbinātības politika ir pozitīvi ietekmējušas situāciju darbaspēka tirgū un veicinājušas nodarbinātības pieaugumu. 2006. gadā, salīdzinot ar 2000. gadu, nodarbinātības līmenis valstī palielinājies par 11 procentpunktiem.

2006. gadā tautsaimniecībā bija nodarbināti 1088 tūkst. iedzīvotāju jeb 60,1% no visiem iedzīvotājiem 15–74 gadu vecumā. Vīrieši bija 51,4% no nodarbinātajiem, sievietes – 48,6%. 2006. gadā palielinājās gan nodarbināto iedzīvotāju skaits, gan nodarbināto īpatsvars iedzīvotāju kopskaitā. Aizvadītajā gadā lielākais tautsaimniecībā nodarbināto skaits strādāja pakalpojumu sfērā (61%), rūpniecībā (28%) un lauksaimniecībā (11%).

Latvijā pieaug sieviešu darbaspēka īpatsvars nodarbināto vidū, un tam par cēloni var minēt ekonomiskos apstākļus, jo ģimenei bieži vien ir grūti iztikt no vienas algas. 2006. gadā, salīdzinot ar 2005. gadu, krietni palielinājies arī nodarbināto sieviešu īpatsvars: 2005. gadā tas bija 52,1%, 2005. gadā – 55,0%. Latvijas sieviešu ekonomiskā aktivitāte pārsniedz ES vidējos rādītājus.

Rīcībā esošais ienākums 2000.–2005. gadā (latos uz vienu mājsaimniecības locekli mēnesī)

Rīcībā esošais ienākums reģionos 2004.–2005. gadā (latos uz vienu mājsaimniecības locekli mēnesī)

	2004	2005
Visas mājsaimniecības	101,23	110,30
Kurzemes reģions	89,88	92,56
Zemgales reģions	89,66	100,14
Latgales reģions	67,20	79,58
Vidzemes reģions	83,34	88,38
Rīgas reģions	135,24	146,12
Pierīgas reģions	102,77	108,87

Avots: Mājsaimniecību budžeta pētījuma dati

Gada vidējais ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaits, tūkst.

	Ekonomiski aktīvie iedzīvotāji	Tai skaitā	
		nodarbinātie	darba meklētāji
1996	1196	949	247
2000	1100	941	159
2001	1107	962	145
2002	1123	989	135
2003	1126	1007	119
2004	1136	1018	119
2005	1135	1036	99
2006	1167	1088	80

Darbspēka apsekojuma rezultāti liecina, ka aizvadītajā gadā bija 79,9 tūkst. darba meklētāju jeb darbu meklēja 6,8% no visiem ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem. (Salīdzinot ar 2004.–2005. gadu, darba meklētāju skaits ir samazinājies; 2004. gadā tas bija 99,1 tūkst.) Gandrīz divas piektdaļas no viņiem (37,8%) bija ilgstošie darba meklētāji. Kā galvenais bezdarba cēlonis tika minēta atbrīvošana

no darba sakarā ar darbinieku skaita samazināšanu. Straujā ekonomiskā izaugsme veicinājusi jaunu darba vietu izveidošanu un darba meklētāju skaita samazināšanos arī Latvijas reģionos. Būtiskāk tas samazinājies Kurzēmē un Pierīgā – attiecīgi par 3,3 un 3 procentpunktiem; pārējos reģionos – vidēji par 2 procentpunktiem. Joprojām lielākais darba meklētāju skaits ir Latgalē.

Statistikas pielikums

Statistikas pielikuma tabulas sagatavotas saskaņā ar ANO Attīstības programmas (UNDP) paredzētajiem rādītājiem. Tajās ietvertā informācija raksturo tautas attīstību, rāda, kā cilvēki ekonomiskos sasniegumus varējuši izmantot savas dzīves uzlabošanai. Tabulās atspoguļoti sociālo procesu raksturošanā nozīmīgākie rādītāji: par veselību, izglītību, apkārtējo vidi, nodarbinātību u. tml. Kā informācijas avots izmantota Centrālajā statistikas pārvaldē (CSP) pieejamā informācija un vajadzības gadījumā arī papildu dati, kas saņemti no ministrijām, iestādēm un starptautiskām organizācijām.

Statistikā informācija, kas atrodama tabulās, ir iegūta pēc starptautiski lietotas metodoloģijas. Izmantoti arī CSP un citu institūciju izlasveida apsekojumu dati.

Dažos gadījumos dati par iepriekšējiem periodiem atšķiras no agrāk publicētajiem, jo ir precizēti. Atsevišķās tabulās dati par 2006. gadu ir iepriekšēji un, iespējams, turpmākos izdevumos arī tiks precizēti. Piemēram, rādītājs «reālais IKP uz vienu iedzīvotāju, izteikts Eiropas norēķinu vienībās, pēc pirktspējas paritātes standartiem» attiecībā

uz 2006. gadu ir iepriekšējs novērtējums. Turpmākajos izdevumos var tikt precizēti arī dati par valsts izdevumiem veselībai un izglītībai 2006. gadā.

Svarīgāko makroekonomisko aprēķinu metodoloģiju tuvinot Eiropas kontu sistēmas prasībām, 2005. gada 3. ceturksnī tika mainīta IKP vērtība faktiskajās un salīdzināmajās cenās 2000.–2005. gadam. Tādēļ dati par 2000.–2005. gadu vairs nav salīdzināmi ar datiem par iepriekšējo periodu.

Publicējot datus par rādītāju «20 % bagātāko un 20 % nabadzīgāko iedzīvotāju ienākumu attiecība», izmantota Eiropas Savienības Statistikas biroja «Eurostat» informācija, to saskaņojot datiem, kas iegūti apsekojumā «Kopienas statistika attiecībā uz ienākumiem un dzīves apstākļiem».

Informācijai par nodarbinātību izmantoti Darbaspēka apsekojuma dati, līdz ar to ir mainījušies visi attiecīgie indikatori, sākot no 1996. gada. Tāpat pārmaiņas ir radušās, aprēķinos izmantojot 2000. gada tautskaites informāciju.

Tautas attīstības indekss: Latvija

	Jaundzimušo paredzamais mūža ilgums, gadi	Lasītpratēju īpatsvars pieaugušo vidū, %	Visu līmeņu izglītības iestāžu apmeklētāju īpatsvars	Reālais IKP uz vienu iedzīvotāju, izteikts Eiropas norēķinu vienībās, pēc pirktspējas paritātes standartiem	Mūža ilguma indekss	Izglītības indekss	IKP indekss	Tautas attīstības indekss
1999	70,4	99,8	84,4	6616	0,76	0,95	0,70	0,803
2000	70,7	99,8	87,8	7000	0,76	0,96	0,71	0,809
2001	70,7	99,8	89,5	7600	0,76	0,97	0,72	0,816
2002	71,1	99,8	90,5	8300	0,77	0,97	0,75	0,825
2003	71,4	99,8	91,7	9000	0,77	0,97	0,75	0,830
2004	72,1	99,8	92,5	9900	0,79	0,97	0,76	0,840
2005	71,8	99,8	91,8	11400	0,78	0,97	0,79	0,847
2006	71,3	99,8	90,4	13300	0,77	0,96	0,82	0,849

Tautas attīstības raksturojums

	Jaundzimušo paredzamais mūža ilgums, gadi	Mātes mirstība uz 100 000 dzimušajiem (atsevišķi gadījumi)	Iedzīvotāju skaits uz vienu ārstu	Visu līmeņu mācību iestāžu apmeklētāji, % no 7–23 g. v. iedzīvotāju skaita	Studenti augstākajā izglītības pakāpē, % no 19–23 g. v. iedzīvotāju skaita		Reālais IKP uz vienu iedzīvotāju, izteikts Eiropas norēķinu vienībās, pēc pirktspējas paritātes standartiem	IKP uz vienu iedzīvotāju, USD
					kopā	sievietes		
1995	66,7	37	294	70,8	26,6	...	4300 ¹	1993
1996	69,3	40 (8)	283	75,9	37,8	45,5	4700 ²	2311
1997	70,0	42 (8)	288	78,8	43,3	51,7	5200 ²	2569
1998	69,9	43 (8)	301	81,5	50,7	63,5	5720 ³	2793
1999	70,4	41 (8)	296	84,4	56,2	72,7	6070 ³	3049
2000	70,7	25 (5)	291	87,8	63,2	79,6	7000 ⁴	3304
2001	70,7	25 (5)	303	89,5	67,0	84,0	7600 ⁴	3529
2002	71,1	5 (1)	294	90,5	69,7	87,8	8300 ⁵	3984
2003	71,4	14 (3)	294	91,7	71,9	91,3	9000 ⁵	4815
2004	72,1	10(2)	287	92,5	72,2	93,1	9900 ⁵	5952
2005	71,8	5(1)	278	91,8	70,5	90,9	11400 ⁵	6970
2006	71,3	14(3)	274	90,4	68,6	89,3	13300 ⁶	8791

¹ Statistics in Focus. Economy and Finance. Theme 2–XX/1999. National Accounts. Gross Domestic Product. First results for 1998. Eurostat. The GDP of the Candidate Countries, 14/03/2000.

² Statistics in Focus. Economy and Finance. Theme 41/2002. Eurostat. GDP of the Candidate Countries, 2001.

³ Statistics in Focus. Economy and Finance. Theme 2–20/2003.

⁴ Dati no Eiropas Savienības vietnes «Ekonomika un finanses» un «Eurostat News Release 75/2005», 03.06.2005.

⁵ Dati no Eiropas Savienības vietnes «Ekonomika un finanses», 19.06.2007.

⁶ Iepriekšējs novērtējums.

Sabiedrībai nevēlamas parādības

	Bezdarbnieki, % no ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem	15 g. v. un vecāki iedzīvotāji ar nepabeigtu vidējo izglītību, %	20 % bagātāko un 20 % nabadzīgāko iedzīvotāju ienākumu attiecība ³	Inflācija gadā, % pret iepriekšējo gadu	Satiksmes negadījumos bojā gājušie uz 100 000 iedzīvotājiem	Šķirtas laulības, % no noslēgtajām laulībām	Nereģistrēta laulībā dzimuši bērni, % no dzimušo kopskaita	Pašnāvības uz 100 000 iedzīvotājiem	
								vīrieši	sievietes
1995	6,6	39,6 ¹	...	125,0	25	70,6	29,9	72,0	14,9
1996	7,2	39,6 ¹	...	117,6	22	62,8	33,1	65,3	13,4
1997	7,0	39,6 ¹	...	108,4	22	63,0	34,8	62,8	13,9
1998	9,2	39,6 ¹	...	104,7	26	64,4	37,1	61,0	12,5
1999	9,1	39,6 ¹	...	102,4	25	63,9	39,1	53,9	13,3
2000	7,8	34,9 ²	5,5	102,6	25	66,6	40,3	56,5	11,9
2001	7,7	34,9 ²	...	102,5	22	62,0	42,1	52,2	11,2
2002	8,5	34,9 ²	...	101,9	22	61,1	43,1	48,5	11,9
2003	8,6	34,9 ²	...	102,9	21	48,3	44,2	45,1	9,7
2004	8,5	34,9 ²	...	106,2	22	50,8	45,3	42,8	8,5
2005	7,4	34,9 ²	6,7	106,7	19	50,6	44,6	42,0	9,6
2006	6,5	34,9 ²	...	106,5	18	49,6	43,4	38,7	6,6

¹ 1989. gada tautskaites dati.

² 2000. gada tautskaites dati.

³ Dati no Eiropas Savienības Statistikas biroja vietnes «Iedzīvotāji un dzīves apstākļi», 20.07.2007.

Sabiedrībai nevēlamas parādības (turpinājums)

	Sēra dioksīda (SO ₂) izplūde no stacionāriem avotiem, kg uz vienu iedzīvotāju	Slāpekļa (Nox) izplūde no stacionāriem avotiem, kg uz vienu iedzīvotāju
1995	15,3	3,2
1996	18,3	3,5
1997	13,9	3,9
1998	13,2	3,8
1999	9,8	3,4
2000	5,1	3,5
2001	3,8	3,7
2002	3,3	4,0
2003	2,6	4,4
2004	2,0	3,8
2005	1,4	4,2
2006	0,9	4,6

Sieviešu un vīriešu atšķirības (sievietes % pret vīriešiem)

	Jaundzimušo paredzamais mūža ilgums	Iedzīvotāju skaits (gada beigās)	Jaunieši, kas apgūst vidējās izglītības pakāpes mācību programmas	Absolventi, kas beiguši vidējās izglītības pakāpes augstākā posma mācību programmas	Studenti augstākajā izglītības pakāpē (19–23 g. v.)	Nodarbinātie ¹	Bezdarbnieki	Darba samaksa valstī kopā
1995	120,3	116,9	108,0	120,1	155,2	...	109,7	78,3
1996	118,3	117,0	103,5	...	149,7	92,0	120,8	78,5
1997	118,2	117,0	101,8	132,1	145,1	94,8	146,2	79,7
1998	117,9	117,0	101,0	124,1	146,4	92,7	141,1	79,3
1999	117,4	117,1	99,7	122,3	157,4	92,6	134,6	80,0
2000	117,0	117,1	98,1	100,3	152,5	96,2	136,1	78,6
2001	117,6	117,2	98,0	113,8	142,1	97,8	134,6	80,2
2002	117,4	117,3	97,1	111,7	138,8	96,0	142,2	81,5
2003	116,7	117,1	98,0	101,4	140,0	94,8	140,9	83,5
2004	115,1	117,0	100,5	111,0	144,3	95,0	143,6	84,4
2005	118,0	117,0	102,2	111,3	145,8	94,0	149,3	81,9
2006	116,6	117,1	104,0	109,4	152,7	94,5	155,7	82,4

¹ Darbaspēka apsekojuma dati. 1996.–2001. gadā personas vecumā 15 gadi un vairāk; sākot ar 2002. gadu, 15–74 gadu vecumā.

Sieviešu stāvoklis

	Jaundzimušo paredzamais mūža ilgums, gadi	Pirmās laulības noslēgšanas vidējais vecums	Mātes mirstība, gadījumu skaits uz 100 000 dzīvi dzimušajiem	11–18 g. v. sievietes, kuras apgūst vidējās izglītības mācību programmas, %	Vidējās izglītības pakāpes absolventes, % no 18 g. v. sievietēm	Augstākās izglītības pakāpes studentes, % no 19–23 g. v. sievietēm	Sieviešu īpatsvars nodarbināto vidū, % ¹	Sieviešu īpatsvars vadītāju un speciālistu vidū, % ¹	Sieviešu īpatsvars parlamenta deputātu vidū, %	
1995	73,1	23,3	37	8 ²	
1996	75,6	23,7	40	8	84,3	...	45,5	47,9	60,5	8 ²
1997	75,9	24,1	42	8	85,9	85,4	51,7	48,7	60,5	8 ²
1998	75,5	24,5	43	8	85,8	86,4	63,5	48,1	59,1	17 ³
1999	76,2	24,7	41	8	86,9	91,4	72,7	48,1	58,4	17 ³
2000	76,0	24,9	25	5	88,2	87,6	79,6	49,0	57,7	17 ³
2001	76,6	24,9	25	5	89,0	96,1	84,0	49,4	59,1	17 ³
2002	76,8	25,4	5	1	88,9	98,5	87,8	49,0	57,6	18 ⁴
2003	76,9	25,4	14	3	90,5	82,2	91,3	48,7	57,5	18 ⁴
2004	77,2	25,6	10	2	88,9	81,1	93,1	48,7	57,5	18 ⁴
2005	77,4	26,0	5	1	92,4	77,1	90,9	48,4	58,5	18 ⁴
2006	76,8	26,3	14	3	92,1	83,2	89,3	48,6	58,1	19 ⁵

¹ Darbaspēka apsekojuma dati. 1996.–2001. gadā personas vecumā 15 gadi un vairāk; sākot ar 2002. gadu, 15–74 gadu vecumā.

² 1995. gada 30. septembra Saeimas vēlēšanu rezultāti.

³ 1998. gada 3. oktobra Saeimas vēlēšanu rezultāti.

⁴ 2002. gada 5. oktobra Saeimas vēlēšanu rezultāti.

⁵ 2006. gada 9. oktobra Saeimas vēlēšanu rezultāti.

Demogrāfiskais raksturojums

	Iedzīvotāju skaits miljonos (gada beigās)	Iedzīvotāju skaita pieaugums gadā, %	Summārais dzimstības koeficients	Apgādājamo īpatsvars, %	60 g. v. un vecāku iedzīvotāju īpatsvars, % (gada beigās)	Paredzamais atlikušā mūža ilgums 60 gadu vecumā	
						vīrieši	sievietes
1995	2,5	-1,2	1,27	43,1	19,3	14,2	19,3
1996	2,4	-1,0	1,18	42,3	19,7	14,8	21,2
1997	2,4	-1,0	1,13	42,2	20,1	14,2	21,3
1998	2,4	-0,9	1,11	41,0	20,5	14,3	20,9
1999	2,4	-0,7	1,18	40,6	21,0	14,1	21,5
2000	2,4	-0,7	1,24	41,1	21,5	14,8	21,3
2001	2,3	-0,8	1,21	39,7	21,9	15,4	21,5
2002	2,3	-0,6	1,23	39,2	22,1	15,1	21,8
2003	2,3	-0,5	1,29	37,6	22,1	15,1	21,5
2004	2,3	-0,6	1,24	37,2	22,2	15,9	21,6
2005	2,3	-0,5	1,31	36,1	22,1	15,0	21,8
2006	2,3	-0,6	1,35	35,6	22,1	15,0	21,5

Veselības rādītāji

	Mirstība no asinsrites sistēmas slimībām, % no kopējās mirstības	Mirstība no ļaundabīgiem audzējiem, % no kopējās mirstības	Reģistrētais alkohola patēriņš litros uz vienu pieaugušo ¹	Iedzīvotāju skaits uz vienu ārstu	Valsts izdevumi veselībai, % no visiem valsts izdevumiem	Valsts izdevumi veselībai, % no IKP
1995	55,8	14,1	9,1	294	9,7	4,0
1996	55,5	16,0	8,4	283	9,9	3,9
1997	55,5	16,3	8,4	288	9,9	3,8
1998	55,5	16,4	8,9	301	9,4	4,1
1999	55,2	17,1	8,8	296	9,1	4,1
2000	55,5	17,3	8,4	291	8,9	3,6
2001	55,9	17,4	7,8	303	9,1	3,6
2002	56,0	17,4	8,5	294	9,0	4,0
2003	56,1	17,9	9,4	294	9,2	4,1
2004	55,9	18,2	8,9	287	11,0	4,0
2005	55,1	18,0	8,7	278	10,8	3,7
2006	53,6	18,2	9,5	274	10,8	3,9

¹ Alkoholisko dzērienu patēriņš, pārrēķinot absolūtajā alkoholā, vidēji uz vienu pieaugušo Latvijas iedzīvotāju.

Izglītības rādītāji

	Visu līmeņu izglītības iestāžu apmeklētāji, % no 7–23 g. v. iedzīvotājiem	Skolēni izglītības pamatpakāpē, % no 7–15 g. v. iedzīvotājiem	Skolēni vidējā izglītības pakāpē, % no 16–18 g. v. iedzīvotājiem	Studenti augstākajā izglītības pakāpē, % no 19–23 g. v. iedzīvotājiem	Izdevumi augstākajai izglītībai, % no visiem izglītības izdevumiem	Kopējais finansējums vidēji vienam studentam valsts augstskolās, latos	Valsts izdevumi izglītībai, % no visiem valsts izdevumiem	Valsts izdevumi izglītībai, % no IKP
1995	70,8	89,3	82,6	26,6	16,3	...	17,0	6,9
1996	75,9	91,4	86,3	37,8	18,7	...	14,6	5,8
1997	78,8	92,2	91,5	43,3	18,5	...	14,6	5,7
1998	81,5	92,4	94,6	50,7	19,7	...	15,7	6,9
1999	84,4	93,3	100,4	56,2	20,8	...	15,1	6,8
2000	87,8	96,5	100,0	63,2	22,7	970	16,9	6,8
2001	89,5	99,4	97,0	67,0	23,4	950	18,3	6,9
2002	90,5	101,0	96,1	69,7	24,1	1014	18,5	6,3
2003	91,7	101,7	93,6	71,9	24,6	1004	17,5	6,0
2004	92,5	103,1	97,6	72,2	25,5	1173	16,5	5,8
2005	91,2	103,4	98,7	70,5	...	1657	17,3	6,1
2006	90,4	103,3	98,7	68,6	15,6	5,6

Tautas intelektuālais potenciāls

	Zinātnieki un tehniskie darbinieki uz 1000 iedzīvotājiem	Kopējie izdevumi pētījumiem un izstrādājum, % no IKP	Absolventi vidējā izglītības pakāpē, % no iedzīvotājiem 18 gadu vecumā	Absolventi augstākajā izglītības pakāpē, % no iedzīvotājiem 23 gadu vecumā	Zinātnisko grādu ieguvuši, % no visiem beidzējiem
1995	2,1	0,52	74,9	21,7	...
1996	1,9	0,46	71,6	28,2	...
1997	1,8	0,43	73,6	30,9	0,3
1998	1,8	0,45	76,4	32,2	0,5
1999	1,8	0,40	81,2	33,2	0,5
2000	2,3	0,45	85,6	47,9	0,3
2001	2,3	0,41	88,7	64,2	0,2
2002	2,3	0,42	80,2	58,9	0,3
2003	2,1	0,38	76,2	63,0	0,3
2004	2,9	0,42	76,0	71,2	0,4
2005	2,4	0,56	77,9	75,4	0,4
2006	2,8	0,67	82,5	71,1	0,4

Nodarbinātība

	Nodarbinātie, % no iedzīvotāju kopskaita ¹	Nodarbināto iedzīvotāju sadalījums, % no nodarbināto kopskaita ¹			Nodarbināto iedzīvotāju ienākumu pieaugums, %	Darba nedēļas ilgums, stundas ¹
		lauksaimniecībā	rūpniecībā	pakalpojumu sfērā		
1995	25	...
1996	48,3	17	27	56	10	40,1
1997	50,6	21	26	53	22	41,2
1998	50,5	19	27	54	11	41,0
1999	49,6	17	26	57	6	41,2
2000	48,2	15	26	59	6	41,4
2001	49,2	15	26	59	7	41,3
2002	54,4	15	26	59	9	40,1
2003	55,4	14	27	59	11	40,0
2004	56,1	13	27	60	9	39,4
2005	57,1	12	26	62	16	40,0
2006	60,1	11	28	61	23	39,7

¹ Darbspēka apsekojuma dati. 1996.–2001. gadā personas vecumā 15 gadi un vairāk; sākot ar 2002. gadu, 15–74 gadu vecumā.

Bezdarba rādītāji (gada beigās)

	Bezdarbnieku skaits tūkstošos	Bezdarba līmenis, %		Bezdarbnieki jaunieši (15–24 gadi), % no bezdarbnieku kopskaita	Izdevumi bezdarbnieku pabalstiem, % no visiem valsts izdevumiem	Ilgstošie bezdarbnieki (vairāk nekā 12 mēneši), % no bezdarbnieku kopskaita
		kopā	sievietēm			
1995	83,2	6,6	7,0	20,2	1,7	25,5
1996	90,8	7,2	8,1	20,0	1,1	31,2
1997	84,9	7,0	8,5	18,1	1,1	38,1
1998	111,4	9,2	11,0	16,4	1,6	26,3
1999	109,5	9,1	10,7	14,8	1,6	31,1
2000	93,3	7,8	9,2	14,8	1,2	29,0
2001	91,6	7,7	9,0	14,6	1,0	26,6
2002	89,7	8,5	10,5	13,9	1,1	26,4
2003	90,6	8,6	10,5	13,2	1,1	26,1
2004	90,8	8,5	9,6	12,8	1,0	25,6
2005	78,5	7,4	8,8	14,0	1,2	26,2
2006	68,9	6,5	7,7	14,0	1,1	23,1

Izdevumi aizsardzības vajadzībām un izdevumu nesabalansētība

	Izdevumi aizsardzībai, % no IKP	Izdevumi aizsardzībai, % no kopējiem izdevumiem izglītībai un veselībai
1995	1,0	9,1
1996	0,8	7,7
1997	0,7	7,4
1998	1,0	9,4
1999	1,0	8,9
2000	0,9	9,1
2001	1,0	9,6
2002	1,2	12,1
2003	1,1	13,4
2004	1,3	13,3
2005	1,2	13,9
2006	1,5	15,7

Dabas resursi

	Teritorija, tūkst. km ²	Apdzīvojuma blīvums, cilvēki uz km ² (gada beigās)	Lauksaimniecībā izmantojamā zeme, % no teritorijas	Mežu platība, % no teritorijas	Meliorētā zeme, % no lauksaimniecībā izmantojamās zemes	Iekšējie atjaunojamie ūdens resursi uz vienu iedzīvotāju, 1000 m ³	Ūdens patēriņš gadā uz vienu iedzīvotāju, m ³
1995	64,6	38,2	39,3	44,6	...	8,0	183,3
1996	64,6	37,9	39,0	44,3	62,0	5,3	174,4
1997	64,6	37,5	39,0	44,9	62,0	8,1	166,1
1998	64,6	37,1	38,7	44,2	62,8	10,9	161,9
1999	64,6	36,9	38,5	44,2	62,9	9,6	143,2
2000	64,6	36,6	38,5	44,2	62,9	7,7	126,2
2001	64,6	36,3	38,5	44,4	62,9	8,6	126,3
2002	64,6	36,1	38,4	44,5	62,9	...	127,6
2003	64,6	35,9	38,3	44,5	63,0	...	121,9
2004	64,6	35,7	38,2	44,9	63,1	...	113,9
2005	64,6	36,0	38,3	45,2	63,1	...	118,8
2006	64,6	35,0	38,1	45,4	63,3	...	103,8

Nacionālā ienākuma rādītāji

	Iekšzemes kopprodukts (IKP), milj. latu	Lauksaimniecības pievienotā vērtība, % no IKP	Rūpniecības pievienotā vērtība, % no IKP	Pakalpojumi, % no IKP	Personiskais patēriņš, % no IKP	Iekšzemes bruto pamatkapitāla veidošana, % no IKP	Ieņēmumi no nodokļiem, % no IKP	Valsts izdevumi, % no IKP	Eksports, % no IKP	Imports, % no IKP
1995	2615,1	9	30	61	63,5	13,6	33,2	24,4	42,7	44,9
1996	3129,2	8	28	64	68,5	16,4	31,2	21,6	46,8	54,3
1997	3631,9	5	29	66	67,4	16,9	33,1	20,8	46,8	54,7
1998	3971,2	4	28	68	64,9	24,7	36,3	23,5	47,2	59,6
1999	4265,0	4	25	71	63,1	23,0	34,3	22,7	40,4	49,6
2000	4750,8	4	24	72	62,5	24,2	31,6	20,8	41,6	48,7
2001	5219,9	4	23	72	62,6	24,9	30,2	20,5	41,6	51,1
2002	5758,3	4	23	73	62,1	23,8	30,8	21,0	40,9	50,6
2003	6392,8	4	22	74	62,4	24,4	28,2	21,4	42,1	54,6
2004	7434,5	4	22	73	62,9	27,4	27,6	19,5	44,0	59,6
2005	9059,1	4	22	75	62,5	30,6	28,1	17,4	47,8	62,2
2006	11264,7	4	21	75	62,5	34,4	29,3	16,9	44,2	64,4

Tautsaimniecības attīstības tendences

	IKP pieaugums gadā (2000. gada cenās), %	IKP pieaugums gadā uz vienu iedzīvotāju (2000. gada cenās), %	Inflācija gadā, % pret iepriekšējo gadu	Eksporta pieaugums gadā, % no IKP (faktiskajās cenās)	Budžeta pārsniegums vai deficīts, % no IKP (faktiskajās cenās)
1995	-0,9	0,5	125,0	6,3	-3,1
1996	3,9	5,0	117,6	13,4	-1,4
1997	8,4	9,4	108,4	7,4	1,2
1998	4,7	5,7	104,7	4,8	0,1
1999	3,3	4,1	102,4	-3,3	-4,0
2000	6,9	7,7	102,6	6,0	-2,8
2001	8,0	8,9	102,5	4,0	-2,1
2002	6,5	7,2	101,9	3,5	-2,3
2003	7,2	7,8	102,9	5,8	-1,6
2004	8,7	9,3	106,2	9,1	-1,1
2005	10,6	11,2	106,7	14,3	-1,2
2006	11,9	12,5	106,5	7,1	-0,3

Vardarbība un noziedzība*

	Ieslodzītie uz 100 000 iedzīvotājiem	Nepilngadīgie noziedznieki, % no notiesāto kopskaita	Reģistrēto izvarošanu skaits uz 100 000 iedzīvotājiem	Ar narkotiskām vielām saistīti noziegumi uz 100 000 iedzīvotājiem	Gada laikā slepkavības ar iepriekšēju nodomu vai to mēģinājumus izdarījušie vīrieši uz 100 000 vīriešiem	Reģistrētas izvarošanas uz 100 000 sievietēm
1995	255,2	10,8	6,4	10,9	18,2	11,8
1996	253,7	11,9	5,3	14,7	18,4	9,8
1997	256,4	13,1	4,9	17,6	15,6	9,1
1998	242,7	13,0	3,4	16,1	16,7	6,4
1999	216,4	14,0	4,2	21,4	14,5	7,8
2000	209,4	14,2	5,6	27,6	12,0	10,5
2001	201,7	13,8	5,1	35,2	15,6	9,5
2002	199,0	14,2	4,5	27,0	13,4	8,7
2003	213,6	13,5	5,3	43,0	18,7	9,8
2004	215,5	13,5	13,8 ¹	49,8	14,5	25,6 ¹
2005	206,5	12,5	11,0	45,6	5,3	20,4
2006	208,5	12,5	5,4	43,6	6,1	9,9

¹ 2005. gada janvārī–jūlijā vienā krimināllietā par izvarošanu atsevišķi reģistrētas papildu noziedzīga nodarījuma epizodes.

* 2005. gada 1. oktobrī spēkā stājās Kriminālprocesa likums, un attiecīgi ir ieviesta jauna noziedzīgo nodarījumu reģistrācijas sistēma. Līdz ar to jaunākie dati nav salīdzināmi ar iepriekšējo gadu datiem.

Labklājība, nabadzība un sociālie izdevumi

	Reālais IKP uz vienu iedzīvotāju, izteikts Eiropas norēķinu vienībās, pēc pirktspējas paritātes standartiem ¹	Rūpniecības pievienotā vērtība, % no IKP	20 % bagātāko un 20 % nabadzīgāko iedzīvotāju ienākumu attiecība ⁷	Valsts izdevumi sociālajai aizsardzībai, % no IKP	Valsts izdevumi izglītībai, % no IKP	Valsts izdevumi veselībai, % no IKP
1995	4300 ¹	30	...	15,1	6,9	4,0
1996	4700 ²	28	...	14,8	5,8	3,9
1997	5200 ²	29	...	14,0	5,7	3,8
1998	5720 ³	28	...	15,0	6,9	4,1
1999	6070 ³	25	...	16,1	6,8	4,1
2000	7000 ⁴	24	5,5	13,1	6,8	3,6
2001	7600 ⁴	23	...	11,9	6,9	3,6
2002	8300 ⁵	23	...	11,4	6,3	4,0
2003	9000 ⁵	22	...	10,7	6,0	4,1
2004	9900 ⁵	22	...	10,0	5,8	4,0
2005	11400 ⁵	22	6,7	9,8	6,1	3,7
2006	13300 ⁶	21	...	9,2	5,6	3,9

¹ Statistics in Focus. Economy and Finance. Theme 2–XX/1999. National Accounts. Gross Domestic Product. First results for 1998. Eurostat.

² Statistics in Focus. Economy and Finance. Theme 41/2002. National Accounts. Eurostat.

³ Statistics in Focus. Economy and Finance. Theme 2–20/2003.

⁴ Dati no Eiropas Savienības vietnes «Ekonomika un finanses» un «Eurostat news release 75/2005», 06.2005.

⁵ Dati no Eiropas Savienības vietnes «Ekonomika un finanses», 19.06.2007.

⁶ Iepriekšējs novērtējums.

⁷ Dati no Eiropas Savienības Statistikas biroja vietnes «Iedzīvotāji un dzīves apstākļi», 20.07.2007.

Komunikācija

	Kinoteātru apmeklējumi uz vienu iedzīvotāju	Muzeju apmeklējumi uz vienu iedzīvotāju	Dienas laikrakstu eksemplāri uz 100 iedzīvotājiem	Izdotas grāmatas uz 100 000 iedzīvotājiem	Vieglie automobiļi uz 100 iedzīvotājiem
1995	0,4	0,5	12,4	79,2	13,4
1996	0,4	0,5	9,2	80,0	15,5
1997	0,5	0,6	13,2	95,4	17,8
1998	0,6	0,6	12,6	107,7	20,1
1999	0,6	0,6	12,4	110,9	22,1
2000	0,6	0,6	8,3	107,3	23,5
2001	0,5	0,7	9,0	107,4	25,0
2002	0,5	0,7	9,4	108,1	26,6
2003	0,5	0,7	10,8	112,0	28,0
2004	0,7	0,8	10,9	112,0	29,7
2005	0,7	0,9	11,3	103,1	32,4
2006	0,9	0,9	10,8	106,1	36,0

Urbanizācija

	Pilsētnieki, % no visiem iedzīvotājiem (gada beigās)	Pilsētnieku skaita pieauguma (+) vai samazinājuma (-) temps gadā	Iedzīvotāju skaits lielākajās pilsētās, % no visiem pilsētniekiem (gada beigās)	Iedzīvotāju skaits pilsētās ar vairāk nekā 40 tūkst. iedzīvotāju, % no visiem iedzīvotājiem (gada beigās)
1995	68,6	-1,4	72,7	49,9
1996	68,6	-1,0	72,5	49,7
1997	68,6	-1,0	72,4	49,6
1998	68,5	-1,0	72,2	47,8
1999	68,1	-1,3	72,4	47,7
2000	68,0	-0,9	72,4	47,5
2001	67,9	-0,9	72,3	47,5
2002	67,8	-0,7	72,2	47,3
2003	67,8	-0,5	72,2	47,4
2004	68,0	-0,4	72,2	47,4
2005	68,0	-0,5	72,2	47,4
2006	67,9	-0,6	72,1	47,4

Literatūras avoti

Visās nodaļās ir atsauces uz: *Pētījums par cilvēkkapitālu Latvijā 2007.*

Levadā izmantoti šādi avoti

Ārlietu ministrija, ANO Attīstības programma. 2005. *Kā dzīvosim Latvijā 2015. gadā? : Ziņojums par Tūkstošgades attīstības mērķiem Latvijā.* Rīga : ANO Attīstības programma. ISBN 9984-9406-4-0.

Becker G. S. 2002. «Human capital». *The Concise Encyclopedia of Economics : Library of Economics and Liberty.* Pieejams tiešsaistē: <http://www.econlib.org/library/Enc/HumanCapital.html> (skatīts 10.10.2007).

Côté, S. 2001. «The Contribution Of Human And Social Capital». *Canadian Journal of Policy Research (ISUMA)*, vol. 2(1). Pieejams tiešsaistē: http://isuma.net/v02n01/cote/cote_e.shtml (skatīts 10.10.2007).

Saeima. 2005. *Latvijas izaugsmes modelis: cilvēks pirmajā vietā.* Pieejams tiešsaistē: http://www.nap.lv/lat/attistibas_planosana/latvijas_izaugsmes_modelis/ (skatīts 19.10.2007).

Levada logos izmantoti šādi avoti:

02. logs, Ilgtermiņa konceptuālais dokuments «Latvijas izaugsmes modelis: cilvēks pirmajā vietā» (Saeima, 2005); 03. logs, LR Ārlietu ministrijas mājaslapā publicētā informācija, pieejams tiešsaistē: <http://www.mfa.gov.lv/lv/ano/Latvija-ANO/tukstosgade/> (skatīts 29.10.2007).

1. nodaļā izmantoti šādi avoti:

Bērnu un ģimenes lietu ministrija. 2004. *Valsts ģimenes politika 2004–2013.* Pieejams tiešsaistē (15.09.2007): http://www.bm.gov.lv/lat/gimenes_valsts_politika/.

Bērnu un ģimenes lietu ministrija. 2007. *Informatīvais ziņojums par problēmām saistībā ar vardarbību ģimenē un to iespējamiem risinājumiem.* Pieejams tiešsaistē: http://www.mk.gov.lv/doc/2005/BMzino_010607.doc.

Blanchard, Oliver. 2004. *The Economic Future of Europe / National Bureau of Economic Research.* Pieejams tiešsaistē (15.09.2007): <http://ideas.repec.org/p/nbr/nberwo/10310.html>.

Braz, José. 2003. «Public-Private Partnerships in Development: Three Applications in Timor Leste». *OECD Development Centre Working paper No. 221.* Pieejams tiešsaistē (15.09.2007): http://www.publicprivatedialogue.org/case_studies/OECD_Development_Centre_Timor_Leste.pdf.

British Columbia, Ministry of Municipal Affairs. 1999. *Public Private Partnership : A Guide for Local Government.* ISBN 0-7726-3894-2.

CEDAW. 2004. *CEDAW Concluding comments: Latvia.* Pieejams tiešsaistē (15.09.2007): <http://www.politika.lv/index.php?f=349>.

Centrālā statistikas pārvalde. 2006. *Darba samaksas izmaiņas 2006. gada II ceturksnī.* Pieejams tiešsaistē (15.09.2007): http://old.csb.gov.lv/iteksts.cfm?tem_kods=Darbsamk&datums=%7Bts%20%272006%2D09%2D01%2013%3A00%3A00%27%7D.

Centrālā statistikas pārvalde. 2006a. *Demogrāfija.* ISBN 9984-06-287-2.

Centrālā statistikas pārvalde. 2006b. *Latvijas statistikas gadagrāmata.* ISSN 14070626.

Centrālā statistikas pārvalde. 2006c. *Izglītības iestādes Latvijā 2005./2006. mācību gada sākumā.* ISBN 9984-06-281-3.

Commission of the European Communities. 2004. *Progress Towards the Common Objectives in Education and Training : Indicators and Benchmarks.* Pieejams tiešsaistē (15.09.2007): http://ec.europa.eu/education/policies/2010/doc/progress_towards_common_objectives_en.pdf.

Committee on the Elimination of Discrimination Against Women. 2004. *Concluding Comments.* Pieejams tiešsaistē (15.09.2007): www.politika.lv/index.php?f=349.

Council of Europe. 2005. *Recent Demographic Developments in Europe 2005.* ISBN 978-92-871-5973-1.

Economist Intelligence Unit. 2005. [«The Economist» analītiķu grupas «Economist Intelligence Unit» (EIU) pētījums]. *The Economist*, 09.12.2005.

Ekonomikas ministrija. 2003. *Latvijas valsts un privātās partnerības veicināšanas pamatnostādnes.* Apstiprināts ar Ministru kabineta 2005. gada 23. marta rīkojumu nr. 188. Pieejams tiešsaistē (15.09.2007): <http://ppd.mk.gov.lv/ui/DocumentContent.aspx?ID=4151>.

Ekonomikas ministrija. 2005a. *National Lisbon Programme for Latvia 2005–2008.* Pieejams tiešsaistē (15.09.2007): http://www.em.gov.lv/em/images/modules/items/item_file_11635_2.pdf.

Ekonomikas ministrija. 2005b. *Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību 2005. gada decembrī.* ISSN 1407-4095.

Ekonomikas ministrija. 2006. *Informatīvais ziņojums par rīcības plānu jaunu pirmsskolas aprūpes iestāžu būvniecībā.* Pieejams tiešsaistē (15.09.2007): http://www.em.gov.lv/em/images/modules/items/item_file_16719_02.pdf.

Ekonomikas ministrija. 2007. *Informatīvais ziņojums par Latvijas valsts un privātās partnerības veicināšanas pamatnostādņu īstenošanu.* Pieejams tiešsaistē (15.09.2007): http://www.em.gov.lv/em/images/modules/items/item_file_15367_2.doc.

- European Commission. 2005. COM(2005) 152, 20.4.2005. *Mobilising the brainpower of Europe: enabling universities to make their full contribution to the Lisbon strategy*. Pieejams tiešsaistē (15.09.2007): [http://www.lex.unict.it/eurolabor/en/documentation/com/2005/com\(2005\)-152en.pdf](http://www.lex.unict.it/eurolabor/en/documentation/com/2005/com(2005)-152en.pdf).
- European Council. 2000. *Conclusions of the Presidency*. Pieejams tiešsaistē (15.09.2007): <http://www.europarl.europa.eu/bulletins/pdf/1s2000en.pdf>.
- European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. 2004a. *Health and care in an enlarged Europe*. ISBN 92-897-0244-3.
- European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. 2004b. *Perceptions of living conditions in an enlarged Europe*. ISBN 92-897-0255-9.
- European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. 2007. *Fourth European Working Conditions Survey*. ISBN 92-897-0974-X.
- European Health Expectancy Monitoring Unit. 2007. *EHEMU Country Reports. Health expectancy in Latvia*.
- European Trend Chart on Innovation. 2005. *European Innovation Scoreboard 2005 : Comparative Analysis of Innovation Performance*. Pieejams tiešsaistē (15.09.2007): www.trendchart.org.
- Eurostat. 2006. *Eurostat Yearbook 2006–2007*. ISBN 92-79-02489-2; ISSN 1681-4789. Pieejams tiešsaistē (15.09.2007): <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>.
- Finanšu ministrija. 2007. *Darbības programmas «Cilvēkresursi un nodarbinātība» projekts*. Apstiprināts ar Ministru kabineta 2007. gada 11. oktobra rīkojumu nr. 633. Pieejams tiešsaistē (15.09.2007): <http://ppd.mk.gov.lv/ui/default.aspx> jeb <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/politikas-planosanas-dokumentu-datu-baze>.
- International Organization for Migration. 2005. *World Migration 2005 : Costs and Benefits of International Migration*. Pieejams tiešsaistē (15.09.2007): http://www.iom.md/materials/iom_wmr2005.pdf.
- Īpašu uzdevumu ministra bērnu un ģimenes lietās sekretariāts. 2003. *2003. gada publiskais pārskats*. Pieejams tiešsaistē (15.09.2007): http://www.bm.gov.lv/lat/ministrija/darbibas_parskats/.
- Izglītības un zinātnes ministrija. 2006a. *Pārskats par Latvijas augstāko izglītību 2006. gadā (skaitļi, fakti, tendences)*. Pieejams tiešsaistē (15.09.2007): <http://izm.izm.gov.lv/registri-statistika/statistika-augstaka/2006.html>.
- Izglītības un zinātnes ministrija. 2006b. *2006. gada publiskais pārskats*. Pieejams tiešsaistē (15.09.2007): http://izm.izm.gov.lv/upload_file/IZM_parskats_2006.pdf.
- Kalvītis, Aigars. 2006. *Ministru prezidents Latvijas Televīzijā 2005. gada 31. decembrī*. *Latvijas Vēstnesis*, 1, 03.01.2006 (3369)..
- Kangro, Andris (red.). 2003. *Starptautiskais pilsoniskās izglītības pētījums Latvijā*. Rīga. ISBN 9984-18-115-4.
- Karaskevica, J. 2005. «Latvia's health care system in transition». *Humanities and Social Sciences*. No. 1. ISSN 1022-4483.
- Koncesiju likums. *Latvijas Vēstnesis*, 32/33, 02.02.2000. Pieejams tiešsaistē: http://www.em.gov.lv/em/images/modules/items/item_file_15339_1.pdf.
- Koppenjan, J. F. M. 2005. «The formation of public private partnership: Lessons from nine transport infrastructure projects in the Netherlands». *Public Administration*, vol. 83, no. 1. P. 137–138. ISSN 0033-3298 (print); ISSN 1467-9299 (online).
- Krumins, J., and U. Usackis. 2000. «The Mortality Consequences of the Transition to Market Economy in Latvia, 1991–1995». *The Mortality Crisis in Transitional Economies*. New York : Oxford University Press, 2000. P. 280–302. ISBN-13: 978-0-19-829741-3.
- Krūmiņš, J. 2006. «Iedzīvotāju veselība, mirstība un mūža ilgums Latvijā: tendences, faktori, perspektīvas». *Demogrāfiskā attīstība Latvijā 21. gadsimta sākumā*. Rīga : Zinātne, 2006. 9.–31. lpp. ISBN 9984-7678-3-3.
- Labklājības ministrija. 2007a. *Darbaspēka ģeogrāfiskā mobilitāte*. ISBN 998499306.
- Labklājības ministrija. 2007b. *Profesionālās un augstākās izglītības programmu atbilstība darba tirgus prasībām*. ISBN 978-9984-9930-4-1.
- Labklājības ministrija. 2007c. *Augstāko un profesionālo mācību iestāžu absolventu profesionālā darbība pēc mācību beigšanas*. ISBN 9984-993-03-5.
- Labklājības ministrija. 2007d. *Bezdarba un sociālās atstumtības iemesli un ilgums*. ISBN 987-9984-624-50-1.
- Latvijas Ārpolitikas institūts. 2006. *Latvijas imigrācijas politika: problēmas un perspektīvas*. Pieejams tiešsaistē <http://www.politika.lv/index.php?id=10021>.
- Marmot, M., and M. Bobak. 2000. «Psychosocial and Biological Mechanisms behind the Recent Mortality Crisis in Central and Eastern Europe». *The Mortality Crisis in Transitional Economies*. ISBN 978-0-19-829741-3.
- Ministry of Children and Family Affairs. 2006. *Men in Latvian Public Environment: Policy, Social and Economic Aspects*. Pieejams tiešsaistē (15.09.2007): http://www.bm.gov.lv/lat/projekti/tetis_majas/?doc=3620.
- Ministry of Finance. 2007. *Operational Programme «Human Resources and Employment» : Draft*. Pieejams tiešsaistē (15.09.2007): http://www.esfondi.lv/upload/04-kohezijas_politikas_nakotne/op/1_op_2007-10-07_draft_EN.pdf.
- Monden, Ch. W. S. 2004. «Socio-economic health inequalities in Latvia: a cross-sectional study». *Scandinavian Journal of Public Health*. P. 217–223. ISSN 1403-4948217-223.
- OECD. 2003a. *Labour Market and social policies in the Baltic Countries*. ISBN 9789264100060.
- OECD. 2004. *Starptautiskās skolēnu novērtēšanas programmas 2003. gadā (SSNP 2003) rezultāti*.
- Pozen, Robert C. 2005. «Mind the Gap. Can the New Europe Overtake the U.S. Economy?» *Foreign Affairs*, March/April. ISSN 0015-7120.
- Putniņa, Aivita. 2006. «Laba dzīve Latvijā: skats uz dzimtes veidotu sociālo likteni». Grām.: Bela, B., un T. Tisenkopfs. (red.). *Dzīves kvalitāte Latvijā*. Rīga : Zinātne. ISBN 9984767752.

Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrija. 2006. *Nacionālais attīstības plāns 2007–2013*. 1. redakcija. Apstiprināts ar Ministru kabineta 2006. gada 4. jūlija noteikumiem nr. 564. Pieejams tiešsaistē (15.09.2007): <http://ppd.mk.gov.lv/ui/Document-Content.aspx?ID=4755>.

Sabiedrības veselības aģentūra. 2004. *Potenciāli zaudētie dzīves gadi Latvijā 2003. gadā*. Pieejams tiešsaistē http://www.sva.lv/petijumi/Petijums_pzdg.pdf.

Saeima. 2006. Saeimas sēžu stenogrammas 12.09.2006 (prot. nr. 47, 34.§).

Satversmes tiesa. 2005. Satversmes tiesas sēdes stenogramma. Par Valsts sociālo pabalstu likuma 7. panta pirmās daļas 1. punktā ietvertā nosacījuma – «ja šī persona nav nodarbināta (nav uzskatāma par darba ņēmēju vai pašnodarbināto saskaņā ar likumu «Par valsts sociālo apdrošināšanu») vai ir nodarbināta un atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā» – atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91., 106. un 110. pantam (lieta nr. 2005-09-01). <http://www.satv.tiesa.gov.lv/?lang=1&mid=19>; http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/Steno_2005-09-01.rtf.

SKDS. 2006. Pētījums «Sabiedrības attieksme pret darbaspēka migrāciju».

Spurdziņš, Oskars. 2004. *Latvijas konkurētspēja Eiropas Savienībā: riski un ieguvumi*. Pieejams tiešsaistē (15.09.2007): <http://www.fm.gov.lv/page.php?id=1087>.

Stratēģiskās analīzes komisija (SAK). 2006. *Latvija un brīva darbaspēka kustība: Īrijas piemērs*. Pieejams tiešsaistē (15.09.2007): <http://www.politika.lv/index.php?id=6133>.

Ulcināne-Ozoliņa, Inga. 2007. «Lisabonas stratēģija zināšanu un inovācijas veicināšanai». *Latvijas skatījums uz Eiropas Savienības nākotni*. Rīga: Zinātne. ISBN 9789984808130.

United Nations. 2000. *UN Millennium Development Goals*. Pieejams tiešsaistē (03.07.2007): <http://www.un.org/millenniumgoals/#>.

Vanags, Alf. 2007. *Latvian ESF Operational Programme «Human Resources and Employment» Comments*. Pieejams tiešsaistē (15.09.2007): <http://www.eu-employment-observatory.net/resources/reports/Latvia-HRAndEmployment-EN.pdf>.

Vanags, Alfs, un Zane Leduskra. 2005. *Latvijas konkurētspēja un tās izvērtējums starptautiskos reitingos*. Pieejams tiešsaistē (15.09.2007): http://www.em.gov.lv/em/images/modules/items/item_file_11421_5.pdf.

Viciņa, A., u. c. 2004. «Pamatizglītības iegūšanas iespējas bērniem ārpus izglītības sistēmas». *Izglītības reformas Latvijas sabiedrības integrācijai un labklājībai: Pārskats par izglītību 2003./2004*. ISBN 9984751570.

Villēruša, A., un I. Pudule, 2000. «Izglītība kā veselīgu izturēšanos modificējošs faktors (pēc FINBALT pētījuma datiem)». *LZA Vēstis*, nr. 54. ISSN 1407-0081.

Women's NGOs Network of Latvia. 2004. *Shadow Report to the Combined Initial, Second, and Third Periodic Report of Latvia on the Implementation of Convention of 18 December 1979 On Elimination of all Forms of Discrimination against Women in The Republic of Latvia*. Pieejams tiešsaistē (15.09.2007): <http://www.politika.lv/index.php?id=8971>.

World Economic Forum. 2006. *Global Competitiveness Report 2005–2006*. Pieejams tiešsaistē (15.09.2007): http://www.weforum.org/pdf/Global_Competitiveness_Reports/Reports/gcr_2006/gcr2006_summary.pdf.

Zvidriņš, Pēteris. 2006. «Latvijas iedzīvotāju skaita un vecuma sastāva prognozes». *Demogrāfiskā attīstība Latvijā 21. gadsimta sākumā*. Zinātne: 2006. 164.–187. lpp. ISBN 9984767833.

1. nodaļā izmantoti šādi interneta resursi:

ASV Darba lietu ministrija (Department of Labor) – <http://www.bls.gov/>.

Eiropas Statistikas birojs Eurostat – <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>.

Eiropas Tirdzniecības un rūpniecības kameru asociācija (Eurochambres) – <http://www.eurochambres.be/>.

Pasaules ekonomikas forums – www.weforum.org.

Starptautiskais Valūtas fonds – www.imf.org.

Valsts Uzturlīdzekļu garantiju fonds – <http://www.ugf.gov.lv>.

1. nodaļas logos izmantoti šādi avoti:

1.1. logs, Starptautiskais Valūtas fonds, 2007; 1.2. logs, Eiropas Tirdzniecības un rūpniecības kameru asociācijas (Eurochambres) dati; 1.3., 1.6., 1.7., 1.12. logs, Eiropas Statistikas biroja «Eurostat» dati; 1.4., 1.5., 1.10., 1.20. logs, Centrālā statistikas pārvalde, 2006; 1.8. logs, Pētījums «Iedzīvotāju ataudzes kvalitatīvā aspekta pētījums Kurzemē un Liepājā», 2006; 1.9., 1.13., 1.15.–1.17. logs, Izglītības un zinātnes ministrija, 2006a; 1.11. logs, Centrālā statistikas pārvalde, 2006c; 1.14. logs, Centrālā statistikas pārvalde, 2007; 1.18., 1.22., 1.23. logs, Izglītības un zinātnes ministrijas dati; 1.19. logs, Izglītības valsts inspekcijas dati; 1.21. logs, «Profesionālās un augstākās izglītības programmu atbilstība darba tirgus prasībām», LU, 2007; 1.24. Pētījums par cilvēkkapitālu Latvijā 2007.

2. nodaļā izmantoti šādi avoti:

Adamsons-Fiskovica, A., J. Kristapsons, I. Ulcināne-Ozolina (2007). «INNO-Policy TrendChart – Policy Trends and Appraisal Report. Latvia», European Commission Directorate General Enterprise and Industry.

Avotiņš, Valdis. 2007. Prezentācija seminārā «Veiksmīga tehnoloģiju inkubatoru darbība un to nozīme reģionu attīstības kontekstā», Rīgā, 7.06.2007.

Baltijas Sociālo zinātņu institūts. 2006. Pētījums «Mūžizglītības pieejamība un iespējas izglītoties Latvijā».

Centrālā statistikas pārvalde. 2006d. *Latvijas reģioni skaitļos 2005*. ISBN 8894062678.

Centrālā statistikas pārvalde. 2006e. *Pētniecības un jauninājumu (inovāciju) statistika*. 20. lpp. ISSN 1691-1911.

- Charles, David. 2006. «Universities as key knowledge infrastructures in regional innovation systems». *Innovation : The European Journal of Social Sciences*, vol. 19, no. 1. P. 117–130.
- Cooke, Philip, and Martin Heidenreich, Hans-Joachim Braczyk (eds). 2004. *Regional Innovation Systems : The Role of Governance in a Globalized World*. 2nd edition. Routledge. ISBN 0415303699; 0415303680.
- Cooke, Philip. 2004. «Introduction. Regional innovation systems – an evolutionary approach». In: Cooke, Philip, Martin Heidenreich and Hans-Joachim Braczyk (eds). *Regional Innovation Systems : The Role of Governance in a Globalized World*. 2nd edition. Routledge. P. 3. ISBN 0415303699; 0415303680.
- Deklarācija par Ministru kabineta iecerēto darbību, 7.11.2006.
- Edquist, Charles. 2001. «Innovation Policy – A Systemic Approach». In: Daniele Archibugi and Bengt-Ake Lundvall (eds). *The Globalizing Learning Economy*. Oxford University Press. P. 219–238. ISBN 0199241090; 0199258171.
- Ekonomikas ministrija. 2006. *Komercdarbības un pašnodarbinātības uzsākšanas analīze. 2006. gada jūnijs*. Pieejams tiešsaistē: <http://www.em.gov.lv> (skatīts 12.06.2007).
- Finanšu ministrija. 2007. *Valsts stratēģiskā ietvardokumenta 2007.–2013. gada periodam projekts*. Pieejams tiešsaistē: http://www.esfondi.lv/upload/04-kohezijas_politikas_nakotne/VSID_2007-06-19.pdf.
- Fritsch, Michael, and Andreas Stephan. 2005. «Regionalization of innovation policy- Introduction to the special issue». *Research Policy*, 34. P. 1123–1127.
- Hirsch-Kreinsen, Hartmut, and David Jacobson, Staffan Laestadius, Keith Smith. 2003. «Low-Tech Industries and the Knowledge Economy: State of the Art and Research Challenges». Paper written within the context of the research project «PILOT: Policy and Innovation in Low-Tech». Pieejams tiešsaistē: <http://www.step.no/reports/Y2003/1603.pdf>.
- Kalniņa-Lukaševica, Zanda. 2007. «Latvijas pilsētu attīstība Eiropas reģionālās politikas kontekstā». *Starptautiskā konference «Reģioni – Latvijas attīstībai», 10.–11. maijs*. Rīga.
- Labklājības ministrija. 2007a. *Darbspēka ģeogrāfiskā mobilitāte*. ISBN 998499306.
- Labklājības ministrija. 2007e. *Latvijas un tās reģionu darba tirgus specifiskās problēmas*. Jelgava : Latvijas Lauksaimniecības universitāte. ISBN 978-9984-784-21-2.
- Latvijas Lauksaimniecības universitāte. 2006. Pētījums «Objektīvie un subjektīvie faktori iedzīvotāju piesaistei mazpilsētās».
- Latvijas Tehnoloģiskais centrs. 2006. *Inovācijas atbalsta un tehnoloģiju pārneses institūcijas Rīgas reģionā : Katalogs*.
- OECD. 2005. *OECD Regions at a Glance*. ISBN 9789264018631.
- Pasaules Banka. 2005. *Uzņēmējdarbība 2006. gadā : pārskats par Latviju : darbavietu radīšana : pētījums uzņēmējdarbības normatīvu salīdzināšanai 155 valstīs*. Washington, DC : Pasaules Banka.
- Pelcmane, Sarmīte. 2000. «Biznesa inkubators pagaidām nav neattaisnojais cerības». *Kurzemes Vārda arhīvs. Augusts, 2000*. Pieejams tiešsaistē: <http://www.media.lv/kv200008/000802/13.htm> (skatīts 10.12.2007).
- Pelcmane, Sarmīte. 2001. «Biznesa inkubatoram pašam bija vajadzīga palīdzība». [«Kurzemes Vārda» arhīvs.] *2001. gada oktobris*. Pieejams tiešsaistē: <http://www.media.lv/kv200110/011026/08.htm> (skatīts 10.12.2007).
- «Preservation Struggle [...]». 2004. *Canada & the World Backgrounder*, vol. 69, issue 6, May. ISSN 11892102.
- Rīgas plānošanas reģiona telpiskais (teritorijas) plānojums. III daļa. Teritorijas plānojuma vadlinijas. http://www.rigaregion.lv/uploads/filedir/1/RigRegPlan_Vadlinijas.doc.
- Sporihina, Tatjana. 2007. «Jēkabpils reģionālā augstskola: tas ir sapnis vai realitāte?» *Dienas Bizness*, 23.05.2007.
- Vanags, Edvīns, un Ilmārs Vanags, Oļģerts Krastiņš. 2006. *Pašvaldību pirmais pašvērtējums*. Rīga : Latvijas Statistikas institūts, 140 lpp. ISBN 9984976130.

2. nodaļā izmantoti šādi interneta resursi:

- «NP Properties» – www.industrial-park.lv.
- Nodarbinātības valsts aģentūra – www.nva.gov.lv.
- Politikas plānošanas dokumentu datubāze – <http://ppd.mk.gov.lv/ui/>.

2. nodaļas logos izmantoti šādi avoti:

- 2.1. logs, Kalniņa-Lukaševica, 2007; 2.2.–2.7., 2.9., 2.10. logs, Pētījums par cilvēkkapitālu Latvijā 2007; 2.8. logs, Nodarbinātības valsts aģentūras dati par bezdarbu 2007. gada augustā, http://www.nva.gov.lv/docs/11_46e79b67131499.33070645.jpg (skatīts 10.09.2007); 2.11. logs, Pētījums «Objektīvie un subjektīvie faktori iedzīvotāju piesaistei mazpilsētās», LLU, 2006; 2.12. logs, Centrālā statistikas pārvalde, 2006e, Latvijas Tehnoloģiskais centrs, 2006; 2.13. logs, Adamsons-Fiskovica, A., Kristapsons J., Ulcinane-Ozolīna I., 2007.

3. nodaļā izmantoti šādi avoti:

- Baltijas Sociālo zinātņu institūts. 1999. *Eiropas vērtību pētījums*. Rīga. Pieejams tiešsaistē: <http://www.biss.soc.lv/?category=resursi&lang=lv> (skatīts 10.10.2007).
- Bela, Baiba, un Tālis Tisenkopfs (red.). *Dzīves kvalitāte Latvijā*. Rīga : Zinātne. ISBN 9984767752.

- Hazans, Mihails. 2006. «Apmierinātība ar darbu un tās ietekme uz apmierinātību ar dzīvi». Grām.: Tisenkopfs, Tālis, un Baiba Bela-Krūmiņa (red.). *Dzīves kvalitāte Latvijā*. Rīga : Zinātne. 237.–264. lpp. ISBN 9984767752.
- Ijabs, Ivars. 2007. «Eiropas integrācijas vērtību dimensija». Grām.: Ozoliņa, Žaneta (red.). *Latvijas skatījums uz Eiropas Savienības nākotni*. Rīga : Zinātne. 15.–42. lpp. ISBN 9789984808130.
- Inglehart, Ronald. 1990. *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. New Jersey : Princeton University Press. ISBN 0-691-02296-8.
- Inglehart, Ronald. 2006. «East European value systems in global perspective». In: Klingemann, Hans-Dieter, and Dieter Fuchs, Jan Zielonka (eds.). *Democracy and Political Culture in Eastern Europe*. London and New York : Routledge. P. 67–84. ISBN 0-415-38602-0.
- Koroleva, Ilze, and Ritma Rungule. 2006. «Latvia: Democracy as an Abstract Value». In: Hans-Dieter Klingemann, Dieter Fuchs, Jan Zielonka (eds.). *Democracy and Political Culture in Eastern Europe*. London and New York : Routledge. P. 235–255. ISBN 0-415-38602-0.
- Lasmane, Skaidrite, un Augusts Milts, Andris Rubenis. 1993. *Ētika*. Rīga : Zvaigzne ABC.
- Meņšikovs, Vladimirs. 2006. «Dzīves kvalitāte Daugavpilī». Grām.: Tisenkopfs, Tālis, un Baiba Bela-Krūmiņa (red.). *Dzīves kvalitāte Latvijā*. Rīga : Zinātne. 154.–178. lpp. ISBN 9984767752.
- Morēns, Edgars. 1999. *Domājot par Eiropu*. Rīga : Omnie mea. ISBN 998492503X.
- Rubenis, Juris. 2004. «Morāle un ētika nākotnes Eiropā». Grām.: *Latvija Eiropā: nākotnes vīzijas*. Rīga. 97.–117. lpp. ISBN 9984967622X.
- Schwartz, Shalom H. 2006. *Basic Human Values : An Overview*. Pieejams tiešsaistē: <http://www.fmag.unict.it/Allegati/convegno%207-8-10-05/Schwartzpaper.pdf> (skatīts 10.10.2007).
- Schwartz, Shalom H., and Galit Sagie. 2000. «Value Consensus and Importance : A Cross-National Study». *Journal of Cross-Cultural Psychology*, vol. 31, no. 4. P. 465–497.

3. nodaļā izmantoti šādi interneta resursi:

Pasaules vērtību pētījums – www.worldvaluessurvey.org.

3. nodaļas logos izmantoti šādi avoti:

- 3.1. logs, Schwartz, Shalom H. 2006; 3.2.–3.5. logs, Pētījums par cilvēkkapitālu Latvijā 2007; 3.6. logs, Pētījums par cilvēkkapitālu Latvijā 2007, Baltijas Sociālo zinātņu institūts, 1999.
- Pielikumā «Īss galveno tautas attīstības rādītāju apskats» izmantoti šādi avoti:
- Centrālā statistikas pārvalde. 2004. *2003. gada Latvijas iedzīvotāju veselības apsekojuma rezultāti. Statistisko datu krājums*. ISBN 9984062287.
- Centrālā statistikas pārvalde. 2006. *Mājsaimniecību budžets 2005. gadā. Statistikas biļetens*. ISSN 9789984063218.
- Centrālā statistikas pārvalde. 2006a. *Demogrāfija*. ISBN 9984-06-287-2.
- Centrālā statistikas pārvalde. 2006b. *Latvijas statistikas gadagrāmata*. ISSN 14070626.
- Centrālā statistikas pārvalde. 2007. *Latvijas makroekonomiskie rādītāji. 2007/1. Ceturkšņa biļetens*. ISSN 1407-0014.
- Eiropas Statistikas birojs «Eurostat». Pieejams tiešsaistē: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>.
- Ekonomikas ministrija. 2006. *Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību 2006. gada decembrī*. ISSN 1407-4095.
- Izglītības un zinātnes ministrija. 2006b. *2006. gada publiskais pārskats*. Pieejams tiešsaistē (15.09.2007): http://izm.izm.gov.lv/upload_file/IZM_parskats_2006.pdf.
- Sabiedrības veselības aģentūra. 2007. *Paredzamā mūža ilguma atšķirības sievietēm un vīriešiem*.
- Veselības statistikas un medicīnas tehnoloģiju valsts aģentūra. 2007. *Latvijas iedzīvotāju veselības un veselības aprūpes pārskats 2006*. ISBN 9984-695-54-9.

Cilvēkkapitāla tuvplānos izmantoti šādi avoti:

- Baltijas Sociālo zinātņu institūts. 2006. Pētījums «Mūžizglītības pieejamība un iespējas izglīties Latvijā».
- Boroņenko, Vera. 2007. *Klasteru pieeja reģionu attīstībai zināšanu ekonomikas apstākļos*. Daugavpils : Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds «Saule». ISBN 9789984143569.
- Centrālā statistikas pārvalde. Pieejams tiešsaistē: www.csb.gov.lv.
- Komercreģistrs.
- Latvijas Lauksaimniecības universitāte. 2006. Projekts «Stratēģijas mazpilsētu kā nodarbinātības un pakalpojumu centru attīstībai».
- Latvijas Lauksaimniecības universitāte. 2007. Projekts «Stratēģijas mazpilsētu kā nodarbinātības un pakalpojumu centru attīstībai».
- Latvijas Universitāte. 2007. Projekts «Jauniešu nākotnes plāni un skats uz Latvijas reģionu attīstību».
- Pētījums par cilvēkkapitālu Latvijā 2007*.

Izdevējs: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds
Baznīcas ielā 5, Rīga, LV-1010
Tālrunis 67034535

Iespiests SIA «Latgales druka»